

DRUGA MEĐUNARODNA KONFERENCIJA
Ekonomski, pravni, sigurnosni, prometni i sportski aspekti menadžmenta
„MASTA 2019. godine u Mostaru”

**VISOKA ŠKOLA
UNION U MOSTARU**

ZBORNİK RADOVA

**BOSNA I HERCEGOVINA
U IZAZOVIMA RAZLIČITOSTI**

**DRUGA MEĐUNARODNA KONFERENCIJA
MASTA 2019. MOSTAR**

Zbornik radova

sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem na temu
Ekonomski, pravni, sigurnosni, prometni i sportski aspekti menadžmenta
„MASTA 2019. godine u Mostaru“

BOSNA I HERCEGOVINA U IZAZOVIMA RAZLIČITOSTI

DRUGA MEĐUNARODNA KONFERENCIJA

Ekonomski, pravni, sigurnosni, prometni i sportski aspekti menadžmenta
„MASTA 2019. godine u Mostaru”

Zbornik radova Bosna i Hercegovina u izazovima različitosti

Izdavači:

Visoka škola UNION u Mostaru
Udruženje Sport za sve, Banja Luka
Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska,
socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka

Za izdavača:

Prof. dr. Vladimir Stojanović
Prof. dr. Duško Vejnović

Glavni i odgovorni urednici:

Prof. dr. Vladimir Stojanović
Prof. dr. Duško Vejnović
dr Sandi Dizdarević
dr Stevan Dakić

NAUČNI ODBOR:

Prof.dr Vladimir Stojanović, prof.dr Braco Kovačević, prof. dr Duško Vejnović, prof. dr Vaso Bojanić, prof. dr Mirko Gojić (Zagreb, Hrvatska), prof. dr Želimir Kešetović (Beograd, Srbija), mr Slavko Milić (Nikšić, Crna Gora), Prof.dr Nedžad Bašić (Kanada), Prof dr Neven Brandt (Ljubljana, Slovenija), Prof.V.Š.dr. Sandi Dizdarević, dr Stevan Dakić, dr Mario Karadža, dr Predrag Obrenović

RECENZENTSKI ODBOR:

Prof. dr. Vladimir Stojanović, Prof. dr. Duško Vejnović, prof.dr Ostoja Barašin, prof.dr Petar Kunić, Prof.dr Miodrag Romić, Prof.dr Boro Tramošljanin, Prof.dr Ostoja Đukić, dr Stevan Dakić, Doc. dr. sci Mario Karadža, dr Predrag Obrenović, Prof. dr. Antonio Pecikoza, Prof. dr. Kemal Brkić, Prof. V.Š. dr. Ahmed Kico, Prof. V.Š. dr. Marsela Bošnjčić, Prof.V.Š. dr. Sandi Dizdarević, Doc. dr Biljana Bepaljko, dr Tanja Milešević

Štampa:

Grafopapir d.o.o. Banja Luka

Za štampariju:

Petar Vukelić, dipl. graf. ing.

Uredništvo i administracija:

Visoka škola UNION u Mostaru

Biskupa Čule bb Mostar

www.unionmostar.com

SPORT ZA SVE

Srpska 2/2, Banja Luka

Evropski defendologija centar

Srpska 2/2, Banja Luka

www.defendologija-banjaluka.com

Tehnički urednik:

Daniel Grujić

Tiraž:

300

**DRUGA MEĐUNARODNA KONFERENCIJA
MASTA 2019. MOSTAR**

Zbornik radova

sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem na temu
Ekonomski, pravni, sigurnosni, prometni i sportski aspekti menadžmenta
„MASTA 2019. godine u Mostaru“

**BOSNA I HERCEGOVINA
U IZAZOVIMA RAZLIČITOSTI**

PREDGOVOR

Visoka škola UNION u Mostaru i naučno-istraživačke organizacije Udruženje Sport za sve iz Banja Luke i Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja iz Banja Luke organizovali su ***Drugu međunarodnu naučnu konferenciju na temu Ekonomski, pravni, sigurnosni, prometni i sportski aspekti menadžmenta „MASTA 2019. godine u Mostaru“ 4. i 5.07.2019. godine u Mostaru***. Osnovni cilj međunarodne konferencije je prezentacija dosadašnjih iskustava stručnjaka i naučnih radnika, efikasna rješenja, pogledi i pristupi u vezi sa različitim pitanjima, kao i rezultati istraživanja čija praktična upotreba može unaprijediti prevenciju, ali i resocijalizaciju društveno neprihvatljivog i štetnog ponašanja. Program konferencije je multidisciplinarni i omogućio je ekspertima iz oblasti bezbjednosti, menadžmenta, ekonomije, sociologije, prava, organizacije, zdravstva i drugih oblasti da ponude novitete kako u teorijskim tako i u praktičnim pogledima.

Pred nama se nalazi Zbornik radova sa druge međunarodne konferencije „Masta 2019“ Mostar na kojoj su prezentovani veoma kvalitetni naučni i stručni radovi, koji svojim rezultatima treba da daju doprinos u apliciranju noviteta u različitim oblastima. Autori su prezentovali i dali na uvid javnosti radove koji dotiču različite naučne, obrazovne, praktične i teorijske oblasti uopšte. Veliki opus radova koji je dostavljen recenzentskom odboru na razmatranje ocjenjen je i kategorizovan objektivno i u skladu sa naučnim i obrazovnim standardima. Radovi ukazuju na brojne metodološke, stručne i naučne izazove sa kojima se susreće teorija i praksa, ali i brojne praktične poteškoće sa kojima ovladavaju stručnjaci, naučnici i obrazovni radnici. Istražujući etiološke i fenomenološke oblike bezbjednosnih i svih drugih društvenih pojava autori na nedvojben način ukazuju na novitete, ali i moguća rješenja.

Imajući u vidu da se radi o drugoj međunarodnoj konferenciji, nedvojbeno se stiče opredjeljenost organizatora ka održivosti i opstojnosti stručnih

i naučnih oblika objašnjavanja društvenog realiteta. Na konferenciji su dominirali radovi iz oblasti bezbjednosnih pojava i različitih društvenih istraživanja, što jasno ukazuje na aktualnost fenomena sa kojim se brojni stručnjaci i naučnici nastoje suočiti i ponuditi lična promišljanja o istom, utemeljena na naučnim diskursima i paradigmama. Pored radova iz oblasti bezbjednosti, tu su i radovi iz oblasti prava, ekonomije, organizacije i drugih naučnih i stručnih oblasti što daje jedan širok opus koji čini multidisciplinarnost ove konferencije i zbornika radova. Autori koji su svoje radove prezentovali, i nesebično podjelili sa javnosti, dolaze iz različitih zemalja regiona, što konferenciji daje posebnost u vidu međunarodnog značaja.

Danas, kako u svijetu, tako i u Bosni i Hercegovini suočavamo se sa različitim bezbjednosnim, ekonomskim, zdravstvenim i drugim društvenim, prirodnim i tehničkom fenomenima. Svi ovi fenomeni imaju svoje izvore i oblike, koji u konačnom ishodu dovode do ugrožavanja temeljnih vrijednosti čovjeka, a to je život, te društva i države kao cjeline. Upravo i saradnja između tri temeljne institucije koje su organizovale međunarodnu konferenciju pokazuje ozbiljnost u shvatanju svih fenomena nesigurnosti i društvenih izazova i protivrječnosti. Visoka škola UNION u Mostaru putem obrazovanja, edukacija, seminara i istraživanja daje doprinos u spoznavanju mnogih sigurnosnih, zaštitnih, kriminoloških, ekonomskih, pravnih, prometnih, menadžerskih, zdravstvenih i drugih fenomena, ali nudi i njihova rješenja, Udruženje građana „Sport za sve“ ima temeljnu viziju putem koje propagira sportski aktivitet kao osnovu za sigurnost zdravlja, a time i opstojnost čovjeka. Evropski defendologija centar predstavlja izraz naše potrebe, naše zaštite, sigurnosti i odbrane, našeg opstanka, na naučnom diskursu zaštita+odbrana=bezbjednost, a što objedinjuje DEFENDOLOGIJA kao nova paradigma u nauci. Spoj tri ključne, fundamentalne ideje i tačke prožima se kroz osnovnu viziju humano održivog razvoja, i mira za cjelokupno čovječanstvo.

Svi autori koji su dostavili svoje radove, koji su prezentovali svoja istraživanja i rezultate pristupili su sa jednog veoma ozbiljnog, složenog ali veoma humanog zahtjeva svojim oblastima, odnosno fenomenima, a to je naučni metodološki pristup. Na takav način dat je skroman doprinos razvoju naučnog, ali i stručnog opusa.

Konferencija organizovana od strane različitih partnerskih institucija dokazuje prevaziđenost geta, i ukazuje da nauka ne poznaje granice i uvažava sve vjere, nacije i rase, što nedvojbeno oslikava bogastvo Bosne i Hercegovine i zemalja regiona.

Glavni i odgovorni urednici

SADRŽAJ

Prof. dr Duško Vejnović, Prof. dr Vladimir Stojanović VISOKO OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI NA RASKRŠĆU TREĆE MISIJE RAZVOJA UNIVERZITETA	13
Dr Davor Čordaš, Prof. dr Vladimir Stojanović GLOBALNE KLIMATSKE PROMJENE	23
Doc. dr. sci. krim. Mario Karadža, dipl. inž. saobraćaja, Vladimir Skoropad, MA, Dragan Vasić, MA IDENTIFIKACIJA, SELEKCIJA I UNAPRIJEĐENJE POSLOVNIH PROCESA U INSTITUCIJAMA I SLUŽBAMA BEZBJEDNOSTI PO METODOLOGIJI TQM-a	43
Др Предраг Обреновић, Др Стеван Дакић СТАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА У ДРУГОЈ ДЕЦЕНИЈИ ХХИ ВИЈЕКА СА ОСВРТОМ НА БиХ	61
Mr Aleksandar Majstorović, dipl.inž. mašinstva, Mr Biljana Vranješ, Prof. dr Valentina Golubović-Bugarski, Prof. dr Mladen Todić, Prof. dr Tihomir Latinović POŽARI NA MOTORNIM VOZILIMA I SAOBRAĆAJNE NEZGODE KAO FAKTORI U BEZBJEDNOSTI SAOBRAĆAJA	71
Dr. sc. Ahmed Kico HIBRIDNI RAT (DJELOVANJE) PREMA I U BOSNI I HERCEGOVINI	87
Др. сц. Цвијетин Живановић, Мр. сц. Милован Димић УПРАВЉАЊЕ ПРОЦЕСОМ РЕФОРМЕ ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ У СВЕТЛУ ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА	105
Dr. sc. Sandi Dizdarević, Mr. Antonio Zelenika ZLOUPOTREBA TERMINA „ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI“, KAO IMPLIKACIJA NA SIGURNOSNU POLITIKU BiH	131

Dr Aleksandar Radulović Vladimir Skoropad, MA Dragan Vasić, MA KORPORATIVNA PREDNOST – PRIVLAČNOST BREND A	145
Dr Biljana Bepaljko UTICAJ MASOVNE KOMUNIKACIJE NA PRAVILNU ISHRANU.....	159
Dr Zoran Kovačević Ljubomir Kuravica IZAZOVI I SUBJEKTI U BORBI PROTIV TERORIZMA	171
Dr Golijan M. Dragan Jelena D. Golijan NAKNADA ZA EKSPROPRISANU NEPOKRETNOST	189
Zvonko Vidović UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT - PRIMJENJIVOST PRED SUDOVIMA U BOSNI I HERCEGOVINI	205
Dr sc. Šahim Kahrimanović ZADOVOLJSTVO KLIJENATA PROCESOM REHABILITACIJE U TERAPIJSKOJ ZAJEDNICI ZA OVISNIKE O DROGAMA	221
Zlatan Lukić TERORIZAM UZROK GLOBALNE PRIJETNJE SIGURNOSTI NA POČETKU 21. STOLJEĆA	235
Mr Srđan Stajić MEĐUSOBNA SARADNJA I EDUKACIJA BEZBJEDNOSNIH STRUKTURA KAO PREDUSLOVI ZA SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA U BIH	251
Dr Zoran Kovačević Mr Zoran Lakić BEZBJEDNOSNA PROCJENA U FUNKCIJI IZRADE PLANA ZAŠTITE VIP LIČNOSTI I OBJEKATA	269
Mr Предраг Поповић Горан Гуска, МА КОРИЈЕНИ ТЕРОРИЗМА И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА СТВАРАЊЕ ПОТРЕБЕ ЗА ПРИМЈЕНОМ КРИМИНАЛИСТИКЕ	283

VISOKO OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI NA RASKRŠĆU TREĆE MISIJE RAZVOJA UNIVERZITETA

HIGHER EDUCATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AT THE CROSSROADS THIRD MISSION DEVELOPMENT OF THE UNIVERSITY

Prof. dr Duško Vejnović¹
Prof. dr Vladimir Stojanović²

UDK 378.014.4:316.422(497.6)

PREGLEDNI RAD

Apstrakt: *Tranzicijska društva, pa tako i dejtonska BiH doživjela su velike promjene u svim segmentima, što se posebno reflektovalo u visokom obrazovanju. Nedovoljno se ulaže u visoko obrazovanje u BiH, što otežava njegov kvalitet i razvoj. Opasnost po visoko obrazovanje u BiH je u tome ako se ne traži znanje i stručnost, već borba za diplome i poslušnost partijama i njenim liderima. Tržište postepeno prodire na Univerzitete u BiH, uspostavljajući preko politike kontrolu nad njima, što za posljedicu ima gubitak njihove autonomije. Treća misija univerziteta sastoji se od dvije dimenzije-društvene, civilne i ekonomske, koje treba da budu ravnopravne. Dakle, osim obrazovanja i istraživanja Univerziteti treba da budu više angažovani u zajednici.*

Ključne riječi: *visoko obrazovanje, BiH, treća misija Univerziteta, bolonjska deklaracija, autonomija*

Abstract: *Transition of society, including the Dayton BiH has experienced great changes in all segments, which is particularly reflected in higher education. Not enough is invested in higher education in BiH, which hinders its quality and development. Risk of higher education in BiH is that if you are not required knowledge and expertise, but a battle for diplome and obedience parties and its leaders. The*

1 Redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, kontakt: profesordusko@gmail.com

2 Redovni profesor Visoka škola Union u Mostaru

market gradually penetrates at Universities in BiH, establishing over policy control over them, resulting in the loss of their autonomy. The third mission of universities consists of two dimensions of vehicles-social, civil and economic, which should be equal. So, in addition to education and research universities should be more involved in the community.

Keywords: *Higher Education, Bosnia and Herzegovina, the third mission of the University, Bologna Declaration, autonomy*

1. VISOKO OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI-STANJE I PERSPEKTIVE

Visoko obrazovanje tokom proteklog perioda je finansijski zapostavljeno i kadrovski devastirano. Na integrisanim univerzitetima u BiH odsutne su mnoge teme koje su se dinamički razvijale u poslednje dvije decenije u zemljama Evropske unije. Često su studenti demoralisani sa činjenicom da po završetku fakulteta nemaju gdje da se zaposle i po nekoliko godina (često rade volonterski). Nedostatak iskustva kod mladih može da bude u budućnosti veliki problem da se sve manje studenata upisuje na fakultete. Prisustvo u praksi činjenice da se mogu po završetku studija diplomirani zaposliti preko „veza roditelja“ ili članstva u vladajućoj stranci, takođe je jedan od zabrinjavajućih faktora koji se mora eliminisati u budućnosti. U poslednjih nekoliko godina sve više se vrednuje praktični rad studenata (dualno visoko obrazovanje) da bi diplomirani studenti što prije pronašli zapošljavanje i bili spremni da se uključe u poslovne procese.

Dosadašnje analize visokog obrazovanja u BiH pokazuju da su neophodne promjene na makro i mikro nivou. U BiH prisutan je veliki broj državnih i privatnih univerziteta i fakulteta. Najveći broj fakulteta se odnosi na društvene djelatnosti koji izučavaju menadžment u različitim oblastima. Na ovaj način se reprodukuje stručni kadar koga do sada ima i previše na tržištu rada. Može se postaviti pitanje u kojim će kompanijama, institucijama i ustanovama toliki broj pravnika, filozofa i menadžera pronaći posao. Zato je neophodno u resornom ministarstvu projektovati plan razvoja mreže visoko školskih ustanova. S obzirom da studenti dolaze iz srednjih škola, nemoguće je govoriti o reformi visokog obrazovanja, a da se istovremeno ne govori o reformi osnovnog i srednjeg obrazovanja. Visoko obrazovanje i nauku u BiH je neophodno drugačije društveno i finansijski posmatrati. To znači, da su potrebna mnogo veća finansijska ulaganja u visoko obrazovanje i nauku, uz racionalizaciju dotičnih ustanova.

Ulaganje u visoko obrazovanje u BiH treba posmatrati kao investiciju u razvoj i bolju budućnost svih građana. Na mikro nivou je neophodno postepeno

podmladit nastavnički kadar, uz prenošenje iskustava starijih profesora. Dakle, treba obratiti pažnju da se mlađi kadrovi ne biraju u nastavničko zvanje čiji su naučni radovi diskutabilni i bez naučne vrijednosti.

Poseban problem koji je prisutan na univerzitetima u BiH odnosi se na činjenice, da se u nastavnim programima izučava nastavna materija koja se može u malom obimu upotrijebiti u praksi. Nedostatak prakse, kao i nedostatak dijaloga između nastavnika i studenta predstavlja posebnu prepreku i potrebu kvalitetnog reformisanja visokog obrazovanja u BiH, kao i u širem regionu. Od posebnog značaja je međuregionalna saradnja zemalja u najbližem okruženju u dijelu naučno-istraživačkog rada. Na ovom pitanju ne smije biti političkih, nacionalnih, rasnih i vjerskih prepreka. Različitosti treba shvatiti kao bogatstvo. Depolitizacijom visokog obrazovanja stvaraju se uslovi kojima se obezbeđuje kvalitetno i moderno visoko obrazovanje u širem regionalnom okruženju. U BiH je neophodno otkloniti organizacione i birokratske prepreke budućim reformama visokog obrazovanja. Pored odgovornosti univerziteta i fakulteta da aktivno učestvuju u ostvarivanju kvaliteta visokog obrazovanja, neophodno je promovisati naučno-istraživački rad koji će unaprediti naučno-nastavni proces i stvoriti uslove za brži ekonomski razvoj. Prije definisanja reforme visokog obrazovanja u BiH neophodno je nastavne planove i programe izmijeniti i prilagoditi studentima i vremenu u kojem će studenti po završetku studija biti zaposleni. Takođe je neophodno iz nastavnih programa isključiti nepotrebnu teorijsku nastavu i osposobiti studente da izučavaju praktične privredne i društvene probleme. Neophodno je restrukturisati broj univerziteta i fakulteta saglasno privrednim i društvenim potrebama BiH u narednom vremenskom periodu (primjeni digitalne ekonomije, digitalnog menadžerskog pristupa u različitim naučnim oblastima i sl.). Treba preduzimati mjere za povećanje broja studenata u visokom obrazovanju BiH. To znači, da je neophodno visoko obrazovanje BiH uskladiti sa principima Bolonjske deklaracije, iako je i ona pod lupom kritičara, u dobroj mjeri opravdane kritike, jer su neznanje i siromaštvo dva najveća neprijatelja svih građana, a kroz neke praktične principe bolonjske deklaracije pod geslom "efikasnog studiranja" provlači se organizovano neznanje i odstupa se od ideje društva znanja u korist ustupaka krupnom kapitalu i tzv. preduzetničkom univerzitetu.

2. BOLONJSKA DEKLARACIJA-KUDA IDE VISOKO OBRAZOVANJE?

Neophodno je istaći da je Bolonjskoj deklaraciji prethodila Sorbonjska deklaracija visokog obrazovanja koja je donijeta 25.05.1998. godine, a koju su potpisali Ministri visokog obrazovanja iz: Francuske, Njemačke, Velike Britanije i

Italije. Među teoretičarima, uglednim profesorima često se postavlja pitanje što je krajnji cilj Bolonjskog procesa-društvo znanja na zajedničkom evropskom prostoru visokog obrazovanja ili zadovoljavanja neoliberalnih trendova, podmirivanje potreba krupnog evropskog kapitala u njegovoj utakmici na svjetskom tržištu. Pitanje je da li se bolonjskom deklaracijom zaokružuje evropsko društvo znanja ili neki parcijalni interesi kojima se želi podrediti i sfera obrazovanja. Sinonim za reformu visokog obrazovanja je bolonjski proces u kojem intenzivno sudjeluje oko 40% zemalja. Cilj zamišljene reforme je jedinstveni Evropski prostor visokog obrazovanja u zemljama sa različitim akademskim, kulturnim, političkim i drugim tradicijama. Stvaranje takvog prostora visokog obrazovanja zvanično započinje donošenjem Bolonjske deklaracije 1999.godine. Radi se o relativno kratkom dokumentu, ali i dokumentu koji je obilježio evropski i ne samo evropski sistem obrazovanja u prethodna dva desetljeća. Temeljni ciljevi Bolonjske deklaracije su: prihvatanje sistema lako prepoznatljivih i usporedivih stepena i uvođenje dodatka diplomi, kako bi se promovisalo zapošljavanje, prihvatanje sistema temeljenog na dvama glavnim ciklusima, preddiplomskom i postdiplomskom, uvođenjem bodovnog sistema, promovisanje mobilnosti i slobode kretanja studenata i profesora, promovisanje Europske saradnje u osiguranju kvaliteta itd. Često se nameće pitanje, radi koga i čijih interesa je pokrenut bolonjski proces-radi studenata, zajedničke budućnosti evropskog kulturnog prostora ili što mnogi tvrde interesa krupnog kapitala. Dalje se postavlja pitanje da li je Bolonjski proces jedan od krakova manifestacije neoliberalne filozofije i trendova koji svijet zadnjih pola stoljeća sve intenzivnije pritišću. Neoliberalna filozofija snažno afirmiše tržište sa ciljem komercijalizacije i uvećavanja profita. Obrazovanje treba izgrađivati kao društvenu instituciju, kako ga se tretiralo kroz čitavu njegovu istoriju, a ne kao industriju. Treba istaći, da uspješan profesor i saradnik treba da imaju slijedeće karakteristike: (a) znanje i stručnost, (b) pripremljenost za pedagoški rad, (c) razvoj i usavršavanje, (d) entuzijazam za naučno- istraživački rad, (e) angažovanje na naučnom i stručnom podizanju saradnika, (f) kooperativnost u radu, (g) etički pristup u radu i sl. Posebno mjesto u radu sa studentima treba da pripada mentorskom radu, gdje profesori od početka pa do kraja studiranja treba da prate rezultate rada grupe od 10-ak studenata. Profesor je tu da studente usmjerava u prosecu studiranja, pruža stručnu i moralnu podršku i kontroliše kako bi studenti u roku izvršavali svoje obaveze i završili na vrijeme proces studiranja. Pod uticajem neoliberalizma, kritičko i humanističko obrazovanje se potiskuju, a nameće se ono obrazovanje koje je *pragmatskog* i *merkantilističkog* karaktera. Takvo obrazovanje sužava „vidike i poimanje“, ono će „obehrabriti slobodnu misao“ a ljude učiti „da budu poslušni“. U tom smislu *neoliberalna korporativizacija univerziteta* snažno nameće „kulturu

poslovne `produktivnosti`“ na različite načine, pa i preko standardizovanih testova, ali i drugih sredstava, koja „pouzđano ubijaju volju za učenjem“ i „od studenata stvaraju materijal za lako oblikovanje i manipulaciju“. Upravo tako se napušta koncept humanističkog, kritičkog obrazovanja, onog obrazovanja koje će „omogućiti da slijedi sopstveni put i razvoja kreativnosti i slobode misli“ (Čomski, 2016: 34-36). Neoliberalno korporativno obrazovanje je suprotstavljeno idealima Humanizma i Renesanse, Prosvjetiteljstva i uopšte kritički i humanistički orijentisanog obrazovanja. Pod snažnim uticajem neoliberalizma obrazovanje u potpunosti postaje komercijalizovano i podređeno snažnim interesima korporacija, njihovog biznisa i kapitala, što za posljedicu ima - *pad kvaliteta obrazovanja*. Neoliberalna ekonomska ideologija tržišnog fundamentalizma je Univerzitet kritičkog i humanističkog znanja pretvorila u Univerzitet pragmatičnog znanja i vještina potrebnih tržištu. Njegov zaštitni znak postala je „Bolonja“, odnosno Bolonjski koncept univerziteta.³ Iako neoliberalno determinisano obrazovanje nije takvo, ipak obrazovanje treba da bude u funkciji potpunog razvijanja lične kreativnosti i individualnih potencijala. Obrazovanje je „jedan od načina da se utiče na ljudsko ponašanje“, ono je „sredstvo društvene kontrole“. Bilo kakva promjena socijalne kontrole sasvim jasno se odražava i „na obrazovanje“ (Manhajm, 2009: 96-97). Ideja uma i humaniteta sada je zamijenjena i nadomještena neoliberalnom komercijalizovanošću i pragmatičnošću. Tržište postepeno ulazi u prostore Univerziteta uspostavljajući preko politike kontrolu nad njim što, za posljedicu, ima gubitak njegove autonomije. Kroz razne besmislene i stupidne kvantifikacijske postupke vrednovanja, akreditacija, evaluacija i samoevaluacija (unutrašnjih i vanjskih, eksternih i internih, „licenciranih“ i „sertifikovanih“) – kao privida autonomije – uspostavlja se kontrola Univerziteta. Sve postepeno postaje zavisno od korporativnih komercijalnih tržišnih interesa i korporacija koje naručuju i finansiraju neophodne komercijalne naučno-istraživačke projekte. Na taj se način ostvaruje neoliberalna povezanost između univerziteta i

3 Neoliberalizam je stvorio Bolonjski koncept obrazovanja čiji je cilj ostvarivanje profita, a ne kritičke i humanističke svijesti. Ako se može govoriti o pozitivnim elementima Bolonjskog koncepta obrazovanja, on se odnosi na skraćeno vrijeme studiranja, pa i demokratskiji odnos između nastavnog osoblja i studenata. Ali, ipak, on u sebi i sobom nosi simplifikaciju nauke i nastave. Nastavni proces je primaran, a naučni sekundaran (osim onog profitabilno orijentisanog). Bolonjski univerzitet nema duhovnu i kritičku humanističku misiju i ulogu, već tehničku; bolonjski univerzitet nije medij razvijanja humanističkih vrijednosti, već medij transfera znanja; nastavnik je prenosnik znanja a znanje se kvantifikuje. Ova nametnuta američka komercijalizacija obrazovanja znači „srednjoškolicizaciju“ visokog obrazovanja u koje su profesori postali učitelji, a studenti đaci. Gubi se prometejski, a nameće epitemejski duh tupavosti i zaglupljivanja. U neoliberalnom konceptu obrazovanja se potiskuju društveno-humanističke nauke, a favorizuju tehničke i tehnizovane nauke i fakulteti. Sve to u cjelini znači degradaciju i dekadenciju visokog obrazovanja pa, prema tome, znači i uništavanje kritički i humanistički orijentisanog Univerziteta.

korporacija, odnosno nauke i biznisa. „Univerziteti imaju istraživače i naučnike, korporacije imaju novac“. Međutim, ovaj na izgled jednostavan spoj ima i svoje društvene i kulturne posljedice a one se odnose na izraženi korporativni napad na obrazovni sistem što, zapravo, implicira kako na napad na nacionalnu istoriju, tako i napad na nacionalnu kulturu i nacionalne vrijednosti (Marlou, Robertson, 2003: 90, 96). Kriza obrazovanja je posljedica neoliberalnog pritiska na obrazovne institucije i prihvatanja neoliberalnog koncepta tržišne orijentacije i komercijalizacije obrazovanja od strane Univerziteta i školskog sistema. Neoliberalno orijentisano obrazovanje negira kritičko mišljenje i implicira izbacivanje iz nastavnih planova disciplina kritičkog mišljenja kao što su filozofija i sociologija. Univerzitet je nekada bio prostor znanja i autonomnog mišljenja, a danas je servis klijenata (studenata i korisnika iz privrede, firmi, preduzeća i korporacija); nekada je bio neprofitabilan i nije bio okrenut biznisu, a danas je profitabilan i u službi je korporacija.

Univerzitet je tehnički servis neoliberalnog korporativnog kapitalizma. Postao je Trojanski konj koji uništava kritičku i humanistički orijentisanu misao Univerziteta. Kao teorijski diskurs i doktrinarna paradigma, neoliberalizam je ostvario *hegemoniju*. Na taj način se monopol mišljenja nameće društvenim praksama čime se ostvaruje hegemonija. Za visoko školske ustanove je karakteristično da treba da ispunjavaju akreditacione uslove: (a) organizacione, (b) kadrovske, (c) prostorne, (d) materijalno- tehničke i sl. U posljednje vrijeme sve više se vrednuje praktični rad studenata, da bi diplomirani studenti što prije pronašli zaposlenje i bili spremni da se direktno uključe u poslovne procese. Visoko obrazovanje i nauka u Republici Srpskoj zahtijevaju drugačije društvene i finansijsko posmatranje uz povećano finansijsko ulaganje Entiteta (preko budžeta, samofinansiranja i sufinansiranja gdje bi pored finansiranja Entiteta dio finansiranja obezbijedivali studenti iz kreditnih aranžmana). Saglasno Bolonjskom procesu i Zakonom o visokom obrazovanju neophodno je definisati prioritete, koji se odnose na: (1) institucionalno i finansijsko podržavanje visokog obrazovanja, (2) reformisanje i modernizovanje visokog obrazovanja, (3) stvaranje uslova za brži razvoj i primjenu naučno- istraživačkog rada, (4) povećanje broja studenata, (5) autonomiju univerziteta (organizacionu, personalnu, akademsku i finansijsku). S obzirom da je Evropski model studiranja u interesu svih građana Republike Srpske i BiH neophodno je visoko obrazovanje uskladiti sa principima Bolonjske deklaracije. I na ovu temu ima puno kritike, ima iskrivljavanja i obrazaca i stilova ponašanja ka srednjoškolskizaciji visokog obrazovanja i slabljenju kriterija. Neznanje i siromaštvo su dva najveća neprijatelja građana svake države. Posebno mjesto u principima Bolonjske deklaracije pored nastavnika i saradnika pripada studentima integrisanog univerziteta. Obrazovanje je korijen iz koga nastaje društvena nadgradnja, a visoko obrazovanje je javno dobro koje podrazumijeva i javnu

odgovornost. Nažalost, visoko obrazovanje u BiH tokom proteklog perioda je finansijski zapostavljeno i kadrovski devastirano. Javna ulaganja u visoko obrazovanje su od najvećeg prioriteta i visoko obrazovanje mora imati odlučujuću ulogu u pružanju rješenja za cjelokupna društvena i državna pitanja u BiH. Ono mora imati ključnu ulogu u utvrđivanju činjenica na osnovu kojih se vode javne rasprave i donose odluke. U BiH je neophodno stvoriti trougao znanja koji čine: obrazovanje, istraživanje i inovacije, jer oni predstavljaju osnov i preduslov ekonomskog rasta, blagostanja i ostvarivanja konkurentnosti. Obrazovanje predstavlja kolijevku društva i riznicu znanja, ali ga treba stalno usavršavati i bogatiti novim saznanjima u skladu sa razvojnim potrebama savremenog društva.

3. RAZVOJ TREĆE MISIJE UNIVERZITETA U BOSNI I HERCEGOVINI

...“Univerziteti su još od svog osnivanja u srednjem vijeku bili neodvojivi od društva u kojem funkcionišu. U različitim istorijskim periodima prioriteta su se davali različitim misijama. **Pored nastave istraživanja kao osnovnih univerzitetskih misija, pod trećom misijom univerziteta podrazumijeva se odnos univerziteta i zajednice, okoline. Treća misija univerziteta sastoji se od dvije dimenzije-društvene, civilne i ekonomske, koje treba da budu ravnopravne.** Treća misija univerziteta može da se realizuje kroz dvije paradigme i to služenje zajednici, nasuprot paradigme zalaganje u zajednici. Svakako, može se zapaziti da na nekim univerzitetima u BiH je veća usmjerenost ka komercijalnoj i ekonomskoj u odnosu na društvenu i civilnu dimenziju.

Pored nastave i istraživanja kao osnovnih akademskih djelatnosti, naročito u periodu tranzicije, značajna je i treća misija univerziteta koja se ogleda u učešću univerziteta u ekonomskom razvoju i izgradnji civilnog društva i demokratskih vrijednosti (Spasojević, Kleut i Branković, 2012, prema: Grandić i Bosanac 2018). Dakle treću misiju univerziteta u BiH treba shvatiti kao odnos između visokog obrazovanja i društva izvan prve (nastava) i druge (istraživanje) misije; nova dvostruka uloga univerziteta kao nosioca pozitivnih promjena koje doprinose društvenom razvoju i preduzetnika koji doprinose ekonomskom razvoju. **Univerziteti u BiH treba da služe njenim potrebama, jer je priča o univerzitetu nerazdvojiva od njegove odgovornosti prema društvu i ekonomiji,** dok s druge strane, ono što je novo je dubina i obim interakcije između zajednica i univerziteta. Treća misija univerziteta podrazumijeva i društvenu i ekonomsku dimenziju i to tako da one treba da budu podjednako značajne. Ona se zasniva na privatno javnim partnerstvima, saradnji univerziteta, privrede i države. Neki autori treću misiju definišu kao drugu akademsku revoluciju i pojavu

preduzetničkog univerziteta (Duderstadt, 1999; Vavakova, 1998). Često puta, treća misija univerziteta izjednačava se sa pojmom preduzetnički univerzitet i to tako što preduzetnički model ostaje legitiman organizacioni princip za koji se smatra da je u stanju da omogući institucijama visokog obrazovanja da se nose sa izazovima u novom okruženju (Vaira, 2004, prema: Grandić i Bosanac 2018). Na sceni u BiH ističe se konkurentnost i naglašena povezanost univerziteta i ekonomije i to posebno po pitanju transfera tehnologija i inovacija. Sve više se traži usaglašavanje visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada, podsticanje saradnje sa različitim institucijama i istraživačkim djelatnostima, razvijanje evropskog okvira kvalifikacija, formulisanje ishoda učenja i razvijanje kompetencija potrebnih društvu znanja (Lungulov, 2015: 19, prema: Grandić i Bosanac 2018). Civilna misija univerziteta je veoma bitna i ona ne smije da bude posmatrana isključivo kroz prizmu pozitivnog uticaja na moralni razvoj studenata, naprosto zato jer će u tom slučaju ona biti shvatana samo kao marginalizovana djelatnost. Veoma je važno podsticanje integracije civilne misije u osnovne akademske djelatnosti pri čemu je izuzetno važno da se civilno zalaganje zasniva na otkrivanju i isticanju novog znanja. Treća misija univerziteta dakle podrazumijeva društvenu i ekonomsku dimenziju koje treba da budu podjednako značajne. U Srbiji je sproveden međunarodni projekat Institucionalni okvir za razvoj treće misije univerziteta u Srbiji koji se zasniva na tri osnovna stuba razvoja i to: a) transfer tehnologija i inovacije, b) kontinuirano učenje, c) društveno odgovorno ponašanje univerziteta. (Detaljnije: D.1.3. Izvještaj o postojećim strategijama i zakonima Republike Srbije koji se odnose na dimenzije treće misije).

Lista mogućih indikatora za mjerenje progressa ili uspjeha društvene uključenosti:

1) **Transfer tehnologije i inovacija** u kojem su indikatori: broj projekata koji imaju benefite za širu zajednicu, broj ljudi na koje su uticali projekti, broj ugovora univerziteta-fakulteta sa industrijom, broj ugovora sa javnim tijelima, broj univerzitetskih-fakultetskih centara-laboratorija-izvora prezentovanih široj zajednici, broj ljudi koji su koristili univerzitetske-fakultetske prostore, broj otvorenih kampanja, broj studenata-istraživača uključenih u otvorene kampanje, broj učesnika na istraživačkim noćima i broj učesnika na danima otvorenih vrata.

2) **Kontinuirano učenje** u kojem su indikatori: broj promovisanih programa kontinuiranog obrazovanja, broj organizovanih programa kontinuiranog obrazovanja u tekućoj godini, broj organizovanih okruglih stolova i broj ljudi koji su učestvovali, broj ljudi koji su učestvovali u kursovima cijeloživotnog obrazovanja, broj studenata koji su prošli posebne praktične programe i broj besplatnih časova van univerziteta.

3) **Društveno odgovorno ponašanje** u kojem su indikatori: broj ljudi van univerziteta koji su koristili prostor-usluge biblioteke, broj učesnika van univerziteta koji su koristili prostorije za organizovanje konferencija, sastanaka, događaja i slično, broj univerzitetskih nastavnika-studenata koji su volontirali za dobrobit šire zajednice, broj organizovanih takmičenja, broj učesnika i broj javnih debata o važnim društvenim pitanjima. (Izvor: Individualni plan društvene uključenosti za novosadski univerzitet, 2017, prema: Grandić i Bosanac 2018).

Kroz naprijed navedeni projekat može se zapaziti veća usmjerenost ka ekonomskoj dimenziji treće misije univerziteta, kao i kvantitativni pokazatelj realizovanja ove misije u odnosu na društvenu i civilnu, koja se najvećim dijelom svodi na aktivnosti u kojima univerzitet pruža usluge zajednice. Trendovi dominacije ekonomske dimenzije i sve raširenija pojava saradnje između univerziteta, industrije i privrede morat će biti i realnost u BiH. Nažalost pristupa ekonomizacija visokog obrazovanja u BiH postavlja na margine osnovne humanističkih vrijednosti obrazovanja i njihovu kritičku misao. **Najbolji razlog za podržavanje institucija visokog obrazovanja ne pronalazi se u službi koju ove institucije mogu da obavljaju već u vrijednostima koje zastupaju. Vrijednosti pravde, slobode, jednakosti i prava građana kao jednakih i slobodnih ljudskih bića od središnje su važnosti za ulogu visokog obrazovanja.** U obrazovanju studenata o upravljanju, socijalnom građanstvu i demokratskoj javnoj sferi (Aronowitz i Giroux prema: Jovanović-Kranjec 2013, 93, prema: Grandić i Bosanac 2018). Institucije visokog obrazovanja u BiH treba da više doprinose svojim zajednicama. **Univerziteti u BiH trebaju da pružaju usluge zajednici, služe zajednici, ali i da se zalažu u zajednici tako da integrišu u nastavu i istraživanje znanje i vještine koje posjeduje zajednica, da ih uče i vrednuju na univerzitetu kao relevantan izvor znanja i učenja.** Treba favorizovati partnerski model univerziteta i zajednice da više sarađuju radi postizanja zajedničkih ciljeva od kojih obe strane imaju koristi. Realizacija treće misije univerziteta će biti najefikasnija ako joj se pristupi iz ugla paradigme zalaganja u zajednici. Predstavnici akademske i lokalne zajednice trebaju više biti zainteresovani za ovakav vid saradnje. (Vejnović i Tramošljanin, 2019, 76.). Treba prevazići tradicionalne i nasleđene suete, ega i arogancije, a favorizovati internacionalizaciju, modernizaciju i racionalizaciju u visokom obrazovanju. Univerzitet je vrhunska institucija u svakoj državi i u njemu treba znanje biti glavni imperativ.

LITERATURA:

- 1) Duderstadt, J.J. (1999). New roles for the 21st-century university. *Issues in Science and Technology*, 16 (2), 37-44.
- 2) Grandić i Bosanac (2018), *Zbornik Odseka za pedagogiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu*, Sveska 27.
- 3) Jovanović-Kranjec, M. (2013). Ekonomizacija visokog obrazovanja u Republici Srbiji. *Ekonomski horizonti*, 1, (87-96).
- 4) Lungulov, B. (2015) *Analiza ishoda učenja kao indikatora kvaliteta visokog obrazovanja*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- 5) Spasojević, D., Kleut, J., i Branković, J. (2012). Društvene promene, Bolonjski proces i treća misija Univerziteta u Srbiji. *TEME*, 36(3), 1157-1172.
- 6) Vaira, M. (2004). Globalization and higher education organizational change: A framework for analysis. *Higher education*, 48 (4), 483-510.
- 7) Vavakova, B. (1998). The new social contract between governments, universities and society. Has the old one failed?. *Minerva*, 36(3), 209-228.
- 8) Vejnović i Tramošljanin (2019), *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa na temu Visoko obrazovanje u Republici Srpskoj-stanje, putevi i perspektive*, (76-79).

GLOBALNE KLIMATSKE PROMJENE

GLOBAL CLIMATE CHANGE

Dr. Davor Čordaš¹

Prof. dr. Vladimir Stojanović²

UDK 551.583:504.7(100)

PREGLEDNI RAD

Apstrakt: *Danas su razvijene zemlje odgovorne za većinu emisija ugljičnog dioksida, s mnogo većim emisijama po stanovniku, posebno u SAD-u. Najveće predviđeno povećanje emisija, međutim, dogodit će se u zemljama u razvoju. Do 2020. zemlje u razvoju će se grubo izjednačiti s razvijenim zemljama u ukupnim emisijama. No, treba napomenuti da će, unatoč tom ogromnom povećanju, razina emisija po stanovniku ostati mnogo niža u zemljama u razvoju. Zbog očekivanog rasta stanovništva i gospodarskog rasta, neizbježno je povećanje emisija u zemljama u razvoju. Stoga će smanjenje globalnih emisija zahtijevati značajne mjere u razvijenim zemljama, kao i smanjenje emisija u zemljama u razvoju.*

Ključne riječi: *emisije, klima, globalno zagrijavanje, analiza, klimatske promjene.*

Abstrakt: *Today, developed countries are responsible for most carbon dioxide emissions, with much higher emissions per capita, especially in the United States. The largest envisaged increase in emissions, however, will occur in developing countries. By 2020, developing countries will roughly equalize with developed countries in total emissions. But it should be noted that, despite this huge increase, the level of emissions per capita will remain much lower in developing countries. Due to the expected growth of population and economic growth, it is inevitable to increase emissions in developing countries. Therefore, reducing global emissions will require significant measures in developed countries, as well as reducing emissions in developing countries.*

Key words: *emissions, climate, global warming, analysis, climate change.*

1 Davor Čordaš, Ekološki fakultet, Travnik, davor.cordas@gmail.com

2 Panevropski univerzitet, Fakultet poslovne ekonomije, Banja Luka, maestros@sbb.rs

1. UVOD

Tijekom protekla tri desetljeća postali smo sve više svjesni ekoloških problema s kojima se suočavaju ljudske zajednice, nacije i cijeli svijet. Tijekom ovog razdoblja, pitanja zaštite okoliša i prirodnih resursa su se povećala u opsegu i hitnosti rješenja. U Sjedinjenim Američkim Državama, 1970. godine, osnovana je Agencija za zaštitu okoliša (ENVI) s ciljem reagiranja na onečišćenje vode i zraka koja je u to vrijeme uzrokovala relativno novu javnu zabrinutost. Prva međunarodna konferencija o okolišu, konferencija Ujedinjenih naroda za okoliš, održana je u Stockholmu 1972. godine. Od tada se svjetska pozornost sve više usredotočuje na pitanja zaštite okoliša. Godine 1992., Konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju (UNCED), koja se fokusirala na globalna pitanja kao što su oštećenje Zemljina zaštitnog ozonskog omotača, uništavanje tropskih šuma, prašuma i močvara, izumiranje živih vrsta i stalno nakupljanje ugljičnog dioksida i drugih plinova koji uzrokuju efekt staklenika i uzrokuju globalno zagrijavanje i klimatske promjene.

2. UZROCI I POSLJEDICE KLIMATSKIH PROMENA

Zabrinutost zbog globalnih klimatskih promjena povećala se posljednjih godina. Što se tiče ekonomske analize, emisije stakleničkih plinova, koje uzrokuju globalno zagrijavanje, također predstavljaju vanjsko okruženje i prekomjerno korištenje zajedničkih resursa. Atmosfera je globalna zajednica u kojoj pojedinci i tvrtke mogu osloboditi zagađenje u obliku plinova i čestica. Globalno zagađenje stvara "javno zlo" koje pogađa svakoga - negativno vanjsko okruženje sa širokim utjecajima. Mnoge zemlje imaju zakone o zaštiti okoliša koji ograničavaju ispuštanje lokalnih i regionalnih onečišćujućih tvari. Ekonomska terminologija je rečena, takvi zakoni donekle internaliziraju eksternalije povezane s lokalnim i regionalnim zagađivačima.

Gotovo da nema kontrole ugljičnog dioksida (CO₂), glavnog efekta staklenika, koji nema kratkoročnog negativnog učinka na površinsku razinu Zemlje. Atmosferska akumulacija ugljičnog dioksida i drugih plinova stakleničkih plinova, međutim, ima značajan utjecaj na globalne vremenske uvjete, iako vjerojatni uvjeti i vrijeme tih utjecaja nisu pouzdano utvrđeni.

2.1. Utjecaj staklenog plina

Sunčeve zrake putuju kroz staklo stakla kako bi zagrijale zrak iznutra, ali staklo djeluje kao zapreka za sprječavanje izmjenjivača topline. Na taj način biljke koje traže toplu klimu mogu se uzgajati i u hladnijim podnebljima. Globalni

efekt staklenika, u kojem se Zemljina atmosfera ponaša kao staklo u staklenom vrtu, prvi je put opisao francuski znanstvenik Jean Baptiste Fourier 1824.

Slika 1. Efekt staklenika³

Oblaci, vodena para i staklenički plinovi - ugljični dioksid (CO₂), metan, dušikovi oksidi i ozon - omogućuju ulazak sunčevom zračenju, ali također služe i kao prepreka infracrvenoj toplini Zemlje. To stvara prirodni učinak staklenika koji omogućuje život na planeti. Bez toga bi prosječna temperatura na površini planeta bila u prosjeku oko -18 stupnjeva Celzijusa (0 stupnjeva Farenhagen), umjesto oko 15 stupnjeva Celzijusa (60 stupnjeva Farenhagen).

Mogućnost povećanog ili antropološkog efekta staklenika prvi je put istaknuo švedski znanstvenik Svante Arrhenius (Svante Arrhenius) 1896. godine. Arrhenius je pretpostavio da će povećano izgaranje ugljena, koje je paralelno s procesom industrijalizacije, dovesti do povećanja koncentracije ugljičnog dioksida u atmosferi i zagrijavanja zemlje. Od Arheniusovog vremena, emisije stakleničkih plinova su se dramatično povećale. Koncentracija ugljičnog dioksida u atmosferi porasla je za 25 posto u odnosu na predindustrijsku razinu.

³ Izvor: <https://www.google.rs/> poseta sajtu: 07.12.2018.

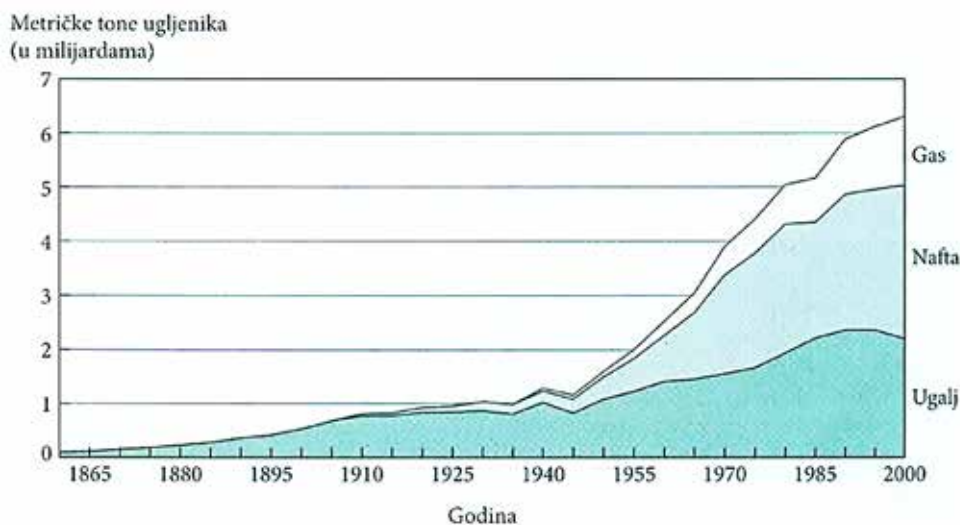
Osim povećanog izgaranja fosilnih goriva, kao što su ugljen, nafta i prirodni plin, ljudske kemikalije, poput klorofluorouglijika (CFC), kao i emisije metana i dušikovih oksida iz poljoprivrede i industrije, pridonose povećanju efekta staklenika.

Godine 1988. Program Ujedinjenih naroda za okoliš i Svjetska meteorološka organizacija zajedno su osnovali Međuvladin panel o klimatskim promjenama (IPCC) s ciljem pružanja autoritativnog međunarodnog skupa znanstvenih mišljenja o klimatskim promjenama. S obzirom na učinak stakleničkih plinova koje uzrokuju ljudi, IPCC je 2001. zaključio da "postoje novi i snažniji dokazi da se većina zagrijavanja u proteklih 50 godina može pripisati ljudskim aktivnostima."

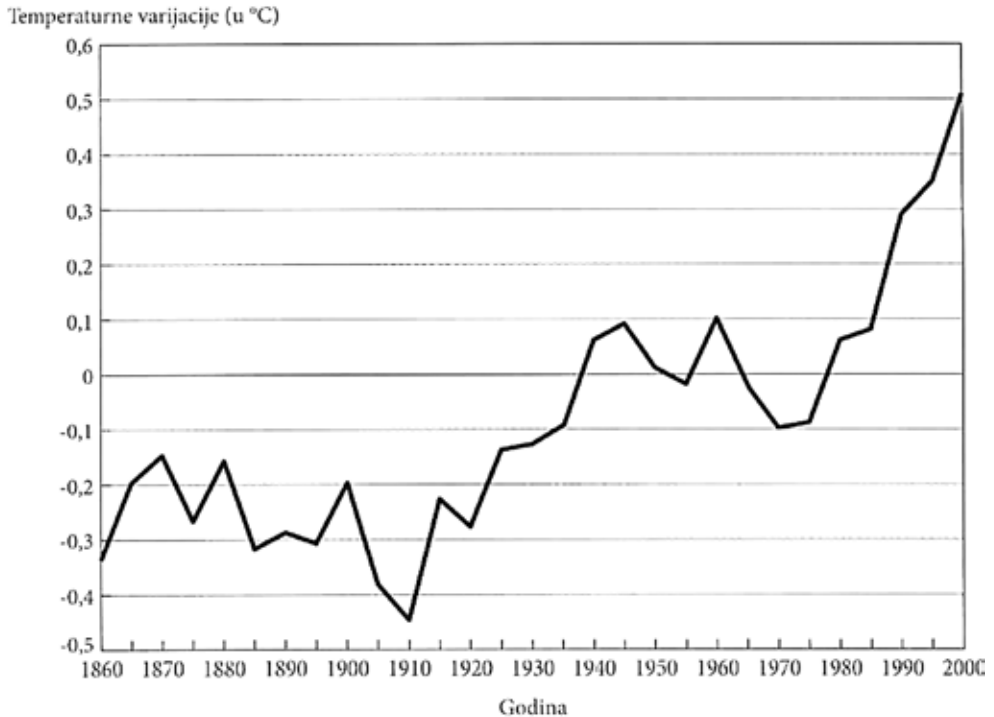
Korištenjem modela opće cirkulacije - velikih matematičkih modela atmosfere - znanstvenici mogu simulirati učinak povećanih koncentracija plinova koji povećavaju efekt staklenika. IPCC predviđa globalno povećanje prosječne temperature od 1 do 6 stupnjeva Celzijusa, ili 2 do 10 stupnjeva Farenhagena, što bi imalo značajan utjecaj na klimu diljem svijeta.

2.2. Trendovi i predviđanja promjene temperature

Unatoč dvije globalne konferencije koje su se bavile ovim pitanjem - Konferencijom Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju (UNCED) u Rio de Janeiru 1992. i Kyoto konferenciji u Japanu 1997. - kao i brojnim pregovorima koji su uslijedili, napredak u borbi protiv globalnih klimatskih promjena vrlo sporo. Globalne emisije stakleničkih plinova nastavljaju rasti (Slika 2.).

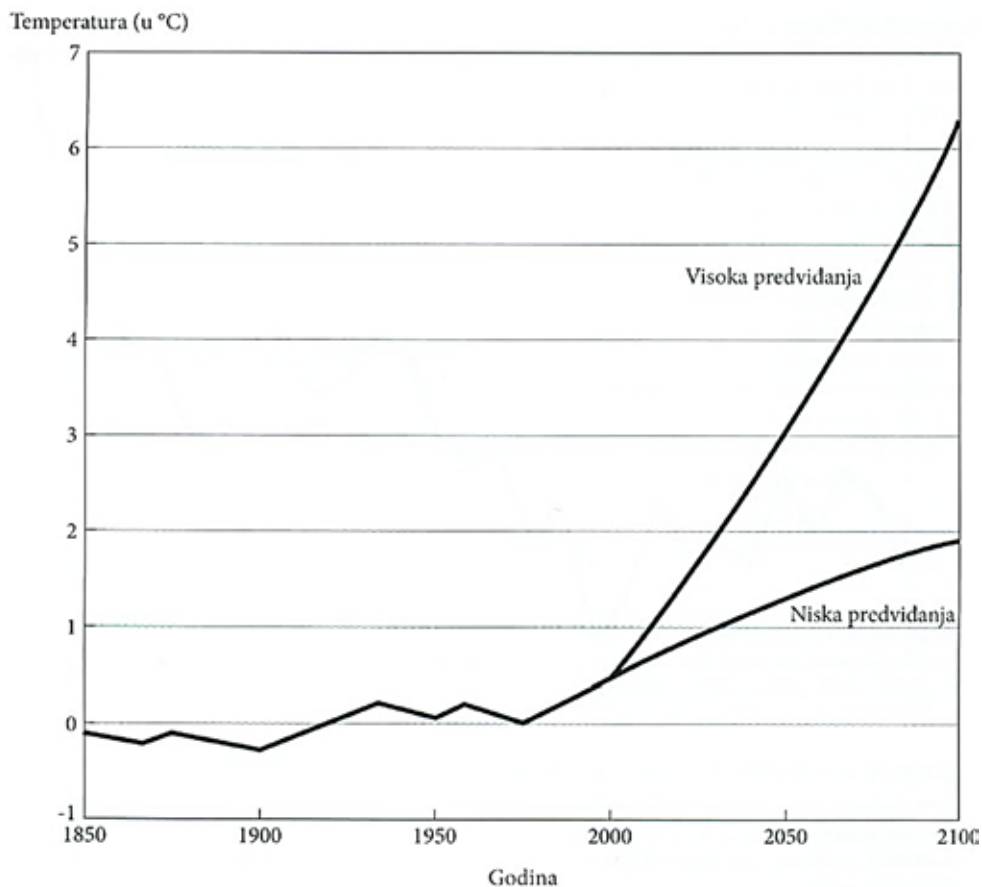
Slika 2. Emisije ugljika zbog potrošnje fosilnih goriva, 1860-2000 (CDIAC - Carbon Dioxide Information Analysis Center)

Slika 3. Temperaturni trendovi, sjeverna hemisfera 1860-2000.
(CDIAC - Carbon Dioxide Information Analysis Center)

Povećane akumulacije plinova efekta staklenika uzrokovale su očito povećanje površinske temperature Zemlje. Premda neki zagušenja mogu biti prirodni trend, Međuvladin panel o klimatskim promjenama (IPCC) je otkrio da je ljudski utjecaj na atmosferu “značajno pridonio zagrijavanju zabilježenom tijekom posljednjih 50 godina”. (Trenberth, Kevin E., 2001: 8-19) Tijekom prethodnog stoljeća temperature su porasle za oko 1 stupanj Celzijusa (1,8 stupnjeva Farenhagen).

Znanstvenici IPCC-a predviđaju da će nastavak emisije stakleničkih plinova dodatno povećati prosječnu temperaturu za 1 do 6 stupnjeva Celzijusa (oko 2 do 10 Farenhajensa) tijekom sljedećeg stoljeća. Postupno povećanje prosječne temperature na Zemlji imat će značajan utjecaj na klimu. Na primjer, jedan od učinaka klimatskih promjena bit će povećanje razine mora zbog širenja volumena morske vode i raspadanja polarnog leda i ledenjaka. To će imati značajne posljedice za zemljište i niska obalna područja.

Slika 4. Predviđeni globalni temperaturni trendovi do 2100. godine
(Trenberth, Kevin E. IPCC, 2001.)

Do početka 2005. godine postalo je hitno rješavanje pitanja klimatskih promjena, a napravljena su i nova izvješća o utjecaju klimatskih promjena. Otapanje leda i ledenjaka na Antarktici uznemirilo je znanstvenike, a čvrsti dokazi o obrascima oceana na dnu oceana pružili su nove dokaze o zagrijavanju uzrokovanom ljudima i doveli su do predviđanja da će uragan biti sve intenzivniji. (Andrew Revkin: 2004)

Pet najtoplijih godina koje su ikad zabilježene dogodile su se između 1998. i 2004. godine, a znanstvenici NASA-e predviđaju da bi 2005. godina mogla biti najtoplija od kada se temperatura počela bilježiti krajem 19. stoljeća. (Timothy Gardner, 2005)

Početak klimatskih promjena je izbor između preventivnih strategija i strategija prilagodbe. Uzmite u obzir, na primjer, štetu uzrokovanu podizanjem razine mora. Jedini način da se to spriječi je spriječiti samu klimatsku promjenu. Moguće je prilagoditi se promijenjenim uvjetima izgradnjom brana i zidova prema moru kako bi se zadržala voda. Oni koji žive blizu mora - uključujući otočne zemlje koje mogu izgubiti većinu svog teritorija zbog porasta razine mora - teško će prihvatiti ovu strategiju ublažavanja učinaka. Ali uspješna preventivna strategija zahtijeva da se većina zemalja svijeta uvjeri da sudjeluju.

2.3. Ekonomska analiza klimatskih promjena

Znanstvenici su modelirali rezultate predviđenog udvostručenja akumuliranog ugljičnog dioksida u Zemljinoj atmosferi. Predviđeni učinci uključuju:

- gubitak površine zemljišta, uključujući plaže i močvare, zbog porasta razine mora,
- gubitak živih vrsta i područja šuma,
- prekid vodoopskrbe gradova i poljoprivrede,
- Air Povećani troškovi klimatizacije
- narušavanje zdravlja i smrti od udara topline i širenja tropskih bolesti,
- gubitak poljoprivredne proizvodnje.
- Korisni učinci mogu biti:
- Agricultural povećanje poljoprivredne proizvodnje u hladnijim područjima,
- Heating niži troškovi grijanja.
- Osim toga, drugi štetniji učinci, koji su manje predvidljivi, uključuju:
- Ing iskrivljavanje vremenskih obrazaca, s većom učestalošću uragana i drugih ekstremnih vremenskih događaja.

Major iznenadne velike klimatske promjene, kao što je pomicanje Atlantskog oceana u Atlantskom oceanu, što bi moglo uzrokovati da klima u Europi podsjeća na klimu Aljaske, Feedback pozitivni povratni učinci, kao što je povećanje emisija ugljičnog dioksida zbog zagrijavanja arktičke tundre, što bi ubrzalo globalno zagrijavanje.

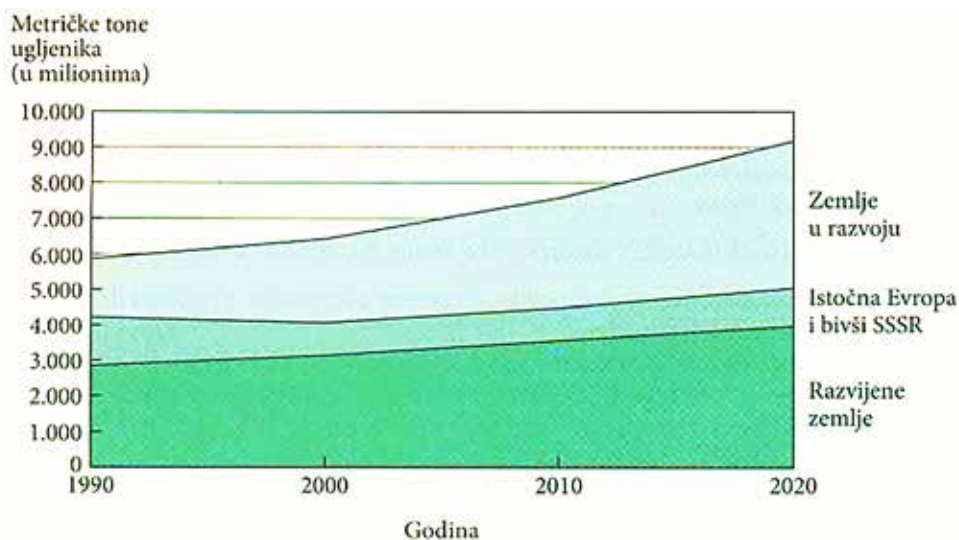
Kako možemo procijeniti takve potencijalne utjecaje? U pokušaju da odgovore na ovo pitanje, ekonomisti koriste analizu troškova i koristi. Drugi kritiziraju taj pristup kao pokušaj utvrđivanja novčane vrijednosti pitanja koja nose

društvene, političke i ekološke implikacije koje znatno nadilaze novčane vrijednosti. Ispitat ćemo napore ekonomista da postavimo pitanje u kontekst troškova i koristi, a zatim se vratimo raspravi o tome je li ovaj napor prikladan i koje politike treba provesti.

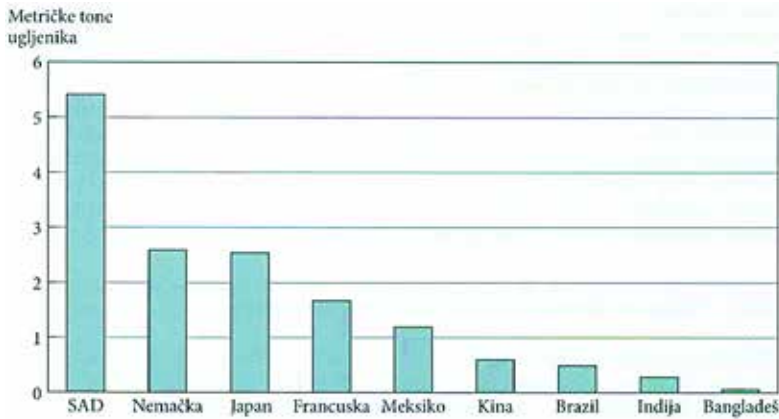
Možemo ocijeniti političke odgovore na klimatske promjene tako da prvo razmotrimo normalan poslovni scenarij u kojem se ništa ne poduzima kako bi se ograničile emisije stakleničkih plinova. Prema prognozama Svjetske banke, globalna potrošnja energije gotovo će se udvostručiti do 2030., uz najveći rast u zemljama u razvoju. Slika 5 pokazuje dramatično povećanje emisija ugljičnog dioksida.

2.3.1. Istraživanja troškova i koristi globalnih klimatskih promjena

Kada analiziramo troškove i koristi, moramo izmjeriti posljedice koje će nastati ako dopustimo da se nekontrolirane emisije nastave prema troškovima mjera politike koje bi to spriječile. To možemo učiniti procjenom štete od nekontroliranih klimatskih promjena.

Slika 5. Emisije ugljika, 1990-2000, sa projekcijama za 2020.
(Carbon Dioxide Information Analysis Center - CDIAC)

Slika 6. Emisije CO₂ od fosilnih goriva po glavi stanovnika (2000) (Carbon Dioxide Information Analysis Center - CDIAC),

Snažne političke mjere za sprečavanje klimatskih promjena donijet će koristi koje su jednake vrijednosti tih šteta (troškovi izbjegavanja). Tada ih moramo usporediti s prednostima troškova poduzimanja mjera. U različitim ekonomskim studijama bilo je pokušaja korištenja tih procjena i korištenih procjena. U tablici 1 prikazani su rezultati jedne takve studije za američko gospodarstvo.

	2 × CO ₂ (+2,5°C)	Dugoročno zagrevanje (+10°C)
Poljoprivreda	17,5	95,0
Gubitak šuma	3,3	7,0
Gubitak živih vrsta	4,0 + Δ	16,0 + Δ'
Porast nivoa mora		35,0
Gradenje brana, lukobrana	1,2	
Gubitak močvara	4,1	
Gubitak sušnih predela	1,7	
Energetski zahtevi	11,2	64,1
Neelektrično grejanje	-1,3	-4,0
Ljudske ugodnosti	X _a	Y _a
Ljudski život	5,8	33,0
Obolevanje ljudi	X _m	Y _m
Migracije	0,5	2,8
Uragani	0,8	6,4
Gradevinarstvo	+/- X _c	+/- Y _c
Slobodno vreme	1,7	4,0
Snabdevanje vodom	7,0	56,0
Urbana infrastruktura	0,1	0,6
Zagađenje vazduha		
Troposferski ozon	3,5	19,8
Drugo	X _o	Y _o
Ukupno	61,6 + X_a + X_m + X_o + Δ' +/- X_c	335,7 + Y_a + Y_m + Y_o + Δ +/- Y

Tabela 1. Procene godišnjih šteta od globalnih klimatskih promena u ekonomiji SAD (u milijardama dolara po kursu iz 1990. godine) (William R. Cline:1992)

Studija se temelji na procijenjenom udvostručenju CO₂ iznad predindustrijske razine. Kada se dodaju novčani troškovi, ukupna šteta u SAD-u procjenjuje se na oko 60 milijardi dolara (prema tečaju iz 1990.). To iznosi oko 1 posto BDP-a SAD-a. Iako su različite ekonomske studije došle do različitih procjena, većina ih je rezultirala rasponom od 1 do 2 posto BDP-a. Procjene troškova velikih temperaturnih promjena tijekom dužeg razdoblja dosežu do oko 5 posto BDP-a (tablica 1., drugi stupac). Međutim, Xs, Ys i As u zbirkama treba napomenuti - nepoznate količine koje se ne mogu izmjeriti. Primjerice, vrijednost gubitka živih vrsta teško je procijeniti i izraziti u novčanom smislu: ovdje se pomoću procjena iskazuje trošak od najmanje 4 milijarde dolara u kraćem razdoblju i 16 milijardi dolara tijekom dužeg razdoblja, s dodatnim nepoznatim troškovima označenim kao A.

Ostale procjene izražene u novcu također se mogu dovesti u pitanje jer ne uspijevaju obuhvatiti ukupnu vrijednost potencijalnih gubitaka. Primjerice, područje obalnog oceana je malo više od nekretnina. Plaže i obalna močvarna područja imaju veliku društvenu, kulturnu i ekološku vrijednost. Njihova tržišna vrijednost ne odražava puni opseg štete koju će društvo pretrpjeti ako ih izgubi. Osim toga, ove procjene izostavljaju mogućnost mnogo katastrofalnih posljedica do kojih može doći ako je izobličene vremenskih obrazaca gore od očekivanog. Jedan uragan, na primjer, može uzrokovati štetu od više od 10 milijardi dolara, uz gubitak života. Na primjer, u studenom 1998. godine, nasilni uragan izazvao je masovno uništenje i odnio više od 7.000 ljudskih žrtava u Srednjoj Americi. 2004. godine, Florida je pogodila četiri uragana koji su uzrokovali štetu od 20 milijardi dolara. Ako bi, zbog klimatskih promjena, uragani postali učestaliji, milijarda dolara procijenjena kao godišnji gubitak bila bi preniska. Druga vrijednost "X" - bolest ljudi - bila bi veća ako bi toplije vremenske prilike omogućile da se tropske bolesti znatno prošire. Jasno je da su ove procjene štete netočne i podložne brojnim kritikama, ali pretpostavljamo da smo ih odlučili prihvatiti - barem kao grube procjene. Moramo izmjeriti procijenjene koristi od politika za sprečavanje klimatskih promjena u odnosu na troškove takvih politika. Kako bi procijenili te troškove, ekonomisti koriste modele koji pokazuju kako inputi, kao što su rad, kapital i resursi, proizvode ekonomsku proizvodnju.

Kako bi se smanjile emisije ugljika, potrebno je smanjiti korištenje fosilnih goriva i zamijeniti ih drugim izvorima energije koji mogu biti mnogo skuplji. Neki ekonomski modeli predviđaju da će supstitucija smanjiti rast BDP-a. Jedna velika studija pokazala je gubitak BDP-a u rasponu od 1 do 3 posto BDP-a za većinu zemalja, s potencijalno većim dugoročnim gubicima za zemlje u razvoju koje su ovisne o ugljenom, kao što je Kina. (Manne, Alan S. i Richard G. Richels, 1992).

Ako troškovi i koristi agresivnih politika smanjenja emisija ugljika padnu u rasponu od 1 do 3 posto BDP-a, kako ćemo odlučiti što učiniti? Sve ovisi o našoj procjeni budućih troškova i koristi. Troškovi poduzimanja mjera moraju se ispuniti danas ili u neposrednoj blizini. Koristi od poduzimanja mjera (izbjegavanje troškova štete) nastavit će se i u budućnosti. Stoga je naš zadatak danas odlučiti kako ćemo uravnotežiti ove buduće troškove i koristi. Kao što smo vidjeli, ekonomisti procjenjuju buduće troškove i koristi koristeći diskontnu stopu. Problemi i procjena implicitnih vrijednosti povezanih s diskontiranjem povećavaju nesigurnost koju smo već uočili u procjeni troškova i koristi. To znači da moramo razmotriti alternativne pristupe - uključujući tehnike koje uključuju ekološke i ekonomske troškove i koristi.

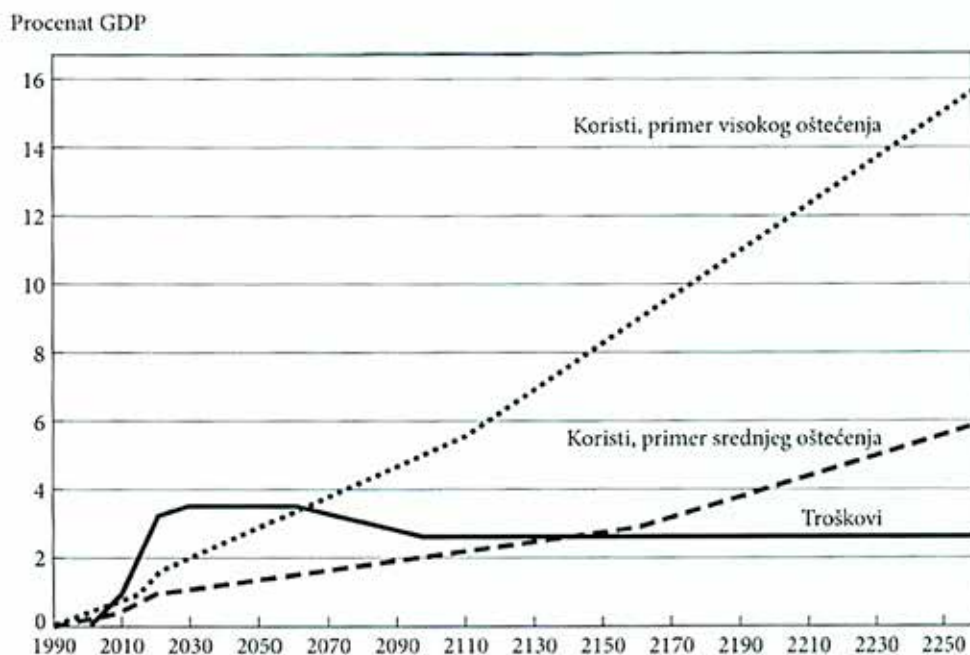
2.3.2. Analiza dugoročnih učinaka na okoliš

Dvije glavne ekonomske studije koje se bave analizom troškova i korištenjem klimatskih promjena dovele su do bitno različitih zaključaka o politici. Prema analizi Williama Nordhausa, ekonomski optimalno je malo smanjenje emisija plinova koje pojačavaju efekt staklenika ispod stope rasta emisija u "uobičajenom poslovanju" prikazanom na slici 18-4. ekonomski razvoj (Nordhaus, William D. i Joseph Boyer, 2000)

Nasuprot tome, William Klein u svojoj studiji preporučuje "svjetski program agresivnih akcija za ograničavanje globalnog zatopljenja" koji uključuje smanjenje emisija ugljika daleko ispod sadašnjih razina i njihovo zamrzavanje bez daljnjeg povećanja. (William R. Cline, 1992.) To bi značilo značajne promjene u postojećim obrascima potrošnje energije. Što objašnjava tako velike razlike između ove dvije analize troškova i koristi?

U tim su studijama korištene slične metode za procjenu troškova i koristi. Glavna razlika je u tome što je Kleinova studija razmatrala dugoročne učinke i koristila nisku diskontnu stopu (1,5 posto) za uravnoteženje tekućih i budućih troškova. Stoga, iako se čini da su troškovi agresivnih mjera viši od koristi tijekom nekoliko desetljeća, veliki potencijal dugotrajne štete pomiče ravnotežu u korist današnjih agresivnih akcija. Kao što smo vidjeli, sadašnja vrijednost (PV) dugoročnog priljeva ili troškova ovisi o diskontnoj stopi. Visoka diskontna stopa dovest će do niske trenutne procjene koristi koje su uglavnom dugoročne i visoke trenutne procjene kratkoročnih troškova. S druge strane, niska diskontna stopa dovest će do veće tekuće procjene dugoročnih koristi. Procijenjena neto sadašnja vrijednost politike agresivnog smanjenja će stoga biti mnogo veća ako odaberemo nižu diskontnu stopu. Iako su i Klajn i Nordhaus u svojim studijama

koristili standardnu ekonomsku metodologiju, Clayev pristup ima veću težinu u smislu dugoročnih utjecaja na okoliš. Ti su učinci značajni i za monetarne i nemonetarne posljedice. Dugoročno gledano, ekološka šteta koju su pretrpjele klimatske promjene imat će značajne negativne učinke i na gospodarstvo. Stoga, ovi dugoročni učinci imaju visoke monetarne vrijednosti, kao što je prikazano na slici 7. No, standardna diskontna stopa od 5 do 10 posto smanjuje sadašnju vrijednost značajnih budućih šteta na relativnu beznačajnost.

Slika 7. Dugoročni troškovi i koristi od ublažavanja globalnih klimatskih promjena (William R. Cline, 1992)

Ekonomski orijentirani ekonomist rekao bi da je temeljno pitanje stabilnost fizičkih i ekonomskih sustava koji služe kao planetarni mehanizmi kontrole klime. To znači da bi cilj trebao biti stabilizacija klime, a ne ekonomska optimizacija troškova i koristi. Stabilizacija emisija stakleničkih plinova je nedovoljna; Pri trenutnoj stopi emisije, ugljični dioksid i drugi plinovi koji povećavaju efekt staklenika i dalje se nakupljaju u atmosferi. Stabilizacija akumulacija takvih plinova zahtijeva značajno smanjenje u odnosu na trenutne razine emisija. Sve mjere koje će se poduzeti kako bi se spriječile globalne klimatske promjene imaju

ekonomski učinak na BDP, potrošnju i zaposlenost, što objašnjava nespremnost vlasti da poduzmu drastične mjere za smanjenje emisija CO₂. No ti učinci ne moraju nužno biti negativni. Sveobuhvatni pregled ekonomskih modela politika klimatskih promjena pokazuje da su ekonomski ishodi politika smanjenja emisija ugljika značajno ovisni o pretpostavkama koje se koriste u modeliranju. (Repetto, Robert i Duncan Austin, 1997.) Očekivani učinci stabilizacije emisija na razine iz 1990. godine kreću se od 2 posto do 2 posto povećanja BDP-a. Ishodi ovise o različitim pretpostavkama koje uključuju:

1. učinkovitost ili neučinkovitost ekonomskih odgovora na signale cijena energije;

2. dostupnost "rezervnih" neenergetskih energetskih tehnologija;

Mogu li zemlje ili ne biti u mogućnosti zamijeniti opciju najnižih troškova sekvestracije ugljika?

– Da li se prihodi od poreza na ugljik koriste ili ne koriste za smanjenje drugih poreza;

– Jesu li vanjske koristi dobivene od sekvestracije ugljika, uključujući smanjenje onečišćenja zraka u zraku.

Stoga se politike smanjenja emisija mogu kretati od minimalističkog pristupa do značajnog smanjenja rasta emisija do dramatičnog smanjenja emisija CO₂ za 50 ili više procesa. Većina ekonomista koji su analizirali ovaj problem slažu se da je potrebno reagirati, ali postoji niz različitih mišljenja o stupnju drastičnosti tih aktivnosti i kada ih je potrebno primijeniti. Zemlje svijeta prepoznale su problem i pregovaraju o planovima za smanjenje emisija. Međutim, opseg smanjenja koje se trenutno razmatra ne doseže gotovo količinu potrebnu za stabilizaciju klime.

Bez obzira na ishod tih pregovora, svaki ozbiljan napor da se smanje emisije ugljika zahtijevaju ekonomske politike koje će se suočiti s negativnim vanjskim učincima.

2.4. Odgovori politika na klimatske promjene

Kao odgovor na klimatske promjene mogu se poduzeti dvije vrste mjera: preventivne mjere, koje imaju tendenciju smanjenja ili ublažavanja efekta staklenika, te mjere prilagodbe kako bi se odgovorilo na učinke stakleničkih plinova i smanjilo njihov utjecaj.

Preventivne mjere uključuju smanjenje emisija stakleničkih plinova smanjenjem razine gospodarskih aktivnosti povezanih s emisijama ili prelaskom

na energetske učinkovitije tehnologije koje omogućuju istu razinu gospodarske aktivnosti na nižoj razini emisije CO₂ i povećavaju spremnike ugljika - šume recikliraju CO₂ i pretvaraju ga u kisik; očuvanje šumskih područja i širenje obnove šuma imaju značajan utjecaj na neto emisije CO₂.

Mjere prilagodbe uključuju izgradnju brana i valobrana kako bi se zaštitili od porasta razine mora i ekstremnih vremenskih uvjeta, kao što su poplave i uragani, te prebacivanje modela uzgoja u poljoprivredu kako bi se prilagodili promjenjivim vremenskim uvjetima u različitim područjima.

Ekonomski pristup predlaže da se pri razmatranju takvih politika primjenjuje analiza troškovne učinkovitosti. Ona se razlikuje od analize troškova i koristi jer ima skromniji cilj: umjesto da razmatra treba li se politika primijeniti ili ne, analiza isplativosti postavlja pitanje koje je najučinkovitije sredstvo za postizanje cilja politike.

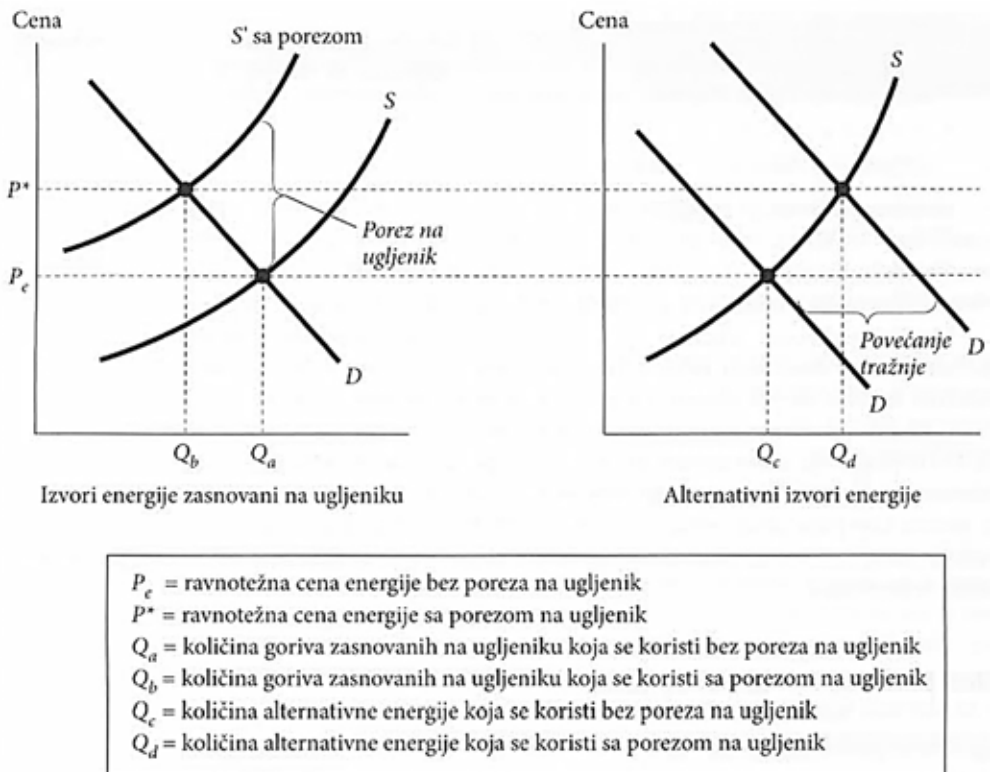
Općenito, ekonomisti preferiraju pristupe koji zagovaraju korištenje tržišnih mehanizama za postizanje ciljeva. Tržišno orijentirani pristupi smatraju se isplativim - umjesto da izravno pokušavaju kontrolirati tržište, oni preusmjeravaju poticaje tako da i pojedinci i tvrtke mijenjaju svoje ponašanje, uzimajući u obzir vanjske troškove i koristi.

2.4.1. Porezi na ugljik

Oslobađanje plinova koji pojačavaju efekt staklenika u atmosferi jasan je primjer negativnog vanjskog utjecaja koji nameće značajne troškove na globalnoj razini. U jeziku ekonomske teorije, tržište goriva temeljeno na ugljiku, kao što su ugljen, nafta i prirodni plin, uzima u obzir samo privatne troškove i koristi, što dovodi do tržišne ravnoteže koja ne odgovara socijalnom optimumu. Kao što smo vidjeli, standardni lijek za internalizaciju eksternih troškova je porez na zagađenje po jedinici zagađivača. Za emisije ugljičnog dioksida, to bi bio porez na ugljik koji se primjenjuje isključivo na ugljična goriva. Takav bi porez povećao cijenu energetskih izvora na temelju ugljika, što bi potrošačima dalo poticaj za očuvanje energije i premještanje potražnje u alternativne izvore. Potražnja se također može prebaciti s goriva na osnovi ugljika na veći udio ugljika, kao što je ugljen, na gorivo s relativno niskim sadržajem ugljika, kao što je prirodni plin.

Porez na ugljik bi izgledao kao porast cijena energije za potrošače. No, budući da bi se porezi ubirali na primarnu energiju, koja predstavlja samo jedan dio troškova isporučene energije (kao što je benzin ili električna

energija) i, što je još važnije, budući da se jedna vrsta goriva može zamijeniti drugom, ukupno povećanje cijena neće biti naglo. Potrošači mogu odgovoriti na nove cijene smanjenjem svoje potrošnje energije i kupnjom proizvoda koji manje troše ugljik (one proizvode čija proizvodnja zahtijeva ogromne količine goriva na temelju ugljika). Osim toga, neke od tih ušteda mogu se iskoristiti za kupnju drugih roba i usluga s manje intenzivnim ugljikom. Jasno je da će porez na ugljik potaknuti proizvođače i potrošače da izbjegnu plaćanje poreza smanjenjem potrošnje ugljika. Za razliku od drugih oporezivih dobara i aktivnosti, ovo izbjegavanje ima društvene koristi - smanjenje potrošnje energije i smanjenje emisija CO_2 .

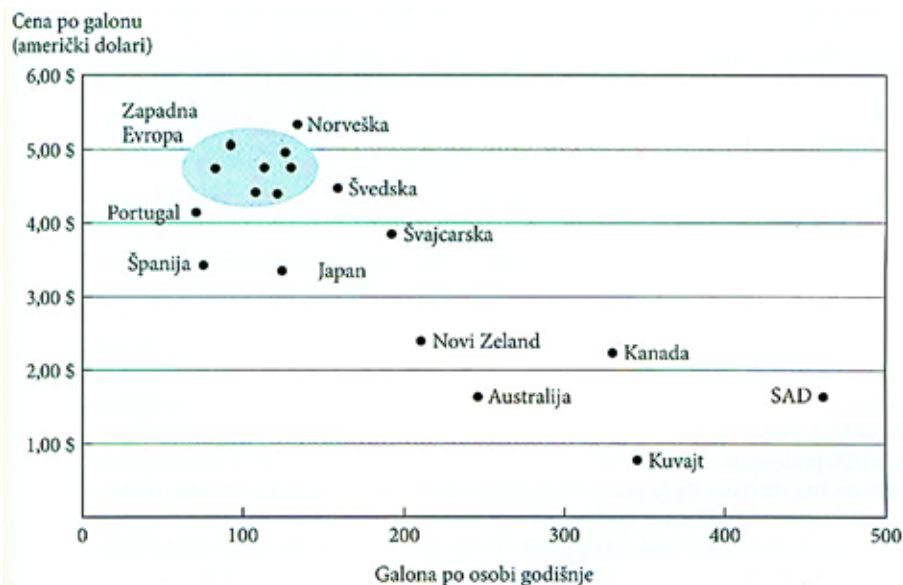

Slika 8. Ekonomski efekti poreza na ugljik
(Repetto, Robert, and Duncan Austin., 1997.)

	Ugalj	Nafta	Prirodni gas
Tona ugljenika po jedinici goriva	0,605/tona	0,130/barel	0,48/ccf (stotine kubnih stopa)
Prosečna cena (2003)	17,98 \$/tona	27,56 \$/barel	4,98 \$/ccf
<i>Iznos poreza na ugljenik po jedinici goriva:</i>			
10 \$ po toni ugljenika	6,05 \$/tona	1,30 \$/barel	0,16 \$/ccf
100 \$ po toni ugljenika	60,50 \$/tona	13 \$/barel	1,60 \$/ccf
200 \$ po toni ugljenika	121 \$/tona	26 \$/barel	3,20 \$/ccf
<i>Porez na ugljenik kao procenat cene goriva:</i>			
10 \$ po toni ugljenika	34%	5%	3%
100 \$ po toni ugljenika	340%	47%	32%
200 \$ po toni ugljenika	673%	94%	64%

Tabela 2. Alternativni porez na ugljik na fosilna goriva⁴

Tablica 2 pokazuje utjecaj različitih razina poreza na ugljik na cijene ugljena, nafte i plina. Porez na ugljik od 10 USD po toni, na primjer, povećava cijenu barela nafte za 1,30 S, što je oko 3 centa po galonu. Hoće li to utjecati na navike koje ljudi imaju kada je u pitanju vožnja ili grijanje domova? Vjerojatno ne - ne očekujemo visoku cjenovnu elastičnost potražnje za benzinima ili loživim uljima, jer se ta postrojenja vide kao potrebe.

Slika 9. Cijene benzina u odnosu na potrošnju u industrijaliziranim zemljama, 2003. (Roodman, David M.1997)

⁴ Izvor: Preuzeto iz Poterba, 1993. Podaci o cenama: Ministarstvo energetike SAD, 2003.

Slika 9 prikazuje presjek odnosa između cijena benzina i potrošnje po stanovniku po zemljama. Valja napomenuti da model ovog odnosa nalikuje krivulji potražnje: što su cijene više, niža je potrošnja i što su cijene niže, potrošnja je veća. Međutim, ovdje prikazan odnos nije isti kao i krivnja potražnje; jer gledamo na podatke iz različitih zemalja, pretpostavka da je "sve ostalo isto" koja je potrebna za stvaranje krivulje potražnje ovdje nije održiva. Na primjer, ljudi u Sjedinjenim Državama voze sve više i više jer putuju dalje (osobito u zapadnim zemljama) nego ljudi u većini europskih zemalja. No, slika 8 pokazuje jasnu vezu između cijene i potrošnje. Naglasci ovdje pokazuju da je potreban veliki skok cijena - od 0,50 USD do 1,00 USD i više po galonu - da bi imao značajan utjecaj na potrošnju goriva.

Mnogo viši porezi bili bi potrebni za promicanje velikih pomaka s fosilnih goriva. Prema većini studija, stabilizacija globalnih emisija CO₂ zahtijevala bi porez na ugljik od najmanje 200 dolara po toni. (Manne, Alan S., et al: 1992) To bi značajno povećalo cijene goriva (Tablica 2), što bi svakako utjecalo na obrasce potrošnje. Osim toga, dugoročna cjenovna elastičnost potražnje bila bi veća jer bi cijene koje potiču više ugljika potaknule razvoj alternativnih tehnologija. No hoće li takav porez ikada biti politički izvediv? Posebno u SAD-u visoki porezi na benzin i druga goriva imali bi snažno protivljenje, pogotovo ako bi ljudi to vidjeli kao kršenje njihove slobode vožnje. Na slici 8-8 treba napomenuti da SAD ima daleko najveću potrošnju po glavi stanovnika i najnižu cijenu u odnosu na sve zemlje osim Kuvajta.

Međutim, u prijedlogu za uvođenje značajnih poreza na ugljik treba naglasiti dvije stvari. Prvo, recikliranje prihoda može prebaciti prihode od takvih poreza na smanjenje drugih poreza. Velik dio političkog protivljenja visokom energetsom oporezivanju proizlazi iz ideje da će to biti dodatni porezi - s porezima na dohodak, imovinu i socijalnu sigurnost koje ljudi već plaćaju. Ako bi se porez na ugljik pratio, na primjer, značajnim smanjenjem poreza na dohodak i socijalnog osiguranja, to bi bilo politički prihvatljivije.

Ideja povećanja poreza na ekonomsko "zlo", kao što je zagađenje, i smanjenje poreza na stvari koje želimo potaknuti, kao što su rad i kapitalna ulaganja, u potpunosti je u skladu s načelima ekonomske učinkovitosti. Umjesto uvođenja neto povećanja poreza, to bi predstavljalo neutralnu poreznu tranziciju u odnosu na dohodak - ukupni iznos poreza koji se plaća državi ostao bi nepromijenjen.

Drugo, ako bi došlo do takve promjene poreza, pojedinci ili tvrtke čije bi poslovanje bilo energetski učinkovitije uistinu bi uštedjelo novac. Veći troškovi energije također bi stvorili snažan poticaj za tehnološke inovacije koje štede energiju. Ekonomska prilagodba bila bi lakša ako bi se visoki porezi na ugljik (i niži porezi na dohodak i kapital) tijekom vremena provodili u fazama.

Potencijalne ekonomske koristi od poreznih pomaka navele su neke ekonomiste da tvrde da će porez na ugljik donijeti dvostruku dividendu od ekonomskih koristi i koristi za okoliš. Drugi vjeruju da će nastati značajni ekonomski troškovi, osobito zbog znatnog poreza na ugljik, ali da će ti troškovi biti manji s recikliranjem prihoda nego bez njega. (Gouldner, Lawrence H: 2002).

2.4.2. Budućnost politike klimatskih promjenama

Hoće li mjere ograničene politike koje se trenutno poduzimaju za kontrolu emisija stakleničkih plinova biti dovoljne? Nedavni dokazi o ubrzanju klimatskih promjena sugeriraju da je kumulativni utjecaj emisija ozbiljniji od očekivanog, uz značajan rizik od iznenadnih ili ozbiljnih klimatskih poremećaja. Arktički ekosustavi pokazuju jasne znakove kolapsa s porastom temperature, a postoji i mogućnost povratnog učinka topljenja tundre, što će dodatno ubrzati globalno zagrijavanje. (Richard B. Alley: 2004.)

Izvješće pripremljeno za Ministarstvo obrane SAD-a navodi da postoji mogućnost globalnog suša u najvažnijim poljoprivrednim regijama; nepravilnosti sjeverne atlantske golf struje uzrokuju nagle promjene na znatno nižim temperaturama u Europi i na sjeveru Sjedinjenih Država; i široko rasprostranjena nelagoda među građanima i masovne migracije uzrokovane su nedostatkom hrane i opskrbe vodom. (Peter Schwartz i Doug Randall: 2003)

Jasno je da bi troškovi takvog razvoja bili visoki, što bi nas stavilo u mnogo veći okvir procjena koje bi iznosile stotine milijardi dolara godišnje. Istodobno, Međuvladin panel o klimatskim promjenama (IPCC) procjenjuje da će stabilizacija razine atmosferskog CO₂ zahtijevati smanjenje emisije CO₂ na djelić sadašnjih razina. To daleko nadilazi postavljene ciljeve Protokola iz Kyota i zahtijeva velike političke intervencije za preusmjeravanje svjetskog gospodarstva na neenergetske izvore energije. Međutim, IPCC također vjeruje da postoje mogućnosti za smanjenje emisija stakleničkih plinova za 30-70 posto po neto cijeni manjoj od 100 \$ po toni ugljičnog dioksida; značajan dio tih smanjenja imao bi niske ili nikakve granične troškove. Prema tim izračunima, IPCC je procijenio da bi se maksimalno smanjenje od 5 milijardi tona moglo postići s neto troškom od nekoliko stotina milijardi dolara - što je velika suma, ali je vjerojatno niža od troškova koji bi proizašli iz štete pri visokim procjenama, čak i ako se koriste standardne diskontne stope. Ekonomska analiza može opravdati agresivnije politike za sprečavanje klimatskih promjena, ali značajne političke barijere stoje na putu takvoj politici, posebno u Sjedinjenim Američkim Državama. Bez obzira na to kako se zemlje potpisnice pripremaju za provedbu Protokola iz

Kyota i usredotočiti se na politike izvan Kyotskog protokola, mjere ekonomske politike opisane u ovom poglavlju svakako će postati sve važnije u budućnosti.

3. SAŽETAK

Ako su učinci klimatskih promjena doista vrlo ozbiljni, svima je u interesu smanjiti emisije u korist općeg dobra. Tako možemo promatrati klimatske promjene kao pitanje javnog dobra. Ako ne postoje sporazumi ili pravila o emisijama, radnje pojedinih tvrtki, gradova ili država vjerojatno će biti neadekvatne iz razloga koje smo opisali i koje se odnose na ekonomiju javnih dobara. U takvoj situaciji samo snažan međunarodni sporazum koji obvezuje države da djeluju za opće dobro može spriječiti ozbiljne posljedice za okoliš.

Budući da se plinovi CO₂ i drugi staklenički efekti neprekidno nakupljaju u atmosferi, stabilizacija ili "smrzavanje" emisija neće riješiti problem. To je slučaj akumuliranja onečišćujućih tvari: samo velika smanjenja emisija mogu spriječiti akumulaciju atmosfere koja se stalno povećava. Razvoj nacionalnih i međunarodnih politika za borbu protiv globalnih klimatskih promjena glavni je izazov, koji uključuje mnoga znanstvena, ekonomska i socijalna pitanja. Politički lideri i javnost će odrediti u kojoj će se mjeri baviti ovim velikim problemom 21. stoljeća, ali će ekonomske politike igrati središnju ulogu u postizanju odabranih ciljeva.

LITERATURA:

1. Andrew Revkin, „Antarctic Glaciers Quicken Pace to Sea; Warming is Cited“, *New York Times*, 24. septembar 2004.
2. Centar za analizu informacija o ugljen-dioksidu (CDIAC - Carbon Dioxide Information Analysis Center), <http://cdiac.esd.ornl.gov/>.
3. Gouldner, Lawrence H. „Environmental Taxation and the Double Dividend: A Readers Guide“ u *Environmental Policy Making in Economies with Prior Tax Distortions*. Cheltenham, U.K.: Elgar, 2002.
4. <https://www.google.rs/poseta> sajtu: 07.12.2018.
5. Manne, Alan S., and Richard G. Richels. *Buying Greenhouse Insurance: The Economic Costs of CO2 Emissions Limits*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1992.
6. Ministarstvo energetike SAD, „International Energy-Related Environmental Information“, dostupno na <http://www.ipcc.ch/-international/environment.html>; IPCC, 2001.
7. Nordhaus, William D., and Joseph Boyer, *Warming the World, Economic Models of Global Warming*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000.
8. Peter Schwartz and Doug Randall, „An Abrupt Climate Change Scenario and Its Implications for U.S. National Security“, oktobar 2003, dostupno na http://www.ems.org/climate/pentagon_climate_change.html.
9. Repetto, Robert, and Duncan Austin. *The Costs of Climate Protection: A Guide for the Perplexed*. Washington, D.C.: World Resources Institute, 1997.
10. Richard B. Alley, „Abrupt Climate Change“, *Scientific American*, novembar 2004; Clifford Kraus, „Eskimos Fret as Climate Shifts and Wildlife Changes“, *New York Times*, 6. septembar 2004
11. Roodman, David M. *Getting the Signals Right: Tax Reform to Protect the Environment and the Economy*. Worldwatch Paper 134. Washington, D.C.: Worldwatch Institute, 1997.
12. Timothy Gardner, „2005 Could be Warmest Year on Record - NASA“, *Reuters*, 10. februar 2005; Lisa Buckley, „Global Temperature Rise Accelerating“, Earth Policy Institute, <http://www.earth-policy.org>.
13. Trenberth, Kevin E. „Stronger Evidence of Human Influence on Climate: The 2001 IPCC Assessment“. *Environment* 43 (maj 2001): 8-19.
14. William R. Cline, *The Economics of Global Warming*, Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1992.

IDENTIFIKACIJA, SELEKCIJA I UNAPRJEĐENJE POSLOVNIH PROCESA U INSTITUCIJAMA I SLUŽBAMA BEZBJEDNOSTI PO METODOLOGIJI TQM¹-a

IDENTIFICATION, SELECTION AND IMPROVEMENT OF BUSINESS PROCESSES IN INSTITUTIONS AND SECURITY SERVICES AS PER METHODOLOGY TQM

Doc. dr. sci. krim. Mario Karadža, dipl.inž.saobraćaja²

Vladimir Skoropad, MA,

Dragan Vasić, MA

UDK 005.334:351.74/.76

PREGLEDNI RAD

Apstrakt: *U današnje vrijeme, kada posmatramo mnoge organizacije u našem neposrednom okruženju, pa i šire, primjećujemo njihovu nesposobnost da prate visok tempo promjena u sopstvenom okruženju koje nameću globalizacija tržišta, razvoj informacionih tehnologija i sistema komunikacija, promjena stila života i sl. potpuno identična je i situacija kod institucija i službi koje se primarno bave poslovima bezbjednosti, kao neizostavnom elementu u sistemu državne uprave.*

Institucije i službe bezbjednosti nisu izdvojen sistem u okviru društvene zajednice koji je imun na promjene iz poslovnog okruženja i čija je svrha postojanje radi samih sebe. Naprotiv, institucije i službe bezbjednosti su dio integrisanog sistema državne uprave koje imaju primarnu ulogu u zaštiti društvene zajednice od negativnih uticaja i pojava iz domena bezbjednosti i zaštite.

Da bi u savremenom dobu, u kojem živimo, mogli uopšte govoriti o naprednim konceptima vođenja i upravljanja poslovnom organizacijom u cjelini neophodno je ići u korak s vremenom, a to znači u organizaciji treba zagovarati koncept kvaliteta. Kvalitet je planetarni i društveni fenomen današnjeg vremena. Novi koncept kvaliteta predstavlja novu filozofiju poslovanja i življenja koja za cilj ima dugoročan opstanak i razvoj. Istovremeno, kvalitet predstavlja vrlo složen i zahtjevan

1 Skraćenica za menadžment totalnim kvalitetom.

2 EVROPSKI DEFENDOLOGIJA CENTAR za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Banja Luka i Visoka škola "UNION U MOSTARU".

koncept u teoriji i praksi menadžmenta, pa tako i menadžmenta koji rukovodi institucijama i službama bezbjednosti. Sastavni element koncepta kvaliteta je neprekidno poboljšavanje poslovnih procesa, a da bi se poslovni procesi mogli unaprijediti, neophodno je, u prvom koraku, identifikovati i izvršiti selekciju poslovnih procesa koje treba unaprijediti.

Imajući na umu aktuelni trenutak u domaćoj i svjetskoj bezbjednosnoj sferi izloženih neprekidnim prijetnjama i izazovima, nameće se potreba za neprekidnom modernizacijom institucija i službi bezbjednosti, koja, neizostavno, podrazumijeva i neprekidno unaprijeđivanje poslovnih procesa sa početnom aktivnosti koja se odnosi na identifikaciju i selekciju onih poslovnih procesa koje treba unaprijediti.

Ključne riječi: *organizacija, institucija, služba, kvalitet, proces, koncept, unaprijeđenje.*

Abstract: *Nowadays, when we look at many organizations in our immediate environment and beyond, we notice their inability to follow the high pace of change in their own environment posed by the globalization of markets, development of information technology and communication systems, lifestyle changes and the like. completely identical to the situation at institutions that are primarily engaged in the business of security, as an indispensable element in the system of state administration.*

The institutions and the security services are not isolated system within the community that is immune to changes in the business environment and whose purpose is the existence like ourselves. On the contrary, institutions and security services as part of an integrated system of public administration that have a primary role in protecting society from the negative impact of the phenomenon in the field of security and protection.

To the modern age in which we live, we do talk about advanced concepts of leadership and management business organization in general it is necessary to keep pace with time, and that means the organization should advocate the concept quality. The quality of the planetary and social phenomenon of our time. The new quality concept represents a new philosophy of business and life that aims at long-term survival and development. At the same time, quality is a very complex and demanding concept in the theory and practice of management, including the management of institutions and managed security services. An integral element of the concept of quality is continuously improving business processes, and to be able to improve business processes, it is necessary, in the first step, identify and make a selection of business processes that need improvement.

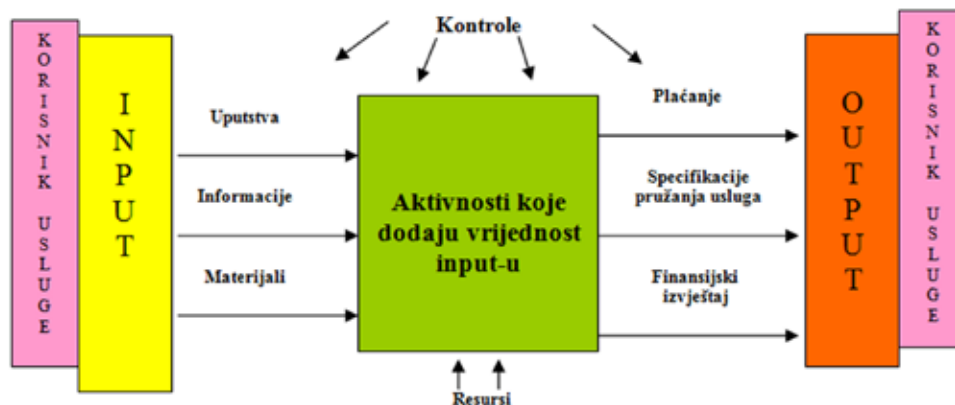
Bearing in mind the current moment in world the security sphere exposed to continuous threats and challenges, there is a need for a continuous modernization of institutions and security services, which, inevitably, implies continuous improvement of business processes with initial activities relating to the identification and selection of those business processes that need improvement.

Keywords: organization, institution, service, quality, process, concept, improvement.

1. UVOD

Da bi se mogla kvalitetno izvršiti selekcija procesa unutar institucija i službi bezbjednosti potrebno je, kao što je to već prethodno rečeno, izvršiti pravilnu identifikaciju procesa (procesa podrške i primarnih procesa) i definisati okvir procesa, a na kraju implementacije (ako se radi o novom procesu ili poboljšanom postojećem) potrebno je izvršiti i vrjednovanje istog. Osnovna tema koja se provlači kroz svakodnevno funkcionisanje institucija i službi bezbjednosti je kako da institucije i službe bezbjednosti budu sposobne da efektivno upravljaju procesima ili da se identifikuje obim poboljšanja. Da bi to bilo jasno neophodno je potpuno razumijevanje procesa – Šta se zapravo dešava, Kako, Kada, Ko je odgovoran itd.? Prije nego što se uopšte počnu proučavati procesi u institucijama i službama bezbjednosti, važno je potpuno razumjeti faktore koji utiču na njega i koji na taj način potencijalno utiču i na postojeće performanse procesa i na budući obim poboljšanja.

Za potpuno razumijevanje potrebno je vratiti se osnovnoj definiciji. Da bi proces funkcionisao, on mora da dobija *input-e*, i da zauzvrat proizvodi *output-e* (slika 1).

Slika 1: Model procesa u instituciji (službi) bezbjednosti³

3 Ivanović, M.: Isto, str. 5.

Pored toga, neki procesi funkcionišu potpuno bez ikakve spoljne *kontrole* (tj. politika institucije ili službe bezbjednosti, zakonski zahtjevi itd.). Procesi zatim koriste *resurse* (ljude, informacije, prostorije itd.). Ovi faktori mogu da se svi skupe u model ili okvir procesa, koji se često naziva mapa definisanja procesa.⁴ U tekstu koji slijedi biće detaljnije opisani neki od procesa koji se izdvajaju po učestalosti promjena iz praktičnih razloga i potrebe koju diktiraju savremeni uslovi poslovanja.

2. IDENTIFIKOVANJE I SELEKCIJA OSNOVNIH POSLOVNIH PROCESA U INSTITUCIJAMA BEZBJEDNOSTI KOJE TREBA UNAPRIJEDITI⁵

2.1. Proces razumijevanja potreba korisnika usluga

Svrha postojanja administrativnog aparata svake institucije i službe bezbjednosti propisana je zakonskom i podzakonskom regulativom iz kojih proizilaze prava i obaveze istih i u uskoj vezi je sa životnim potrebama stanovništva koje živi na nivou lokalne zajednice. Uslov da administrativni aparat institucije i službe bezbjednosti bude u potpunoj funkciji svojim građanima koji žive na nivou lokalne zajednice koju administrativno obuhvata administrativni aparat institucije ili službe bezbjednosti, kao i za lica koja dolaze izvan teritorijalno mjesne nadležnosti policijske organizacije, jeste da se u potpunosti razumiju potrebe korisnika usluga po osnovu različitih osnova. Razumijevanje potreba korisnika usluga je kompleksan i sveobuhvatan proces prikazan na slici 2. Korisnici usluga u institucijama i službama bezbjednosti moraju biti početna i krajnja tačka svih planova i aktivnosti. Aktivnosti počinju saznanjem o usluzi za koju će postojati zainteresovani korisnici, da bi, kada se pojavi na tržištu, bila korištena i ocjenjivana od strane korisnika usluga. Značaj ovog procesa u institucijama i službama bezbjednosti ogleđa se u tome što u zavisnosti od ocjene i postignutog zadovoljstva ponuđenim uslugama administrativnog aparata institucije ili službe bezbjednosti, korisnici usluga se opredjeljuju u davanju podrške određenoj političkoj opciji u ulozi birača na izborima, odnosno u redovnom plaćanju poreskih obaveza kada su u ulozi poreskih obveznika i, konačno, u aktivnom učešću i doprinosu poboljšanju opštih uslova života i rada u lokalnoj zajednici i društvu u cjelini.⁶

4 Ivanović, M.: *Mapiranje i poboljšanje procesa-materijal za polaznike kursa*. Banja Luka: Administrativna služba grada Banja Luka, 2007, str. 4.

5 Kada se koristi pojam institucija bezbjednosti, misli se istovremeno i na službu bezbjednosti u zavisnosti od organizacionog uređenja iste.

6 Prilagođeno prema: Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija,

Slika 2: Proces razumijevanja potreba korisnika usluga u instituciji (službi) bezbjednosti⁷

Ulazi u proces razumijevanja potreba korisnika usluga su: glas korisnika (potrebe i zadovoljstvo), pregled ciljeva kvaliteta, standardi i zakoni i ocjena sposobnosti procesa. Izlazi iz procesa razumijevanja potreba korisnika su: godišnji budžet institucije ili službe bezbjednosti, originali dokumenata, plan kvaliteta i lista zakonske i druge regulative. Proces razumijevanja potreba korisnika usluga se sastoji iz četiri dijela, i to: a) Analiza postojeće strukture usluga, b) Istraživanje potreba korisnika usluga, c) Razvoj procesa pružanja usluga, i d) Planiranje budžeta institucije (službe) bezbjednosti.⁸

2.1.1. Analiza postojeće strukture usluga

U policijskim organizacijama analiza postojeće strukture usluga je zapravo polazna osnova da bi se uopšte mogla dati sveobuhvatna analiza o dostupnosti institucije (službe) bezbjednosti korisnicima usluga administrativnog aparata, tj. građanima. Struktura administrativnih usluga u pojedinim oblastima rada institucije (službe) bezbjednosti definisana je aktuelnim zakonskim i drugim relevantnim propisima. Analiza trendova u realizaciji usluga u prethodnom periodu, te nivoa budžetskih sredstava uloženi u njihovu realizaciju, je polazni parametar u

2013., str. 48.

⁷ Karadža, M.: Isto, str. 49.

⁸ Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 49.

programiranju budućeg programa usluga. Analizu je potrebno izvršiti sa aspekta efekata realizovanih usluga na razvoj pojedinih segmenata života u konkretnoj instituciji (službi) bezbjednosti. Pri tome je pogodno koristiti odgovarajuće statističke metode (PARETTO analiza programa usluga). Na slici 3 prikazani su ulazi (trendovi u realizaciji usluga iz prethodnih perioda) neophodni za kvalitetnu analizu postojeće strukture usluga kao i izlazi (analiza postojećeg programa usluga).⁹

Slika 3: Analiza postojeće strukture usluga u instituciji (službi) bezbjednosti¹⁰

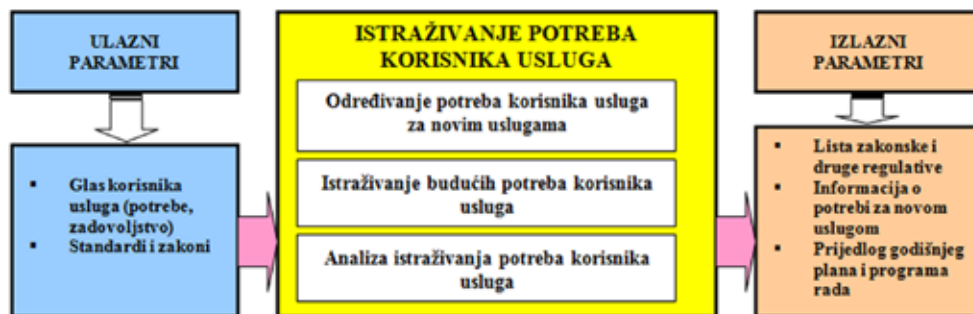
2.1.2. Istraživanje potreba korisnika usluga

Istraživanje potreba korisnika usluga je važan dio procesa razumijevanja potreba korisnika usluga pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da su buduće potrebe korisnika u stalnim promjenama koje su vođene stalnim promjenama društveno-ekonomskog razvoja. Zato je saznanje o potrebama korisnika usluga, kao poreskih obveznika, značajan segment ukupnog programiranja aktivnosti institucija (službi) bezbjednosti. Na slici 4 prikazana je struktura istraživanja potreba korisnika usluga u institucijama (službama) bezbjednosti iz koje je vidljivo da su ulazi (*inputi*) predstavljeni kroz glas korisnika (potrebe i zadovoljstvo korisnika usluga) i standarde i zakone, dok su izlazi (*outputi*) manifestovani kroz listu zakonske i druge regulative, informacije o potrebi za novom uslugom i prijedlogu godišnjeg plana i programa rada.¹¹

9 Prilagođeno prema: Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 49.

10 Karadža, M.: Isto, str. 49.

11 Karadža, M.: Isto, str. 50.

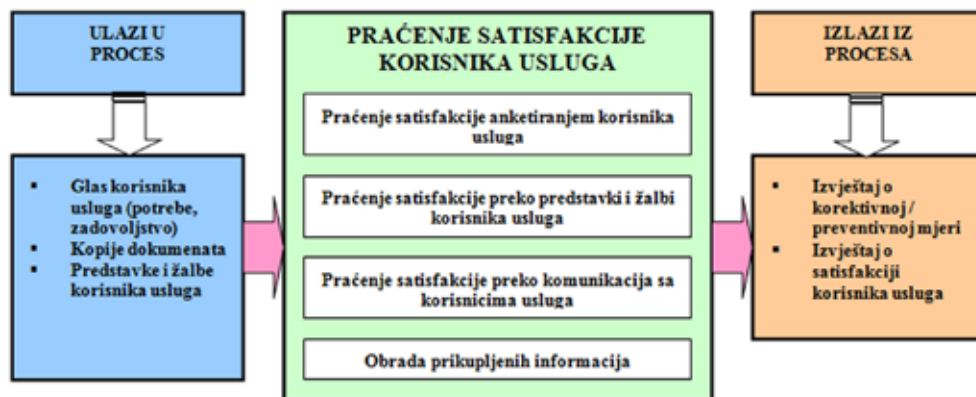

Slika 4: Istraživanje potreba korisnika usluga u institucijama (službama) bezbjednosti¹²

2.2. Proces praćenja satisfakcije korisnika usluga

Nivo satisfakcije korisnika je najbolji pokazatelj u kojoj mjeri institucija (služba) bezbjednosti zadovoljava potrebe i želje korisnika usluga, a istovremeno je najbolji način da se unaprijedi kvalitet usluga. Korisnik usluge je zadovoljan kada usluga ispunjava ili nadmašuje njegova očekivanja. U profitnim organizacijama zadovoljstvo korisnika usluge rezultuje povećanom lojalnosti koja ima za posljedicu ponovljene kupovine istog ili drugih proizvoda, te pozitivnom usmenom propagandom koja ima za posljedicu povećanje broja novih potrošača, tj. kupaca. U institucijama (službama) bezbjednosti zadovoljstvo korisnika usluga se direktno rezultuje u visokoj ocjeni rada institucije (službe) bezbjednosti kroz različite oblike anketiranja, te savjesnim odnosom korisnika usluga kroz pomoć u radu na terenu iskazanu od strane građana, što direktno utiče na bezbjednost društvene zajednice. Na slici 5 prikazan je proces satisfakcije korisnika usluga u institucijama (službama) bezbjednosti.

¹² Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 50.

Slika 5: Proces praćenja satisfakcije korisnika usluga u institucijama (službama) bezbjednosti¹³

2.3. Obrada prikupljenih informacija

Obrada prikupljenih informacija se vrši na osnovu prikupljenih ocjena zadovoljstva korisnika usluga, analize predstavi i žalbi, provedenih istraživačkih studija u ovoj oblasti, te drugih informacija prikupljenih u dnevnim komuniciranjima sa korisnicima usluga. Obradu informacija obezbjeđuje stručna služba, koja u eksplicitnom smislu treba da ukaže na: 1) prosječnu ocjenu zadovoljstva pojedinim zahtjevom, odnosno očekivanjem navedenom u anketnim obrascima, 2) učestalost primjedbi i sugestija prikupljenih u redovnim kontaktima sa korisnicima usluga i njihovim uzročnicima, 3) ukupnu procjenu zadovoljnih korisnika. Pri analizi podataka korisno je koristiti PARETTO ANALIZU¹⁴ za utvrđivanje značajnosti pojedinih primjedbi, te ISHIKAWA DIJAGRAM¹⁵ za diskusiju, analizu i utvrđivanje uzročnika primjedbi i nezadovoljstva.

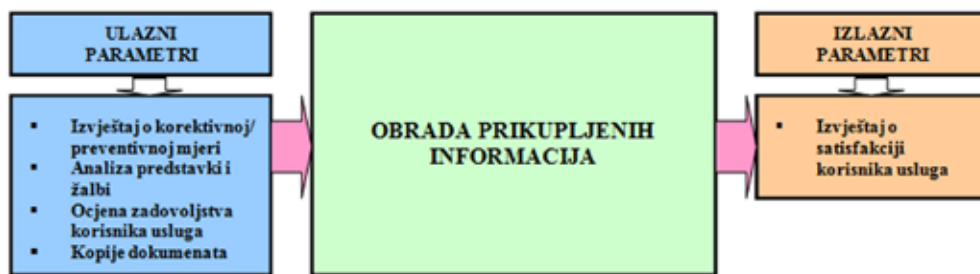
Sve obrađene podatke neophodno je evidentirati u jedinstven Izveštaj o satisfakciji korisnika usluga koji se razmatra na redovnim preispitivanjima od strane menadžmenta institucije (službe) bezbjednosti. Ukoliko se tokom analize uoče

¹³ Prilagođeno prema: Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 54.

¹⁴ Janićijević, N.: *Upravljanje organizacionim promenama*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2004, str. 198-199.

¹⁵ Janićijević, N.: Isto, str. 197-198.

pojedinačni uzročnici koji značajno utiču na stepen nezadovoljstva korisnika usluga, stručna služba treba da obavijesti nadležnog rukovodioca institucije (službe) bezbjednosti, te se pokreće korektivna, odnosno preventivna mjera prema unaprijed utvrđenim procedurama. Na slici 6 dat je prikaz inputa i autputa kod obrade prikupljenih informacija.¹⁶

Slika 6: Obrada prikupljenih informacija od korisnika usluga u policijskim organizacijama¹⁷

2.4. Proces kontrole procesa i rizika

Kontrola procesa se vrši upoređivanjem uspostavljenih ciljeva kvaliteta institucije (službe) bezbjednosti sa ostvarenim vrijednostima bitnih karakteristika procesa koji se evidentiraju u određenim izvještajima o kontrolisanju i ispitivanju (slika 7). Proces kontrole procesa i rizika se sastoji od: 1) Izboru kritičnih procesa, 2) Proračuna koeficijenta procesnih performansi, i 3) Ocjenjivanja procesnih performansi.¹⁸

A/ Izbor kritičnih procesa. Ocjena sposobnosti procesa se vrši za kritične procese kojima se direktno ili posredno utiče na ostvarivanje uspostavljenih ciljeva kvaliteta ili satisfakcije korisnika usluga ili koji su u prethodnim analizama pokazali nezadovoljavajuće performanse. Za izabrane procese se pripremaju evidentirani podaci iz izvještaja kontrolisanja i ispitivanja, ili drugih dokumenata u kojima su evidentirane ostvarene vrijednosti karakteristika procesa.

16 Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 56.

17 Prilagođeno prema: Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 57.

18 Karadža, M.: Isto, str. 57-58.

B/ Za odabrane kritične procese utvrđuju se parametri sposobnosti *prosječno vrijeme i standardna devijacija rješavanja zahtjeva korisnika usluga*. U svrhu mjerenja ovih parametara potrebno je na kraju svakog kvartala uzeti slučajno odabrani uzorak. Izračunate vrijednosti se koriste: 1) U cilju uspostavljanja prosječne vrijednosti i granica dozvoljenih odstupanja vremena rješavanja zahtjeva, a u svrhu ocjene sposobnosti procesa, i 2) Za uspostavljanje ciljeva za naredne planske periode u smislu smanjivanja ovih vrijednosti.

Za svrhu uspostavljanja prosječne vrijednosti i granica dozvoljenih odstupanja vremena rješavanja zahtjeva, prikaz podataka se vrši u obliku pojednostavljene kontrolne karte (*x-sigma*), a za svrhu uspostavljanja ciljeva za naredne planske periode, podaci se moraju posmatrati integralno sa ostalim ciljevima kvaliteta u okviru procesa planiranja ciljeva. Nakon dovoljnog broja analiziranih perioda (kvartala) biće omogućeno ocjenjivanje sposobnosti procesa metodom proračuna koeficijentata sposobnosti odabranih procesa (C_{pk}).

C/ *Ocjenjivanje procesnih performansi*. Utvrđene vrijednosti prosječnog vremena i standardne devijacije rješavanja zahtjeva korisnika usluga služe za ocjenjivanje procesnih performansi u kojima se zahtjevi rješavaju. Za procese kod kojih su vrijednosti ovih pokazatelja najveće, pokreću se postupci istraživanja uzročnika i mogućnosti njihovog otklanjanja u vidu preventivnih mjera prema unaprijed predviđenoj proceduri. U ovu svrhu moguće je koristiti pogodne metode i tehnike upravljanja ukupnim kvalitetom¹⁹ (ISHIKAVA dijagram, PARETTO dijagram). Za procese kod kojih se utvrdi da je prosječna vrijednost rješavanja zahtjeva uvećana za tri standardne devijacije prešla zakonom utvrđeni vremenski rok²⁰, izvodi se zaključak o nedozvoljenoj vjerovatnoći prekoračenja roka i pokreću se korektivne mjere. Kod procesa za koje je moguće utvrditi koeficijent sposobnosti (C_{pk}), ocjenjivanje procesnih performansi se vrši prema kriterijumu: 1) procesi za koje je C_{pk} veći od 1 deklarišu se kao sposobni, 2) procesi za koje je C_{pk} manji od 1 se deklarišu kao nesposobni i utvrđuje se prijedlog korekcije procesa, odnosno unapređenja procesa.

2.5. Proces upravljanja neusaglašenostima

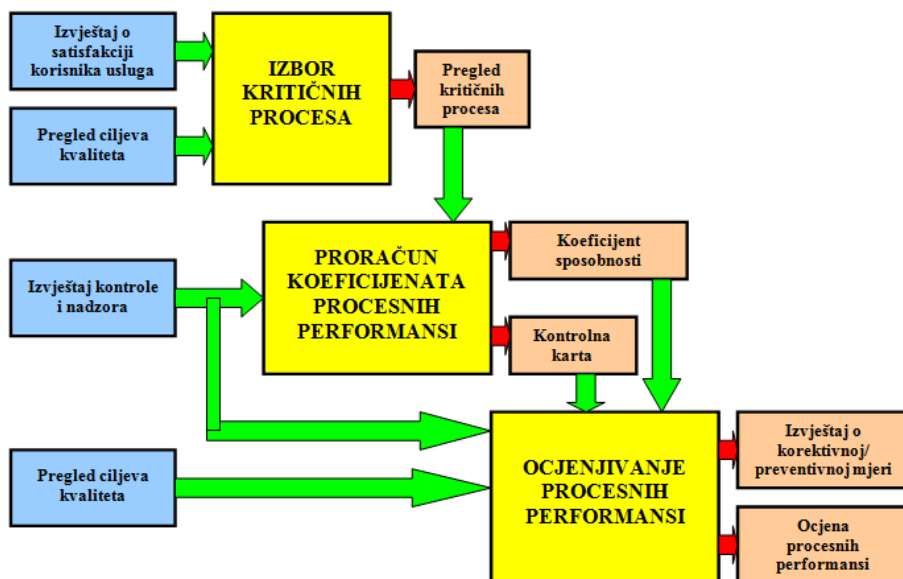
Upravljanje neusaglašenostima ima za cilj izdvajanje neusaglašenih predmeta, uočavanje uzročnika i njihovo otklanjanje prije isporuke usluge korisniku. Time se u krajnjem rezultatu utiče na povećanje zadovoljstva korisnika

19 Više vidjeti o tehnikama upravljanja ukupnim kvalitetom: Janićijević, N.: *Upravljanje organizacionim promenama*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2004, str. 193-199.

20 Zakonom utvrđeni vremenski rok za rješavanje upravnih predmeta, odnosno predmeta po zahtjevu korisnika usluga (pružanje direktnih usluga korisnicima usluga) iznosi 60 dana od dana prijema zahtjeva.

pruženom uslugom. Sve relevantne informacije o toku rješavanja neusaglašenosti potrebno je zapisati u Registar neusaglašenosti koji je raspoloživ na mjestima njihove pojave. Registar neusaglašenosti može biti u papirnoj formi ili u vidu pogodnog softverskog alata.²¹

Identifikacija neusaglašenosti. Utvrđivanje neusaglašenosti vrši se redovnim postupcima kontrole i nadzora, pri čemu su osnova za odluke važeće zakonske odredbe koje regulišu postupak rješavanja usluge, planovi kvaliteta i/ili sumnja da će namjeravani postupak ugroziti kvalitet pružene usluge. U procesima institucija (službi) bezbjednosti neusaglašenosti se javljaju u vidu nedovoljno dokumentovanih zahtjeva za pružanje usluge u odnosu na zakonske zahtjeve, pogrešno primjenjenih odgovarajućih zakonskih odredbi, prekoračenja roka za rješavanjem zahtjeva koji su predviđeni zakonom, slanja završnog akta (pismena) na pogrešnu adresu, a ne na stvarnu adresu podnosioca zahtjeva (korisnika usluge), kao i drugi uzroci nemogućnosti daljeg procesuiranja ili rješavanja zahtjeva korisnika usluga.

Slika 7: Proces kontrole procesa i rizika u institucijama (službama) bezbjednosti²²

21 Prilagođeno prema: Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 58.

22 Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 58.

Izdvajanje i dokumentovanje neusaglašenosti. Neusaglašeni predmeti (zahtjevi korisnika usluga) se moraju odmah izdvojiti u poseban, uočljivi dio radnog prostora koji se označava žutom bojom na pogodan način (npr. žute ladice, registratori, fascikle, trake i sl.). Takav, neusaglašeni predmet, nadležni službenik koji je zadužen za njegovo rješavanje treba odmah evidentirati u Registar neusaglašenosti navođenjem službenog broja predmeta, vremena pojavljivanja neusaglašenosti, uzročnika njene pojave, ali i preporuke/prognoze kad se planira otkloniti neusaglašenost.

Rješavanje neusaglašenosti. Rješavanje neusaglašenosti u prvom koraku vrši službenik odgovoran za obradu predmeta pri čemu pokreće neophodne aktivnosti za rješavanje neusaglašenosti, a informacije o tome evidentira u Registar neusaglašenosti.

Odlučivanje po prijedlogu rješenja. U slučaju da službenik odgovoran za rješavanje neusaglašenosti nije u mogućnosti da samostalno odluči o načinu rješavanja neusaglašenosti, o tome informiše neposrednog rukovodioca i predlaže moguće rješenje. U daljem postupku neposredni rukovodioc analizira prijedlog, konsultuje se sa nadležnim organima i donosi odluku koju saopštava službeniku. Nakon postupka konsultacija i odlučivanja, predmet se rješava u skladu sa odlukom, a informacija o tome se evidentira u Registar neusaglašenosti.

Kontrolisanje i nadzor. Kontrolisanje i nadzor nad provođenjem odluke i daljim procesuiranjem predmeta vrši službenik odgovoran za obradu predmeta, odnosno nadležni rukovodioc u skladu sa odnosnim planom kvaliteta.²³

Analiza i korektivne mjere. Svi registri neusaglašenosti za određeni period (mjesec ili tromjesečje) moraju se dostavljati predstavniku rukovodstva za kvalitet koji će vršiti njihovu analizu i klasifikaciju po organizacionim cjelinama, uzročnicima i drugim relevantnim parametrima. Ukoliko analiza ukaže na sistemske greške koje uzrokuju ponavljanje istih neusaglašenosti, ili se uoče neusaglašenosti koje značajno utiču na kvalitet usluga i zadovoljstvo korisnika, predstavnik rukovodstva pokrenuće odmah korektivnu mjeru u skladu sa predviđenom procedurom.

2.6. Proces upravljanja dokumentima

Proces upravljanja dokumentima obezbjeđuje njihovu identifikaciju, izdavanje, distribuciju, održavanje i izmjene tako da u svakom momentu budu raspoloživa ažurna dokumenta na mjestima na kojima se koriste. Dokumenti na

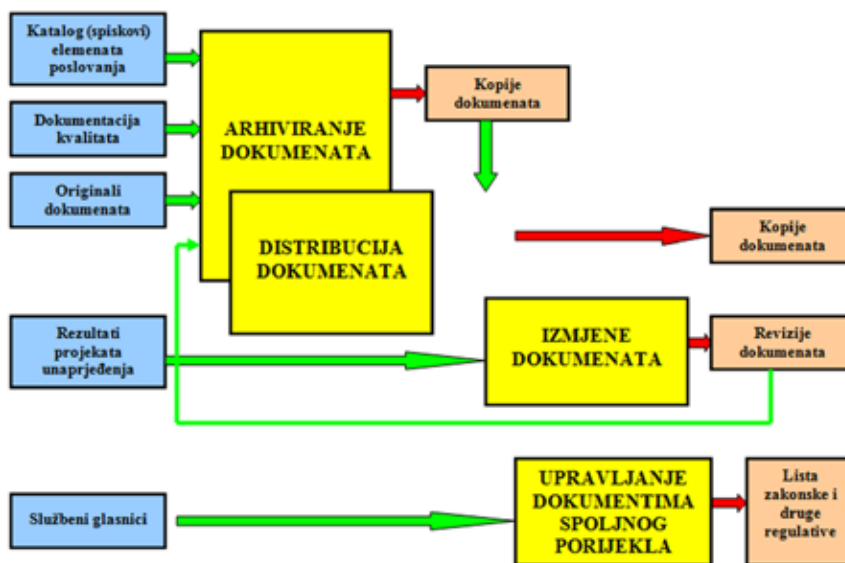
²³ Prilagođeno prema: Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 59.

kojima se primjenjuju postupci iz ovog procesa su: procedure i uputstva sistema menadžmenta kvalitetom, planovi kvaliteta, kao i dokumenti spoljnog porijekla (standardi, zakonski propisi, dokumenti korisnika usluga kojima se utvrđuju ulazni zahtjevi za uslugom). Upravljanje dokumentima se sastoji iz: 1) arhiviranja dokumenata, 2) distribucije dokumenata i 3) izmjene dokumenata. Na slici 8 prikazan je proces upravljanja dokumentima u institucijama (službama) bezbjednosti.

A/Arhiviranje dokumenata. Svi originali dokumenata dostavljaju se i čuvaju u arhivi institucije (službe) bezbjednosti nadležnim za informatiku, odnosno u odgovarajućoj organizacionoj jedinici institucije (službe) bezbjednosti.

B/Distribucija dokumenata. Originali dokumenata mogu se koristiti samo za potrebe predstavnika menadžmenta, odnosno šefa organizacione jedinice u kome se koriste i ne smiju se izdavati drugim korisnicima. Svim ostalim korisnicima mogu se izdavati samo kopije. Arhivar vrši distribuciju dokumenata tako što neposredno dostavlja dokumente stalnim korisnicima.

C/Izmjene dokumenata. Pod izmjenom dokumenata podrazumijeva se svaka intervencija u dokumentaciji u smislu promjene ili dopune podataka. Izmjenom dokumentacije se ne smatraju povremena odstupanja od postupka rada propisanog dokumenta koja nastaju zbog povremenih i odobrenih razloga koji ne utiču na kvalitet pružanja usluge.

Slika 8: Proces upravljanja dokumentima u institucijama (službama) bezbjednosti²⁴

24 Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 60.

3. BALANCED SCORECARD²⁵

3.1. Uopšteno o BSC metodi

Posljednja decenija, koju karakterišu sve veća globalizacija i stepen konkurentnosti, napredne tehnologije, složeni proizvodni procesi i visoki zahtjevi kupca, postavila je sasvim nove uslove poslovanja. U ovakvom promjenljivom okruženju institucije i službe bezbjednosti mogu da opstanu i ostvare svoje dugoročne ciljeve samo pravovremenim definisanjem dobre strategije i njenom uspješnom implementacijom. Veliku pomoć u ovim procesima institucije i službe bezbjednosti mogu imati od poznavanja i primjene određenih metoda menadžmenta koje služe za mjerenje uspješnosti poslovanja. U prošlosti su menadžeri mjerili i ocjenjivali uspješnost poslovanja samo na osnovu finansijskih mjerila. Danas, kada organizacije, pa tako i institucije i službe bezbjednosti posluju u tzv. „informacijskom dobu“ koje je sa sobom donijelo i nove uslove poslovanja, menadžeri su uvidjeli da im za praćenje uspješnosti i donošenje kvalitetnih odluka nisu dovoljna samo finansijska mjerila nego da ih moraju dopuniti mjerilima nefinansijske prirode. Zbog različitih pogleda na razvoj mjerenja i ocjenjivanja uspješnosti poslovanja razvilo se i više različitih metoda mjerenja uspješnosti poslovanja kao što su: Balanced Scorecard (BSC), Sistem 20 ključeva, Model šest sigma itd. U posljednje vrijeme najviše se koristi Balanced Scorecard metoda zbog svoje racionalnosti i rentabilnosti, jer prati optimalan broj ključnih karakteristika čiji je izbor proistekao iz vizije i strategije institucija i službi bezbjednosti, tj. ne gubi se vrijeme na mjerenje „svega što se kreće“ što je karakteristično za neke druge metode. Međunarodna istraživanja su pokazala da je BSC u odnosu na druge metode najviše usmjeren ka rezultatima i najbliži korisniku, a pored toga lako se povezuje sa drugim alatima za mjerenje uspješnosti koji se koriste u institucijama (službama) bezbjednosti. U prilog njegovog izbora i kvaliteta ide i to što je on postao osnova za dizajn modula mjerenja performansi u integralnom softveru ? SAP koji je vodeći softver u svom području.

3.2. Izgradnja BSC u institucijama i službama bezbjednosti

U dinamičnom i promjenljivom okruženju, kao što je današnje, privredne i neprivredne institucije mogu uspješno da ostvare svoje dugoročne ciljeve samo pravovremenim definisanjem dobre strategije i nalaženjem načina za njenu uspješnu implementaciju. U situaciji postojanja velikog broja različitih organizacionih

²⁵ Ova metoda, čiji je skraćeni naziv BSC, se u posljednje vrijeme najčešće koristi za transformaciju vizije u mjerljive ciljeve, odnosno služi za mjerenje uspješnosti poslovanja poslovne organizacije, a primjenljiva je i u organizacijama bezbjednosne orijentacije.

jedinica, kao što je to slučaj sa institucijama (službama) bezbjednosti u Bosni i Hercegovini, često se dešava da postoji niz različitih mjerila i pokazatelja uspješnosti ostvarivanja pojedinih ciljeva. Međutim, ova mjerila nemaju zajednički „kišobran“ koji nedvosmisleno pokazuje da li izmjereni rezultati vode ostvarenju definisanih ciljeva. Balanced Scorecard (BSC) je metoda koja uspješno rješava ovaj problem i veoma je popularna zbog svoje racionalnosti i rentabilnosti, jer prati optimalan broj ključnih karakteristika čiji je izbor proistekao iz vizije i strategije organizacije. BSC omogućava da sve poslovne funkcije, preko jedinstvene liste ciljeva, kritičnih faktora uspjeha, strateških inicijativa i mjerila, svoje djelovanje podrede realizaciji jedinstvene vizije i strategije svake institucije i službe bezbjednosti. Osnovu integracije čini grafički uzročno-posljedični prikaz perspektiva, faktora uspjeha i mjerila, koji omogućuje jedinstvenu analizu. Tako svaka poslovna funkcija (organizaciona jedinica) ima perspektivu cjeline i jasnu predstavu šta ona treba da uradi da bi se realizovali identifikovani ciljevi u svim perspektivama. Time se onemogućava da organizacione jedinice rade samo u interesu svojih funkcionalnih ciljeva i interesa, zanemarujući pri tome ciljeve postavljene na nivou organizacije. Da bi uopšte ova metoda bila primjenjiva u instituciji (službi) bezbjednosti, potrebno je obezbijediti kvalitetnu informatičku opremu i odgovarajući softver. Na slici 9 prikazan je postupak primjene BSC metode u institucijama (službama) bezbjednosti.

Slika 9: Postupak primjene BSC metode u institucijama (službama) bezbjednosti²⁶

²⁶ Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom* (Specijalistički rad). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013., str. 64.

4. ZAKLJUČAK

Za dugoročan uspjeh u radu institucija i službi bezbjednosti, presudnu ulogu ima uvođenje standardnih radnih procesa i procedura kontrole kvaliteta pružanja usluga, kako bi se korisnicima usluga i svim ostalim institucijama garantovala kvalitetna, transparentna i efikasna usluga. U tome i jest osnovna vrijednost sistema upravljanja kvalitetom i TQM-a, sagledana kroz cijelu organizaciju kao niza isprepletenih radnih procesa i procedura gdje kvalitet ima presudnu i najvažniju ulogu, a uvijek u cilju zadovoljenja potreba korisnika usluga, tj. građana. U institucijama i službama bezbjednosti nije bitno tražiti krivca za uzrokovane greške, već je suština kako sistemski u budućnosti spriječiti da se takve greške ponove. Posebno mjesto u sistemu kvaliteta (samim tim i TQM-a), svakako, zauzima segment radnih procesa, odnosno upravljanje radnim procesima kroz prizmu identifikovanja, selekcije i unaprijeđenja svih radnih procesa, a posebno onih koji su kočničari funkcionisanja cjelokupne organizacije institucije (službe) bezbjednosti. Za potrebe uvođenja sistema kvaliteta i identifikaciju mogućih izvora otpora, potrebno je sprovesti anketiranje u svim organizacionim jedinicama institucije (službe) bezbjednosti. U anketi bi trebali sudjelovati svi službenici institucije (službe) bezbjednosti i zaposleni.

Međutim, uvođenje ISO 9001:2008 standarda, a posebno TQM-a, nema alternative. Prema prof. Majstoroviću²⁷ osnovno pravilo u TQM-u glasi: „Ništa u organizaciji nije tako dobro, da ne bi moglo da bude još bolje“. TQM zaista nema kraja, bitan je samo početak, menadžment institucije (službe) bezbjednosti i veliki entuzijazam pojedinaca garant su uspješnosti uvođenja i implementacije TQM-a, u suprotnom ako će se raditi onako kako se uvijek radilo, dobiće se ono što se uvijek dobivalo, a to je gotovo isti rezultat sa malim oscilacijama gore-dole.

Menadžment institucija i službi bezbjednosti se u zemljama u tranziciji našao pred ozbiljnim problemima. Neracionalnost i neefikasnost pojedinih institucija (službi) bezbjednosti ili, pak, određenih organizacionih jedinica su gorući problemi s kojima se iste suočavaju kroz negativnu percepciju javnosti. Često su institucije (službe) bezbjednosti sa svojim administrativnim aparatima glomazne, trome i skupe što se odražava na nepotrebne vremenske gubitke koji se stvaraju korisnicima usluga (fizičkim i pravnim licima), a to izaziva nezadovoljstvo i jednih i drugih. Poseban značaj rada ogleda se u njegovoj procesnoj perspektivi, gdje su pravilno identifikovani, vrednovani i poboljšani procesi ključni za usavršavanje same strukture institucije (službe) bezbjednosti.

27 Majstorović, V.: *Upravljanje kvalitetom proizvoda*. Beograd: Mašinski fakultet, 2000, str. 94.

LITERATURA:

1. ISO 9001:2008 *Sistem menadžmenta kvalitetom – Zahtevi*. Beograd: Zavod za standardizaciju, 2008.
2. Ivanović, M.: *Mapiranje i poboljšanje procesa-materijal za polaznike kursa*. Banja Luka: Administrativna služba grada Banja Luka, 2007.
3. Janićijević, N.: *Upravljanje organizacionim promenama*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2004.
4. Karadža, M.: *Restrukturiranje policijske organizacije primjenom koncepta menadžmenta totalnim kvalitetom (Specijalistički rad)*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
5. Radić, R.: *Strategijski menadžment*. Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije, 2007.
6. Majstorović, V.: *Upravljanje kvalitetom proizvoda*. Beograd: Mašinski fakultet, 2000.
7. *Upravljanje kvalitetom i obezbeđenje kvaliteta - Rečnik*. Beograd: Zavod za standardizaciju, 2008.

СТАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА У ДРУГОЈ ДЕЦЕНИЈИ XXI ВИЈЕКА СА ОСВРТОМ НА БиХ

THE STATE OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE SECOND DECADE XXI CENTURY WITH REVIEW OF BiH

Др Предраг Обреновић¹

Др Стеван Дакић²

УДК 329.12:327(497.6)“20“

ПРЕГЛЕДНИ РАД

Апстракт: Тренутно хаотично и врло неизвјесно стање у међународним односима био је основни и једини повод за настанак овог рада. Циљ овог рада је да на један систематичан начин укаже на хаотично стање које влада у међународним односима и како се оно рефлектује на стање међуетничких и међунационалних односа у БиХ. У раду се посебно потенцира утицај стања у међународним односима на међуетничке односе и мултикултурализам у БиХ.

Кључне ријечи: Међународни односи, либерализам, неолиберализам, мултикултурализам, Босна и Херцеговина

Abstract: The current chaotic and very uncertain situation in international relations was the basic and sole reason for the emergence of this work. The aim of this paper is to systematically point to the chaotic state of affairs in international relations and how it reflects on the state of interethnic and interethnic relations in B&H. The paper emphasizes the influence of the situation in international relations on inter-ethnic relations and multiculturalism in BiH.

Keywords: International Relations, Liberalism, Neoliberalism, Multiculturalism, Bosnia and Herzegovina

1 EVROPSKI DEFENDOLOGIJA CENTAR за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања Банја Лука и Висока школа “UNION U MOSTARU”.

2 EVROPSKI DEFENDOLOGIJA CENTAR за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања Банја Лука и Висока школа “UNION U MOSTARU”.

1. УВОД

Проучавајући међународне односе и читајући на хиљаде написаних страница о теоријама међународних односа, можемо рећи да је током развоја људске цивилизације било различитих „свјетских“ поредака, и да је сваки поредак имао свој успон и пад. Тај пад је скоро увијек био повод за избијање ратова.

Управо ових година свједочимо прекомпозицији неолибералног свјетског поретка, који је од свог постанка крајем седамдесетих година прошлог вијека донио нове вриједности понашања у међународним односима. Према појединим теоретичарима, међународних односа, у вријеме када је неолиберализам доживљавао свој максимум развоја диљем „свјетског шара“, током девете деценије XX вијека, било је више локалних и регионалних ратова него у било ком другом периоду развоја људске цивилизације.

Један такав рат, са обрисима првенствено, етничког, вјерског, вођен је на територији БиХ у периоду 1992-1995. године који је по својој суровости етно-вјерског конфликта превазишао све дотадашње сукобе на европском контингенту. Сукоб у БиХ је као што сви знамо заустављен потписивањем мировног уговора у Дејтону (Дејтонски мировни споразум) 21. новембра 1995. године у Сједињеним Америчким Државама, које су биле главни мотор развоја и ширења неолибералне теорије диљем „свјетског шара“.

У протеклом периоду, били смо свједоци појединих тумачења и жеља да се изврши ревизија Дејтонског мировног споразума, односно, наведени споразум је постао проблем функционисања државне заједнице два ентитета и три конститутивна народа у БиХ.

2. ПОЈАМ И ТЕОРИЈЕ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

У савременој теорији политички науке егзистира више дефиниција међународних односа, али једна од најједноставнијих дефинише међународне односе, као подручје јавног дјеловања, те као такви представљају дио (грану) политичких наука, којој је предмет проучавања спољња политика држава у оквиру међународног система (поретка) држава. То поред националне државе укључује и међународне организације (владине и невладине).

Кроз историју развоја људске цивилизације дефинисале су се и

развиле двије базичне основне теорије међународних односа познатије под називима реализам и либерализам. Основни постулати ове двије теорије међународних односа стоје насупрот једни другима, а оно што им је заједничко је предмет проучавања, национална држава, као основни чинилац међународних односа и њена међусобна интеракција са другим државама и међународним владиним и невладиним организацијама.

По класичном реализму главном циљу треба да теже сви државници јесте остварење националног интереса дефинисаног у терминима моћи. Национални интерес је централна категорија класичног реализма. Један од најзначајнијих следбеника реалистичке теорије међународних односа Ханс Моргентау одређује национални интерес као непромјењиву у времену и простору и као звијезду водиљу државне политике. Национални интерес се може схватити у субјективном смислу (зависи од оног ко га одређује) и у објективном (независном). Ова два схватања покушава да промијени Арон када каже да су безбједност, слава и идеје национални интерес сваке државе. У сваком случају несводиво језгро националног интереса је национална безбједност. То значи да је национални интерес увијек конкретан. Класични реализам код Моргентау такође, сматра да је главни циљ држава у међународним односима – достизање моћи. Међународни односи се одвијају под сјенком борбе за моћ и међународно право може да постоји само кад постоји равнотежа снага. Равнотежа снага се код Моргентау посматра на начин да је то политика - државници јој свјесно теже. Многи ставови код класичних реалиста засновани су и потичу из европске историје од времена Вестфалског мира, па надаље. Поуке, државништво, принципи функционисања међународних односа као једног суровог, дарвинистичког свијета. У том смислу треба схватити и 3 основна принципа реализма: усредсређеност на државу (држава главни актер у међународним односима); субјекат и објекат, односно преживљавање уз самопомоћ. Класични реализам сматра да треба водити само ратове који су у националном интересу држава. На теоретским постулатима класичног реализма развила се нова теорија међународних односа познатија као неореализам, који се опет дијели на два правца, правца дјеловања. Офанзивни и дефанзивни неореализам. Најзначајнији представник офанзивног неореализма Џон Миршајмер, док је најзначајнији представник дефанзивног неореализма Кент Волц³. Без

3 О овоме више видјети у Џ. Миршајмер, *Трагедија политике векиких сила*, Њујорк, 2001. година и (Waltz N. Kenneth, *Theory Of International Politics*, Adison Wesley, Massacushets), 1979. година.

намјере и претензија да се упуштамо у детаљније објашњење реалистичке теорије међународних односа, у наредним дијелу овог рада, акценат ћемо ставити на либералну, односно неолибералну теорију међународних односа познатију као неолиберализам.

На рушевинама I свјетског рата појавила се либерална теорија међународних односа чији је најзначајнији представник био тадашњи амерички предсједник Вудро Вилсон, који је у својих познати 14 тачака поставио темеље развоја либералне теорије међународних односа. Као и реалисти и следбеници либералне теорије сматрају да је национална држава чинилац међународних односа, али за разлику од реалиста који је сматрају, јединим и најважнијим, либералисти је сматрају једним од чинилаца међународних односа, која још са другим чиниоцима, међу којима су првенствено владине организације на регионалном и свјетском нивоу, а касније и невладине организације и разне друге приватне корпорације прави разне облике интеракције, а све са циљем релаксације односа између националних држава и смањење неповјерења међу њима што је главни узрок избијања оружаних конфликта⁴.

Међународна заједница се почетком седамдесетих година прошлог вијека, поред опасности од војног надметања великих сила, сусретала и са другим транснационалним и глобалним изазовима, који по својој природи нису били чисто војни и који су превазилазили способност било које државе или савеза, да адекватно одговори на њих.⁵ Под императивом таквих изазова, научни кругови и појединци су понудили нове идеје и замисли о успостављању нових односа међу кључним чиниоцима међународних односа у односу на преовладјујући реалистички образац. Те нове идеје су већ тада указивале на постепени заокрет према обнављању и ширењу либералистичких промишљања међународних односа. Оне су, као метод, фаворизовале ширење сарадње, заједништва и интеграција; односно, јачања улоге међународних институција као средства успостављања мира и добросусједских односа, због чега су названи и

4 О овоме више видјети у В.Кегли, W. J. Чарлс, Е. Р. Виткопф, *Светска политика: тренд и трансформација*, Центар за студије ј/и Европе, ФПН, Дипломатска Академија, Београд 2004. године.

5 Ријеч је прије свега, о глобалним изазовима као што су: становништво (неконролисани раст, миграције, сиромаштво, болести), продубљивање јаза између богатих и сиромашних (острвца богатих и океани сиромашних), еколошки проблеми (загађивање животне средине, природне и вјештачке катастрофе), Симић Р., Драган *Наука о безбедности: савремени приступ безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.стр 38-39.

либерално-институционалистички приступи. Та нова теорија у савременој теорији и пракси се назива неолиберализам.

Неолиберализам представља нови ниво у развоју капитализма који се појавио у освит структуралне кризе из 1970-их година. Међу његове најзначајније присталице спадају амерички предсједник Роналд Реган и британска премијерка Маргарет Тачер. Неолиберализам представља израз жеље и стратегије капиталистичких класа у савезу с вишим менаџерима, посебно финансијским менаџерима, са првенственим циљем да ојачају своју хегемонију. Ојачавање своје хегемоније првенствено виде кроз процес проширења, односно процес глобализације по свим областима друштвеног развоја. Процес глобализације подразумијевао је истискивање утицаја националне државе из свих оодручја њеног дјеловања те презуимање њене улоге од сране наднационалних глобалних организација које су под контролом неколицине одабраних.

Међународни неолиберални поредак – познат као неолиберална глобализација, наметнут је диљем „свјетског шара“, од главних градова земаља центра до мање развијених земаља периферије, често по цијену тешких криза, неријетко и оружаних сукоба, какви су биле у Азији и латинској Америци током 1990-их и након 2000, главни инструменти ових међународних односа моћи, осим директног економског насиља, били су корупција, субверзија и рат.

Главни политички циљ дјеловања свих тих „демократских“ инструмената увијек је био успостављање локалне владе која је пријатељски наклоњена према империјализму. Сарадња елита у потчињеној земљи је кључна, баш као што су у савременом капитализму-неолиберализму, дјеловање међународних институција као што су НАТО, Међународни монетарни фонд, Свјетска банка, и Свјетска трговинска организација кључни за продужење хегемоније мањине над већином.. Гледано кроз економску „призму“, циљ ове доминације је извлачење “вишка” кроз наметање ниских цијена природних ресурса и страно инвестирање, био то “портфолио” или директно страно улагање. То што земље периферије желе продати своје природне ресурсе и што су вољне прихватити стране инвестиције, не мијења природу односа доминације, баш као што унутар одређене земље радници желе продати своју радну снагу, која је крајњи извор профита.

Криза која је захватила неолиберално уређење међународних односа посљедица је противрјечности која су инхерентна тој стратегији, уједно ова криза представља и четврту структуралну кризу капитализма од краја 19. вијека. Сваки је од ових потреса довео до успоставе новог друштвеног поретка и до дубоке промјене међународних односа. Тренутна криза

неолиберализма означава почетак транзиције и преласка на ново глобално уређење, које ће бити мултиполарније од садашњег. Међутим, промјене које се тренутно дешавају, морају се успјешно десити и у Сједињеним Америчким Државама. Када кажемо да промјене у међународним односима морају се успјешно десити у САД, мислимо да промјене у међународним односима требају првенствено бити прихваћене од врло утицајних организација у САД које још увијек не одустају од глобализације као основне тековине неолиберализма. Међутим, уколико се промјене не прихвате на позитиван начин, то би могло довести до оштрог пада америчке међународне хегемоније, а која ће изазвати потресе у периферним регионима свијета и државама, гдје свакако припада и БиХ.

3. УТИЦАЈ ПРОМЈЕНА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА НА БИХ

Не разумијевање тренутних промјена у међународним односима са једне стране и жеља на наметањем „марионетских“ влада у државама, а у циљу ширења глобализације били су један од узрока етничког сукоба на територији БиХ у првој половини девете деценије XX вијека.

Дејтонским мировним споразумом завршен је ужасан сукоб у Босни и Херцеговини, који је имао примјесе етничког и вјерског сукоба. Било је за очекивати да ће одмах по завршетку оружаног сукоба почети брз опоравак оверазрушене земље и њена изградња на новим темељима, који ће је одвести далеко од евентуалних нових конфликта. Међународни посредници у Дејтону обећали су брзу економску обнову Босне и Херцеговине и њену интеграцију у евроатлантске и међународне асоцијације. На том обећању грађани Босне и Херцеговине градили су наду да ће брзо изаћи из пакла у коме су живјели. Међутим, нажалост, двадесетчетири године после Дејтонског споразума нашли смо се у ћорсокаку из којег мало ко зна куда даље. Обнова привреде, економије, образовања, стваралаштва уопште, остала је у зони обећања, у добрим намјерама и у још горем стању него што је била у тренутку потписивања „*дејтонске будућности*“. Међутим, у протеклих двадесетчетири године БиХ је постала једна од периферних држава која је потпала под утицај глобализације, при чему је своје природне ресурсе распродала или још распродаје, односно, БиХ, своје ресурсе ставља под контролу организација које и даље не одустају од глобализације као основне тековине неолиберализма.

Дејтонски устав је дефинисао Босну и Херцеговину (БиХ) као државну заједницу сложене унутрашње државне структуре, са два равноправна ентитета и три конститутивна народа. Оваква унутрашња структура Босне и Херцеговине резултат је компромиса три народа (Срба, Хрвата и Бошњака) и њихових легитимних интереса да путем сложене државне заједнице изразе облик своје унутрашње државности. Изградња друштвено-политичког оквира Босне и Херцеговине као сложене државне заједнице, прихватљива је за све њене народе, претпоставља прихватање европског обрасца живљења, гдје сваки колективитет (народ, ентитет) има могућност да се самостално развија.⁶

Босна и Херцеговина се налази на Балканском полуострву, простору од изузетног геополитичког и геостратешког значаја, јер овај простор спаја исток и запад, сјевер и Југ, простор коме је изузетно значајна историјско наслеђе, под којем подразумејемо она која носе дух промјена, по правилу постављају извјесне „категоричке императиве“. Један од таквих императива данас, у Републици Српској и Босни и Херцеговини, а ако хоћемо рећи и у цијелом свијету, јесте дијалог. Овдје код нас, у Републици Српској и Босни и Херцеговини, гдје је више вјера и нација осуђено да живи на истом простору, ствара се или основа за узајамну трпељивост или основа за узајамно истребљење. Ако не можемо једни са другима, могли бисмо једни поред других: узајамна трпељивост је нужан услов у друштву вјерске и националне разноликости. Кључ свих наших невоља је у начину општења: наши људи не умију да воде разговор, али умију да воде рат. Разговор је једини начин да се избјегне свако зло. То је уједно и начин да се мисао не затвори у систем, а живот у тамници: сваки затворен систем тежи распадању, без обзира да ли је ријеч о личности, друштву или култури. Свако распадање заједнице није ништа друго до прекид у општењу, пустош у људским односима. Када се распада једна заједница, нико не добија, а сви губе. Међутим, о потреби за дијалогом, о неопходности дијалога, толико се говори са свих позиција, а мало се ради у пракси, тако да и сам дијалог постаје проблематичан и под знаком питања.

Питање дијалога између народа који живи на територији БиХ био је, јесте и биће императив, јер у наредним деценијама, пред БиХ ће, опет игром судбине бити постављен изазов избора између истока и запада. Да ли је овај народ који живи овдје нешто научио из историје или не, остаје да се види у времену које долази испред нас.

6 Др. Д. Вејновић и мр. П. Обреновић, *Дефендолошки (защитни, безбједносни и одбрамбени) изазови у међународним односима са погледом на БиХ*, Арт Принт, Бања Лука, 2015. године, стр. 82-83.

4. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Ниједан од наредних потеза који су хитно потребни, како би се у надолазећем времену успорио компаративни пад америчке економије, не може бити изводљив и остварив уколико исти буде реализован од стране појединаца и група које се и даље заокупљени процесом глобализације

Нова стратегија јачања америчке домаће економије имала би важне посљедице за земље периферије, дубоко увучене у неолибералну међународну подјелу рада. Но, дугорочно би такви трендови отворили могућност за успостављање националних модела развоја и на простору који је сада под утицајем неолибералне подјеле рада, као што је био случај након Велике депресије (нпр. индустријализација у латинској Америци), а то би била веома важна и добра алтернатива неолибералној глобализацији.

Слабљење моћи САД, првенствено њене економске, што неминовно доводи и до слабљења њене меке моћи, уз фенисовски повратак националне државе као кључног чиниоца међународних односа у наредном периоду довешће до сигурне и неповратне прекомпозиције међународних односа диљем „свјетског шара“.

Промјене у неолибералном уређењу међународних односа врло негативно би се одразиле на земље европског континента, из разлога што Европска унија нема амбиција, а ни способност да тежи хегемонији као што то раде САД. Због тога за очекивати је да се у Европи настави са процесом повратка ка националној држави, за што се већ залажу поједине њене кључне чланице.

Босна и Херцеговина, након двадесетчетири године од завршетка рата и даље је недовршена држава, јер и даље дио суверенитета у доношењу одлука држи међународна заједница која путем канцеларије високог представника и даље има кључну улогу у доношењу одлука. Сви потреси и промјене у међународним односима се прво осјете у периферним државама, а једна од тих је и сама БиХ. Културом историјског наслеђа и дијалога народи у БиХ у будућем времену не би требали да понављају грешке из прошлости и да се међусобно истребљују кроз вођење крвавих сукоба. Због тога промјене у међународним односима сви народи у БиХ требали би да искористе у циљу свог развоја, како економског, тако културног, политичког и сваког другог, јер само таквим понашањем овај геостратешки простор може доживјети преображај из бурета барута у острво мира.

Без обзира на исход започетих промјена у САД, а уз повратак националне државе и историјских вриједности поново на свјетску сцену међународних односа, тешко је замислити да ће се у наредном периоду одржати америчка хегемонија. Неће постојати јасна замјена за оштећену америчку доминацију, па ће у сљедећим годинама бесповратно превладати мултиполарна конфигурација међународних односа. У случају неуспјеха мултиполарности, вјеројатни исход промјена ће бити биполарни свијет – Атлантски и Азијски.

ЛИТЕРАТУРА:

1. В. Кегли, W. J. Чарлс, Е. Р. Виткопф, (2004). *Светска политика: тренд и трансформација*, Центар за студије ј/и Европе, ФПН, Дипломатска Академија, Београд.
2. Д., Р., Симић, (2002). *Наука о безбедности: савремени приступ безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд.
3. Д. Вејновић, П. Обреновић, (2015). *Дефендолошки (заштитни, безбједносни и одбрамбени) изазови у међународним односима са погледом на БиХ*, Арт Принт, Бања Лука.
4. Џ. Миршајмер, (2001). *Трагедија политике великих сила*, Њујорк.

POŽARI NA MOTORNIM VOZILIMA I SAOBRAĆAJNE NEZGODE KAO FAKTORI U BEZBJEDNOSTI SAOBRAĆAJA

THE FIRE IN MOTOR VEHICLES AND TRAFFIC ACCIDENTS AS FACTORS IN SECURITY OF TRAFFICS

Mr. Aleksandar Majstorović, dipl.inž.mašinstva¹

Mr. Biljana Vranješ²

Prof. dr. Valentina Golubović-Bugarski³

Prof. dr. Mladen Todić⁴

Prof. dr. Tihomir Latinović⁵

UDK 347.513:629.3.017]:621.318

PREGLEDNI RAD

Rezime: *Pojave požara na motornim vozilima su visokorizične i direktno ugrožavaju učesnike u saobraćaju. Učestalost ovog fenomena može se pripisati starosti voznog parka na našem području, ali i neadekvatnom održavanju vitalnih sistema vozila: sistema napajanja električnom energijom i sistema snabdijevanja motora gorivom. U dostupnoj literaturi nedostaci na ovim sistemima navode se kao najčešći uzročnici požara. Saobraćajne nezgode, nažalost, na našim putevima nisu tako rijetka pojava i utiču na bezbjednost ostalih sudionika u saobraćaju. Edukacijama vozača o načinu postupanja u slučaju požara na motornim vozilima, mjerama zaštite, blagovremenom održavanju vozila, kao i pružanju pomoći prilikom požara na motornim vozilima, ili prilikom saobraćajnih nezgoda, uticalo bi se na smanjenje posljedica i povećala bi se bezbjednost učesnika u saobraćaju.*

Ključne riječi: *požar, saobraćajne nezgode, vozila, bezbjednost*

1 Mr Aleksandar Majstorović, dipl. inž. mašinstva, Grad Banja Luka, Gradska uprava, Služba za zajedničke poslove, Trg srpskih vladara 1, Banja Luka, Republika Srpska, aleksandar.majstorovic@banjaluka.rs.ba

2 Mr Biljana Vranješ, dipl. inž. mašinstva, Univerzitet u Banjaluci, Mašinski fakultet, Vojvode Stepe Stepanovića 71, Banja Luka, biljana.vranjes@mf.unibl.org

3 Prof. dr Valentina Golubović-Bugarski dipl. inž. mašinstva, Univerzitet u Banjaluci, Mašinski fakultet, Vojvode Stepe Stepanovića 71, Banja Luka, valentina.golubovic-bugarski@mf.unibl.org

4 Prof. dr Mladen Todić, dipl. inž. mašinstva, Univerzitet u Banjaluci, Mašinski fakultet, Vojvode Stepe Stepanovića 71, Banja Luka, mladen.todic@mf.unibl.org

5 Prof. dr Tihomir Latinović, dipl. inž. mašinstva, Univerzitet u Banjaluci, Mašinski fakultet, Vojvode Stepe Stepanovića 71, Banja Luka, tihomir.latinovic@mf.unibl.org

Abstract: *The occurrence of fire on motor vehicles is inherently high risk and directly threatens traffic participants. The frequency of this phenomenon can be attributed to the age of the fleet in our area, but also to the inadequate maintenance of vital vehicle systems: the power supply system and the fuel supply system. In the literature, deficiencies in these systems are listed as the most common causes of fire. Unfortunately, traffic accidents, are not so rare on our roads and affect the safety of other traffic participants. Drivers education on how to act in the event of fire on motor vehicles, protection measures, timely vehicle maintenance, as well as providing assistance in the event of a fire on motor vehicles, or in traffic accidents, would have an impact on the reduction of consequences and would increase the safety of the participants in the traffic.*

Keywords: *fire, traffic accidents, vehicles, safety*

1. UVOD

Nažalost, ne prođe nijedan dan, a da iz sredstava javnog informisanja ne saznamo vijesti o požaru na saobraćajnom sredstvu, saobraćajnim nezgodama, prozrokovanim štetama na motornim vozilima ili zastoјima na saobraćajnicama.

I pored svih preduzetih mjera bezbjednosti, faktori rizika za pojavu požara na motornim vozilima, odnosno saobraćajne nezgode su neizbježne i zavise prvenstveno od:

- Neprilagođene brzine vozila uslovima puta.
- Nepoštovanja saobraćajne signalizacije.
- Konzumacije alkohola, a u novije vrijeme opojnih droga.
- Nemarnost ili nepoznavanje u održavanju motornih vozila od strane vlasnika vozila.
- Vremenskih odnosno meteoroloških prilika.

Shodno navedenom, i pored redovnog održavanja motornih vozila, postoji mogućnost izbijanja požara. Nerijetko se požari dešavaju i na potpuno novim vozilima, zbog tehničkih grešaka u sistemima snabdijevanja električnom energijom ili gorivom (naročito kod motornih vozila sa pogonom na benzin).

Glavni uzročnik za izbijanje požara u sistemu za snabdijevanje gorivom je otkaz u sistemu motornih vozila za čiji pogon se koristi benzin i gas pod pritiskom, dok je kod motornih vozila sa motorima koji se pokreću dizel gorivom mogućnost pojave požara manja. Ukoliko dođe do požara na motornim vozilima sa motorima

koji se pokreću dizel gorivom, uglavnom se radi o požarima prouzrokovanim otkazom u sistemu snabdijevanja agregata vozila električnom energijom.

Osim toga, jedan od uzroka za izbijanje požara na motornim vozilima, a naročito na teretnim motornim ili priključnim vozilima može biti otkaz u sistemu kočenja (blokada jednog točka) ili dotrajali ležaj točka, koji se dodatno zagrijava, tako da toplotu nastalu kao posljedicu trenja prenosi na ostale dijelove konstrukcije.

Jedna od najvećih saobraćajnih nezgoda u evropskoj istoriji, dogodila se u tunelu ispod planine Mont Blanc 24.03.1999. godine, kada je zbog požara na teretnom motornom vozilu stradalo 39 osoba. Tunel je dvosmjernan, dug 11.611 m, širok 8,6 m i visok 4,35 m (sl. 1). Nadmorska visina tunela na francuskoj strani iznosi 1247 m, a na talijanskoj strani iznosi 1381 m.

Požar na sredini tunela je inicirao belgijski kamion koji je prevezio margarin (zapaljiva smjesa vode, biljnih ulja i emulgatora) i brašno (fino usitnjene žitarice, zapaljive, njihova prašina je veoma eksplozivna). Požar se veoma brzo proširio i na ostala vozila koja su se u tom momentu zadesila u njegovoj neposrednoj blizini. Prilikom intervenisanja, teško je povrijeđeno 14 vatrogasaca, a komandir je preminuo u bolnici. Zbog količine oslobođene toplote, prostor u tunelu, se tek nakon pet dana ohladio da bi se u njega moglo ući. Razvoju požara u datom momentu, pogodovala je ventilacija tunela na talijanskoj strani tunela. Greškom odgovornog lica, ventilacijom je uveden svjež vazduh u unutrašnjost tunela, što je dokazano analizom požara.

Slika 1. Tunel Mont Blanc nakon požara ⁶

6 www.autoportal.hr

Tada su se na licu mjesta uočili nedostaci tipizovanih vatrogasnih vozila, zbog prisustva velike količine dima, ugljen-dioksida i ostalih produkata sagorijevanja, ista nisu mogla stići na mjesto nezgode. Veliki problem je nastao oko snabdijevanja bocama sa komprimovanim medicinskim vazduhom za izolacione aparate (SCBA)⁷, kao i njihove zamjene u toku intervenisanja. Iz ovog razloga bili su ugroženi korisnici izolacionih aparata, a evakuacija lica sa mjesta nesreće bila je onemogućena. ("Gasilec", Glasilo gasilcev Slovenije, april, br.9. 2016). Nakon ove nezgode, u upotrebu su uvedena vatrogasna vozila za intervenisanje za gašenje požara u tunelima. Ova vrsta vatrogasnih vozila posjeduje šest boca za komprimovani medicinski vazduh (50 l, 300 bar) tzv. „banka vazduha“, od kojih su četiri boce namijenjene za snabdijevanje vazduhom SUS motora, a dvije boce za dopunjavanje izolacionih aparata.

2. VATROGASCI I VRSTE VATROGASNIH INTERVENCIJA

Poziv vatrogasca je veoma human, odgovoran i opasan posao. Pored gašenja požara, vatrogasci, spasavaju ljude i materijalna dobra, ali i ostala živa bića prilikom požara, poplava, saobraćajnih nezgoda, elementarnih nepogoda i zemljotresa. Učestvuju i u drugim vidovima intervenisanja: vađenju utopljenika, spasavanju ljudi i životinja s visina ili iz dubina i obavljaju i druge poslove, koji se nađu ispred njih u datom momentu. Vatrogasci prilikom intervenisanja sprečavaju nastanak većih materijalnih šteta ili katastrofa, često ugrožavajući i svoj sopstveni život. Osobine koje mora vatrogasac posjedovati su: hrabrost, humanost, volja za pomaganje drugim licima, sposobnost brzog prilagođavanja raznim okolnostima (rad na visini, opasnost od urušavanja ili eksplozija, opasnost od električne energije, raznih vrsta zračenja i sl.), otpornost na stres, naročito prilikom intervenisanja na saobraćajnim nezgodama i nesrećama, jer je taj vid intervencija najteži i najneugodniji u njihovom opisu poslova.

Intervencije vatrogasnih jedinica, dijele se na:

- Požari (stambeni, industrijski, privredni pomoćni objekti; elektroinstalacije, šumski požari, požari otvorenog prostora, dimnjak i saobraćajno sredstvo),
- Tehničke (saobraćajne nezgode, otvaranje liftova ili stanova),
- Ostale intervencije (poplave, vađenje utopljenika, spasavanje ljudi i životinja s visina ili iz dubina i ostale koje se ne mogu ubrojati u prethodne dvije

⁷ SCBA self contained breathing apparatus – aparati za samostalno disanje sa sopstvenim rezervoarima za vazduh (bez vanjskog napajanja; npr. dovođenje vazduha pomoću cijevnog sistema).

vrste, asistencije, obezbjeđenja i sl).

- Prilikom intervenisanja, vatrogasci su izloženi raznim opasnostima od eksplozija, urušavanja objekata u kojima se nalaze prilikom intervenisanja, produkata sagorijevanja, propadanja kroz međuspratne konstrukcije, udaru električne energije, radioaktivnom zračenju (od radioaktivnih gromobrana koji još uvijek nisu u potpunosti uklonjeni), minsko-eksplozivnim sredstvima (zaostalim iz proteklog rata), neoznačenim minskim poljima (na nekadašnjim linijama razgraničenja, upadanju u vrtače prilikom gašenja požara otvorenog prostora (naročito prilikom gašenja noću), dehidraciji usljed fizičkog napora i stresa, opasnosti od udara motornih vozila prilikom gašenja požara na motornim vozilima ili prilikom intervenisanja na saobraćajnoj nezgodi.

Velika opasnost, prilikom gašenja, prijeti im i od eksplozija požarnih plinova, koje se nazivaju i "plameni udari", a to su:

FLASHOVER-eksplozija požarnih gasova ventilisanog prostora.

BACKDRAFT-eksplozija požarnih gasova neventilisanog prostora.

Jedan od ovih gasova je i ugljenmonoksid (gas bez boje, mirisa i okusa), koji je veoma otrovan i eksplozivan. Shodno navedenom, prilikom intervenisanja, vatrogasci, moraju nositi zaštitnu opremu, kako bi se posljedice prouzrokovane naprijed pomenutim opasnostima svele na minimum.

U posljednjih deset godina, odnosno u periodu od 2008-2017. godine, pripadnici Profesionalne teritorijalne vatrogasne jedinice Banja Luka, intervenisali su na 8708 intervencija, od kojih je 6129 intervencija na gašenju požara.

Požari na motornim vozilima. Od ukupnog broja požara na motornim vozilima u navedenom periodu, na požarima motornih vozila intervenisalo se u 401 slučaju (tabela 1). Na osnovu broja intervencija na gašenju požara motornih vozila u protekom periodu, dobija se prosječno 40,1 intervencija godišnje. Analize uglavnom pokazuju, požari, koji su nastali na motornim vozilima, prouzrokovani su tehničkim nedostacima (sl. 2 i 3) na vozilima, dok su požari na motornim vozilima prouzrokovani saobraćajnim nezgodama i nesrećama rjeđi.

Požari na motornim vozilima, javljaju se u toku vožnje, na parkingu, u garažama nadzemnim ili podzemnim. Javne garaže, a naročito podzemne veće spratnosti (-1, -2 ili -3), predstavljaju otežana mjesta za prilazak vatrogasnim vozilima, vozilima koja gore zbog smanjene vidljivosti prouzrokovane produktima sagorijevanja, ali i limitirane visine unutrašnjih dimenzija garaža, koje iznose 2.200 mm.

U ovakvim uslovima, prilikom gašenja, moraju se koristiti termovizijske kamere. Tipizovanim vatrogasnim vozilima, zbog limitirane visine garaža, pristup je onemogućen, što otežava akciju gašenja i spasavanja.

Slika 2. Gašenje požara na putničkom automobilu

Zbog nemogućnosti ulaska tipizovanih vatrogasnih vozila u javne garaže, u gradovima koja posjeduju podzemne garaže (sa više nivoa), potrebno je nabaviti specijalno vatrogasno vozilo za gašenje požara, koje bi bilo opremljeno: termovizijskim kamerama za vozilo i vatrogasce, "bankom komprimovanog medicinskog vazduha" za rad SUS motora i za dopunjavanje boca korisnika izolacionih aparata.

Slika 3. Gašenje požara na zapaljenom autobusu

Prilikom gašenja požara na motornim vozilima, primjenjuje se odgovarajuća taktika gašenja, prvenstveno je potrebno evakuisati putnike, ukoliko to već nije urađeno, a zatim pristupiti gašenju. Gašenje ove vrste požara vrši se adekvatnim sredstvom za gašenje (puni ili raspršeni mlaz, pjenilo ili suvi prah) u zavisnosti od površine zahvaćene požarom, gorive materije (elektroinstalacije, sistem snabdjevanja gorivom i sl.) i temperature gorenja; tj temperature zagrijanosti karoserije. Ukoliko se požar na motornom vozilu u razbuktaloj fazi gasi PP aparatima, postoji mogućnost samopaljenja, pošto je karoserija dovoljno zagrijana da prouzrokuje samopaljenje gorivih materija. Ako se u neposrednoj blizini vozila koje gori nalazi još vozila, isto se po mogućnosti treba udaljiti od ostalih vozila kako bi se smanjila mogućnost prenošenja požara na druga vozila, ali i oštećenja prouzrokovana toplotnim zračenjem. U slučaju izbijanja požara na motornom vozilu koje se nalazi u radionici ili servisu, potrebno je isto po mogućnosti ukloniti iz garaže i pristupiti gašenju istog PP aparatima do dolaska pripadnika vatrogasne jedinice, kako bi se spriječilo širenje požara. U radionicama i servisima ima raznih lakozapaljivih materija, kao i posuda pod pritiskom (aparat za autogeno zavarivanje i rezanje), pa bi se požar uz pojavu eksplozije mogao lakše i brže proširiti na cijeli objekat.

Zbog veoma učestalih požara na putničkim automobilima, bilo bi poželjno da svaki posjeduje aparat za početno gašenje požara, a lice koje njim upravlja prođe adekvatnu obuku za početno gašenje požara. Ovim jednostavnim mjerama bi se smanjila šteta na vozilu u slučaju izbijanja požara.

Tabela 1. Ukupan broj požara u period 2008-2017. godina na području djelovanja Vatrogasne brigade Banja Luka

Godina	Ukupan broj intervencija/ broj požara	Vatrogasna jedinica	Požar na saobraćajnom sredstvu po mjesecima u godini												
			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Σ
2008	723/534	Centar	5	2	3	1	3	4	2	5	3	1	5	1	35
2009	742/453	Centar	3	3	7	5	4	1	5	3	3	2	3	8	47
2010	673/407	Centar	4	1	4	8	1	1	3	0	4	9	2	3	40
2011	841/659	Centar	8	4	3	2	2	3	6	4	5	1	4	5	47
2012	1109/929	Centar	1	1	4	3	9	4	2	4	3	2	3	0	36
2013	717/600	Centar	5	3	7	7	2	2	4	3	3	1	5	0	42
2014	1032/496	Centar	5	3	3	3	3	3	2	3	1	4	2	0	32
		Lazarevo*	-	-	-	-	-	0	3	0	0	0	1	1	5
2015	909/729	Centar	1	0	4	6	2	2	2	4	3	0	2	1	27
		Lazarevo	0	1	0	0	1	2	1	2	0	0	2	0	9
2016	825/608	Centar	4	1	2	2	2	3	2	3	3	1	1	3	27
		Lazarevo	0	1	1	0	0	0	2	2	0	3	1	0	10
2017	1137/707	Centar	4	2	7	2	4	2	1	3	2	2	4	3	36
		Lazarevo	1	0	0	0	0	0	1	2	2	1	1	0	8
Ukupan broj požara na saobraćajnom sredstvu			401												

* Napomena: Novoizgrađeni Vatrogasni dom u Lazarevu u funkciji je od 17.04.2014. godine.

Saobraćajne nezgode. Saobraćajne nezgode su nepredvidive pojave koje nastaju usljed dejstva više faktora. Uglavnom najzastupljeniji su ljudski (nepoštovanje saobraćajne signalizacije i propisa, vožnja pod dejstvom alkohola, opojnih droga ili sedativa i td.), zatim tehnički faktori (ispravnost vozila, otkazi sistema vozila), ali i mehanički tj; dinamički faktori. Dinamičkim faktorima su definisana kretanja matrijalne tačke ili sistema materijalnih tačaka pod dejstvom sila, koje karakteriše neprekidna promjena intenziteta i pravca brzine tačke.

Pojava pri kojoj se brzine tačaka tijela tokom veoma malog vremenskog intervala, promijene za konačnu veličinu, naziva se udar, a sile pod čijim dejstvom nastaje udar, nazivaju se udarne sile \vec{F}_{ud} , dok se veoma mali interval vremena τ u kojem se udar izvrši naziva vrijeme udara. (Rusov L. 1989; Targ S. M. 1971). Obzirom da su udarne sile veoma velike, a za vrijeme udara mijenjaju se u širokim granicama, zbog toga se u teoriji udara kao mjera uzajamnog dejstva između tijela ne uzimaju same udarne sile, već njihovi impulsi, prema formuli:

$$\vec{I}_{ud} = \int_0^{\tau} \vec{F}_{ud} dt = \vec{F}_{ud} \tau \quad (1)$$

Motorna vozila, kreću se pod uticajem vučne sile motora. Ova vučna sila savladava razne otpore koji nastaju pri kretanju motornog vozila. Na raznim dionicama (uspon, pad, krivina ili pravac) ovi su otpori različiti. Nakon prestanka djelovanja vučne sile, motorna vozila, se ne zaustavljaju odmah i pored otpora koji se javljaju usljed kretanja vozila (otpor vazduha, sila trenja, kompresija motora), a to znači da ona u sebi sadrže silu koja savladava te otpore kretanja. Ta sila, potiče usljed energije vozila u kretanju. Ovu energiju nazivamo *kinetička energija*, koja je veća, ukoliko je veća težina i brzina kretanja vozila. Motorna vozila će se kretati sve dotle dok se sva kinetička energija ne utroši.

Formula za izračunavanje kinetičke energije vozila glasi:

$$E = \frac{Q}{g} \cdot \frac{v^2}{2} = \frac{Q}{9,81} \cdot \frac{v^2}{2}, \text{ odnosno } E = \frac{mv^2}{2} \quad (2)$$

gdje je:

- Q – masa vozila (kg)
- v – brzina vozila (km/h)
- g – 9,81 (m/sec²)

Iz ove formule zaključujemo da: dva puta teže vozilo ima dva puta veću kinetičku energiju, tri puta teže vozilo ima tri puta veću kinetičku energiju itd. Međutim, vozilo koje ima dva puta veću brzinu, četiri puta veću kinetičku energiju, jer kinetička energija raste sa kvadratom brzine kretanja vozila (Majstorović A. 2008). Saobraćajne nezgode spadaju u kategoriju tehničkih intervencija i predstavljaju najteži i najneugodniji vid intervencija za vatrogasne jedinice, jer su prizori veoma stresni, a kod vatrogasaca prouzrokuju kumulativni stres. U posljednjih deset godina, odnosno u periodu od 2008-2017. godine, pripadnici Profesionalne teritorijalne vatrogasne jedinice, intervenisali su na 228 saobraćajnih nezgoda sa ili bez smrtnog ishoda (tabela 2). Na osnovu broja intervencija na saobraćajnim nezgodama u protekom periodu, dobija se prosječno 22,8 intervencije godišnje. Kako bi se u ovakvim situacijama moglo pravovremeno i adekvatno reagovati, Vatrogasna brigada Banja Luka, opremljena je savremenim vozilima i hidrauličnim alatima za tehničke intervencije (saobraćajne nezgode, ali i druge vrste tehničkih intervencija).

Slika 4. Elektrohidraulični alat (za rezanje i razupiranje) sa pogonom na baterije njemačkog proizvođača Weber

Uporedo sa tehničkim opremanjem Vatrogasne brigade Banja Luka, vozilima za tehničke intervencije, kao i hidrauličnim alatima za tehničke intervencije (sl. 3), opremane su i susjedne vatrogasne jedinice, čime je skraćeno vrijeme dolaska na mjesto saobraćajne nezgode, a samim tim smanjene su i posljedice po učesnike u saobraćajnim nezgodama. Do 2000. godine, Vatrogasna jedinica

Banja Luka, bila je jedna od rijetkih vatrogasnih jedinica koje su posjedovale vozila i hidraulični alat za tehničke intervencije, tako da se intervenisalo od Mrkonjić Grada (sl. 4), do Kozarske Dubice ili do Modriče. Ova neopremljenost bila je pogubna za sudionike u saobraćajnim nezgodama.

Slika 5. Sudar dva autobusa na ušću Crne Rijeke u akumulaciono jezero Bočac.

Po dolasku na mjesto saobraćajne nezgode, potrebno je ispoštovati slijedeće procedure:

- Osiguravanje mjesta nezgode.
- Uspostavljanje kontakta sa povrijeđenim licima ili učesnicima u nezgodi.
- Osiguravanje mjesta od eventualnog izbijanja požara.
- Ostale prateće procedure (prikupljanje dodatnih informacija, zaštita i zbrinjavanje povrijeđenih osoba, pomoć ekipi prve medicinske pomoći, postavljanje rasvjete, sprečavanje izlivanja opasnih materija i dr.).

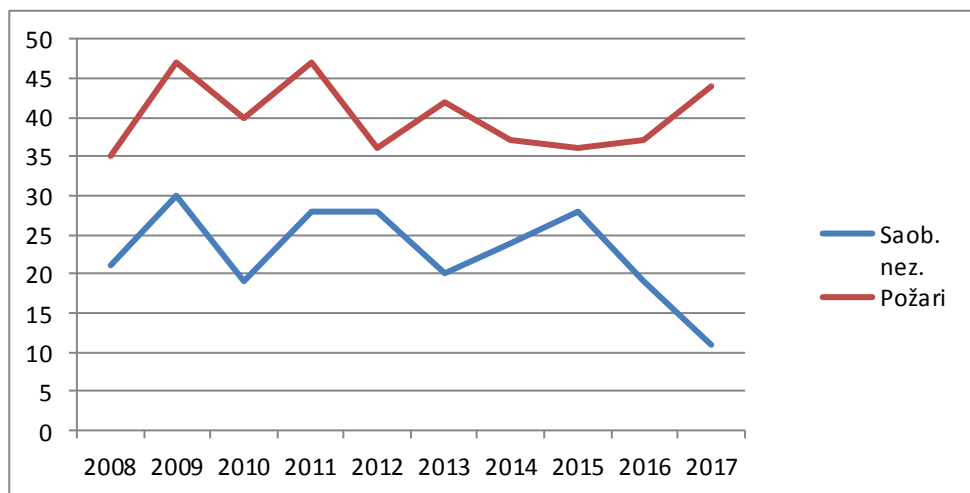
Tabela 2. Ukupan broj intervencija na saobraćajnim nezgodama za period 2008-2017. godina na području djelovanja Vatrogasne brigade Banja Luka

Godina	Ukupan broj intervencija/ broj požara	Vatrogasna jedinica	Pregled saobraćajnih nezgoda po mjesecima u godini												
			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Σ
2008	723/534	Centar	0	1	1	0	1	2	0	2	2	5	1	6	21
2009	742/453	Centar	0	4	1	1	3	2	2	5	4	6	0	2	30
2010	673/407	Centar	1	2	0	1	3	4	0	1	0	1	4	2	19
2011	841/659	Centar	2	1	1	4	4	4	4	4	0	3	1	0	28
2012	1109/929	Centar	2	1	3	2	8	1	1	0	1	5	2	2	28
2013	717/600	Centar	2	1	1	3	1	3	0	3	2	2	0	2	20
		Lazarevo*	-	-	-	-	-	1	1	2	2	0	1	1	8
2014	1032/496	Centar	3	1	1	1	0	1	0	3	1	2	2	1	16
		Lazarevo	0	3	2	1	0	0	0	2	1	1	2	3	15
2015	909/729	Centar	0	1	2	1	0	0	0	1	2	1	1	4	13
		Lazarevo	0	3	2	1	0	0	0	2	1	1	2	3	15
2016	825/608	Centar	2	1	1	3	2	4	0	0	0	1	0	0	14
		Lazarevo	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	1	5
2017	1137/707	Centar	0	0	0	2	1	0	1	2	1	0	0	2	9
		Lazarevo	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
Ukupan broj intervencija na saobraćajnim nezgodama														228	

* Napomena: Novoizgrađeni Vatrogasni dom u Lazarevu u funkciji je od 17.04.2014. godine

Poredeći godišnji broj intervencija na saobraćajnim nezgodama sa ukupnim brojem intervencija ili intervencijama na gašenju požara, može se konstatovati da je ova vrsta intervencija najmanje zastupljena u posljednje dvije godine, na šta su mogle uticati preventivne mjere u bezbjednosti sobračaja (pojačane policijske kontrole, postavljanje stabilnih radarskih sistema ili upotreba prenosnih radara za kontrolu brzine). Takođe, meterološki uslovi (magla, niske temperature, atmosferske padavine) imaju veliki uticaj na bezbjednost saobraćaja. Analizirajući podatke iz tabele 2, koji se odnosi na broj saobraćajnih nezgoda u posljednje dvije godine na područjima djelovanja Vatrogasnih četa Centar i Lazarevo, može se konstatovati da je broj saobraćajnih nezgoda na području djelovanja Vatrogasne čete Lazarevo smanjen, iako u ovo područje ulazi dio magistralnog puta M-16 (dijagram 1). Treba napomenuti da je na magistralnom putu M-16 u neposrednoj blizini kasarne "Kozara" postavljen stabilni radarski sistem, upravo na mjestu gdje su se često dešavale teške saobraćajne nezgode, te se sa pouzdanošću može konstatovati da su zbog toga na tom dijelu magistralnog puta M-16, saobraćajne nezgode svedene na minimum.

Dijagram 1. Broj požara i saobraćajnih nezgoda za period 2008-2017. godina

Posljednjih godina Vatrogasna brigada Banja Luka, redovno sprovodi aktivnosti sa Agencijom za bezbjednost saobraćaja, odnosno sa Ministarstvom saobraćaja Vlade Republike Srpske promovišući bezbjednost saobraćaja na našim putevima, prezentujući opremu i sredstva kojima raspolažemo. Takođe, u okviru bezbjednosti saobraćaja na putevima Republike Srpske u junu mjesecu 2010. godine; u organizaciji Vatrogasnog saveza Republike Srpske, Vatrogasna brigada Banja Luka, dala je svoje učešće na javnoj pokaznoj vježbi (sl. 6).

Slika 6. Izvođenje javne pokazne vježbe 2010. godine

Obzirom na tehničku opremljenost (specijalna vozila za brze tehničke intervencije) na mjesto saobraćajne nezgode u kojoj ima povrijeđenih lica, vatrogasci Vatrogasne brigade Banja Luka, često stignu i prije ekipe Prve medicinske pomoći, te je indikovana potreba za obukom u pružanju prve medicinske pomoći. Iz naprijed navedenog razloga, 59 vatrogasaca, od ukupno 88 operativaca, koliko broji Vatrogasna brigada Banja Luka, odnosno približno 67% operativaca uspješno je završilo obuku iz pružanja prve medicinske pomoći.

Ovom prilikom, treba se ukazati i na značaj termovizijskih kamera, koje reaguju na veoma male temperaturne promjene (osjetljivost od 0,2 °C). U praksi se pored otkrivanja žarišta požara koriste za pronalaženje nestalih osoba ukoliko se radi pri veoma otežanim i nepovoljnim vremenskim uslovima (noć, magla), ali i za traženje osoba u saobraćajnim nezgodama pri naprijed navedenim uslovima. Nerijetko se dešava da u pomenutim situacijama, očevici ili osobe koje su učestvovala u nezgodi tvrde da je u vozilu bilo još osoba, koje su od posljedica udara ispale iz vozila. U tom slučaju se vrši pretraživanje okoline uz korištenje termovizijske kamere. Na ovaj način veoma brzo se može pronaći nestala živa ili preminula osoba na osnovu toplote koju tijelo još uvijek odaje. Takođe se mogu tražiti nestale osobe pregledom sjedišta u vozilu pomoću termovizijske kamere. Ukoliko je neka osoba sjedila na sjedištu automobila, pregledom pomoću termovizijske kamere u odgovarajućem modu uočava se njen termogram na sjedištu vozila, jer se u zavisnosti od vremena sjedenja vrši i izmjena temperature sa okolinom, što znači da brzina hlađenja sjedišta u jedinici vremena zavisi od temperature okoline. Ovakve pojave veoma su česte u saobraćajnim nezgodama zbog posljedica kontuzije osobe koja je u tom neposredno učestvovala, pa obično tvrde da je još neko bio sa njima. (Majstorović A. (2015))

Slika 7. Termogrami na sjedištu vozila pri temperaturi okoline od 4° C nakon 60 sekundi sjedenja:

- a) neposredno nakon 60 sekundi sjedenja;*
- b) 30 s nakon ustajanja;*
- c) 60 s nakon ustajanja*

3. ZAKLJUČAK

Analizom stanja, može se sa velikom pouzdanošću konstatovati da je opremanje vatrogasnih jedinica vozilima za tehničke intervencije, kao i hidrauličnim alatima za tehničke intervencije od presudnog značaja. Nabavkom novih vozila sa opremom, povećava se pouzdanost u radu i smanjuje vrijeme do dolaska na mjesto nesreće. Edukacijama vatrogasaca u pružanju prve pomoći povrijeđenim učesnicima u saobraćajnim nezgodama, uveliko se smanjuje opasnost po život povrijeđenih. Najvažnije je da se prva pomoć u takvim situacijama pruži na stručan način, kako bi se izbjeglo pogoršanje stanja povrijeđene osobe (naročito kod povrede kičme), ukoliko bi se prva pomoć pružala nestručno.

Uvođenjem stabilnih i mobilnih radarskih sistema za kontrolu brzine, budi se svijest vozača, što se odrazilo na smanjenje broja saobraćajnih nezgoda na magistralnom putu M-16 kod kasarne "Kozara" (t. 2). Takođe i redovna kontrola alkohola u krvi uticala je na smanjenje saobraćajnih nezgoda na području Grada Banja Luka.

Prilikom obuke kandidata za polaganje vozačkog ispita, poželjno bi bilo uvesti edukaciju u gašenju početnih požara. Takođe i posjedovanje PP aparata u svim motornim vozilima, znatno bi smanjile štete prouzrokovane požarima na motornim vozilima.

LITERATURA:

1. Majstorović A. (2008). Diplomski rad, Sistemi i uređaji zaštite na dizel-električnim lokomotivama. Univerzitet u Banjoj Luci, Mašinski fakultet Banja Luka.
2. Majstorović A. (2015). Thermal Imagers and their Appliance in the Fire Units. 12th International Conference of Accomplishments in Electrical and Mechanical Engineering and Information Technology; University of Banjaluka; Faculty of Mechanical Engineering; Banjaluka.
3. "Gasilec", Glasilo gasilcev Slovenije, jul, br.7/8(2015). Prvi posredovalci ob prometnih nesrečah-1 del.
4. "Gasilec", Glasilo gasilcev Slovenije, avgust, br.9. (2015). Prvi posredovalci ob prometnih nesrečah-2 del.
5. "Gasilec", Glasilo gasilcev Slovenije, april, br.9. (2016). Požar v cestnem predoru.
6. Rusov L. (1989). Mehanika III, dinamika. Naučna knjiga Beograd.
7. Targ S.M. (1971). Teorijska mehanika kratak kurs. Građevinska knjiga Beograd.
8. www.autoportal.hr/clanak/dogodilo_se_na_danasnji_dan_-_24_3_

HIBRIDNI RAT (DJELOVANJE) PREMA I U BOSNI I HERCEGOVINI

HIBRAL WAR (ACTIVITIES), ALSO IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Dr. sc. Ahmed Kico¹

UDK 355.426:323.1(497.6)

PREGLEDNI RAD

Sažetak: *Unatoč različitim raspravama i promišljanjima o tome da li se država Bosna i Hercegovina treba i može integrirati kao građanska parlamentarna demokracija, pošto su etnonacionalističke elite razorile njenu osnovnu supstancu i dovele u pitanje njen dalji opstanak, posljednjih nekoliko godina protiv BiH se vodi intenzivan i kontinuirani hibridni rat, čiji su protagonisti velike sile koje preko svojih „izvođača rodova“ nastoje ostvariti svoje geopolitičke planove na ovom području. Kako bi se Bosna i Hercegovina i njene institucije političkog i sigurnosnog sistema mogle suprotstaviti hibridnom ratu, potrebno je da su ključni subjekti svjesni da se nalaze pod udarom informacijskih-medijskih operacija, te da su ih u stanju prepoznati i organizirati odbranu. Na taj način Bosna i Hercegovina kao država može blagovremeno i adekvatno uzvratiti protumjerama prema svima onima koji planiraju ili vode hibridni rat (susjedne i druge zemlje, pojedinci i grupe iz najrazličitijih oblasti društvene zbilje, nevladine organizacije i udruženja građana, političke stranke i dr.). Ukoliko ključni subjekti sistema sigurnosti nisu u stanju prepoznati elemente hibridnog rata, onda naša zemlja dolazi ili već jeste u situaciji donositi odluke koje dugoročno ne idu u prilog naših državnih i nacionalnih interesa.*

Ključne riječi: *hibridni rat, država Bosna i Hercegovina, informacijsko-medijske operacije, velike sile, geopolitički planovi, sigurnost, subjekti sistema, državni i nacionalni interesi.*

¹ Autor je doktor nauka bezbjednosti i zaštite. Preko trideset godina radio je u obavještajno-bezbjednosnom sektoru na nivou institucija BiH. Docent je na Univerzitetu modernih znanosti (CKM) u Mostaru, te profesor Visoke škole „Union“ iz Mostara.

Abstract: *Despite the various discussions and reflections on whether the state of Bosnia and Herzegovina should and should be integrated as a civic parliamentary democracy, since the ethno-nationalist elites have destroyed its basic substance and questioned its further survival, over the last few years intensive and continuous hybrid war, whose main protagonists are the great forces who are trying to achieve their geopolitical plans in this area through their “performers of the genres.” In order to confront Bosnia and Herzegovina and its institutions of the political and security system with the hybrid war, it is important for the key subjects to be aware that are located under the influence of information-media operations, and are able to identify and organize the defense. In this way, Bosnia and Herzegovina as a state can fairly and adequately counteracts all those who plan or lead a hybrid war (neighboring and other countries, individuals and groups from a variety of social spheres, non-governmental organizations and associations of citizens, political parties, etc.) . If key security system entities are unable to identify elements of the hybrid war, then our country is coming to or already making decisions that are not in the long run in favor of our national and national interests.*

Key words: *hybrid war, state of Bosnia and Herzegovina, information and media operations, great powers, geopolitical plans, security, system entities, national and national interests.*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Unatoč različitim raspravama i promišljanjima o tome da li se država Bosna i Hercegovina treba i može integrirati kao građanska parlamentarna demokracija, pošto su etnonacionalističke elite razorile njenu osnovnu supstancu i dovele u pitanje njen dalji opstanak, određena istraživanja pokazuju da se u posljednjih desetak godina protiv BiH vodi intenzivan i kontinuirani hibridni rat, čiji su protagonisti velike sile koje preko svojih „izvođača rodova“ nastoje ostvariti svoje geopolitičke planove na ovom području. Ovaj rad upravo ima za cilj i da ukaže na neke aspekte hibridnog djelovanja (rata) na prostorima Zapadnog Balkana, a posebno prema Bosni i Hercegovini, koji po mnogo čemu potvrđuju tezu da je krajnji cilj tih aktivnosti da se Bosna i Hercegovina proglasi „nemogućom državom“, te da je njena „perspektiva“ da se podijeli između velikodržavnih projekata Srbije i Hrvatske. Rad prezentira i bitne segmente geopolitičkih igara pojedinih značajnih (velikih) igrača, prije svega Rusije u hibridnom djelovanju (ratu) protiv Bosne i Hercegovine, pri čemu se ukazuje i na subjekte sigurnosnog sistema Bosne i Hercegovine koji se trebaju i mogu suprotstaviti subjektima i metodama

hibridnog djelovanja (rata) protiv države Bosne i Hercegovine. Ovaj rad nema za cilja da „stvar zahvati u totalitetu“, ali želi ukazati na repere aktualnih i budućih istraživanja koji za cilj imaju integriranje države Bosne i Hercegovine kao građanske parlamentarne demokracije, u kojoj se realizira demos (politički narod BiH), a ne isključivo kao etnos.

Prezentiranje činjenica o geopolitičkim igrama i hibridnom djelovanju (ratu) na prostorima Zapadnog Balkana, a osobito prema, i u Bosni i Hercegovini, zacijelo je na tragu rezultata istraživanja i još jednog broja autora koji se bave geopolitikom, te bosanskohercegovačkom državnošću, poviješću i tradicijom. Ovo istraživanje o potrebi i nužnosti zajedničkog života u našoj zemlji od ogromne je državotvorne i kulturološke važnosti, budući da, “za razliku od nepropusnosti među formama visokih kultura, paralelno i „koegzistentno“ postoje i zajednički oblici, i da se neki od njih, kao zajednički, prakticiraju do danas“.

2. TEORIJSKI ASPEKTI I BITNA OBILJEŽJA HIBRIDNOG RATA (DJELOVANJA)

Ne želeći da se rad optereti teoretskim razmatranjima, ipak ima potrebe da se teoretski odrede i razgraniče ovi pojmovi i smjeste se u historijski i politički kontekst BiH i regiona. „Hibridni rat“ (ili kako se u starijoj literaturi i doktrini još naziva „specijalni rat“) jeste novi termin, ali on u suštini označava ono što se nekad nazivalo „specijalnim ratom“, tj. masovniju upotrebu miksa nekonvencionalnih, nekinetičkih (neoružanih), psiholoških, medijskih, informacionih, kriminalnih, te sa njima u kombinaciji konvencionalnih (terorističkih i klasičnih oružanih) metoda djelovanja i ratovanja. S tim da treba imati na umu da je svaki rat i sukob, ali da nije svaki sukob i rat, i u tom smislu „hibridni rat“ da bi se zvao ratom mora u sebi sadržavati i redovnu upotrebu oružanih sredstava makar i onih najmanjeg inteziteta (asasinacije, terorističke akte i klasične oružane intervencije i sukobe regularnih oružanih formacija ili paravojnih i proxy formacija). Zato treba biti veoma oprezan i razlikovati „hibridno ratovanje“ od „hibridnog sukoba“ i „hibridnog djelovanja“, ali i uopšte razlikovati „hibridno“ djelovanje od kratkoročne upotrebe pojedinačnih nekonvencionalnih metoda, tzv. operacija refleksivne kontrole (npr. propagandno-psihološke operacije, medijsko dezinformisanje, ekonomske sankcije i druge) koje se provode prema užim interesnim ciljevima radi uticaja na procese donošenja konkretnih taktičkih odluka. Za razliku od ovog pojedinačnog, hibridno djelovanje i sukob uvijek ima strateške i dugoročne ciljeve preusmjeravanja krupnih političkih procesa, a odlikuje se masovnijim i simultanim korištenjem ne jednog ili dva već cijelog miksa sredstava i metoda iz arsenala nekonvencionalnog djelovanja prema protivniku.

Sam termin „hibridno ratovanje“ pojavio se najranije 2005. godine, a sljedeće godine se šire koristio za opisivanje strategije asimetričnog rata koju je Hezbolah koristio u Libanskom ratu 2006. godine protiv konvencionalno nadmoćnijeg neprijatelja. Od tada termin „hibridni rat“ je izdominirao (u konkurenciji sa drugim terminima poput „novi rat“, „asimetrično ratovanje“, „rat četvrte generacije“ i drugih) u debatama i razmatranjima o budućnosti ratovanja, a vrlo brzo je ušao u riječnik vojnih zapovjednika i stratega kao nova paradigma u vojnoj strategiji. Ta nova paradigma zasniva se na ideji da protivnik simultano koristi i konvencionalna i nekonvencionalna, i regularna i neregularna, i otvorena i tajna sredstva i iskorištava sve dimenzije rata da bi se suprostavio nadmoćnosti koju Zapad ima u konvencionalnom ratovanju. U praksi svaka prijetnja i svako konfliktno djelovanje može biti hibridno dok god nije ograničeno samo na jedan format ili dimenziju ratovanja, međutim kada se svaka prijetnja ili upotreba sile definira kao „hibridna“, termin gubi svoju vrijednost i proizvodi konfuziju.²

Tako je Frank Hoffman prvi koji je u svojoj studiji³ iz 2007. godine opsežnije konceptualizirao pojam „hibridnog ratovanja“ prema kojem ratovanje postaje hibridno kada postoji koordinirana upotreba različitih metoda ratovanja, i vojnih (upotreba oružane sile) i nevojnih (neregularne taktike, kriminal i bezakonje, terorističke akte, itd) kojom se postiže sinergetski efekat u fizičkoj i psihološkoj dimenziji konflikta unutar glavnog bojišta. Po Hoffmanu ovaj pojam je pogodan analitički konstrukt kojim se može objasniti uspjesi komparativno slabijih protivnika (prije svega nedržavnih entiteta kao što su Talibani, Al Qaeda ili Hezbollah) protiv tehnološki i brojčano superiornijeg vojnog protivnika kao što Koalicija predvođena SAD-om u Afganistanu i Iraku ili Izraelska vojska u Libanskom ratu 2006. godine.

Nakon ruske agresije na Ukrajinu, u kojoj su nevojna i nekonvencionalna sredstva invazije igrala primarnu ulogu, ovaj termin je dobio na značaju kao analitički alat kojim se pokušalo objasniti nova ruska strategija i njen vojni i politički uspjeh. Treba imati na umu da je istorija ratovanja ustvari istorija traganja za novim doktrinama i pristupima ratovanju i vojnoj pobjedi, tako da i ovaj koncept „hibridnog ratovanja“ nije ništa novo, a upravo tu potragu za „novom formulom za dobijanje ratova“ Hew Strachan naziva „astrategijskim pristupom ratu“ koji prenaplašava operativne kapacitete i doktrine na uštrbu vojne strategije, koji može da ima uspjeha samo i isključivo ako ne zanemari konkretan kontekst

2 Šire o ovome vidjeti na : <https://www.nato.int/docu/review/2015/also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/en/index.htm> Pristup 5.8.2018. godine.

3 Frank Hoffman, Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007, p. 8.

(istorijski, geopolitički, društveni, ekonomski) u kojem se konflikt odvija, tj. uspjeh jedne strategije ili doktrine ratovanja uvijek je zavistan od konteksta.⁴

I dok analitičari i stratezi na Zapadu, najčešće koriste termin „hibridni rat“ da bi opisali neprijateljsko djelovanje Rusije prema zemljama EU i NATO saveza, dotle pojedini autori smatraju da su termin „hibridni“ prvi put koristili ruski analitičari da opišu američku taktiku sa kojom su se oni suočavali. Prema tim tvrdnjama, ruski stratezi imaju drugi naziv za vlastitu doktrinu koja kombinuje konvencionalne i nekonvencionalne vojne i nevojne metode i sredstva djelovanja – oni svoj pristup nazivaju „rat nove generacije“⁵. Za potrebe ovog rada izuzetno je značajno dati kratko razjašnjenje šta ruski stratezi podrazumjevaju pod doktrinom „rata nove generacije“, odnosno „Gerasimovom doktrinom“, kako se na Zapadu medijski naziva ruski pristup ratovanju koju je Zapad imao prilike vidjeti u Ukrajini i na Krimu. Ova doktrina se prvi put javno pojavila u članku „Vrijednost nauke u predviđanju“ („The value of science in prediction“) objavljenog u ruskom časopisu Military-Industrial Kurier, 27.2.2013. godine a čiji je autor ni manje ni više nego Načelnik Generalštaba Ruske Federacije, general Valery Gerasimov.

Na iskustvu „Arapskog proljeća“ Gerasimov zaključuje kako se „napredne zemlje sa ovom novom vrstom konflikta mogu, u roku od nekoliko mjeseci ili dana, transformisati u arenu žestokih oružanih konflikata, postati žrtvom strane intervencije i potonuti u mrežu haosa, humanitarne katastrofe i građanskog rata“, čije posljedice on izjednačava sa konsekvencama klasičnog rata. Između ostalog Gerasimov zaključuje da je „uloga nevojnih sredstava u postizanju političkih i strateških ciljeva porasla i u svojoj efektivnosti u mnogim slučajevima je nadišla moć oružane sile“, te da je „sve veći fokus na široku primjenu političkih, ekonomskih, informacijskih, humanitarnih i drugih nevojnih sredstava u koordinaciji sa kapacitetima za buntovništvo lokalnog stanovništva“ i dodaje „Sve to se dopunjuje sa vojnim sredstvima tajnog ili prikrivenog karaktera koji uključuju i informatički konflikt i akcije snaga za specijalne operacije“.⁶

Sadržaj pojma hibridnog sukoba ili rata je toliko rastegljiv da bi ga se moglo staviti u jedan makjavelistički ključ i reći da je „hibridni“ rat ili sukob u kojem su dozvoljena sva sredstva koja se mogu opravdati nekim ciljem. Ali „hibridnost“

4 Vidjeti: RUSSIA AND HYBRID WARFARE – GOING BEYOND THE LABEL 1/2016 Bettina Renz and Hanna Smith, ALEKSANTERI PAPERS 1/2016

5 Šire o ovome vidjeti na : <https://www.nytimes.com/2016/07/26/world/europe/russia-dnc-putin-strategy.html> Pristup 4.9.2018. godine.

6 Šire o ovome vidjeti u: Military-Industrial Kurier, February 27, 2013, THE VALUE OF SCIENCE IN PREDICTION, General Valery Gerasimov, Chief of the General Staff of the Russian Federation, <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/#more-2291>

djelovanja ne leži u cilju, cilj je uvijek jedan, onaj u interesu napadača, već u kombinaciji metoda i sredstava i njihovom prilagođavanju kontekstu regiona, države ili bojišta. Zato je umjesto definiranja, potrebno opisati i dati široku osnovu za razumijevanje hibridnog djelovanja, sukoba i rata.⁷

Za potrebe ovog rada potrebno je još pomenuti da važnu ulogu u hibridnom djelovanju i ratovanju igra i koncept „meke moći“ koji prema opisu harvardskog profesora Džozefa Naja podrazumjeva: „Meka moć jedne države je ona koja se oslanja na privlačnost njene kulture, političkih vrednosti koje se primenjuju i legitimne spoljne politike. Dodatno, meka moć SAD podrazumeva vrednosti odnosno ideale kao što su: demokratija, ljudska prava i jednake šanse za sve pojedince, koje se smatraju primamljivim same po sebi.“ Koncept meke moći – ostvarivanje onoga što želite privlačenjem, a ne prisilom, dakle na način da se ljudi za nešto pridobiju a ne prisiljavaju, razvio je američki profesor sa Harvarda Džozef Naj. On naglašava da je koncept pre deskriptivan nego normativan, te da meka moć nije forma liberalizma, već jednostavno forma moći, jedan od načina da se ostvare željeni ciljevi. Meka moć neke države oslanja se na tri glavna resursa: kulturu (tamo gde je ona primamljiva drugima), političke vrednosti (kada se poštuju i kod kuće i u međunarodnim odnosima) i spoljnu politiku (onda kada je drugi vide kao legitimu i sa moralnim vrijednostima primjenjivim i na njihova društva).⁸

3. SIGURNOSNI STRUČNJACI IZ REGIJE I BIH O HIBRIDNOM RATU (DJELOVANJU)

Kao što je vidljivo nema jedinstvene definicije šta je to hibridni rat. Komunikacijski stručnjak iz Hrvatske Krešimir Macan, upitan zašto političari zadnjih mjeseci češće koriste termin ‘hibridni rat’, odgovorio je da oni to čine zato što je to ‘malo pomodno’, ali je realnost da se time bavi i Evropska unija i NATO.⁹ Prema istraživanjima određenog broja autora iz regije, Evrope i svijeta, „hibridni rat je vojna strategija koja sadrži elemente konvencionalnog ratovanja, nekonvencionalnog ratovanja i kibernetskog ratovanja. Stručnjaci za nacionalnu sigurnost u BiH, te zemljama regiona za pojavnost koja je obuhvaćena hibridnim ratovanjem uglavnom koriste termin “specijalni rat“.

7 O ovome detaljnije vidjeti u: MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare, Dr. Patrick J. Cullen and Erik Reichborn-Kjennerud, Norwegian Institute of International Affairs, January 2017

8 Šire o ovome vidjeti na Portalu: https://www.ceas-serbia.org/images/publikacije/CEAS_Studija_-_Sirom_zatvorenih_ociju_-_Jacanje_ruske_meke_moci_u_Srbiji.pdf Pristup 12.08. 2018. godine.

9 U Rezoluciji Odbora za spoljnu politiku Evropskog parlamenta koja je usvojena tokom 2016. godine stoji da „Ruska vlada sprovodi propagandu s ciljem da se sruše demokratske vrijednosti u Evropi. Pri tom Moskva cilja na pojedine novinare i političare u EU“.

Osnovni elemneti hibridnog djelovanja i hibridnog rata su : upotreba prikrivenih vojnika odnosno vojnika bez vojne opreme ili oznaka koje djeluju na stranom teritoriju; upotreba perifernih ubojnih sredstava, što može uključivati nuklearne, biološke, hemijske ili druge eksplozivne naprave; kampanje dezinformacija i propagande , te cyber napadi .

Pored navedenog, sigurnosni stručnjaci ističu da je hibridni rat danas sukob koji se prvenstveno događa u komunikacijsko-informativnoj domeni, što implicira *preuzimanje kontrole nad protivnikovim procesima razmišljanja i donošenja odluka*. Onog trenutka kada je razvoj informacijsko-komunikacijskih sustava došao do te razine da se primjenom informacijskih i medijskih informacija, njihovim upravljanjem, korištenjem, ali i manipulacijom utiče na cilj, stvoreni su uvjeti da ta nekinetička ubojita sredstva preuzmu dominaciju nad kinetičkim. To možete kao jednu vrlo izraženu tendenciju pratiti unutar posljednjih 20 do 30 godina.¹⁰ Eklatantni primjeri hibridnog rata viđeni su u ruskom hibridnom ratu protiv Ukrajine. Prije raspoređivanja ruskih vojnih postrojbi na Krimu, Rusi su upotrijebili druge nemilitantne mjere kao što je igranje politikom oko plinovoda , kupovinom političara i podržavanjem stranka sa krajnje desnice i ljevice koje imaju radikalne agende. Prosvjedima na Majdanu za Evropsku uniju u Kijevu i pretvore ih u "fašističku konspiraciju". Kada je ukrajinski predsjednik Viktor Janukovič pobjegao u Rusiju i privremena vlada preuzela vlast, informativnim kanalima iza kojih stoji Kremlj proširile su se informacije kako naoružane bande ukrajinskih nacionalista terorziraju ruski narod na istoku Ukrajine. S obzirom da su mjesecima indoktrinirani prijetnjom ukrajinskog revanšizma, ruska populacija u ogromnom broju bila je preplašena i podržala je intervenciju Rusije u njihovo ime. Vijesti su bile lažne, stah je bio istinski.¹¹

Sigurnosni stručnjaci u R Hrvatskoj, pored ostalog ističu da se i protiv Hrvatske vodi hibridni rat. S tim u vezi, naglašavaju da su „slabljenjem i pucanjem jugoslavenskoj komunističkog sustava nastajale nove političke organizacije koje su u startu proglašene reakcionarnim, kontrarevolucionarnim, a one s hrvatskim predznakom nacionalističkim i zločinačkim. Organizirani su posebni centri za informacijski rat protiv nositelja ideje hrvatske samostalnosti, a kasnije protiv hrvatskih vlasti i države tokom rata. Prostor za uspješno vođenje

10 Šire o pojmovima i kategorijama hibridnog rata vidjeti u: Akrap, G. (2017.). „Premijer je u pravu, protiv Hrvatske se vodi hibridni rat, a i slučaj Agrokor rezultat je takvih operacija“, objavljeno na portalu <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/> Pristup 14. 11. 2017. godine.

11 OelementimaistrategijiruskoghibridnogrataprotivUkrajine,svakakosuzanimljiviuvidi dugogodišnjeg analitičara i novinara Antuna Masle. Šire o ovome vidjeti u Masle, A (2014.). „Hrvatska je uvučena u hibridni rat na Balkanu koji traje već godinama i polako eskalira. Konačni cilj - Velika Srbija u najširoj formi“. Tekst je objavljen 16.01.2017. godine na portalu <http://www.slobodnadalmacija.hr> Pristup 23. 11. 2017. godine.

psihološko-propagandnih akcija stvoren je još tokom komunističke vladavine koja je obilježena kontrolom i manipulacijom informacija te plasiranjem dezinformacija. Nakon što je Hrvatska osamostaljena, odbranjena i oslobođena, postavljeno je pitanje njezine budućnosti. Preplitali su se različiti interesi, a naj-snažnija je bila politika reintegracije jugoslavenskog prostora u neku novu zajednicu – „Zapadni Balkan“, „jugosferu“, „regiju“ i sl.¹²

Stručnjak za sigurnost i dekan Veleučilišta VERN u Hrvatskoj Vlatko Cvrtila, ustvrdio je da je hibridno ratovanje puno kompleksniji koncept od hibridnog djelovanja koje podrazumijeva širenja dezinformacija i lažnih vijesti preko medija s određenim ciljevima. 'Ciljevi su uvijek strateški. Ako neko djeluje na taktičkoj razini unutar države, onda ne možemo govoriti o hibridnom djelovanju, ali ako se postižu strateški ciljevi, koji naravno mogu biti politički, ciljevi utjecaja ili preusmjeravanja političkih procesa, onda možemo govoriti o hibridnom ratovanju', pojasnio je Cvrtila, dodajući da će toga biti i ubuduće, jer medijski kontekst tehnologije i procesi koji su doveli do nepovjerenja u mogućnosti države da kontrolira ekonomske i političke procese stvara dobru atmosferu za lako sisanje dezinformacija. 'Ovo jest prostor natjecanja velikih sila, Rusije i SAD-a, pa i nekih manjih europskih sila... Utjecaji se danas više ne realiziraju vojnim sredstvima, nego u području kulture, medija, ekonomije', kaže Cvrtila.

Profesor sa UNSA, Nedžad Ahatović smatra da je hibridni rat, zapravo rat koji se vodi nekonvencionalnim vojnim formacijama koje su specijalno obučene za infiltraciju i vođenje svih aspekata specijalnog rata. Oni u potpunoj odsječenosti od matične zemlje u obavještajnim operacijama proizvode tzv. hibridne prijetnje u koje spadaju cyber-rat, scenarij asimetričnih sukoba niskog intenziteta, globalni terorizam, piratstvo, ilegalna imigracija, korupcija, demografski poremećaji, te etnički i religiozni sukobi, (kojima je posebno podložna BiH), transnacionalni organizirani kriminal, aktuelizacija problema globalizacije i u krajnjem scenariju primjena oružja masovnog uništenja.¹³

Kada se imaju u vidu naznačene i druge teorijske rasprave, te konkretna praktična iskustva u geopolitici i geostrategiji, može se reći da su *„hibridni rat i hibridno djelovanje zapravo kontinuirano ili vremenski određeno bombardovanje faktoidima institucija i stanovništva konkretne zemlje ili regije od strane drugih konkretnih zemalja ili saveza, s ciljem da se fabrikovanjem istina podstaknu ili stvore nove predrasude o vlastitoj zemlji, stanovništvu (građanima i narodima), odnosno da se pojačaju i uljepšaju novim, privlačnim pričama, ideologijom i društvenim vrijednostima koje nisu potvrđene i koje je u praksi teško dokazati“*¹⁴

12 O detaljima i kategorijama hibridnog rata šire vidjeti na web stranici: <https://hr.wikipedia.org/> Pristup 30.10. 2017.godine.

13 Objavljeno www.nap.ba/new/ Pristup 02.11.2016. godine.

14 O ovome detaljnije vidjeti u Kico, A., Kapetanović, M. (2019). Bosna i Hercegovina i Zapadni

4. NEKE METE HIBRIDNOG RATA (DJELOVANJA) U BOSNI I HERCEGOVINI

Prema dostupnim informacijama mete hibridnog rata (djelovanja) u Bosni i Hercegovini su gotovo sve forme i vidovi društvenog života, ustavni poredak, insitucije političkog, ekonomskog, pravosudnog i sigurnosnog sistema, kao i institucije vjerskog, nacionalnog, jezičkog, obrazovnog i ostalih vidova kulturnog identiteta građana i konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine.

4.1. Ekonomski sistem Bosne i Hercegovine kao meta hibridnog rata (djelovanja)

Izuzetno moćno oružje hibridnog djelovanja (rata) svakako je ekonomija. Tako Rusija, kao sredstvo ucjenjivanja i političkog diktata, odavno koristi isporuke plina i nafte na Zapadnom Balkanu, gdje ruski „Gazprom“ kontrolira energetske mreže nekoliko zemalja. Rusija želi da investicijama u sferi energetike (plin, nafta), rudarstva, turizma, proizvodnje i medija stvori ekonomsku zavisnost balkanskih zemalja, i na taj način iste zadrži u njenoj sferi utjecaja. Plin je jedno od glavnih ruskih oružja u ekonomskom ratu protiv Evrope. Diktiranje cijena ili zatvaranje dotoka plina vrlo brzo može ostvariti i ekonomske i političke ciljeve.

Ono što je karakteristično za ruske investicije, za razliku od drugih zemalja gdje političari i obavještajci utiru put ekonomskoj ekspanziji svojih zemalja, kod Rusa ekonomija utire put politici i obavještajcima. Zato za ruskim investicijama nikad ne dolazi razvoj i porast standarda, nego korupcija i nametanje političke kontrole koje se pretvaraju u pogubnu moralnu i financijsku ovisnost za visoke državne dužnosnike. Poznato je da predsjednik entiteta RS često putuje u Moskvu na konsultacije s Putinom i ruskim privrednicima. Kada se govori o „hibridnom ratovanju“ u politici, korupcija je univerzalno oružje (svakako se primjenjuje i u svim drugim sferama). Tu govorimo ne samo o izravnom podmićivanju, nego i o „iskrenoj pomoći“, neposrednom ili prikrivenom financiranju političara i stranaka, o poslovnom partnerstvu.

Tako naprimjer, iza iznenadne ruske brige za hrvatskim pitanjem u entitetu Federacija BiH, ustvari, krije se zanimanje za domaću industriju. Prema pisanju portala *Žurnal*¹⁵, povezivanje političara i zainteresovanih ruskih investitora obavlja se preko hrvatskih biznismena, koji su ujedno neformalni ruski lobisti,

Balkan – aspekti geopolitike i hibridnog rata. Sarajevo: Atlantska inicijativa, str. 84.

15 O povezivanju političara i zainteresovanih ruskih investitora sa biznismenima iz R Hrvatske šire vidjeti na portalu <http://www.zurnal.info/> Pristup 29. 12. 2017. godine.

koji stupaju u kontakt sa čelnicima HDZ BiH preko kojih nastoje povećati svoj ekonomski utjecaj u Hercegovini. Tako su na jednom od sastanaka održanim tokom marta i aprila 2017. godine dogovorili da mostarski *Aluminij* proces proizvodnje prebaci na plinske pogone, te da, koristeći terminale na području Ploča, ruske kompanije povećaju svoj uvoz plina u BiH. Da su informacije ovih službi tačne dokazali su događaji iz jula 2017. godine. Uprava preduzeća *Aluminij d.d. Mostar* (kadrovi HDZ-a BiH), šalje Vladi Federacije BiH „inicijativu za ukidanje carine na nelegirani aluminij“.

Saznanja iz oktobra 2018. godine dodatno potvrđuju inicijative i nastojanja da ruski kapital uz pomoć hrvatskih zvaničnika iz Hercegovine i R Hrvatske preuzme ključne pozicije vlasništva i procesa proizvodnje u Aluminiju d.d. Mostar. Prema novim istraživanjima novinara sa portala *Žurnal* „Mostarski Aluminij bi mogao početi gašenje pogona usljed velikog duga za električnu energiju. Sve što se sada dešava finalizacija je plana preuzimanja Aluminija“, te se zbog toga može konstatovati „Struja je prošlost, živio ruski plin“¹⁶ Posebno je interesantno da upravne strukture iz Aluminija pozivaju Vladu entiteta F BiH da ulože dodatne napore za spašavanjem ove firme, iako je poznato da ovaj subjekt izvršne vlasti godinama nije imalo pristup poslovanju ove firme, bez obzira što je Federacija vlasnik 44% kapitala. U vezi s navedenim, a analizi se ističe da je „pritisak na federalnu vladu kao krivca za moguću obustavu rada u suštini samo predstava“, te da je stvarna intencija upravljačke strukture iz Aluminija da ruskim biznismenima preko saradnika iz Hrvatske i BiH omoguće preuzimanje proizvodnje Aluminija, pri čemu će se koristiti gas koji će, naravno biti uvezen iz Rusije.

U kontekstu navedenog, idikativno je da novinari *Žurnala* veoma precizno uočavaju da „Pogon elektrolize koji je glavni potrošač električne energije može biti ukinut, jer će jeftina sirovina iz Rusije biti obrađivana u Mostaru, trošiće plin sa terminala iz Ploča u vlasništvu firme PPD iz Hrvatske preko koje Gazprom prodaje plin iz Rusije. ...Istovremeno, poslednjih je godinu dana PPD preuzela ulogu dobavljača električne energije za Aluminij....Imao je Aluminij problema sa dugovanjima prema EP HZHB i ranije, pa isporuka električne energije nije obustavljena Sadašnja dešavanja dokazuju da je sve spremno za realizaciju plana da Aluminij kao i Rudnik boksita iz Posušja preuzme ono što nazivamo ruski kapital. Ne treba zaboraviti ni višegodišnji otpor kadrova HDZ-a da Federacija preuzme terminal u Dretelju, gdje je plin moguće skladištiti u podzemnim spremnicima.

16 Šire o ovome vidjeti u Gutić, A. 82018). „NEMAŠ STRUJU, IMAŠ RUSKI PLIN: Kriza u Aluminiju dio je planske pripreme za uvođenje novog vlasnika“, objavljeno na portalu <http://www.zurnal.info/novost/21554/kriza-u-aluminiju-dio-je-planske-pripreme-za-uvodenje-novog-vlasnika> - Pristup 15. 10. 2018. godine.

Struja je prošlost, živio plin, iz Rusije naravno”.¹⁷

Na drugoj strani poznati kontroverzni ruski biznismen Jevgenij Zotova, koji se nalazi na čelu *Israeli Investment Group Balkan*, izrazio je želju da privatizira *Global Ispad* koksnu industriju u Lukavcu. Zotov je poznat kao čovjek kojem je bivši predsjednik entiteta RS-a obećao prodati *Rudnik Ljubija u Prijedoru*, a prodaju je spriječila *Narodna skupština entiteta RS*. Međutim, Zotov sada želi da preuzme *Koksaru* u Lukavcu, jer su njeni vlasnici članovi porodice Mittal koji su, također, vlasnici *Željezare u Zenici i Rudnika Ljubija*. S obzirom na to da se koks koristi za proizvodnju željeza, Zotov i njegovi saradnici mogli bi indirektno kontrolisati rad najmanje dvije kompanije u entitetu Federacija BiH – zeničke *Željezare* i lukavačkog GIKIL-a.

Koliko je prodaja *Rudnika Ljubija* i drugih strateških preduzeća koja su dio energetskog i ekonomskog sistema BiH Rusima ne samo ekonomsko ili lokalno političko pitanje, već krupno geopolitičko pitanje i pitanje opstanka samog proputinovskog režima u entitetu RS, govori i činjenica da nakon ovog posljednjeg pokušaja prodaje RŽR Ljubije Rusima, Vlada entiteta RS nije odustala već samo promijenili taktiku. Vlada entiteta RS je 30. novembra 2017. godine donijela odluku kojom su sa liste strateških preduzeća u vlasništvu entiteta RS isključili RŽR Ljubiju. Od tada Ljubija gubi status javnog preduzeća od strateškog značaja za RS¹⁸. To je značilo da Vladi RS sada nije bilo potrebno odobrenja NS RS za prodaju Ljubije Rusima. Umjesto direktnih pregovora sa potencijalnim kupcem pojedini predstavnici izvršne vlasti u entitetu RS su se odlučili prodati akcije RŽR Ljubije na Banjalučkoj berzi. Evgenij Zotov je medijima izjavio da je njegova kompanija spremna za trgovanje akcijama Ljubije, te da ovaj put neće biti prepreka da *IIG-Balkan d.o.o.* kupi rudnik i da će ići sve do samog kraja¹⁹. Opozicija je reagovala na ovaj potez Vlade entiteta RS, dok je cijeli sistem političke i izvršne vlasti u entitetu RS, sa izuzetkom Pavićevog DNS-a nastavio gurati Ljubiju u ruske ruke.²⁰

Ljubija je rudnik koji je sa svojim depozitima željezne rude od strateške važnosti za privredu cijele BiH, ne samo entiteta RS. Ukoliko ruska politika stavi šapu na Ljubiju oni će time držati u šaci i industriju čelika u Zenici. S druge strane,

17 Ibidem

18 Source: Decision on list of strategic companies owned by RS entity number 04/1.012-2-3043/17 from November 30th 2017.

19 Source: <http://www.capital.ba/vlada-rs-ipak-prodaje-rzr-ljubija/> - Full Zotov's statment: „This time we are going all the way to the end. There is no more RS Parliament and one who offer a highest price will buy Ljubija. I am sure that we will offer the best price as we did in our previous offers we gave.“

20 Šire o ovome vidjeti u Šušnica, S. (2018). „Prodaja RŽR Ljubije (prvi dio)“, objavljeno na portalu <https://impulsportal.net/> Pristup 16. 10. 2018. godine.

ruski oligarsi i geopolitička stremljena su jasno pokazali da žele da ekonomski koloniziraju ne samo RS već cijelu BiH. Njihovi ekonomski i politički interesi su prisutni ne samo u energetsom sektoru RS, kroz rafinerije nafte i ulja u Brodu i Modriči, kroz rudnik i novi blak termoelektrane u Ugljeviku, kroz hidroenergetske koncesije i investicije i kroz koncesije za istraživanje nafte i zemnog plina u entitetu RS, već i kroz kontrolu koju već duže vrijeme imaju nad aluminijskom industrijom u Mostaru i *Prvim plinarskim društvom* u Hrvatskoj, te nad željezničkom prugom koja od Mostara vodi do Ploča. Osim depozita željezne rude Ljubije vrijednih preko 800 miliona Eura, ruski su igrači zainteresirani i za kupovinu aluminijske industrije u Zvorniku i boksitnih rudnika u Posušju i Širokom Brijegu. Rusi su iskazali svoj interes za kupovinu preduzeća *Željeznice RS* čime će ruska kolonizacija BiH biti potpuna.²¹

4.2. Pravosudni sistem kao meta hibridnog rata (djelovanja)

Pravosuđe u Bosni i Hercegovini trenutno proživljava najveću i najdublju krizu u svojoj poslijeratnoj povijesti. Međutim, ta kriza počela je mnogo ranije, odnosno onda kada su počeli pristizati zahtjevi iz RS za ukidanjem Suda i Tužilaštva BiH, navodno zbog obustavljanja istrage protiv većeg broja osumnjičenih u slučaju Dobrovoljačka, i optužbi da se sudi samo licima srpske nacionalnosti, kako u Hagu, tako i pred domaćim sudovima, što je predstavljalo početak političkih pritisaka na Sud i Tužilaštvo BiH i manipuliranje narodom. Napadajući rad Suda i Tužilaštva BiH pojedini političari pokušavali su skrenuti pažnju javnosti sa sumnje u njihovu umiješanost u nezakonite i koruptivne radnje, skrivajući tako sve otvoreniju sumnju javnosti u njihovu vlastitu odgovornost. Prigovori koji su dolazili iz entiteta Republika Srpska uglavnom su se odosili na nadležnost Suda BiH i Tužilaštva BiH i samo njihovo postojanje, jer po njihovom tumačenju, pravosuđe prema Dejtonskom sporazumu spada u izvornu nadležnost entiteta. Vješto manipulirajući narodom o navodnoj ugroženosti Srba kada su u pitanju ratni zločini, najisaknutiji predstavnici izvršne vlasti iz entiteta RS nastoje sačuvati sebe od mnogih procesa koji su bili pokrenuti protiv njih zbog kriminalnih aktivnosti i koruptivnog djelovanja i pronevjere većih suma novca. Kada su osjetili svu neefikasnost domaćih pravosudnih institucija, pojedini predstavnici izvršne vlasti iz entiteta RS su iskoristili priliku da na toj temi ojačaju svoje političke pozicije sve do prijedloga da se građani entiteta RS na referendumu izjasne da li su za Sud BiH i Tužilaštvo. Na drugoj strani, za međunarodnu zajednicu Sud

21 Ibidem

i Tužilaštvo BiH ključne su državne institucije za osiguranje vladavine prava u cijeloj Bosni i Hercegovini. Svaki napad na neovisnost Tužilaštva i Suda BiH od strane političkih lidera, po njihovom mišljenju je atak na proces jačanja i uspostavljanja efikasnijih mehanizama pravne države u BiH, što je jedan od osnovnih preduvjeta za pristupanje EU i NATO-u. Visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini Valentin Inzko više puta je upozoravao kako nema nikakve dileme u pogledu ustavnosti Zakona o Sudu BiH, koja je u dva navrata potvrđena i odlukama Ustavnog suda BiH.²²

Kako bi odvrtila pojedine predstavnike izvršne vlasti iz entiteta RS od održavanja referenduma i riješila ove probleme, EU je započela strukturalni dijalog sa bh vlastima, koji nije dao ozbiljne rezultate, tako da su pojedini zvaničnici iz entiteta RS nastavili negirati Sud i Tužilaštvo BiH i prijetiti referendumom, što je stvaralo konstantne krize i zastoje BiH u evroatlanskim integracijama. Upravo takva situacija je odgovarala nekim velikim geopolitičkim igračima, a prije svih Rusiji, koja je željela da stalno na ovom području reprodukuje krizu kako bi se BiH udaljila od atlanskih integracija. Zbog toga su zvaničnici iz entiteta RS imali, prećutno, saglasnost Rusije za sve preduzete poteze, iako se Rusija deklarativno zalagala za dejtonsku BiH. Na ovaj način poljuljani su temelji države BiH, jer su kriminal i korupcija gotovo postali pravilo ponašanja, a građani počeli gubiti povjerenje u sudsku vlast. S druge strane, iz Federacije BiH, posebno od strane bošnjačkog establišmenta, smatraju da treba, ne samo očuvati sadašnje nadležnosti i ovlasti Suda BiH, već iste dodatno ojačati, (formirati Vrhovni sud BiH) čime bi se ojačala država Bosna i Hercegovina, te odbacuju argumentaciju druge strane, smatrajući da je njihov jedini i isključivi cilj slabljene države BiH.²³

4.3. OSA/OBA BiH - ključna institucija sistema sigurnosti Bosne i Hercegovine kao meta hibridnog rata (djelovanja)

Hibridni rat protiv Bosne i Hercegovine, a posebno prema ključnim institucijama sigurnosnog sistema, naročito se intenzivno vodio i vodi tokom drugog desetljeća XXI vijeka, a kulminirao je u 2016. i 2017. godini. U vezi s navedenim, posebno su zabrinjavajući napadi na OSA/OBA BiH, i to od strane predsjednika HDZ BiH i predsjednika SNSD. Naime, poznato je da je 12. 07. 2017. godine u Mostaru održan sastanak predsjednika ovih dviju stranaka. Nakon održanog

22 Ustavni sud je po tom pitanju 2001. godine i 2008. godine potvrdio ustavnu kategoriju Suda i Tužilaštva BiH.

23 Šire o ovome vidjeti u Kico, A., Kapetanović, M. (2019). Bosna i Hercegovina i Zapadni Balkan – aspekti geopolitike i hibridnog rata. Sarajevo: Atlantska inicijativa, str. 111-112.

sastanka, predsjednik SNSD-a koji je ujedno bio i predsjednik entiteta Republika Srpska, dao je sljedeću kategoričku izjavu: "OSA je neprijateljska organizacija koja radi na štetu srpskog i hrvatskog naroda..."²⁴

Budući da predsjednik entiteta Republika Srpska nije naveo vjerodostojne dokaze i argumente, zbog čega je OSA/OBA BiH „neprijateljska organizacija“, onda se postavlja logično pitanje: da li je ona to (neprijateljska organizacija) zato što je u skladu sa članom 5. Zakona o OSA/OBA BiH „odgovorna za prikupljanje obavještajnih podataka u vezi sa prijetnjama po sigurnost Bosne i Hercegovine, kako unutar, tako i van Bosne i Hercegovine, njihovo analiziranje i prenošenje ovlaštenim dužnosnicima i tijelima navedenim u članu 6. stav 5. ovog Zakona..“²⁵

Analiza napada koji se u proteklom periodu vrše na OSA/OBA BiH, kako od strane pojedinih medija, tako i od strane pojedinih legalnih predstavnika struktura vlasti sa nivoa Bosne i Hercegovine, entiteta RS i F BiH, pokazuje da su oni u funkciji hibridnog rata koji se vodi protiv BiH, a čiji je cilj omesti ili potpuno zaustaviti njenu integraciju u EU i NATO. Ovo posebno i zbog toga što su legalni predstavnici vlasti BiH odabrali EU kao partnera Bosne i Hercegovine na putu prema savezništvu sa SAD, budući da ovaj odabir (izbor) sa političkog i sa sigurnosnog aspekta, nema alternativu.

Imajući u vidu navedeno, određen broj analitičara u Bosni i Hercegovini koji se bave sigurnosnim i geopolitičkim pitanjima, ističe da aktualne aktivnosti predsjednika HDZ-a BiH i predsjednika SNSD nisu na taktičkom i strateškom planu uključivanja BiH u EU i NATO, bez obzira što predsjednik HDZ BiH svoj politički angažman uvija u evropsku oblandu u smislu da su u pitanju evropske vrijednosti koje on i njegova stranka poduzimaju i promoviraju na putu Bosne i Hercegovine prema EU.²⁶

U vezi napada na OSA/OBA BiH, zanimljiva su i sa sigurnosnog aspekta veoma važna zapažanja i procjene pojedinih sigurnosnih i medijskih stručnjaka iz BiH. Prema njihovim uvidima OSA/OBA BiH se tokom 2016. i 2017. godine našla na udaru pojedinih medija iz R Srbije i zbog toga što su, navodno, „Zapadni centri naložili obavještajnim službama iz regije da pojačaju djelovanje protiv interesa Srbije, a u središtu obavještajne ofanzive bit će podiranje bosansko-hercegovačkog entiteta Republika Srpska“. Navodno je dogovor o mekoj ofanzivi na Srbiju postignut na sastanku u Podgorici koji je održan tokom 2016. godine,

24 Šire o ovome vijeti u: Mušinović, E. (2017.). "Čega se plaše pojedini političari u BiH: Sinhronizovani napadi funkcionera na OSA-u", Sarajevo, Portal <https://www.klix.ba/> Pristup 13. 07. 2017. godine.

25 Detaljnije o ovome vidjeti u Kico, A., Kapetanović, M. (2019). Bosna i Hercegovina i Zapadni Balkan – aspekti geopolitike i hibridnog rata. Sarajevo: Atlantska inicijativa, str. 113.

26 Ibidem, str. 114.

a kojem su, osim „domaćina“ iz američke tajne službe CIA, prisustvovali i šefovi hrvatske službe SOA, albanske ŠIK i makedonske UBK, s tim da su zadatke dobile i kosovska KIA, kao i OSA BiH, te crnogorska Agencija za nacionalnu bezbjednost (ANB).²⁷

Ranije je OSA/OBA BiH optuživana za prisluškivanja najviših političkih zvaničnika iz Hrvatske i Srbije, a u oba slučaju ustanovljeno je da su takvi navodi lažni, odnosno da je OSA obavljala poslove isključivo u skladu sa Zakonom o OSA-i. Da se radi o evidentnoj propagandi koja se vodi protiv BiH i njenih institucija, smatra i dugogodišnji profesor na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu i autor knjige *Propagandno komuniciranje*, Šemso Tucaković. Tucaković smatra kako je riječ o propagandi koja je veoma slična ratnoj propagandi iz perioda od 1990. do 1996. godine. On je podsjetio da se i tada govorilo kako narodi ne mogu živjeti zajedno i da prepreku predstavljaju tadašnji Muslimani, a danas Bošnjaci. “Postoji zajednička nit između hrvatske i srpske propagande. Mi ne možemo govoriti o mirnodopskoj propagandi, ako neko kaže da je takozvana Herceg-Bosna bila legitimna organizacija odbrane hrvatskog naroda. To je nastavak propagandnog rata iz 90-ih godina”, kazao je Tucaković. Prema uvidima Tucakovića, kontinuirani napadi na OSA/OBA BiH su, kako iz Srbije, tako i iz Hrvatske, segmenti podrivačkih aktivnosti koji „udaraju na mehanizme koji su u funkciji odbrane BiH“. Kako dalje konstatuje Tucaković, to su ekonomija, OSA BiH i vojska.²⁸

5. ZAKLJUČAK

Kako bi se Bosna i Hercegovina i njene institucije političkog i sigurnosnog sistema mogle suprotstaviti hibridnom ratu, potrebno je da su ključni subjekti svjesni da se nalaze pod udarom informacijskih-medijskih operacija, te da su ih u stanju prepoznati i organizirati odbranu. Na taj način Bosna i Hercegovina kao država može blagovremeno i adekvatno uzvratiti protumjerama prema svima onima koji planiraju ili vode hibridni rat (susjedne i druge zemlje, pojedinci i grupe iz najrazličitijih oblasti društvene zbilje, nevladine organizacije i udruženja građana, političke stranke i dr.). Ukoliko ključni subjekti sistema sigurnosti nisu u stanju prepoznati elemente hibridnog rata, onda naša zemlja dolazi ili

27 O ovome vidjeti u Kico, A., Kapetanović, M. (2019). Bosna i Hercegovina i Zapadni Balkan – aspekti geopolitike i hibridnog rata. Sarajevo: Atlantska inicijativa, str. 116- 117.

28 Šire o ovome vidjeti u: Tucaković, Š. (2017). „BiH na udaru propagande iz Srbije i Hrvatske, stručnjake brine šutnja bošnjačkih političara“. Tekst objavljen na portalu <http://www.klix.ba/> Pristup 21. 12. 2017. godine

već jeste u situaciji donositi odluke koje dugoročno ne idu u prilog naših državnih i nacionalnih interesa. Sve ovo je moguće samo onda kada stanovništvo ima povjerenja u institucije države, da su one u stanju izići na kraj s krizom. Ako građani počnu sumnjati u sposobnost države, onda nastaje problem. Pitamo se, kakva je danas situacija u Bosni i Hercegovini? Nije li značajan broj građana, državljana BiH već u dilemi prema insitucijama države BiH, odnosno njenom opstanku u cjelini? Nisu li informatičke i propagandne operacije koje se vode iz susjednih zemalja, a pod patronatom Rusije i pojedinih zemalja EU, zapravo na samom vrhuncu da „pokažu da Bosna i Hecegovina ne može opstati kao država”? Probosanske snage, one koje se zalažu za parlamentarnu građansku demokraciju tvrde da do toga nije još uvijek došlo.

Kada se imaju u vidu prezentirani rezultati istraživanja političke filozofije u Bosni Hercegovini, postavlja se jasno pitanje da li politički subjekti, kao i subjekti sistema nacionalne sigurnosti u Bosni i Hercegovini mogu ostvariti i zaštititi cilj prema kojem bi Bosna i Hercegovina trebala postati moderna država parlamentarne građanske demokracije. Jer, uočljivo je da Bosna i Hercegovina, još uvijek nije moderna država, budući da je Daytonskoim sporazumom ona, na žalost postavljena kao etnokracija, u okviru koje suverenitet i moć imaju etnosi, a ne građani. To je ključni problem i izazov za sve subjekte političkog i sigurnosnog sistema Bosne i Hercegovine. U vezi s navedenim, recentna istraživanja su pokazala da politički subjekti u Bosni Hercegovini još uvijek premalo i presporo rade na uspostavi i održanju Bosne i Hercegovine kao parlamentarne građanske demokracije. Subjekti nacionalne sigurnosti (policija, obavještajne i sigurnosne službe, pravosuđe, carina, inspekcije i drugi) trebaju od najviših političkih subjekata (parlamenta i vlada) blagovremno dobijati inpute i platforme za zaštitu građana, ustavnog poretka i ukupne sigurnosti Bosne i Hercegovine, pri čemu je sprovođenje ustava i zakona BiH apsolutni prioritet.

Iskustva u uspostavi i razvoju Obavještajno- sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine, kao i hibridno djeovanje protiv nje kao najvažnije institucije sigurnosnog sistema, kako izvan, tako i u Bosni i Hercegovini, ukazuju da je neophodno dalje razvijati kompetentan menadžment koji će strateški i taktički osmišljavati i realizirati zahtjeve političkih subjekata koji su vezani za unutarnju i vanjsku sigurnost države BiH, te regionalnu i globalnu sigurnost. Zbog toga se mnogi analitičari u regiji i na drugim prostorima slažu sa konstatacijom - zahtjevom slovenačkog i svjetskog filozofa Slavoj Žižeka koji za intelektualce, odnosno humaniste, kaže: „...Lako je biti apstraktno humanist. Neko, naravno, treba biti ministar ili šef tajne policije, konkretno. To je pravi heroizam. Boriti se protiv staljinizma nije samo da si ti deklarativno protiv tajne policije. Nikad nisam volio one liberalne ljepotane koji se kao drže nekih principa, a puste drugima da

urade prljave stvari. Tajnom policijom mora upravljati humanist. Tako se mijenja društvo - nabolje".²⁹ Da li će i kada Obavještajno-sigurnosnom agencijom Bosne i Hercegovine primarno upravljati humanist (i) nije samo retoričko pitanje, već pitanje nacionalne (državne) politike sigurnosti koja će insistirati da najviši i srednji menadžment Agencije čine još stručniji, profesionalniji i po temeljnoj vokaciji nesporni humanisti koji će biti u stanju da kreiraju i dalje razvijaju učinkovit sistem nacionalne (državne) sigurnosti.

Zbog svega navedenog, može se reći da je perspektiva Bosne i Hercegovine, da preko Evropske Unije postane saveznik Americi, a ne protivnik ili rival. Na taj način država Bosna i Hercegovina bit će u prilici da se efikasno suprotstavlja svim oblicima i vrstama hibridnog rata koji, ponajprije dolazi iz Rusije, a čiji se eksponenti nalaze u zemljama regije, pa i u samoj Bosni i Hercegovini. Samo kroz savezništvo sa Sjedinjenim Američkim Državama, moguće je da Bosna i Hercegovine bude dio naprednog svijeta, napose Evropske Unije kao humane obećavajuće integracije, koja će zaustaviti prodor bilo kojih oblika azijskih i drugih despotija.

LITERATURA:

1. Akrap, G. (2017.). „Premijer je u pravu, protiv Hrvatske se vodi hibridni rat, a i slučaj Agrokor rezultat je takvih operacija“, <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/>
2. Federation, <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/#more-2291>
3. Frank Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007, p. 8.
4. Gutić, A. (2018). „NEMAŠ STRUJU, IMAŠ RUSKI PLIN: Kriza u Aluminiju dio je planske pripreme za uvođenje novog vlasnika“, objavljeno na portalu <http://www.zurnal.info/novost>
5. Kico, A., Kapetanović, M. (2019). *Bosna i Hercegovina i Zapadni Balkan – aspekti geopolitike i hibridnog rata*. Sarajevo: Atlantska inicijativa.
6. Masle, A (2014.). „Hrvatska je uvučena u hibridni rat na Balkanu koji traje već godinama i polako eskalira. Konačni cilj - Velika Srbija u najširoj formi“.

29 Silobričić, D. (2015.). „Ispovijet uglednog filozofa Slavoj Žižeka ‘Moje svjetske karijere ne bi bilo da nije bilo maršala Tita‘“. Tekst je u Jutarnjem listu, a preuzet je sa portala Depo.ba Pristup 11.01. 2015. godine.

- Tekst je objavljen 16.01.2017. godine na portalu <http://www.slobodnadalmacija.hr>
7. MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare, Dr. Patrick J. Cullen and Erik Reichborn-Kjennerud, Norwegian Institute of International Affairs, January 2017
 8. Military-Industrial Kurier, February 27, 2013, THE VALUE OF SCIENCE IN PREDICTION, General Valery Gerasimov, Chief of the General Staff of the Russian
 9. Mušinović, E. (2017.). "Čega se plaše pojedini političari u BiH: Sinhronizovani napadi funkcionera na OSA-u", Sarajevo, Portal <https://www.klix.ba/>
 10. Portal: <http://www.zurnal.info/>
 11. Portal: https://www.ceas-serbia.org/images/publikacije/CEAS_Studija_-Sirom_zatvorenih_ociju_-_Jacanje_ruske_meke_moci_u_Srbiji.pdf
 12. Portal: <https://www.nato.int/docu/review/2015/also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/en/index.htm>
 13. Portal: <https://www.nytimes.com/2016/07/26/world/europe/russia-dnc-putin-strategy.html>
 14. Portal: Rossotrudnichestvo. Dostupno na: <http://www.rs.gov.ru/en>
 15. Portal: www.nap.ba/new/
 16. RUSSIA AND HYBRID WARFARE – GOING BEYOND THE LABEL 1/2016 Bettina Renz and Hanna Smith, ALEKSANTERI PAPERS 1/2016
 17. Silobrčić, D. (2015.). „Ispovijet uglednog filozofa Slavoja Žižeka ‘Moje svjetske karijere ne bi bilo da nije bilo maršala Tita’“. Tekst je u *Jutarnjem listu*, a preuzet je sa portala Depo.ba
 18. Source: Decision on list of strategic companies owned by RS entity number 04/1.012-2-3043/17 from November 30th 2017.
 19. Source: <http://www.capital.ba/vlada-rs-ipak-prodaje-rzr-ljubija/> - Full Zotov's statement: „This time we are going all the way to the end. There is no more RS Parliament and one who offer a highest price will buy Ljubija. I am sure that we will offer the best price as we did in our previous offers we gave.“
 20. Šušnica, S. (2018). „Prodaja RŽR Ljubije (prvi dio)“, objavljeno na portalu <https://impulsportal.net/>
 21. Tucaković, Š. (2017). „BiH na udaru propagande iz Srbije i Hrvatske, stručnjake brine šutnja bošnjačkih političara“. Tekst objavljen na portalu <http://www.klix.ba/>

УПРАВЉАЊЕ ПРОЦЕСОМ РЕФОРМЕ ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ У СВЕТЛУ ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА

MANAGING OF THE REFORM OF THE POLICE FORCES IN SERBIA, IN THE EVENT OF EUROPEAN INTEGRATION

Др. сц. Цвијетин Живановић,
Мр. сц. Милован Димић¹

UDK 351.74/.76:339.923(4-672EU)

ПРЕГЛЕДНИ РАД

Апстракт: Реформа МУП-а Републике Србије а са њом и реформа српске полиције, започета још давне 2001. године. Свој коначни правац добила је усвајањем Стратегије развоја МУП-а Републике Србије за период 2018-2023. године. На основу донесених стратешких докумената (развијених у акционим плановима) промовисани су нормативи за реформу полиције па је репрезентативан пример „нови“ Закон о полицији из 2016. године. После интензивне реформске кампање од 2013. године, отварања преговора о Поглављима 23 и 24, уследила је израда побољшане верзије стратешког документа „Стратегија развоја МУП-а Републике Србије 2018-2023. година.“ Овај стратешки документ је најавио нову фазу реформских процеса српске полиције с циљем да се обезбеди стратешки оквир супростављању полиције савременим безбедносним претњама и изазовима који стоје пред полицијом Србије у прокламованом периоду.

Кључне речи: реформа, полиција, стратегија, европске интеграције

Abstract: The reform of the Serbian Ministry of Internal Affairs including reform of Serbian Police Department as well, started in 2001, and obtained its final direction by adopting the Strategy for Development of the Ministry of Internal Affairs of Serbia for the period 2018-2023. Based on adopted strategic documents

¹ Цвијетин Живановић, Висока школа УНИОН у Мостару,
Милован Димић, Висока струковна школа за предузетништво у Београду,

(elaborated in action plans), norms for police reform were promoted and “new” Law on Police forces from 2016 was presented. Following intensive reform campaign in 2013 and negotiations on Chapters 23 and 24, improved version of the strategic document “Strategy for development of the Ministry of Internal Affairs of Republic of Serbia 2018-2023” was developed. This strategic document has announced a new reform phase of Serbian Police Department in effort of providing strategic framework in battle against modern security threats and challenges that Serbian police is facing in proclaimed period.

Keywords: reform, police, strategy, European integration

1. УВОД

Данас, кад се осврнемо уназад у смислу реформе полиције, онда примећујемо да је реформа МУП-а Републике Србије започета још давне 2001. године, пролазила кроз различите реформске захтеве и процесе да би коначно свој правац добила усвајањем Стратегије развоја МУП-а Републике Србије за период 2018-2023. године. Кроз све те године било је неопходно најпре дефинисати стратешке и нормативне оквире на принципима „нове“ парадигме организовања и функционисања. Крајњи циљ у свакој од ових стратегија био је и остао стварање професионалне, ефикасне и одговорне полиције.

2. СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РЕФОРМЕ СРПСКЕ ПОЛИЦИЈЕ

Ако пођемо од претпоставке да се стратешким документима одређују и правци даљег развоја полиције онда примећујемо, кроз садржаје доступних стратешких докумената, да су основни правци реформе српске полиције усмерени према:

- Безбедност
- Развој институционалних капацитета и сарадње
- Сервис грађана

Управо имајући у виду ове приоритетне правце реформских процеса, стварање деполитизоване, децентрализоване, демократске и професионалне службе био би заправо излазак из једног дуготрајног и

веома сложеног реформског процеса. На самом почетку процеса реформи (2001.) стратешки приступи заснивали су се на проценама и анализама тадашњег стања полиције и одређивањем праваца даљих демократских промена. Приступило се на основу анализа изради стратешких докумената попут:

- Студија заснована на налазима: Монк, Р., (2001). Извештај о раду полиције у Савезној Републици Југославији, ОЕБС, Београд,
- Слејтер, Џ., (2001). Извештај о процени стања људских права, етике и стандарда полицијског функционисања у Савезној Републици Југославији, Србији и Црној Гори, Савет Европе, Београд,
- Документ визије МУП-а Републике Србије.

Сва ова набројана стратешка документа на изванредан начин показала су правац према у коме би реформа МУП-а, односно полиције требала да крене. На пример, визија промена, у то време одређена на начин да МУП у перспективи треба да тежи успостављању и заштити друштвене заједнице у којој су појединац и његова имовина безбедни пре свега на основу владавине права и уз пуно поштовање свих слобода и људских права загарантованих Уставом Републике Србије. С друге стране, реформским процесима, као што је већ у тексту напоменуто, желио се досегнути крајњи циљ – стварање професионалне, деполитизоване и ефикасне институције која је подложна демократској спољњој контроли и надзору, која грађанима пружа квалитетне услуге, која одговара потребама демократског преображаја Републике Србије у смислу да делује проактивно у заједници у којој обављају своје задатке и дужности.

Упоредо са остваривањем побројаних „реформских“ циљева, односно визије и мисије реформе МУП-а приступило се успостављању „новог“ система вредности у полицији и који је требало да усвоје сви њени припадници како би стекли мотивациони и покретачки импулс ради ефикасног обављања полицијске улоге. Почетком 2004. године, донешен је документ под називом „Ка стварању савремене и одговорне полицијске службе“ и у њему су на систематичан начин предочени приоритети реформе МУП-а у двогодишњем периоду уз свесрдну међународну помоћ.² Из данашње визуре, овај документ је дефинисао оквир спровођења реформских процеса у наступајућем периоду, истовремено одређујући начине и правце њиховог реализовања.

2 <https://www.osce.org/sr/serbia/18311?download=true> (приступљено: март 2019.)

Тада започета реформа, свој континуитет доживела је доношењем „Стратегије развоја Министарства унутрашњих послова Републике Србије 2011-2016. године“. Оно што посебно завређује пажњу јесте начин на који је дефинисана визија МУП-а као јавне службе па је тако наглашено да „МУП као јавна служба стално стреми савременој, демократској, одговорној и ефикасној полицијској служби, гарантујући безбедност, делујући као сервис грађана и доприносећи одрживом развоју и европским интеграцијама“. На основу овако изражене визије сасвим се распознају двије најважније одреднице у будућем развоју МУП-а:

- Да има намеру да буде поуздан партнер у процесу европских интеграција,
- Да буде савремен јавни сервис на услузи грађанима

Од тада је донесен читав низ стратешких докумената као израз спровођења реформских процеса а чији је носилац Министарство унутрашњих послова Републике Србије³, међу којима и:

- Стратегија развоја МУП-а за период 2018-2023. године
- Стратегија супротстављања ирегуларним миграцијама у Републици Србији за период од 2018. до 2020. године - предлог
- Акциони план за спровођење стратегије Стратегија развоја МУП-а за период 2018-2023. године
- Стратегија за борбу против високотехнолошког криминала за период 2019-2023. године
- Акциони план 2019-2020. за спровођење Стратегије за борбу пртоив високотехнотлошког криминала за период 2019-2023. године
- Стратегија превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава 2017–2022.
- Стратегија развоја људских ресурса у МУП-у
- Увођење електронског учења као подршке развоју система обуке у МУП-у
- Национална стратегија за борбу против корупције у Републици Србији за период од 2013. до 2018. године
- Стратегија развоја МУП-а 2011–2016.
- Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама

3 <http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/dokumenti/Strategije> (приступљено: март 2019.)

- Стратегија заштите од пожара за период 2012-2017. године
- Стратегија комуникације МУП-а од 2012. до 2016. године
- Стратегија полиције у заједници
- Акциони план Стратегије полиције у заједници за 2015. и 2016. годину
- Стратегија интегрисаног управљања границом у Републици Србији 2017-2020
- Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма за период 2017–2021. година
- Акциони план националне стратегије за спречавање и борбу против тероризма и десетине других, како актуелних, тако и оних које то више нису.

Упоредо са доношењем стратешких докумената врши се и усклађивање нормативног оквира за њихово спровођење. Општа је оцена да то и не тече како је планирано из много разлога а овде само треба подвући да се реформа нормативног подручја одвија према „Споразуму о стабилизацији и придруживању“ потписаног с циљем да се убрзају европске интеграције. Такође, на основу донесених стратешких докумената (укључујући и акционе планове) промовисани су нормативи за реформу полиције па је репрезентативан пример „нови“ Закон о полицији из 2016. године⁴.

Логичан след догађаја, после интензивне реформске кампање од 2013. године, отварања преговора о Поглављима 23 и 24 (24 поготово), био је израда побољшане верзије стратешког документа „Стратегија развоја МУП-а Републике Србије 2018-2023. година.“ Заправо, овај стратешки документ је најавио нову фазу реформских процеса полиције и треба да обезбеди стратешки оквир супростављају полиције савременим безбедносним претњама и изазовима који стоје пред полицијом Србије у прокламованом периоду.

3. МАТЕРИЈАЛНИ, ТЕХНИЧКИ, ФИНАНСИЈСКИ И ЉУДСКИ РЕСУРСИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ РЕФОРМЕ СРПСКЕ ПОЛИЦИЈЕ

Кад је у питању материјални, технички, финансијски и људски ресурс за реализацију предвиђених реформских процеса онда треба истаћи да је стратешким документом који се односи на период 2018-2023. година,

4 Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.

прецизирано да ће се „акционим планом за спровођење Стратегије биће дефинисана средства и извори средстава потребни за реализацију Стратегије. Акциони план ће бити ревидиран по потреби, у складу са резултатима праћења спровођења и резултатима ех-пост анализе ефеката јавне политике. Извори средстава потребни за спровођење Стратегије биће обезбеђени делом из буџета Републике Србије, а делом из међународних фондова и домаћих и међународних донација.”⁵ У циљу снажења капацитета МУП-а у оквиру реформских процеса препознате су следеће области:

- “Информационо-комуникационе технологије,
- Сарадња на националном, регионалном и међународном нивоу (у тексту касније)
- Људски ресурси
- Развојни међународни фондови”⁶

Такође, а ради смањења потраживања средстава из буџета, реформски процеси су усмерени у правцу континуираног унапређења компетенција запослених у циљу прибављања средстава из, већ споменутих, предприступних фондова ЕУ и других међународних извора (фондова) као и кроз билатералну сарадњу са међународним организацијама које имају интерес за ову врсту реформских процеса. Данас, нема никакве сумње да безбедност грађана у великој мери зависи и од достигнутог степена примене савремених ИКТ (Информационо-телекомуникационих-технологија). Другим речима, ниво развоја ИКТ је допринео повећању безбедносних претњи и њихове злоупотребе а приоритет је борба против сајбер-терористичких напада. Због тога је значајно да МУП има приступ а то се стиче реформским процесима, најновијим светским искуствима које у свом раду примењују полиције развијеног дела света. Свакако, крајњи циљ је подизање оперативне способности⁷ у функцији бржег, квалитетнијег и ефикаснијег обављања полицијских послова” с једне стране а с друге стране МУП овом врстом осавремењавања ствара услове за пружање квалитетнијих услуга грађанима.

5 Стратегија развоја МУП-а за период 2018-2013.године (Службени гласник Републике Србије, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС, 44/14 и 30/18 – др. закони),

6 Ибидем.

7 Ибидем.

4. ВРЕМЕНСКИ ОКВИР РАДИ СПРОВОЂЕЊА РЕФОРМЕ СРПСКЕ ПОЛИЦИЈЕ

У свим стратешким документима (Стратегијама и Акционим плановима) истиче се континуирани процес спровођења реформских процеса у начелу мада ако се узму у обзир рокови за који су доношени (или се доносе) онда се најчешће спомиње временски оквир од 2018. до 2023. године. На пример, ако се узму у обзир стратешке области Стратегије за 2018-2023: безбедност, развој институционалних капацитета и сарадње и сервис грађана онда је видљиво, према Акционом плану да предвиђене активности имају континуелан или темпоралан карактер реализације у зависности од постављених циљева и донетих мера које се везују за њихову реализацију. Тако, рецимо за стратешку област безбедност (највећа област), односно остваривање циљева: унапређена јавна безбедност, реаговање у ванредним ситуацијама и реализовање с њима у вези мера: јача активност на сузбијању насиља у породици и партнерским односима, унапређење рада полиције у сфери ефикасног одржавања јавног реда и мира на јавним местима, стање безбедности саобраћаја, подизање нивоа информационе безбедности, већи ниво припремљености за реаговање у ванредним ситуацијама, ојачавање капацитета за ефикасан одговор за реаговање у ванредним ситуацијама, искључиво у погледу реализације се спомињу два приступа: континуирано за мањи број активности или до краја 2018, односно 2019. године а никако до 2023. како је то дугорочно предвиђено.

5. ПРИОРИТЕТИ РЕФОРМСКИХ АКТИВНОСТИ СРПСКЕ ПОЛИЦИЈЕ

У стратегији која је раније донесена а тиче се периода од 2011-2016. године, приоритетне стратешке области биле су: организација и управљање, безбедност појединца, заједнице и државе, партнерски односи на националном, регионалном и међународном нивоу, истем унутрашње и спољне контроле и транспарентност у раду. Међутим, новим стратешким документом који се односи на период 2018-2023. године, на неки начин су редефинисани приоритети па је тако назначено да су стратешки приоритети и циљеви МУП-а груписани у три целине и то: безбедност, развој институционалних капацитета и сарадње и сервис грађана. Простом анализом садржаја ова два документа примећују се разлике, односно да

су циљеви другачије груписани, да се другачије називају и да припадају различитим стратешким областима мада нема суштинских разлика у њиховим садржајима.

Када се стратешке области из ове две стратегије анализирају примећује се да су циљеви односно целине другачије прегруписане и да имају различите називе (поднасловe) и да су смештене у различите стратешке области, али да нема суштинских разлика у њиховим садржајима. Новина се примећује у стратешкој области безбедност/јавна безбедност и ванредне ситуације/ где се уочава препорука „сервис грађана“ као нова категорија. Стручњаци из ове области се слажу да је позитивно то што свака стратешка област, односно препорука има прецизно дефинисане циљеве који се требају остварити у периоду 2018-20123. године. С друге стране, још већи допринос је у томе што свака предложена препорука има предложене мере које треба предузети за његово остваривање и евалуацију постигнућа. На пример, за област безбедност, препорука „сервис грађана“:

- „У наредном периоду потребно је достићи следеће циљеве: унапређење услуге које МУП пружа грађанима, развијене еУслуге, савремени облици деловања полиције у заједници.
- унапређење услуге које МУП пружа грађанима, Мере: *Мера 1.1.* Унапредити постојеће процедуре за пружање услуга у складу са потребама грађана. *Мера 1.2.* Увести стандарде квалитета за услуге;
- развијене еУслуге. Мере: *Мера 2.1.* Унапредити квалитет еУслуга у сарадњи са надлежним телима Владе, *Мера 2.2.* Обезбедити нове еУслуге;
- савремени облици деловања полиције у заједници, *Мере: 3.1.* Унапређење безбедносне превенције у школама и локалним заједницама, *Мера 3.2.* Јачање поверења грађана и заједнице у полицију, *Мера 3.3.* Развој савремених стандарда за рад полиције у заједници⁸;

Дакле, сви стратешки приоритети који се желе остварити у споменутом стратешком документу, скоро су идентични (само другачије организовани) ранијој Стратегији развоја МУП-а, а оба стратешка документа имају крајњи циљ: стварања професионалне, ефикасне и одговорне полиције што све указује на континуитет реформских процеса.

8 Стратегија развоја МУП-а за период 2018-2013. године (Службени гласник Републике Србије, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС, 44/14 и 30/18 – и др. закони),

5.1. Носиоци реформских задатака, активности и одговорности у процесу реформе српске полиције

Када су у питању реформски процеси у оквиру Поглавља 24 (правда, слобода и безбедност) онда треба рећи да је носилац одговорности за реализацију препорука, циљева, мера и активности у највећем броју случајева Министарство унутрашњих послова Републике Србије, мада у појединим областима се појављују и друге организације и институције у зависности од карактера активности.

5.2. Модалитети и механизми сарадње и координације у процесу спровођења реформе српске полиције

Сви модалитети и механизми сарадње и координације у досадашњим и предстојећим реформским процесима, засновани су на, као и од почетка реформских процеса, на билатералној и мултилатералној платформи са међународним и/или регионалним организацијама и институцијама. У досадашњем току спровођења реформских процеса, пракса је указала на недостатак оперативне размене података и информација што подразумева приступ међународним базама података, заједничке оперативне акције, регионалне и међународне обуке. То у крајњем, значи подизање квалитета размене информација на регионалном, Европском и међународном нивоу, односно успостављање сталне везе пре свих, са базама података земаља у окружењу, односно земаља чланица Европске уније. Наравно, да би се то постигло потребно је усагласити домаће законодавство са европским односно међународним нормативима и на тај начин омогућити склапање различитих споразума из ове области.

Даље, кад је у питању сарадња у стратешки документима се истиче значај сарадње полиције и осталих домаћих државних органа ради размене потребних и доступних података. Посебна пажња у области сарадње полиције са другим организацијама и институцијама, дата је медијима и комуникацији са грађанима јер је установљено да медији доприносе јачању комуникације са грађанима.

У технолошком погледу, сам процес имплементације реформских процеса наслоњени су на препоруке из стратешких докумената и осликавају зацртану интерну оперативну активност институције и

углавном укључује: “организовање, буџетирање, мотивацију, праћење, извештавање и оцењивање и води ка испуњењу свих задатих циљева Стратегије, ослањајући се на Акциони план”.⁹

Даље, реформски процеси подразумевају: „спровођење стратешког документа подразумева дефинисање процеса, инструмената и процедура који ће омогућити да се прикупљају одговарајући подаци, ангажују људски ресурси и прецизира време и на тај начин обезбеде услови за несметано праћење напретка у реализацији Стратегије.”¹⁰

5.3. Напредак реформских процеса српске полиције и негово праћење, оцењивање и извештавање

Праћење, оцењивање и извештавање о достигнутом степену остварења планираних реформских активности врло су значани за праћење, ревизију и адаптацију читавог процеса да не би дошло до одступања. Читав поступак се заснива на праћењу процеса, прикупљању и обради података и информација и њихово сублимирање у одговарајућу форму извештаја о напретку.

У том погледу реформски процеси предвиђају, стандардизацију и институционализацију механизма за праћење и оцењивање нивоа реализације циљева и активности. Механизми ће бити засновани на кључним индикаторима резултата, њиховим ефектима и дефинисаним временским оквиром. Веома је важно нагласити да ће пажња приликом оцењивања постигнутих резултата бити усмерена управо на резултате а не на реализовање учинка. Праћење, оцењивање и извештавање обухватиће све фазе спровођења зацртаних стратешких активности са акцентом на четири елемента: ефикасност, ефективност, одрживост и релевантност резултата. Такође, праћење и оцењивање ће евидентирати проблеме и препреке који „значајно“ ометају процес имплементације или уочена побољшања како би се иницирале промене у нормативном погледу. Да би се све то постигло, МУП ће формирати посебан тим од запослених радника (представници организационих јединица). Тамо гдје је то могуће биће укључени и неки релевантни фактори изван МУП-а. Свакако Акциони план за спровођење стратешког документа је основ за праћење, оцењивање и извештавање (на пример: Акциони план за 2018-2019.

⁹ Ибидем.

¹⁰ Ибидем.

годину). Појединачно, посматрано са оперативног нивоа, то значи:

- праћење се ради квартално или годишње с тим што Тим за праћење имплементације има задатак да стандардизује процедуре и формате извештавања (додели задужења у процесу праћења, дефинише мапе пута протока информација и изради модел за прикупљање података за праћење и извештавање). Такође, „извештај о постигнутим резултатима или указивање на проблеме до којих је дошло достављаће се квартално Сектору за међународну сарадњу, европске послове и планирање”¹¹.

- Извештавање – се обавља на основу стандардизованог модела извештавања о спровођењу реформских процеса, односно Стратегије и то тако што ће „одговорна лица за праћење имплементације у организационим јединицама Министарства задужених за реализацију активности достављаће Сектору кварталне извештаје о постигнутим резултатима или указивати на проблеме до којих је дошло. Сектор ће обједињавати извештаје организационих јединица и израђивати обједињене кварталне извештаје, анализирати извештаје организационих јединица и достављати годишњи извештај министру и руководиоцима стратешког нивоа. Квартални извештаји ће бити достављани до петог радног дана првог наредног месеца по истеку квартала. Годишњи извештај ће се достављати до 15. фебруара сваке године за претходну годину”¹². Преглед ће бити представљен по принципу „семафора”:

- „зелено светло” - оцена значи да је активност реализована у складу са очекивањима и да нису потребне додатне мере;

- „жуто светло” - оцена значи да активност није у потпуности реализована или да су потребне додатне мере да би се квалитет учинка унапредио до планираног нивоа;

- „црвено светло” - оцена значи да активност није реализована и да су потребне мере да би се планирана активност реализовала”¹³.

Поред формалног приступа праћењу и извештавању оствареног нивоа реформских процеса према усвојеним стратешким документима, предвиђен је и неформалан начин извештавања кроз одржавање састанака са надлежним организационим јединицама о току и проблемима са којима се евентуално суочавају.

- Оцењивање - је кључни механизам за дефинисање степена

11 Ибидем.

12 Ибидем.

13 Ибидем.

успешности у спровођењу реформских процеса односно стратешких докумената. Све у свему, налази и научене лекције као и препоруке добро ће доћи у процесу израде наредних стратешких докумената Министарства.

5.4. Контрола и надзор над процесом реформе српске полиције

Контрола и/или надзор над реформским процесима је „најслабија карика“ у стратешким документима од почетка овог вијека. У задњој Стратегији (2018-2023.) то посебно долази до изражаја јер у њој, као стратешком документу, спољашња и/или унутрашња контрола није предвиђена ни као самостална област, ни као циљ а још мање мера унутар неког циља. На та начин у значајној мери се „занемарује“ принцип транспарентности у раду МУП-а с једне стране, односно отварању рада полиције према грађанима и остваривању, дугорочно посматрано, демократког рада полиције као очекиваној вредности. Нема дилеме да је модернизација и демократизација МУП-а, односно полиције предуслов за њено укључивање у регионалне, европске и светске токове али пре свих је њена модернизација нужна за грађане Републике Србије.

5.5. Аналитичко-компаративни приказ напретка реформских процеса у оквиру акционог плана за поглавље 24

У наставку следи статистички приказ спроведених активности Србије из Акционог плана за Поглавље 24 а односе се на извештајни период јул-децембар 2016. године.¹⁴ Као илустрација, односно упоредни приказ ради сагледавања степена напретка реформских процеса у оквиру Поглавља 24 табеларно је приказан и извештајни период за другу половину 2017 и 2018. године¹⁵.

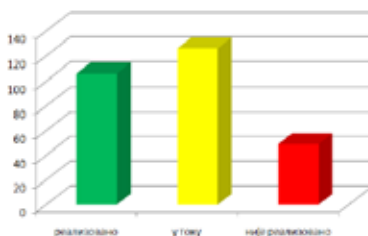
14 Преговарачка група за Поглавље 24 уз полугодишњи Извештај о испуњености мера из Поглавља 24 за период, јул-децембар 2016. године.

15 Акциони план за поглавље 24/статистика реализованих активности, Преговарачка група/2017 (доступно на: [хттп://www.mup.gov.rs/wp-content/uploads/2019/03/plan-akcionog-plana-za-poglavlje-24-statistika-realizovanih-aktivnosti-2017.pdf](http://www.mup.gov.rs/wp-content/uploads/2019/03/plan-akcionog-plana-za-poglavlje-24-statistika-realizovanih-aktivnosti-2017.pdf)) /приступ: март/2019).

2016.

Укупан број активности: 281
 Статус реализовано: 106
 Статус у току : 126
 Статус није реализовано : 49

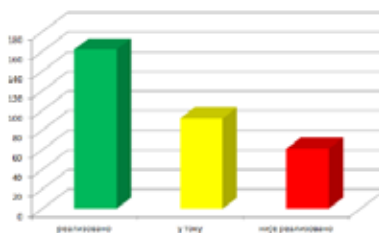
Процентуално:
 37,7% РЕАЛИЗОВАНО
 44,8% У ТОКУ
 17,4% НЕРЕАЛИЗОВАНО

2017.

Укупан број активности: 315
 Статус реализовано: 162
 Статус у току : 92
 Статус није реализовано : 61

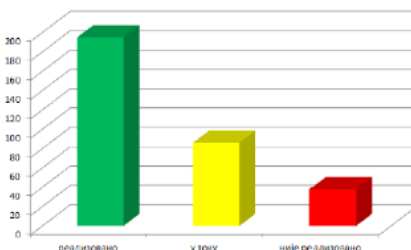
Процентуално:
 Статус реализовано 51,43%
 Статус у току 29,21%
 Статус није реализовано 19,36%

2018.

Укупан број активности: 319
 Статус реализовано: 195
 Статус у току : 86
 Статус није реализовано : 38

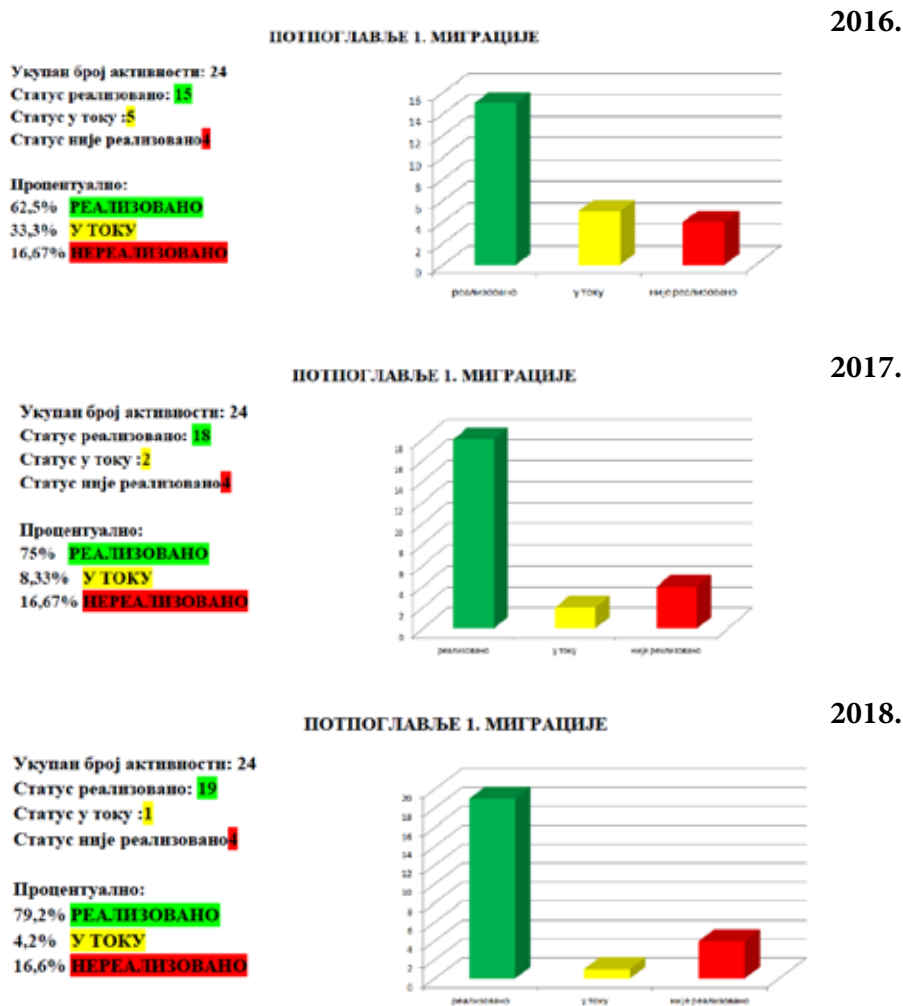
Процентуално:
 61,1% РЕАЛИЗОВАНО
 26,9% У ТОКУ
 11,9% НЕРЕАЛИЗОВАНО

Слика 1. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године¹⁶

На слици изнад овог текста приметан је значајан напредак реформских процеса ако се узме у обзир број дефинисаних активности с почетка 2016. године (и број активности додаваних кроз преговарачки процес). Индикативан је проценат активности „у току“ мада тај проценат треба узети с резервом имајући у виду да се одређен број активности одвија у континуитету и за њих није могуће одредити временске оквири.

16 Ибидем.

Слика 2. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године¹⁷

У табеларном приказу за потпоглавље „Миграције“ приметан је напредак у делу „реализованих“ активности, још значајнији напредак у делу активности „у току“, међутим забрињава стагнација у делу „нереализовано“. Детаљнија анализа Акционог плана за поглавље 24. Сигурно би дала одговор на ову дилему али то није предмет овог рада па ће та обавеза бити занемарена.

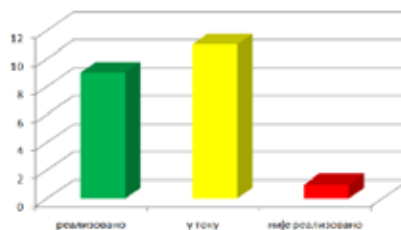
¹⁷ Ибидем.

ПОТПОГЛАВЉЕ 2. АЗИЛ

2016.

Укупан број активности: 21
 Статус реализовано: 9
 Статус у току : 11
 Статус није реализовано 1

Процентуално:
 42,8% РЕАЛИЗОВАНО
 52,4% У ТОКУ
 4,8% НЕРЕАЛИЗОВАНО

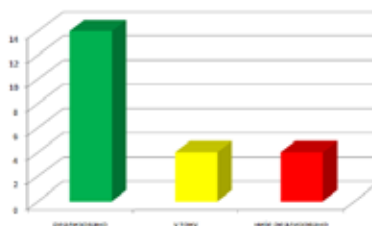

ПОТПОГЛАВЉЕ 2. АЗИЛ

2017.

Укупан број активности: 22
 Статус реализовано: 14
 Статус у току : 4
 Статус није реализовано 1

Процентуално:
 63,64% РЕАЛИЗОВАНО
 18,18% У ТОКУ
 18,18% НЕРЕАЛИЗОВАНО

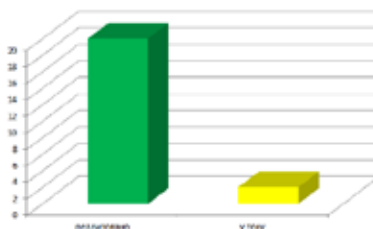

ПОТПОГЛАВЉЕ 2. АЗИЛ

2018.

Укупан број активности: 22
 Статус реализовано: 20
 Статус у току : 2

Процентуално:
 90,9% РЕАЛИЗОВАНО
 9,1% У ТОКУ

Слика 3. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године¹⁸

У овом делу који третира потпоглавље „Азил“ остварен је значајан напредак и то показују статистички подаци. У извештајном периоду за друго полугодиште 2018. године, нису приказани подаци који се односе на „нереализоване“ активности, што по логици треба да значи да их више нема јер су реализовани. У току је свега 9% активности што је врло прихватљиво.

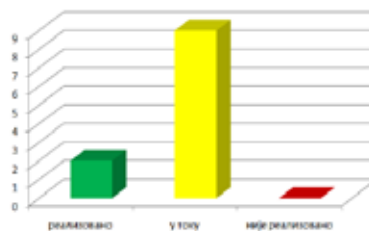
18 Ибидем.

ПОТПОГЛАВЉЕ 3. ВИЗНА ПОЛИТИКА

2016.

Укупан број активности: 11
 Статус реализовано: 2
 Статус у току : 9
 Статус није реализовано: 0

Процентуално:
 18,2% **РЕАЛИЗОВАНО**
 81,8% **У ТОКУ**
 0% **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

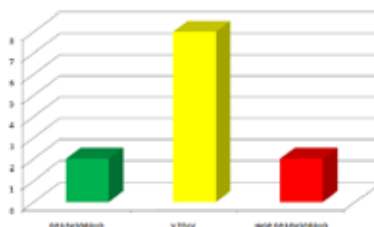

ПОТПОГЛАВЉЕ 3. ВИЗНА ПОЛИТИКА

2017.

Укупан број активности: 12
 Статус реализовано: 2
 Статус у току : 8
 Статус није реализовано: 2

Процентуално:
 16,66% **РЕАЛИЗОВАНО**
 66,66% **У ТОКУ**
 16,66% **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

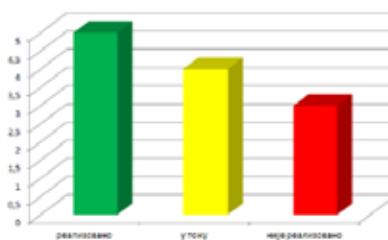

ПОТПОГЛАВЉЕ 3. ВИЗНА ПОЛИТИКА

2018.

Укупан број активности: 12
 Статус реализовано: 5
 Статус у току : 4
 Статус није реализовано: 3

Процентуално:
 41,7% **РЕАЛИЗОВАНО**
 33,3% **У ТОКУ**
 25,0% **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

Слика 4. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године¹⁹

Потпоглављу „Визна политика“, где су дефинисане активности у односу на посматране извештајне периоде, остварене са свега 50% не може се никако сматрати успешним. Додуше, могуће је да постоје разлози који аутору нису познати и који значајно ометају напредат у овој области али овом проценту припада и око 25% нереализованих активности па је то ипак забрињавајући податак а тиче се спољње политике и уређења питања миграција становништва из различитих побуда.

¹⁹ Ибидем.

2016.

2017.

2018.

Слика 5. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године²⁰

Потпоглавље „Спољне границе и Шенген“, односно реформски процеси у домену њега, у извесном смислу бележи напредак у односу на посматране извештајне периоде, али прилично скроман. Можда је то и разумљиво јер је то осетљива област из разлога што Европска унија питање слободе кретања људи и слободан проток капитала и услуга третира као једно од основних начела. Ово питање спада у тзв. Шенгенску праву тековину и обједињује: Шенгенски споразум и Шенгенску конвенцију. У домен споменуте тековине спада превасходно: борба против организованог криминала и борба против транснационалног криминала. Њима се придружује и борба против свих облика злоупотребе дрога. У сваком случају, када је у питању део посвећен „спољним границама и Шенгену“ забележена је стагнација код „нереализованих“ активности али је зато смањен број активности „у току“.

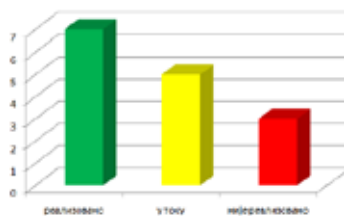
²⁰ Ибидем

ПОТПОГЛАВЉЕ 5. ПРАВОСУДНА САРАДЊА У ГРАЂАНСКИМ, ТРГОВИНСКИМ И КРИВИЧНИМ СТВАРИМА

2016.

Укупан број активности: 15
 Статус реализовано: 7
 Статус у току : 5
 Статус није реализовано: 3

Процентуално:
 46,6% **РЕАЛИЗОВАНО**
 33,3% **У ТОКУ**
 20% **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

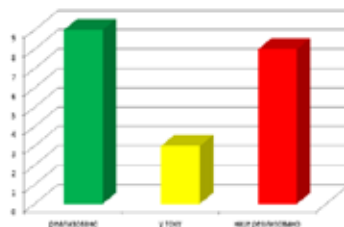

ПОТПОГЛАВЉЕ 5. ПРАВОСУДНА САРАДЊА У ГРАЂАНСКИМ, ТРГОВИНСКИМ И КРИВИЧНИМ СТВАРИМА

2017.

Укупан број активности: 20
 Статус реализовано: 9
 Статус у току : 3
 Статус није реализовано: 8

Процентуално:
 45 % **РЕАЛИЗОВАНО**
 15% **У ТОКУ**
 40 % **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

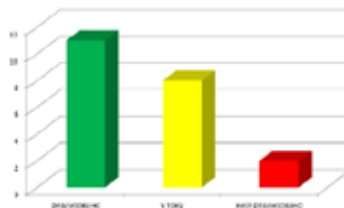

ПОТПОГЛАВЉЕ 5. ПРАВОСУДНА САРАДЊА У ГРАЂАНСКИМ, ТРГОВИНСКИМ И КРИВИЧНИМ СТВАРИМА

2018.

Укупан број активности: 21
 Статус реализовано: 11
 Статус у току : 8
 Статус није реализовано: 2

Процентуално:
 52,4 % **РЕАЛИЗОВАНО**
 38,1 % **У ТОКУ**
 9,5% **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

Слика 6. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године²¹

Потпоглавље „Правосудна сарадња у грађанским, трговинским и кривичним стварима“ и реформски процеси везани за њега, у посматраном извештајном периоду, бележи стагнацију мада је број „нереализованих“ активности у значајном опадању. Тек око 50% активности је реализовано не пружа гаранције да ће и у наредном периоду доћи до значајног напретка. Овим темпом, реализација свих предвиђених активности ће потрајати деценију и више.

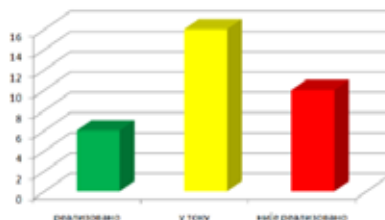
²¹ Ибидем

ПОТПОГЛАВЉЕ 6.1 ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА

2016.

Укупан број активности: 32
 Статус реализовано: 8
 Статус у току : 16
 Статус није реализовано: 10

Процентуално:
 18,75 % **РЕАЛИЗОВАНО**
 50 % **У ТОКУ**
 31,25 % **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

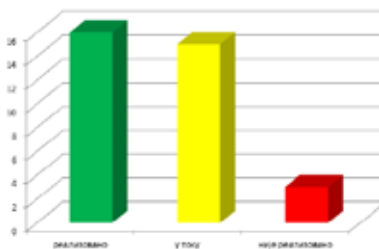

ПОТПОГЛАВЉЕ 6.1 ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА

2017.

Укупан број активности: 34
 Статус реализовано: 16
 Статус у току : 15
 Статус није реализовано: 3

Процентуално:
 47,05% **РЕАЛИЗОВАНО**
 44,12% **У ТОКУ**
 8,83% **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

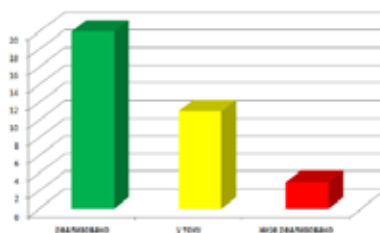

ПОТПОГЛАВЉЕ 6.1 ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА

2018.

Укупан број активности: 34
 Статус реализовано: 20
 Статус у току : 11
 Статус није реализовано: 3

Процентуално:
 58,8 % **РЕАЛИЗОВАНО**
 32,4 % **У ТОКУ**
 8,8 % **НЕРЕАЛИЗОВАНО**

Слика 7. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године²²

Потпоглавље „Полицијска сарадња“, односно реформски процеси у оквиру њега, у посматраном извештајном периоду, бележи значајан напредак по броју „реализованих“ активности, нешто је смањен број и активности „у току“ а и број „нереализованих“ активности у значајном је опадању.

²² Ибидем.

ПОТПОГЛАВЉЕ 6.2 ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ

2016.

Укупан број активности: 94

Статус реализовано: 34

Статус у току : 41

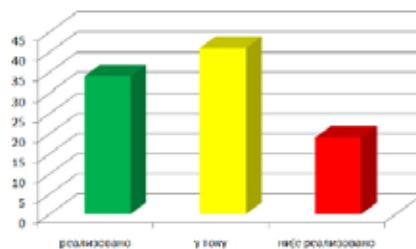
Статус није реализовано 19

Процентуално:

36,17 % РЕАЛИЗОВАНО

43,61 % У ТОКУ

20,12 % НЕРЕАЛИЗОВАНО

ПОТПОГЛАВЉЕ 6.2 ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ

2017.

Укупан број активности: 104

Статус реализовано: 50

Статус у току : 37

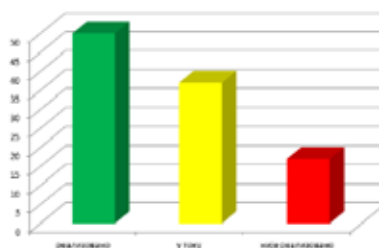
Статус није реализовано 17

Процентуално:

48,08% РЕАЛИЗОВАНО

35,58% У ТОКУ

16,34% НЕРЕАЛИЗОВАНО

ПОТПОГЛАВЉЕ 6.2 ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ

2018.

Укупан број активности: 104

Статус реализовано: 61

Статус у току : 35

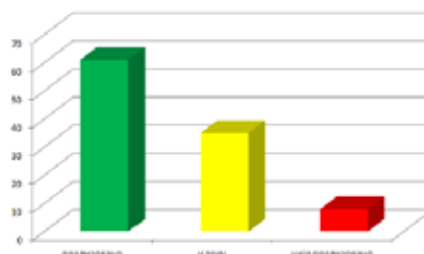
Статус није реализовано 8

Процентуално:

58,6 % РЕАЛИЗОВАНО

33,7 % У ТОКУ

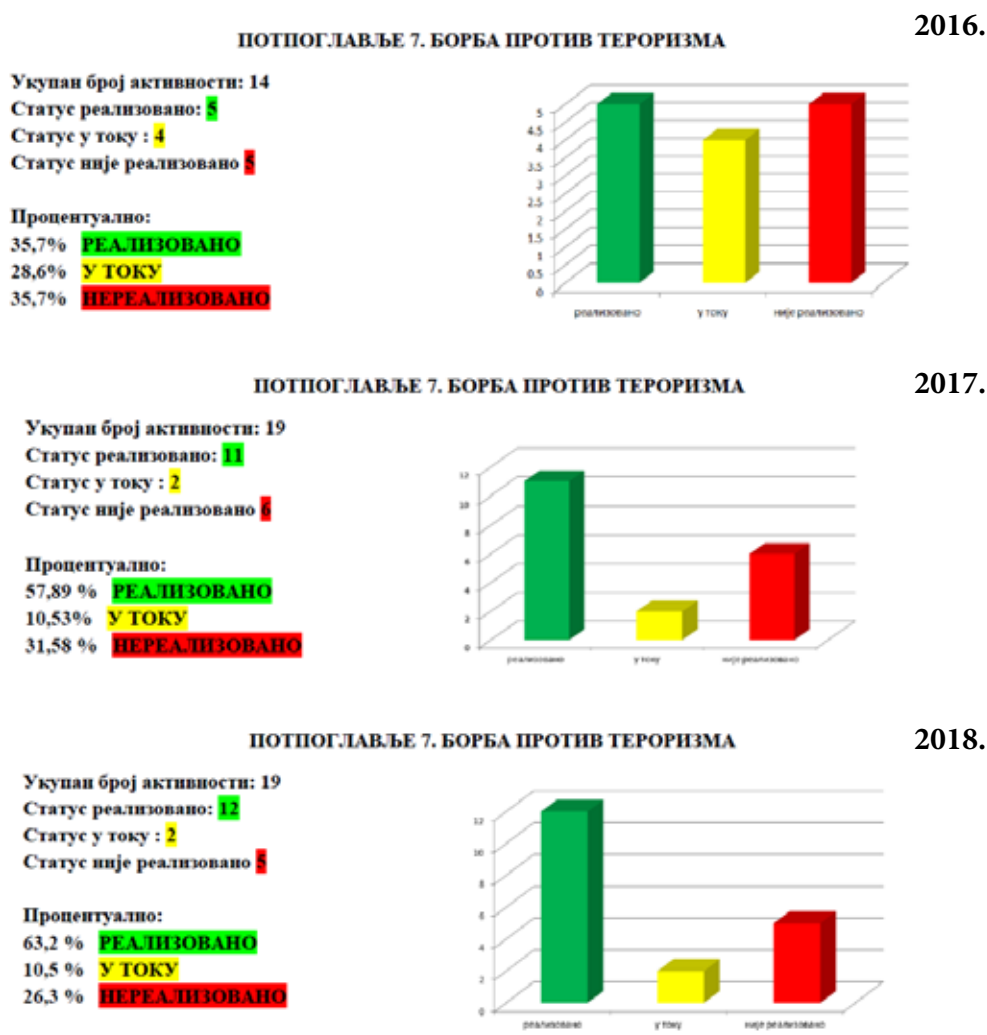
7,7 % НЕРЕАЛИЗОВАНО

Слика 8. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године²³

Потпоглавље „Организовани криминал“ приметно детерминишу реформски процеси у којима се бележе у посматраном извештајном периоду, значајни резултати по броју „реализованих“ и „нереализованих“ активности мада решавање активности „у току“ врло споро напредује. Извесно је да се ради о активностима које имају „секундаран“ значај или им је таква природа да захтевају континуиран приступ њиховом решавању.

²³ Ибидем.

Слика 9. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године²⁴

Потпоглавље „Борба против тероризма“, односно реформски процеси које обухвата, у посматраном извештајном периоду, такође бележи значајан напредак по броју „реализованих“ активности и активности „у току“ али зато је приметна стагнација или врло мали напредак код „нереализованих“ активности.

24 Ибидем.

ПОТПОГЛАВЉЕ 8. САРАДЊА У ОБЛАСТИ ДРОГА

2016.

Укупан број активности: 35

Статус реализовано: 10

Статус у току : 22

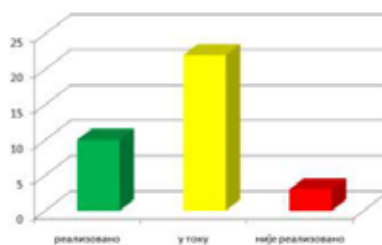
Статус није реализовано 3

Процентуално:

28,6% РЕАЛИЗОВАНО

62,9% У ТОКУ

8,5% НЕРЕАЛИЗОВАНО

ПОТПОГЛАВЉЕ 8. САРАДЊА У ОБЛАСТИ ДРОГА

2017.

Укупан број активности: 39

Статус реализовано: 15

Статус у току : 18

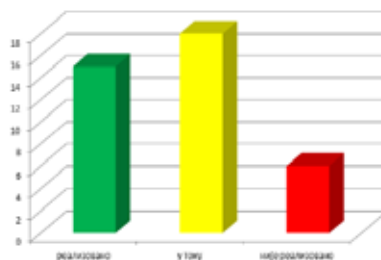
Статус није реализовано 6

Процентуално:

38,46% РЕАЛИЗОВАНО

46,15% У ТОКУ

15,38% НЕРЕАЛИЗОВАНО

ПОТПОГЛАВЉЕ 8. САРАДЊА У ОБЛАСТИ ДРОГА

2018.

Укупан број активности: 39

Статус реализовано: 18

Статус у току : 17

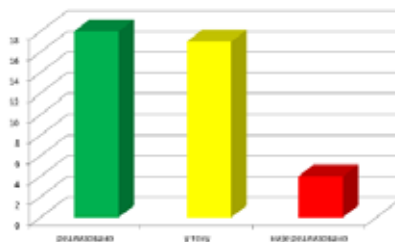
Статус није реализовано 4

Процентуално:

46,1% РЕАЛИЗОВАНО

43,6% У ТОКУ

10,3% НЕРЕАЛИЗОВАНО

Слика 10. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године²⁵

Потпоглавље „Сарадња у области дрога“, односно реформски процеси у његовом домену, у посматраном извештајном периоду, исто тако бележе значајан напредак по броју „реализованих“ активности и активности „у току“ али је зато приметна и овдје стагнација или безначајан напредак код „нереализованих“ активности.

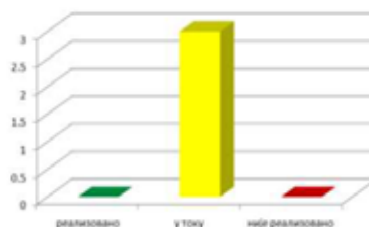
²⁵ Ибидем.

2016.

ПОТПОГЛАВЉЕ 9. ЦАРИНСКА САРАДЊА

Укупан број активности: 3
 Статус реализовано: 1
 Статус у току : 3
 Статус није реализовано: 1

Процентуално:
 0% РЕАЛИЗОВАНО
 100% У ТОКУ
 0% НЕРЕАЛИЗОВАНО

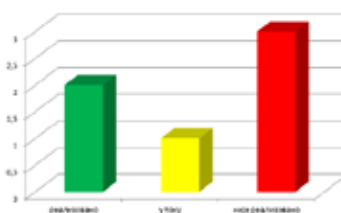

2017.

ПОТПОГЛАВЉЕ 9. ЦАРИНСКА САРАДЊА

Укупан број активности: 6
 Статус реализовано: 2
 Статус у току : 1
 Статус није реализовано: 3

Процентуално:
 33,33% РЕАЛИЗОВАНО
 16,67% У ТОКУ
 50% НЕРЕАЛИЗОВАНО

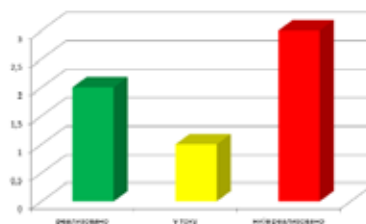

2018.

ПОТПОГЛАВЉЕ 9. ЦАРИНСКА САРАДЊА

Укупан број активности: 6
 Статус реализовано: 2
 Статус у току : 1
 Статус није реализовано: 3

Процентуално:
 33,3% РЕАЛИЗОВАНО
 16,7% У ТОКУ
 50,0% НЕРЕАЛИЗОВАНО

Слика 11. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године²⁶

Потпоглавље „Царинска сарадња“, односно реформски процеси у оквиру њега, у посматраном извештајном периоду, бележе врло скромне резултате у обе значајне категорије: „Реализоване“ и „У току“. Од свега шест дефинисаних активности само је њих трећина реализовано док су остале у статусу „у току“ или „нереализовано“. Забрињава то што се готово половина дефинисаних активности налази у статусу „нереализовано“. У овом тренутку, без дубље анализе овог сегмента тешко је утврдити праве разлоге за овакво стање.

26 Ибидем.

ПОТПОГЛАВЉЕ 10. ФАЛСИФИКОВАЊЕ ЕВРА

2016.

Укупан број активности: 11

Статус реализовано: 8

Статус у току : 3

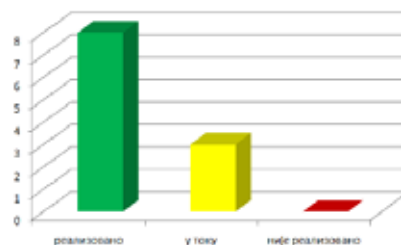
Статус није реализовано: 0

Процентуално:

72,8% РЕАЛИЗОВАНО

27,2% У ТОКУ

0% НЕРЕАЛИЗОВАНО

ПОТПОГЛАВЉЕ 10. ФАЛСИФИКОВАЊЕ ЕВРА

2017.

Укупан број активности: 11

Статус реализовано: 9

Статус у току : 0

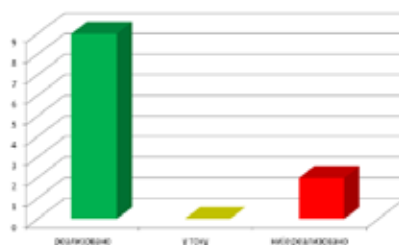
Статус није реализовано: 2

Процентуално:

81,82% РЕАЛИЗОВАНО

0,00% У ТОКУ

18,18% НЕРЕАЛИЗОВАНО

ПОТПОГЛАВЉЕ 10. ФАЛСИФИКОВАЊЕ ЕВРА

2018.

Укупан број активности: 11

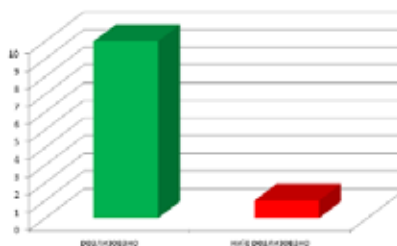
Статус реализовано: 10

Статус није реализовано: 1

Процентуално:

90,9% РЕАЛИЗОВАНО

9,1% НЕРЕАЛИЗОВАНО

Слика 12. Статистички приказ спровођења активности у периоду јул-децембар 2016. године, јул-децембар 2017. године, јул-децембар 2018. године²⁷

Потпоглавље „Фалсификовање Евра“, односно реформски процеси у његовом домену према посматраном извештајном периоду, су најдаље одмакли у реализацији дефинисаних активности са 90%-им успехом. Из неких ралоба остало је још „нереализованих“ око 10% -ата активности што н би требало да има забрањавајућу ноту.

²⁷ Ибидем.

6. ЗАКЉУЧАК

Европска унија и Србија снажно су покренуле талас реформских процеса српске полиције почетком XXI века. У јавности је најпре, посредством многобројних невладиних организација, пласиран став према коме недостаци у сектору безбедности озбиљно спречавају напредак у осталим областима друштвеног живота у Србији што, консеквентно, спречава хармонизацију домаћег и законодавства Европске уније, односно утиче на спољнополитичку орјентацију Србије. Европска унија је вешто „искористила“ настало расположење и у разговорима са званичницима Републике Србије из тог периода, прецизно испоставила своје захтеве и тиме најавила јаче ангажовање у Србији али и помоћ на путу свеобухватног спровођења реформи у сектору безбедности. Данас, двадесет година како су започети први реформски процеси, нико нема дилему да је модернизација и демократизација МУП-а, односно полиције предуслов за њено укључивање у регионалне, европске и светске токове.

Аналитичко-компаративни приказ напретка реформских процеса српске полиције јасно показује да је напредак нешто спорији и/или бржи у појединим секторима безбедности што се, донекле, може оправдати периодичним политичким превирањима у протеклих двадесет година на простору Републике Србије.

ЛИТЕРАТУРА:

Књиге:

1. Дамјановић, М.(ур) (2003).*Упоредна искуства државних управа*. Београд:Магна агенда;
2. Кавран, Д. (2003). *Јавна управа: реформа-тренинг-ефикасност*, Београд:Савет за државну управу Владе Републике Србије;
3. Кешетовић, Ж. (2000). *Односи полиције са јавношћу*.Београд:Виша школа унутрашњих послова;
4. Кешетовић. Ж. (2002), *Социологија – избор текстова за раднике ОУП*, Београд:ВШУП;
5. Кулић Ж. (2006), *Радно право – Мегатренд*, Београд;
6. Милосављевић, Б. , Павићевић, Ђ., (2001). *Тајни досијеи: отварање досијеа служби државне безбедности*, Београд:Центар за антиратну акцију;

7. Монк, Р. (2001): *Извештај о раду полиције у Савезној Републици Југославији* - извештај ОЕБС-а. Беч: Организација за европску безбедност и сарадњу;
8. Симеуновић, Д. (2002). *Теорија политике*. Београд: РИДЕР;
9. Слатер, Ј. (2001) *Извештај о процени стања људских права, етике и стандарда полицијског функционисања у Савезној Републици Југославији, Србији и Црној Гори*, Стразбур: Савет Европе - Комитет за рад полиције;
10. Соколовић, Р. (2003). *Полиција и кривични поступак*. Београд: Службени гласник РС

Документи:

1. Акциони план за поглавље 24/статистика реализованих активности, Преговарачка група/2017
2. Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016;
3. Стратегија развоја МУП-а за период 2018-2013. године (Службени гласник Републике Србије, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС, 44/14 и 30/18 – др. закон);
4. Стратегија развоја МУП-а за период 2018-2013. године (Службени гласник Републике Србије, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС, 44/14 и 30/18 – др. закон),

Интернет извори:

<http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/dokumenti/Strategije>

(приступљено: март 2019.)

<https://www.osce.org/sr/serbia/18311?download=true>

(приступљено: март 2019.)

<http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/baner-sadrzaj/evropske%20integracije>

(приступљено: март 2019.)

ZLOUPOTREBA TERMINA „ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI“, KAO IMPLIKACIJA NA SIGURNOSNU POLITIKU BIH

UNDERSTANDING THE TERMS OF “CRIME AGAINST HUMANITY”, AS IMPLICATIONS ON SAFETY POLICY OF BIH

Dr. sc. Sandi Dizdarević¹

Mr. Antonio Zelenika²

UDK 343.342.3:341.48/.49(497.6)

PREGLEDNI RAD

Sažetak: *Bosna I Hercegovina kao zemlja sa mnogim sigurnosnim implikacijama opterećena je veoma često zloupotrebama termina koji generiraju nove/stare oblike sigurnosnih prijetnji. Takva ponašanja dovode do izazivanja anksioznosti I straha među građanima čija je percepcija sigurnosti već odavno ugrožena. Stvaranje stanja nesigurnosti dovodi do kreiranja kritičnih masa, obično unutar konkretne etničke skupine koje u krajnjoj rocess imaju za posljedicu političko razmimoilaženje, a time I na sigurnost Bosne I Hercegovine. Rezultati istraživanja na ovu temu ukazuju na kontinuirani uticaj unutrašnjih I vanjskih faktora koji djeluju u sinergiji I koheziji. Sinergijska I kohezivana uloga pojedinaca I grupa u zloupotrebi termina Zločin protiv čovječnosti dovodi do uvjetno rečeno usvajanja društvene prihvatljivosti ugrozbe određene etničke grupe, a ne utvrđivanju krivice osumnjičenih, što u krajnjem ishodu predstavlja svojevrsnu I latentnu sigurnosnu opasnosti.*

Ključne riječi: *zloupotreba, zločin protiv čovječnosti, sigurnost, prijetnja*

Abstract: *Bosnia and Herzegovina as a country with many security implications is burdened with frequent abuse of terms that generate new / old forms of security threats. Such behaviors lead to anxiety and fear among citizens whose*

1 Dr.sc. Sandi Dizdarević, zaposlen na poziciji istražitelja Odjela za ratne zločine Tužiteljstva HNK-a, te u svojstvu spoljnog suradnika angažovan kao profesor na Visokoj školi UNION u Mostaru, Katedra sigurnosnih studija.

2 Antonio Zelenika, Magistar sigurnosne struke, bivši djelatnik Službe nacionalne sigurnosti (SNS)

perception of security has long been compromised. Creating a state of insecurity leads to the creation of critical masses, usually within a specific ethnic group that ultimately leads to political disagreement, and thus to the security of Bosnia and Herzegovina. Research findings on this topic point to the continuous influence of internal and external factors that work in synergy and cohesion. The synergistic and cohesive role of individuals and groups in the misuse of the term Crimes against humanity leads to conditional acceptance of the social acceptance of a particular ethnic group's risk, rather than the determination of the guilty of the suspects, which in the ultimate outcome represents a kind of latent and security threat.

Key words: *abuse, crime against humanity, security, threat*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Savremena društvena zbilja, a time i znanost opterećena je potrebom za konjativnostima društvenih kretanja i akcija s ciljem blagovremenog uočavanja potencijalnih prijetnji po ugrozbu sigurnosti jedne zemlje. Sigurnost je: „dinamička kategorija i kreće se od potpune sigurnosti do potpune nesigurnosti. S objektivnog stanovišta, sigurnost je stanje ravnoteže u vanjskom svijetu u kojem se usljed organizovane čovjekove aktivnosti ne očekuje nastupanje nepredvidivog ili predvidivog štetnog događaja koji bi mogao ugroziti sigurnost ljudi na bilo koji način. Sa subjektivnog stajališta, sigurnost se može odrediti kao unutrašnji osjećaj sigurnosti čovjeka“. (Modly, 1998) U najširem smislu pod sigurnosti se prema Abazoviću može podrazumijevati odsustvo potencijalnih i stvarnih opasnosti za pojedinca i društvo. (Abazović, 2002) Rad ne odražava period koji se u kriminalističkim znanostima naziva *tempore criminis*, već postdeliktno postupanje pojedinaca i grupa, koji zloupotrebljavajući termin Zločin protiv čovječnosti utiču na kreiranje stanja straha i opće nesigurnosti. Ponašanja pojedinaca i grupa unutar Bosne i Hercegovine, tako i izvan nje, primarno putem verbalne komunikacije i kibernetičkih sredstava ukazuje na postojanje jasne bihevijoralne matrice koja ima za cilj homogenizaciju etničke skupine unutar koje se temeljem zloupotrebljenih informacija kreira percepcija ugrozbe i straha. Takva bihevioralna ponašanja fenomenološki se ispoljavaju obično tijekom mjere lišenja slobode, ili tijekom samog procesuiranja počinitelja kaznenih djela Zločina protiv čovječnosti. Kao sastavni sadržajni element takvih matrica ponašanja javlja se glorifikacija postojanja kaznenog djela, i glorifikacija sumnje da su osumnjičeni/optuženi takvo djelo počinili. Dinamički diskurs putem različitih verbalnih govora izazivaju stanje buđenja emocija kod određene kategorije stanovništva što ih dovodi u stanje straha. Već nakon samog

lišenja slobode osobe ili osoba za kazneno djelo Zločin protiv čovječnosti u BiH, bez obzira o kojoj etničkoj grupi pripadali osumnjičeni stvara se svojevrsni proces u kojem pravni i sigurnosni elementi ulaze u sferu veoma dinamičnog i intenzivnog političkog diskursa. Primjenom modela „sekuratizacije“, politički diskurs kao krovni element u funkcionisanju države umjesto da podrži vladavinu prava i pravo svake žrtve stvara stanje opće nesigurnosti. Sama percepcija pojedinaca ili grupa prema kojoj su informacije usmjerene bazira se na kriteriju „etničke i vojne pripadnosti“ a ne na pravnom supstratu. Na ovakav svojevrsan način, kriterij „etničke i vojne pripadnosti“ postaje mehanizam okidač kojim se podiže razina emocija kod kritične mase, nakon čega sljedi svojevrsni medijski pritisak na sigurnosne i pravosudne institucije, te izazivanje vlastite percepcije nesigurnosti u okruženju-državi. Činjenica je da danas država ne može garantirati niti uspostaviti stanje sigurnosti, a da pri tome zanemari ili utiče na doprinos stanju nesigurnosti u drugoj državi. Na međunarodnoj i regionalnoj sceni se odvijaju veoma dinamički procesi između država. Ponekad je cilj promjena odnosa stanja, odnosno namećanja određenih sustava vrijednosti. Proces namećanja novog sustava vrijednosti latentno dovodi do unutarnje političke, a time i do sigurnosne krize. Ukoliko je ta kriza rezultat različitih pritisaka neminovna je destabilizacija i dezorganizacija sigurnosti. Moglo bi se postaviti nekoliko fundamentalnih pitanja: zašto se namjerno proizvodi stanje opće nesigurnosti samo i u trenutku kada se za kazneno djelo Zločin protiv čovječnosti osumnjiče nekada ili sada visokopozicionirane vojne i/ili civilne osobe? Zašto se nikada nije proizvelo stanje opće nesigurnosti kada se slobode liši osoba koja je u vrijeme rata bila običan vojnik a koji je osumnjičen za kazneno djelo Ratnog zločina? Rezultati istraživanja tragać će upravo za odgovorima koji će sa znanstvenog aspekta nastojati pružiti objašnjenja. Dobijeni zaključci trebaju alarmirati cjelokupnu znanstvenu i stručnu profilaksu s ciljem osmišljavanja kvalitetne strategije za eliminisanje ili ublažavanje ovakvih oblika prijetnji, ali i na pružanja znanstvenog putokaza za dalja istraživanja.

Predmet rada čini skup fenomenoloških matrica ponašanja pojedinaca ili grupa čija bihevioralna ispoljavanja putem verbalne komunikacije odaslane u eter generiraju stanje općeg straha, odnosno stanje nesigurnosti unutar određene etničke i/ili vojne skupine. Takva ponašanja, bez obzira od kojeg etniciteta dolaze mogu se podijeliti na tri osnovne kategorije:

- unutarnje faktore djelovanja,
- vanjske faktore djelovanja i,
- kombinirane unutarnje-vanjske faktore.

Unutarnji faktori ili pokretači generiranja stanja nesigurnosti dolaze iz etniciteta čiji su pripadnici lišeni slobode zbog kaznenog djela Zločin protiv čovječnosti,

ne ukazujući na rocess koje proizilaze iz pravnog supstrata već na kriterij „etničko-vojne pripadnosti“. Vanjski faktori dolaze kao podrška unutar samog neksusa između etniciteta, čije verbalne poruke po principu „podrške“ izazivaju stanje razdraženosti I emocionalno-psihološke ugroženosti. Kombinacija vanjsko-unutarnjih faktora predstavlja sinergiju I koheziju „podrške“ koja ima za cilj potpuno generiranje straha I u krajnjoj posljedici izazivanje stanja nesigurnosti.

Problem istraživanja sastoji se u devijaciji samog sustava vrijednosti prema kojem pripadnost grupi, uvjetno kazano „po automatizmu“ negira pravni supstrat optužnice. Glorifikacija pravnog supstrata u sustavu vrijednosti tokom biheviornalnog se kategorički izbjegava, pri čemu se metodom radikalizacije manipuliše ljudskim emocijama zasnovanim na kriteriju etničke i/ili vojne pripadnosti.

Cilj istraživanja u radu je primarno potvrđivanje teorijske rocess, kroz proučavanje matrica biheviornalnih ponašanja pojedinaca ili grupa nakon lišenja slobode osumnjičenih za kazneno djelo Zločin protiv čovječnosti. Znanstveni cilj ogleđa se kroz prizmu potvrđivanja znansvene-teorijske rocess. Društveni cilj je blagovremeno znanstveno utemeljeno objašnjenje ponašanja čija fenomenologija generira stanje straha I proizvodi stanje opće nesigurnosti među etnicitetima u Bosni I Hercegovini.

Hipoteze I zadaci.

Generalna hipoteza: Zloupotreba termina Zločin protiv čovječnosti u BiH zbog rocess pripadnosti etnicitetu i/ili vojnoj pripadnosti, u odnosu na pravni supstrat postoji I kao takav predstavlja veoma pogodan element za zloupotrebu u procesu kreiranja stanja opće nesigurnosti.

Indikatori: biheviornalno ponašanje pojedinaca kako unutar BiH, tako I regiona, čije namjerna pogrešna interpretacije konkretnih akcija pravosudnih I sigurnosnih organa ima za cilj proizvodnju straha, odnosno stanja opće nesigurnosti.

Izvedbena hipoteza: Vođenje kaznenih postupaka za kaznena djela Zločina protiv čovječnosti u BiH, u političkim diskursima poprimaju oblik sekuratizacije, čime se utiče na stvaranje stanja straha I stanja opće nesigurnosti.

Indikatori: biheviornalno ponašanja pripadnika etniciteta iz čijeg je korpusa lišen slobode jedan ili više osumnjičenih.

Metodi istraživanja. Istraživanje u radu može se definirati primarno kao teorijska rocess, obzirom da će se tijekom istraživanja koristiti metode koje pripadaju kvalitativnoj rocess. U radu će se primarno koristiti metod analize sadržaja različitih sigurnosnih stajališta, te metod komparacije. Temeljem prethodnih metoda omogućit će se formiranje jedinstvenih zaključaka koji sa određenom vjerovatnoćom potvrđuju ili negiraju već postavljene hipoteze.

2. ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI

Prema Cryeru, za razliku od kaznenih djela Genocida I ratnih zločina koji su kodificirani međunarodnim konvencijama, Zločin protiv čovječnosti evoluirao je I razvijao se u okviru međunarodnog običajnog prava. (Cryer, 2010) Prve optužnice za Zločin protiv čovječnosti podignute roce osnovu Statuta Nirnberškog suda. (OSCE, 2013) Od prve presude za Zločin protiv čovječnosti do danas, rocess kaznenog djela se modificirao. Postavlja se logično pitanje: Zbog čega? Najjednostavniji odgovor je da se svirepost u okviru ratovanja, bilo u okviru međunarodnih ili nemeđunarodnih oružanih sukoba kojih je od drugog svijetskog rata do danas bilo puno uvijek destrukturala. Upravo iz tih razloga razvoj elemenata Zločina protiv čovječnosti odvijao se kroz sudsku praksu Međunarodnog kaznenog rocess za bivšu Jugoslaviju I Ruandu (*u daljem tekstu MKSJ*) I Međunarodnog kaznenog suda (*u daljem tekstu MKS*). Prema odredbama članka 7. Statuta MKSJ kazneno djelo Zločin protiv čovječnosti podrazumjeva djelo izvršeno kao: „dio rasprostranjenog ili sistematskog napada uperenog protiv bilo kog civilnog stanovništva uz znanje o napadu: ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportacija ili prisilno premještanje stanovništva, zatočenje ili drugačije teško lišenje fizičke slobode kojim se narušavaju temeljna pravila međunarodnog prava, mučenje, silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, iznuđena trudnoće, prisilna sterilizacija, progon bilo koje prepoznatljive grupe ili zajednice na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, rodnoj osnovi, prisilni nestanak lica, zločin aparthejda, druga nečovječna postupanja“. (OSCE, 2014) Kazneno djelo Zločin protiv čovječnosti postoji kada osumnjičeni počini zabranjenu radnju kao: dio nekog napada, koji je široko rasprostranjen ili sistematski I, usmjeren protiv bilo kod civilnog stanovništva. U međunarodnom kaznenom pravu postoji izvjesna razlika između pojmova „napad“ I „vojni napad“.

Izraz „usmjeren protiv“ označava status I zahtjeva da civilno stanovništvo bude primarni, a ne samo sporedni cilj napada. Široko rasprostranjen napad se odnosi na napad velikih razmjera, masovan napad ili učestalu akciju velikih razmjera. Sistematski napad odnosi se na postojanje obrasca ili metodičnog plana koji je temeljito organiziran I koji se provodi po redovnom obrascu. (OSCE, 2013) Neksus ili veza predstavlja poveznicu između radnje optuženog koja mora biti u sklopu široko rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.

3. SIGURNOST

Danas u znanstvenoj rocessa vlada potpuna šarolikost definicija sigurnosti. Prema Collinsu: „mnogi znanstvenici smatraju da je postignut konsenzus oko onoga šta sigurnosne studije obuhvaćaju, odnosno da imaju vezu s prijetnjama preživljavanja“. (Collins, 2010) Suvremeni pristup izučavanju sigurnosti, promatra sigurnost ne samo u okviru rata I prijetnje upotrebe sile, već I u okviru tranzicija osobito u postratnim zemljama. Jedna od takvih prijetnji, na koje posebno ukazuje Kopenhagenska škola sigurnosti jeste oblik latentnih prijetnji ali I prijetnji čiji elementi su sadržani u nazivu rada. Radi se o specifičnim oblicima, poput sekuratizacije, koja uz pomoć dezinformacija I pogrešnih interpretacija stvara stanje straha I nesigurnosti. Ovdje upravo dolazi do izražaja Lippmanov zaključak prema kojem je: „nacija sigurna u mjeri u kojoj nije u opasnosti da mora žrtvovati ključne vrijednosti da bi izbjegla rat, te je sposobna ako je izazovu da ih zadrži pobjedom u takvom ratu“. (Liippman, 1991). Drugim riječima, stanje sigurnosti unutar jednog društva pojašnjava I Javorević prema kojem je sigurnost: „stanje u kojem ne dolazi do narušavanja stanja usljed različitih ugroženosti I opasnosti“. (Javorević, 1997) Promatranje sigurnosti u kontekstu unutarnjih I vanjskih čimbenika koji utiču na društveno stanje kroz svoje definiciju objasnio je Ken Booth u rocess „Security and emancipation“. Booth, zapravo daje precizno objašnjenje kako dolazi do kreiranja stanja nesigurnosti, u kojoj se kaže: „Ukoliko ljudi, bili oni rocess u vladi ili rocess osobe, neko pitanje promatraju kao neku vrstu prijetnje svojim životima i na njega odgovore politički, onda bi se to pitanje trebalo shvatiti kao sigurnosno pitanje“. (Booth, 1991) Upravo Boothova definicija i promatranje sigurnosti najobjektivnije odražava modus djelovanja zloupotrebe termina *Zločin protiv čovječnosti* u kontekstu kreiranja straha i nesigurnosti. Samo tumačenje i proglašavanja osumnjičenih za heroje od strane svih postojećih politika u BiH, termin Zločin protiv čovječnosti postaje političko pitanje i od tog trenutka se treba promatrati kao potencijalna sigurnosna implikacija. Posljednja karika kako u kreiranju stanja sigurnosti, tako i nesigurnosti jeste politika, odnosno država. Pajević iznosi zaključak da se pojam sigurnost: „tretira tako što se u osnovi vezuje za državu kao njen atribut i njena funkcija. Obično se taj problem dijeli, već prema tome koji se objekti zaštite imaju u vidu, na: državnu, javnu i vojnu sigurnost, kao i na unutarnju i spoljnu“. (Pajević, 2013)

4. SIGURNOSNA POLITIKA BiH

Već u samom početku nameću se dva ključna pitanja: šta je to sigurnosna politika? Ima li BiH vlastitu sigurnosnu politiku ili su to samo prividni i deklarativno uređeni dokumenti? Traganjem za odgovorima na postavljena pitanja predstavlja veoma složen proces, jer prevashodno se čitava sigurnost, pa time i zloupotreba termina Zločin protiv čovječnosti operira u okviru pojma politika. U praktičnom smislu, pod politikom se podrazumjeva program ili smjer određenih aktivnosti ili težnji, odnosno skup sredstava i ciljeva. Prema dugačijem shvatanju politika je dakle, usmjeravanje društvenih kretanja u određenom pravcu. Ako se prethodne definicije politike trianguliraju, definicija sigurnosti bi prema Abazovićevom stajalištu bila u potpunosti objektivna, znanstveno utemeljena i održiva. Prema Abazoviću, sigurnosna politika trebala bi dati odgovore na pitanja kako i na koji način zaštititi interese i prioritete građana, države u cjelini od vanjskih i unutarnjih prijetnji bilo koje vrste, te predvidjeti političke, ekonomske i vojne mjere u tom smislu. (Abazović, 2014) Sličnu definiciju sigurnosne politike daje i Masleša prema kojem je sigurnosna politika: „okvirni kompleks mjera i aktivnosti na političkom, ekonomskom, socijalnom, sigurnosnom, odbrambenom planu kao i drugim oblastima koje su donesene u skladu sa znanstveno-stručnom analizom izvora ugroženosti, a koje se provode putem legitimnih instrumenata države koja poštuje načelo ustavnosti i zakonitosti, a sve u cilju zaštite vanjske i unutarnje sigurnosti demokratskog društva“. (Masleša, 2001) Halilović i Kirbrić ističu da: „prilikom izrade sigurnosne politike jedne države, prije svega je potrebno da se identificiraju prijetnje“. (Halilović, Kirbrić, 2012) Međutim, niti jedna prijetnja prouzrokovana i ispoljena unutar društva se ne može mjeriti, te samim tim takvo polje ostaje veliki proces a time i problem. BiH kao i mnoge druge demokratske zemlje putem svojih sigurnosnih i pravnih mehanizama nastoji zaštititi svoju političku nezavisnost, teritorijalni integritet i suverenitet, kao i ostale vrijednosti. Odlukom Vijeća za implementaciju mira (*Briselskom deklaracijom*) u svibnju, 2000. godine, BiH se obavezala za donošenjem dokumenta Sigurnosna politika BiH. (Halilović, Kirbrić, 2012) Nakon obavezujuće odluke, BiH je putem svojih institucija donijela i usvojila proces Sigurnosna politika. Sadržaj dokumenta sadrži niz vanjskih i unutrašnjih ugrožavajućih fenomena koje mogu dovesti do destabilizacije i ugrožavanja BiH kao države. Kohezivni dokumenti koji su u skladu sa krovnim dokumentom Sigurnosna politika BiH je i proces Vojna doktrina Oružanih snaga BiH. BiH kao zemlja koja se prema trenutnom stanju u političkom sustavu fragmentarno i deklarativno opredjelila za integraciju u EU i NATO, proces je članica mnogih međunarodnih asocijacija temeljem kojih su ostvarena dva vrlo bitna dva segmenta: uticaj na kreiranje vlastitog dokumenta Sigurnosna politika, i doprinos razvitka sustava kolektivne sigurnosti.

5. ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI U KONTEKSTU SIGURNOSNE POLITIKE BIH

Činjenica da je BiH usvojila proces Sigurnosna politika BiH, ali i druge potrebne prateće pravne akte ukazuje da se proučavanje prijetnji i rizika shvata na veoma ozbiljan, prevashodno sistematski način. Na takav način daje se jasan, roce i skroman doprinos sustavu kolektivne sigurnosti, kroz koji se jedino može graditi i vlastiti. Opredjeljenost BiH u kreiranju što kvalitetnijeg stanja sigurnosti očituje se kroz određenost državnih organa u procesuiranju predmeta ratnih zločina. Kao što ističe Dizdarević, ne možemo govoriti o sigurnosti jednog društva u kojoj danas slobodno hodaju brojni ratni zločinci koji su neotkriveni i neprocesuirani, među kojima se nalaze ubice, sadisti, silovatelji i dr. (Dizdarević, 2017) Sama činjenica da je došlo do prenosa najvećeg broja predmeta ratnih zločina iz nadležnosti MKSJ na državni Sud BiH, pokazatelj je s jedne strane kvaliteta procesuiranja, a s druge strane potreba i obveza za nastavkom procesuiranja predmeta ratnih zločina.

Zbog složene situacije na polju procesuiranja, 2008. godine donešena je Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina. Prema smjernicama iz Strategije, manje složeni predmeti mogu se sa Suda BiH prenijeti na mjesno nadležni sud. Međutim, zbog složenosti u dokazivanju, roces, funkciji osumnjičenih/optuženih, destruktivnosti i posljedica, kazneno djelo Zločin protiv čovječnosti ostalo je u nadležnosti Suda BiH. Ovo posebno dolazi do izražaja jer odredbe zakona po kojima postupaju nadležni županijski sudovi, a to su odredbe preuzetog Kaznenog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ne sadrže niti tretiraju odredbe kaznenog djela Zločin protiv čovječnosti. Ono što je bitno istaći, a na šta ukazuju primarno osnovna načela međunarodnog kaznenog prava, Statut MKSJ te brojne kako domaće tako i međunarodne presude jeste da se kaznenim djelom Zločin protiv čovječnosti ne presuđuje jednoj politici, niti kolektivitetu, već osobi ili osobama koje su u ime te politike ili kolektiviteta poduzimale zabranjene radnje. U BiH koja je već isuviše izranjavana, veoma često na spomen termina Zločin protiv čovječnosti ne definira se niti sagledava potencijalno osumnjičeni, niti pravni supstrat već isključivo osoba kao pripadnik određene etničke grupe, ili vojne formacije. Rijetke su situacije da se pojedine politike, ograđuju ili barem ostaju nijeme kada su u pitanju počinitelji koje dolaze iz njihovog etniciteta. Da i dalje postoji roce veza između etniciteta i pojedinica osumnjičenih za počinjenje najdestruktivnijih kaznenih djela dokazuje i činjenica da je većina postojećih politika etniciteta u BiH finansijski podržale počinitelje finansirajući njihove odbrane.³ Pored finansijske podrške, evidentni su i drugi

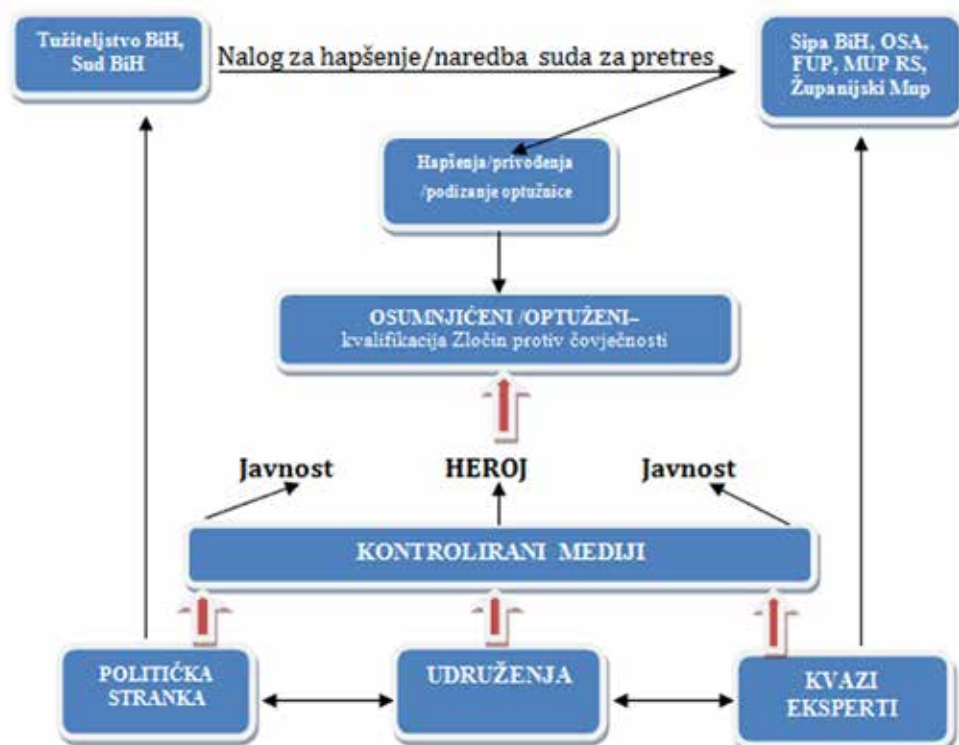
3 Mnogi su primjeri finansijskih podrški osumnjičenim za ratne zločine iz budžetskih i vanbudžetskih

vrlo signifikantni fenomeni: onemogućavanje dostavljanja informacija, podataka i dokumentacije od zvaničnih institucija ili pojedinica, kategoričke verbalne glorifikacije, do medijske rocessa u kojoj se osumnjičeni oglašavaju herojem, bez suđenja, bez konačne presude, bez utvrđivanja činjenice, bez utvrđivanja krivice ili nevinosti. Na ovakav način otvara se polje jasne manipulacije građanima kao pripadnicima etniciteta o ugroženosti etničkog identiteta, i pripadnosti istom, gdje se u potpunosti zanemaruje niz činjenica i pravnih dokaza koji su sadržani u pravnim supstratima optužnica. Pripadnici etniciteta takve plasirane informacije primaju sa zebnjom, čime se iz „racionalnog“ prelazi u „emocionalni“ sustav razmišljanja usljed čega se stvara stanje neizvjesnosti, straha, a time i nepredvidivosti djelovanja mase. Takva formula je vrlo izvjesna za stvaranje stanja općeg straha, odnosno stanja nesigurnosti. Vanjski faktori koji utiču na zloupotrebu termina Zločin protiv čovječnosti u kontekstu sigurnosti BiH mogu se identifikovati primarno kao politički, a potom tzv. Latentni koji djeluju putem različitih udruga i/ili udruženja. Uticaj vanjskih faktora djeluje u kontinuitetu sa većim ili manjim intezitetom što ovisi od svakog slučaja. Prikaz mogućih implikacija zloupotrebe termina Zločin protiv čovječnosti na sigurnosnu politiku BiH moguće je objasniti kroz postojanje jedinstvene matrice koja se na sistematičan način provodi neposredno nakon hapšenja, privođenja ili podizanja optužnice.

Osnovni elementi putem kojih se takve matrice implementiraju su: političke stranke i/ili udruženja, kontrolisani mediji, dezinformisanje javnosti po „principu etničke ugroženosti“ koje ima za cilj izazivanje emocionalne razdraživosti. Takva razdraživost onemogućava racionalno prožimanje velikog rocess dezinformacija koje se plasiraju, zbog čega građani ulaze u stanje neizvjesnosti, anksioznosti i straha.⁴ U narednoj šemi biće prikazan sistematičan princip matrice ponašanja unutrašnjeg i vanjskog uticaja putem zloupotrebe termina Zločin protiv čovječnosti u destabiliziranju stanja sigurnosti u BiH.

sredstava svih zaračenih strana u BiH. Podsjećanja radi, odbranu generala Ratka Mladića dijelom je finansirala Republika Srpska, odbranu pojedinih pripadnika/optuženih iz HVO finansirala je Hrvatska kroz različite udruge u BiH, vlada kantona Sarajevo prema posljednjem pisanju medija osigurala je 300.000,00 hiljada KM za finansiranje odbrana optuženih za ratne zločine koji su bili pripadnici Armije Republike BiH.

4 Jedan od takvih eklatantnih primjera je bjekstvo pravosnažno presuđenog ratnog zločinca Novaka Đukića, odgovornog za zločin na tuzlanskoj kapiji. Nakon bjekstva, zvanična politika kako etniciteta kojem je pripadao, tako ni etniciteta regiona/zemlje u koju je pobjegao nije se ogradila a kamoli osudila takav čin. Čak što više, zemlja koja mu omogućava ostanak, omogućava mu i niz vlastitih vojnih poligona gdje se navodno provode „neovisna“ rekonstrukcija.

Slika1. Šematski prikaz stvaranja stanja nesigurnosti

6. PROCESUIRANJE KAZNENIH DJELA ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI

Jedan od ključnih ciljava Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina (2008), a ujedno bi se moglo kazati i sigurnosne politike BiH je:

- Procesuiranje najsloženijih i najprioritetnijih predmeta u roku od 7 godina, te procesuiranje ostalih predmeta u roku od 15 godina.

- Do danas je u BiH procesuirano na stotine predmeta ratnih zločina, između kojih i nekoliko najsloženijih kaznenih djela Zločin protiv čovječnosti. Prema podacima državnog tužiteljstva do danas je od strane Suda BiH za predmete ratnih zločina izrečeno preko 1000. Godina zatvora. Sama opredjeljenost BiH na procesuiranje ratnih zločina predstavlja višestruku obavezu:

- prema međunarodnom pravu, ali i obavezi koju je BiH preuzela od strane MKSJ-a,

- prema nacionalnom pravu,
- prema žrtvama krivičnih djela, bez obzira na njihovu pripadnost etnicitetu, vjeri, boji kože.

Ispunjavajući prethodne obveze, BiH ostvaruje i direktno doprinosi sustavu kolektivne sigurnosti dok s druge strane, procesuirajući predmete ratnih zločina direktno doprinosi kreiranju stanja vlastite sigurnosti. Nakana BiH da izvrši misiju potpunog procesuiranja ratnih zločina, možda se nikada neće okončati zbog tromog i sporog pravosudno istražnog sustava, ali svaki riješeni ratni zločin doprinosi spoznavanju objektivnih činjenica i spoznaji istine. Pravilno je promišljanje Bećirević, da: „svaka presuda doprinosi kao valjan argument protiv teze poricanja, definiranja i izluđivanja“. (Bećirević, 2009)

7. POSLJEDICE ZLOUPOTREBE TERMINA ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI NA SIGURNOSNU POLITIKU BIH

Posljedice zloupotrebe termina Zločin protiv čovječnosti na stanje sigurnosti u BiH je višestruk i fenomenološki se može identifikovati na nekoliko razina:

- političkoj, koja se odvija na način da se po principu „ugroženosti“ stvaraju preduvjeti za blokadu vrlo bitnih zakonodavnih, izvršnih ili sudskih funkcionalnosti,
- pravosudnom, koji se odmah nakon poduzimanja lišenja slobode nađu pod izrazito jakim medijskim pritiscima,
- tužiteljsko-istražnom i policijskom, kojem je od trenutka lišenja slobode ili pretresa onemogućeno ili političkim sredstvima zapriječeno da će onemogućiti svaki dalji vid suradnje,
- etničkom koja se usljed izrazitog stanja slanja dezinformacija i pogrešnog interpretiranja stvara stanje straha, anksioznosti, nesigurnosti,
- pojedincima kojima se plasira sustav dezinformacija da će svi oni koji su bili pripadnici određenih etniciteta biti predmet istraga, što je apsolutno dezinformisanje, te da se istrage vode po principu „etničke i vojne pripadnosti“.

Većina prethodno nabrojanih posljedica javlja se u sadejstvu i veoma često se javljaju sinhronizovano, po principu od „posebnog kao općem“, odnosno od pojedinca, kritične mase, do konkretne politike.

8. ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja ukazuju da Evropska unija kao i cjelokupna međunarodna zajednica od samog prestanka rata kreira vlastiti sigurnosni ambijent, među kojim se nije zaobišlo ni teritorijalno područje BiH. Takvu činjenicu dokazuje djelovanje kako MKSJ, tako i niza drugih međunarodnih sigurnosnih agencija u BiH. BiH kao zemlja koja se želi pridružiti evropskim integracijama odnosno Evropskoj uniji, obvezala se ne samo kreirati vlastiti sigurnosni ambijent, već učestvovati u kreiranju kolektivnog stanja sigurnosti. Jedan od preduvjeta je svakako i donošenje dokumenta Sigurnosna politika BiH, koji je propisan kroz temeljne ciljeve Evropske unije. Zloupotreba termina Zločin protiv čovječnosti se u postratnom procesuiranju od strane pojedinica ili grupa, kako unutar BiH, tako i izvan nje mogu dovesti u korelaciju sa fenomenima koji su definirani kao izazovi u okviru sigurnosne politike. Suvremene sigurnosne studije ukazuju na zaključak prema kojem da bi se kreirala sigurnosna politika jedne zemlje, neophodno je definirati rizike i prijetnje, što je BiH kao država i učinila, fragmentarno i deklarativno. Sigurnost se primarno mora prilagođavati dinamičkim društvenim trendovima/izazovima, pa tako i u pogledu polja zloupotrebe termina Zločin protiv čovječnosti. Temeljem svake realizovane akcije lišenja slobode pripadnika, bez obzira kojem etnicitetu pripadao i pojedinih političkih odnosa prema istim evidentna je veoma intezivno političko „spinovanje“ i fabrikovanje brojnih dezinformacija. Takvi pritisci kao sredstvo koriste vlastite kontrolirane medije ili pojedince iz istih, gdje uz pomoć rocessa, a time i dezinformacija nameću stavove pojedincima i grupama građana. Sadržaj takvih informacija zanemaruje pravni supstrat kaznenog djela, vrstu djela, mjesto i vrijeme izvršenja djela, a nadasve žrtve. Posljedice spinovanja takvih informacija imaju za cilj stvaranje stanja straha, koje u krajnjoj rocess dovodi do stanja individualne nesigurnosti. Krajnja posljedica nesigurnosti grupa/etniciteta kod kojih otpočinje rocess stanja neizvjesnosti doprinosi kreiranju stanja opće nesigurnosti. Radi se o zamjeni teza, gdje se ukazuje da je od strane države napadnut etnicitet, etnoidentitet, pa veoma često i vjerska pripadnost. U propagandnim djelatnostima osumnjičeni se prikazuju kao „heroji“, „pravednici“, „zaštitnici“. Istraživanje pokazuje da u takvim situacijama političke i neformalne grupe čekaju „povratnu informaciju“ građana, temeljem kojih kreiraju i poduzimaju političke mjere kako u zakonodavnim, tako i u ostalim polugama vlasti.

Generalna i izvedbena hipoteza su potvrđene. Nepromjenjiva varijabla kod obe hipoteze ukazuje da je zloupotreba termina Zločin protiv čovječnosti konstantna koja se u ovisnosti od etniciteta kojoj osumnjičeni pripada mijenja svoj

modus. Promjenjiva varijabla koja se ogleda u implikacija na sigurnosnu politiku potvrđena je putem niza indikatora. U konačnom ishodu rezultati istraživanja upućuju na zaključak da je zloupotreba termina Zločin protiv čovječnosti veoma intezivan i veoma konstantan te da kao takav predstavlja ozbiljnu implikaciju na sigurnosnu politiku u BiH.

LITERATURA:

1. Abazović, M. (2014). *Kriminalističke teme*, Sarajevo.
2. Bećirević, E. (2009). *Na Drini Genocid*, Sarajevo.
3. Collins, A. (2010). *Savremene sigurnosne studije*, Zagreb.
4. Cryer, R. (2010). *At introduction to international criminal law and procedure*.
5. Dizdarević, S. (2017). *Uloga svjedoka u dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u Bosni i Hercegovini*, Mostar.
6. Halilović-Kirbić, N. (2012). *Razvoj sigurnosne politike BiH u svijetu euroatlanskih integracija*, Sarajevo.
7. OSCE. (2013). *Priručnik za istrage ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida u BiH*, Sarajevo.
8. OSCE. (2014). *Nastavna oblast 7. Zločin protiv čovječnosti*, Sarajevo.
9. Pajević, M. (2013). *Savremene obavještajne teorije*, Mostar.
10. Trputeć, Z., Tibo, A., Kovačić, A., Šantić, N. (2014). *Teorija i praksa humano održivog razvoja*, Mostar.
11. Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina u BiH.
12. Kazneni zakon BiH („Sl.novine BiH“ br. 03/03, 26/09)
13. Preuzeti kazneni zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.
14. Sigurnosna politika BiH
15. Vojna doktrina BiH
16. www.dei.gov.ba/dokumenti/pregled izvršen 29.03.2017 . godine
17. www.europarel.europa.eu/pregled izvršen 29.03.2017 . godine
18. www.tačno.net/pregled izvršen 07.01.2018 . godine

KORPORATIVNA PREDNOST – PRIVLAČNOST BRENDA

CORPORATE ADVANTAGE – PREVALITY OF BRAND

Dr. Aleksandar Radulović¹

Vladimir Skoropad, MA²

Dragan Vasić, MA³

UDK 003.65:005.936.43

PREGLEDNI RAD

Apstrakt: *Pravi i uspešni brendovi imaju veliku privlačnu snagu na tržištu. Oni su pravi magnet za targetirane grupe kupaca i potrošača. Po karakteru ispoljavanja privlačne snage brenda, možemo razlikovati dve njihove kategorije – brendove koji ispoljavaju funkcionalnu privlačnost i brendove koji imaju asocijativnu privlačnost.*

Brendovi sa funkcionalnom privlačnošću se zasnivaju na tehnološkoj i inovativnoj superiornosti. Komparativne prednosti kod ovih brendova leže u njihovim funkcionalnim performansama. Komparativne prednosti su opipljive, vidljive i objektivno dokazive. Marketing se dominantno zasniva na tehnološkoj inovativnosti i usklađivanju sa istraživačko – razvojnim aktivnostima. Ovi brendovi predstavljaju kreativne i dobro osmišljene forme zadovoljavanja novih ljudskih potreba i želja potrošača.

Ključne reči: *brend, potrošač, percepcija, motivacija, marketing*

Abstract: *Real and successful brands have great attractive power on the market. They are a real magnet for targeted groups of customers and consumers. By the character of expressing the attractive power of the brand, we can distinguish two of their categories – brands that exhibit functional attractiveness and brands that have associative appeal.*

1 Internacionalni Univerzitet Brčko, E-mail: acaradulovic@gmail.com

2 Poslovni i pravni fakultet, Univerzitet „Union Nikola Tesla“, Beograd.

3 Poslovni i pravni fakultet, Univerzitet „Union Nikola Tesla“, Beograd, E-mail: defendo@blic.net

Brands with functional appeal are based on technological and innovative superiority. The comparative advantages of these brands lie in their functional performances. The comparative advantages are tangible, visible and objectively provable. Marketing is predominantly based on technological innovation and alignment with research and development activities. These brands represent creative and well-designed forms of satisfying new human needs and consumer preferences.

Key words: brand, consumer, perception, motivation, marketing

1. UVOD

Brendovi koji imaju asocijativnu privlačnost zadovoljavaju postojeće ljudske potrebe na osoben i prepoznatljiv način. Komparativne prednosti kod ove kategorije brendova se izvode iz što boljeg razumevanja motiva i želja targetiranih potrošača (*Coca-Cola, Marlboro, Benetton, Calvin Klein, Chanel No. 5...*).

Komparativne prednosti ovih brendova se često vezuju za razne neopipljive asocijacije, nisu za svakog podjednako vidljive, a nisu ni lako dokazive. Marketing ovih brendova se dominantno zasniva na aktivnostima privlačenja postojeće tražnje, naglašenom promotivnom delovanju, stvaranju prestiža i jakog imidža u najširoj javnosti. Ne samo da postoji veliki broj asocijacija na konkretni brend, već postoji i jako veliki broj načina da se te asocijacije izazovu.

2. PERFORMANSE BRENDVA

Osnovne performanse brenda su uvek trodimenzionalno opredeljene: karakterom brenda, svrhom brenda i kredibilitetom brenda. Kome? Čemu? I Od koga? – predstavljaju osnovna pitanja na koja brend mora da ponudi prepoznatljive odgovore.

Karakter brenda. Odgovorom na pitanje – Kome? – jasno se precizira karakter brenda. Karakter brenda opredeljuju korisnici ili potrošači. Karakterni profil brenda (*brandpersonality*) se izvodi iz profila ciljne grupe korisnika ili potrošača. Kao što preduzeće mora biti u stanju da karakterno opiše ciljnu grupu svojih potrošača, na isti način je neophodno opisati i karakter brenda.

Svrha brenda. Odgovorom na pitanje – Čemu? – opredeljuje se svrha brenda. Pokazuje se čemu bi brend trebalo da služi. Svrhom se opredeljuje korisnost brenda. Uvek je poželjno korisničke karakteristike brenda što bolje diferencirati u odnosu na konkurentske brendove.

Kredibilitet brenda. Odgovorom na pitanje – Od koga? – govori se o kvalitetu izvornih vrednosti brenda, o kredibilitetu njegovog vlasnika, njegovog porekla, njegovih kreatora i garanata. Vrednosni kredibilitet brenda u najvećoj meri opredeljuje kompanija ili ličnost koja stoji iza njega, zemlja porekla brenda, geografsko podneblje, simboli i garanti brenda.

1.1. Svesnost brenda

Potrošačeva svesnost brenda se najbolje prepoznaje i vrednuje kroz dve njegove sposobnosti: sposobnost prepoznavanja brenda i sposobnost prisećanja brenda. Sposobnost prepoznavanja se ispoljava pri neposrednom kontaktu sa posmatranim brendom.

Prepoznavanje brenda se vrši ili na podlozi iskustva ili na podlozi stvorene percepcije osnovnih vizuelnih i identitetskih obeležja brenda. Najbolji način za procenu sposobnosti prepoznavanja brenda jeste kroz poređenje sa masom drugih proizvoda u trgovini. Mogućnost izdvajanja i diferenciranja brenda u odnosu na druge izložene brendove predstavlja relevantnu meru ili pokazatelj sposobnosti prepoznavanja brenda.

1.2. Percepcijska obeležja i osobnosti brenda

Sposobnost prisećanja brenda se pokazuje preko memorije. Kod prisećanja, kontakt sa brendom nije fizički nego imaginarni. Radi se o sposobnosti vraćanja predstave o brendu iz memorije potrošača. Prisećanje ili generisanje brenda iz memorije se vrši na osnovu konkretnih identitetskih ili kontekstualnih obeležja koja bi potrošača mogla asociirati na brend. Ukoliko potrošač razmišlja o određenoj kategoriji proizvoda, on će pokušati da se priseti alternativnih brendova i favorizovanog brenda ukoliko on postoji u datoj kategoriji proizvoda. Ukoliko se potrošač nađe u realnoj situaciji ili kontekstu neophodnosti da zadovolji svoju konkretnu potrebu, on će pokušati da se priseti željenog i favorizovanog brenda koji može da mu reši problem.

Kontakt sa brendom. Razumljivo je da je uvek lakše prepoznati određeni brend nego prisetiti se istog. Ukoliko je potrošač u prilici da realno uspostavi kontakt sa određenim brendom, tada više do izražaja dolazi njegova sposobnost prepoznavanja brenda. Ukoliko potrošač nije u prilici da uspostavi direktan kontakt sa nedostajućim i traženim proizvodom, tada je od većeg značaja njegova sposobnost prisećanja brenda. Kod mnogih proizvoda uslužne industrije,

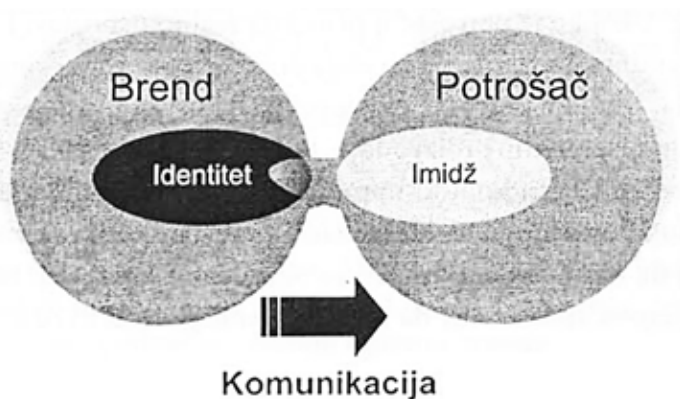
proizvoda trajnog potrošnog karaktera, kao i industrijskih proizvoda, potrošač je u poziciji da mora aktivno tragati za određenim brendom, te je od velikog značaja njegova sposobnost da traženi brend povrati ili oživi iz svoje memorije.

1.3. Percepcija ili imidž brenda

Snaga brenda se zasniva na imidžu brenda i locirana je u svesti potrošača. Imidž brenda jeste slika ili percepcija koju potrošači stvaraju o samom brendu. Pozitivan imidž brenda postoji samo kada potrošači pozitivno reaguju na proizvod. Brend sa pozitivnim imidžom je pogodniji da bude nosilac ekstenzije. Manje je osetljiv na porast cena. Predstavlja dobru podlogu za olakšanu i ubedljiviju promociju. Lakše se prihvata od strane novih kanala prodaje. Svakako da brend može da ima i negativan imidž kod potrošača. Takav brend pokazuje sve suprotne karakteristike od navedenih.

Od identifikacione do relacione uloge brenda. Prvobitna funkcija brenda bila je isključivo identifikaciona. Već smo rekli da se reč brend inicijalno odnosila se na znak kojim su žigosana grla stoke u SAD kako bi se apostrofiralo vlasništvo američkih farmera nad njima.[1] Ova reč upotrebljavana je i za neupadljive oznake koje su umetnici ispisivali ili urezivali na svojim delima. Kasnije, reč brend ulazi u poslovnu praksu kao instrument tržišne identifikacije proizvoda različitih kompanija.

Danas, brend ima mnogo šire značenje od prvobitnog i smatra se bazičnim instrumentom tržišne komunikacije. Brend predstavlja komunikacioni most između kompanije, sa jedne strane, i potrošača i drugih stejkholdera kompanije, sa druge strane.

Slika 1. Identitet i imidž brenda

Od identiteta do imiža brenda. Više teorija bavi se fenomenom identiteta: psihološka, socijalna, teorija simboličkog interakcionizma, transaktivna, strukturalna, relaciona, institucionalna i komunikaciona. [2] Za analizu poslovnog identiteta najvažnija je komunikaciona teorija. Najkraće rečeno, identitet je ono što jedan entitet misli da jeste ili ima nameru da bude, a njegov imidž je način na koji je percipiran od strane drugih (*Slika 1*). Njihova harmonizacija zavisi od sposobnosti komuniciranja.

Postoji tumačenje po kome između termina „identitet” i „imidž” nema bitne razlike.[3] Pravo značenje ovih pojmova i razlike koja postoji među njima moguće je sagledati isključivo u kontekstu vremenske dinamike. Naime, identitetom je moguće upravljati (manipulisati) i u kratkom i u dugom roku. Sa druge strane, imidž je posledica dugogodišnje posvećenosti i strategijskog pristupa tržišnoj komunikaciji.

Harmonizacija identiteta i imidža zavisi od sposobnosti ostvarivanja komunikacione konzistentnosti. Izgradnja distinktivnog identiteta brenda je najbrža i najefektivnija postojeća forma tržišne komunikacije.[4] Već je rečeno da elementi identiteta brenda obuhvataju njegovo ime, logo, slogane, boju, kao i dizajn pakovanja i obeležavanje. Ovi elementi su neposredno kontrolabilne varijable.

Sa druge strane, imidž nije direktno kontrolabilna varijabla. Izgradnja tržišnog imidža vrši se transmisijom identiteta u željenu percepciju potrošača. Imidž jedne kompanije ili brenda rezultat je delovanja sume informacija o tom entitetu na percepciju potrošača. Svaka informacija o brendu može biti odlučujuća determinanta percepcije potrošača. Psihološka i emocionalna determinisanost percepcije individualnog potrošača predstavlja objektivnu barijeru jednostavnoj transformaciji identiteta u željeni imidž. Ključ ka izgradnji uspešnih brendova predstavlja sposobnost kompanije da integracijom mehanizama tržišne komunikacije premesti ovaj jaz.

Imidž sa realnim pokrićem. Elementi identiteta brenda predstavljaju instrumente medijacije između bazične kompetentnosti kompanije i percepcije koju potrošači imaju o njoj – tj. Njenog imidža. Potrošač traži određenu vrstu garancije za očekivani nivo satisfakcije. Tu garanciju potrošač percipira kroz elemente identiteta komunicirane od strane date kompanije ili brenda. Osiguranje ovih garancija formira bazu na kojoj se gradi dugoročni odnos između kompanije (brenda) i potrošača.[5] Može se reći da samo pozitivan imidž sa realnim pokrićem ima perspektivu.

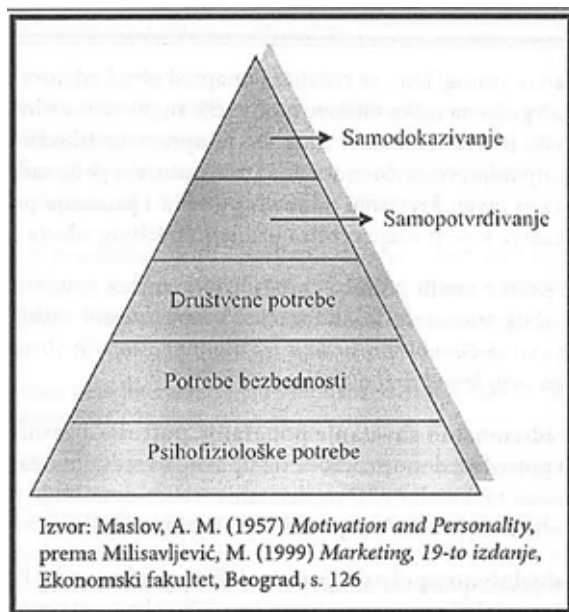
1.4. Konkurentski značaj imidža

Imidž kao konkurentna barijera. Zašto je imidž bitan u brend menadžmentu? Postoji nekoliko razloga. Imidž podrazumeva definisanje jedinstvene tačke prodaje (*unique selling point*[6] percipirane iz ugla potrošača. Konkurentski značaj imidža sadržan je upravo u toj jedinstvenosti (distinktivnosti) kao barijeri u odnosu na konkurente. Upadljiv imidž ne može biti kopiran od strane konkurenata. Zato on predstavlja vredan korporativni resurs. Imidž je sublimirani izraz poslovne kompetentnosti, bez obzira na to šta su njeni izvori.

Imidž kao platforma za geografsku ekspanziju. Širenje poslovnih aktivnosti van domaćeg tržišta podrazumeva ulaganje komunikacionih napora u akviziciju pažnje novih potrošača. Globalno tržište je saturirano različitim brendovima. Razvoj instrumenata globalne komunikacije podigao je stepen informisanosti geografski dislociranih potrošača. Takođe je posredno uticao na svojevrsnu konvergenciju njihovih percepcija. U takvim uslovima, izgrađeni poslovni imidž predstavlja platformu za geografsku ekspanziju poslovnih aktivnosti. Konkurentski značaj transferisanja i prelivanja imidža. Imidž je dobra osnova i za diversifikaciju poslovanja. Radi se o realokaciji resursa i sposobnosti iz jedne u drugu industrijsku granu. [7] Transferom imidža iz jedne oblasti poslovnog delovanja u drugu smanjuje se intenzitet komunikacionih napora. Percepcija potrošača već se nalazi pod uticajem prethodno izgrađenog imidža. *Kompanija Hewlett –Packardje uspešno diversifikovala svoju aktivnostsa elektronike na oblast personalnih računara i štampača.* Transferabilnost je karakteristika imidža koja determiniše njegov konkurentski značaj. Imidž predstavlja integralni deo svake branding i marketing strategije.[8] Izgradnja distinktivnog imidža predstavlja ultimativni dugoročni cilj i pretpostavku poslovanja kako na domaćem, tako i na međunarodnom i globalnom nivou.

1.5. Motivacioni pokretači potrošačkih preferencija

Hijerarhija potreba. Američki psiholog *Abraham Maslow* kreirao je 1957. godine poznatu teoriju motivacije i hijerarhije ljudskih potreba. On je specifičirao pet osnovnih grupa ljudskih potreba: psihofiziološke, potrebe bezbednosti, društvene, potrebu za samopotvrđivanjem i samodokazivanjem (*Slika 2*). [9] Po njemu, samo onda kada su zadovoljene osnovne potrebe (psihofiziološke i potrebe bezbednosti), moguće je uspinjanje na lestvici motivacije i ulaganje napora usmerenih na zadovoljavanje potreba višeg nivoa.

Slika 2. Maslovljeva hijerarhija potreba

Kontinuirano kreiranje novih potreba. Vreme u kome je nastala ova teorija i vreme u kome živimo danas razlikuju se u mnogo čemu. Za ljude koji su živeli u vreme *Maslava*, za zadovoljenje cele hijerarhije potreba bio je potreban celokupni životni vek, čak i u najrazvijenijim državama tog doba.

Slika 3. Harmonizacija brenda i potrošača

Danas, mnogi ljudi se rađaju sa unapred obezbeđenim egzistencijalnim uslovima i polazna tačka njihove motivacije su potrebe zadovoljenja sopstvenog ega. Zašto je ovo značajno? Zato što je upravo to ishodište upravljanja uspešnih kompanija svojim brendovima i transmisija sa polja zadovoljenja potreba potrošača u ravan kreiranja njihovih potreba i pružanja predvidivog potrošačkog iskustva koje postaje prečica prilikom tržišnog izbora (*Slika 3*).

Kreiranje novih potreba rezultira stvaranjem nove tražnje i relativizovanjem značaja postojeće konkurencije.[10] *Lansiranjem izbeljivača Crest kompanija Procter & Gamble prosirila je tražnju sa postojećih 50 na 700 triliona dolara, od čega ovaj brend drži 60%.* [11]

Tradicionalno shvatanje ponašanja potrošača zasnivano je na pretpostavci da potrošači donose odluke o kupovini i vrednuju tržišne alternative u dimenzijama racionalnog. Ovo shvatanje tretira donošenje potrošačkih odluka kao „mehanički proces“ koji je relativno lako predvideti. [12]

Subjektivno ispoljavanje potrošačkih preferencija. Promene koje su se dogodile u globalnoj ekonomiji krajem XX veka imaju svoju refleksiju i na proces donošenja potrošačkih odluka. Svojevrsna konvergencija i izjednačavanje funkcionalnih karakteristika proizvoda različitih proizvođača dovode u pitanje glavnu pretpostavku tradicionalnog shvatanja – da se potrošačke odluke donose na bazi racionalnih pokretača njihovog ponašanja. Savremeni potrošač nalazi se pred gotovo beskonačnim brojem alternativnih načina da zadovolji svoje potrebe. U takvim uslovima gotovo je nemoguće, a i bespredmetno je pokušavati vršiti racionalno vrednovanje tržišnih alternativa. Stoga se potrošačke preferencije transponuju u psihološku i emotivnu ravan, koje postaju glavna pokretačka snaga njihovog ponašanja. [13]

Usmeravajući značaj potrošačkih preferencija. U skladu sa ovim promenama, kompanije se u izgradnji svojih brendova okreću novim izvorima svoje distinktivnosti i borbi za učešće u svesti potrošača. Imidž brenda percipiran od strane potrošača postaje kritična determinanta poslovnih performansi.

Globalno tržište je postalo forum u kome potrošač ima sve aktivniju ulogu u kreiranju i nadmetanju za vrednost.[14] Diktirajući dinamiku tržišta, potrošač postaje važan izvor kompetentnosti za kompaniju. *Pre nego što je lansirala na tržište Windows 2000, kompanija Microsoft je organizovala istraživanje o kome je učestvovalo 650.000 potrošača. Oni su imali priliku da testiraju beta verziju novog operativnog sistema. Neki od njih su čak bili spremni da plate da bi učestvovali u ovom istraživanju kako bi izvršili analizu novog softvera i vrednost koju im on može doneti. Ovo istraživanje pomoglo je kompaniji da otkloni određene nedostatke softvera pre lansiranja na tržište.* [15]

1.6. Dinamika potrošačkog izbora

Brend olakšava potrošački izbor. Zašto je brend bitan iz ugla potrošača? Osnovna ideja brendinga sastoji se u činjenici da on predstavlja prečicu prilikom potrošačkih odluka o kupovini, smanjujući izloženost riziku. Istraživanja pokazuju da se potrošači gotovo uvek oslanjaju na ime kompanije u situaciji kada postoji odsustvo objektivnih informacija potrebnih za donošenje odluka o kupovini. [16] Nepostojanje objektivnih informacija kreira potencijalni rizik za potrošača prilikom njegovog tržišnog izbora.

Brend smanjuje rizik kupovine. Svaki potrošač se susreće sa određenim nivoom rizika prilikom donošenja odluka o kupovini. Istraživanja su pokazala da, kako raste nivo funkcionalnog rizika kome je potrošač izložen, raste i značaj koji percepcija brendova ima prilikom tržišnog izbora. [17] Sukcesivno ponavljanje kupovine određenog brenda indikacija je razvijene lojalnosti koju potrošač ima prema datom brendu. Zašto lojalan potrošač ne vrši zamenu brendova?

Brend povećava troškove zamene. Kao glavna barijera zamene brendova od strane potrošača ističe se postojanje različitih troškova koji tu zamenu prate. Prema jednom istraživanju, identifikovane su tri vrste troškova zamene brendova iz ugla potrošača:

1. proceduralni troškovi zamene – koji podrazumevaju ulaganje vremena i fizičkih napora;
2. finansijski troškove zamene – koji uključuju trošenje finansijskih resursa; i
3. relacioni troškovi zamene – koji podrazumevaju psihološke i emotivne „gubitke” usled zamene brendova.

Rezultati istraživanja pokazuju da, u zavisnosti od dinamike potrošačkih preferencija vezanih za odgovarajući brend, sve tri grupe troškova mogu dominantno uticati na potrošački izbor. [18]

Različito percipiranje vrednosti brenda. Prema jednom istraživanju, za veliku većinu ispitanih potrošača brend predstavlja odlučujući faktor prilikom izbora u kupovini. [19] Sa druge strane, postoje istraživanja čiji rezultati umanjuju ili potpuno odbacuju ulogu koju brendovi imaju prilikom potrošačkog izbora. Jedno istraživanje iz 1999. godine pokazalo je da čak 58% ispitanih potrošača često menja brendove i da većina njih ne pravi jasnu razliku između pojmova „proizvod” i „brend”. [20] Činjenica je da potrošači na različitim tržištima različito percipiraju vrednost brendova. Taj različit tretman posledica je uticaja komponenti marketing okruženja na kreiranje njihove percepcije. Neke od tih komponenti okruženja su iz ugla kompanije kontrolabilne i na njih je moguće delovati. Sa druge strane, neke od njih se u potpunosti nalaze van uticaja kompanija koje se moraju prilagođavati njihovoj dinamici.

1.7. Lojalnost potrošača kao mera vrednosti brenda

Različiti pristupi lojalnosti potrošača. U literaturi se lojalnost definiše na nekoliko načina.[21] Prema bihevioralnom pristupu, lojalnost podrazumeva ponavljanje kupovine određenog brenda. Prema aditudinalnom pristupu, lojalnost podrazumeva jaku internu dispoziciju prema brendu koja rezultira u ponavljanju kupovine. Prema konceptu racionalnog ponašanja, kupovina određenog brenda nije uslov postojanja lojalnosti. Postoje situacije u kojima je potrošač objektivnim okolnostima (nedostatak novca) sprečen da kupi određeni brend, ali to ne znači da ga ne bi kupio ukoliko bi za to imao mogućnosti.

Uz lojalnost viša cena brenda. Prema tradicionalnom shvatanju, jedna kompanija poseduje tržišnu moć u onolikoj meri u kojoj utiče na formiranje tržišne cene jednog proizvoda.[22] Ova definicija suviše pojednostavljuje fenomen tržišne cene i pretpostavlja homogenost proizvoda u okviru jedne kategorije. Činjenica je da postoji trend svojevrsne tehnološke konvergencije koji rezultuje u prihližavanju funkcionalnih performansi proizvoda. Međutim, proizvodi u okviru jedne kategorije mogu imati drastično različite tržišne cene. Jedan mali broj proizvoda u okviru većine grana ima sposobnost da zaračunava više cene od konkurencije, to jest da ostvaruje premijumsku cenu.

Funkcionalno približavanje proizvoda u okviru homogene grupe proizvoda trebalo bi da dovede do usaglašavanja i izjednačavanja njihovih cena u neku ravnotežnu tržišnu cenu. Međutim, to se u praksi ne dešava. Razlog tome su brendovi: potrošači ne kupuju proizvode, već brendove. Potrošač je spreman da plati premijumsku cenu za odgovarajući brend, iako je on možda svestan da za nižu cenu može kupiti proizvod koji funkcionalno ne odstupa od onoga koji preferira.

1.8. Percepcijska obeležja i osobenosti brenda

Tržišna moć brenda. Postojanje premijumskih cena ne negira tradicionalnu definiciju tržišne moći, već je potvrđuje. Naime, pojedini brendovi postaju toliko preferirani od strane određene grupe potrošača da postaju tržišna grana za sebe, sa izuzetno redukovanom mogućnošću supstitucije od strane konkurentskih proizvoda. Poklonici motocikala kompanije *Harley-Davidson* ne kupuju motocikl, već kupuju simbol buntovničkog stila života. Kompanija *Yamaha* proizvodi motocikle koje odlikuje balans sjajnih performansi i cene (*good value for money*), ali oni nikada ne mogu postati supstitut za motocikle sa imenom *Harley-Davidson*.

Dvostruki efekat lojalnosti brendu. Lojalnost potrošača prema brendu ima dvostruki efekat na njegove tržišne performanse (fenomen poznat pod nazivom *Double Jeopardy*).[23] Veliko tržišno učešće jednog brenda, kao posledica lojalnosti potrošača, indikacija je većeg broja potrošača koji kupuju dati brend od potrošača koji kupuju konkurentske brendove.

Drugi efekat sastoji se u sledećem: potrošači brendova, koji imaju veće tržišno učešće, obavljaju veći broj kupovina od potrošača brendova sa manjim tržišnim učešćem. Kumulativni efekat je eksponencijalno unapređenje tržišnih performansi brendova koji su lideri. Uz sve to, istraživanja pokazuju da 34% lojalnih potrošača redovno preporučuje korišćenje brendova koji su predmet njihove lojalnosti.[24]

Vrednovanje lojalnosti brendu. Postoje različiti pokušaji da se izvrši kvantitativno vrednovanje lojalnosti potrošača. *Day* sugeriše upotrebu kompozitnog indeksa lojalnosti koji simultano meri odnos zadovoljstva potrošača upotrebom određenog brenda i broja ponovljenih kupovina istog kao bi se merila stvarna lojalnost potrošača. Sa druge strane, *Agrawal* smatra da se lojalnost može meriti cenovnom razlikom koja je neophodna da bi se potrošač prebacio sa kupovine jednog brenda na kupovinu drugog.[25] *East* ističe da ponavljanje kupovine jednog brenda može biti stvar navike ili nedostatka adekvatnog alternativnog izbora. Ipak, savremeno poslovanje prepuno je primera koji relativizuju ovu tvrdnju. [28]

Kompanija Microsoft je nesumljivo globalni lider na tržištu operativnih sistema, ako se zna da oko 90% svih operativnih sistema na svetu nosi neku od etiketa Windows. Njihov glavni konkurent su operativni sistemi Linux (operativni sistem Linux kreirao je Linus Benedict Torvalds 1991.godine), koji su znatno boljih performansi od Windows-a, a ujedno su i jeftiniji. Međutim, Linux nikako ne uspeva da pretoči funkcionalnu u tržišnu dominantnost. Linux je samo još jedan dobar proizvod na tržištu; Microsoft Windows je brend!

3. REZIME

Osnovne performanse brenda trodimenzionalno su opredeljene: karakterom (kome?), svrhom (čemu?) i kredibilitetom (od koga?) brenda. Karakter brenda se izvodi iz ciljne grupe potrošača. Svrha brenda opredeljuje njegovu korisnost i vrednost za potrošača. Kredibilitet brenda opredeljuje kompanija koja iza njega stoji. U epicentru brendinga nalazi se potrošač i njegova percepcija. Na koji način će jedan brend biti doživljen od strane potrošača, zavisi od racionalnih, ali i od psiholoških i emocionalnih determinanti njegove ličnosti. Uspešan brend ima veliku privlačnu snagu na tržištu. Ta snaga rezultat je imidža koji je izgrađen i lociran u svesti potrošača. Imidž je u poslovanju bitan jer ga odlikuju neimitabilnost i transferabilnost. Prvo, izgrađeni imidž je konkurentska barijera, jer ne može biti imitiran od strane konkurentskih brendova. Drugo, on je dobra platforma za geografsku ekspanziju, jer ga je moguće transferisati na nova tržišta. Treće, pozitivan imidž je osnova za uspešnu diversifikaciju poslovanja, jer ga je moguće transferisati na ekstenzije brenda. Imidž brenda rezultira u razvoju lojalnosti kod svojih potrošača. Posmatran iz ugla potrošača, brend predstavlja prečicu prilikom donošenja odluke o kupovini i smanjuje rizik donošenja pogrešne odluke. Lojalni potrošači retko vrše zamenu brendova jer tu zamenu prate proceduralni, finansijski i relacioni troškovi.

LITERATURA:

1. Schmidt, K. & Ludlow, C. (2002) *Inclusive branding – The Why and How of a Holistic Approach to Brands*, Palgrave MacMillan, New York, p. 1
2. Ravasi, D. & Van Rekom, J. (2003) „Key issues in organizational identity and identification theory“, *Corporate Reputation Review*, Vol. 6, No. 2, pp. 118-132
3. Barrett, G. (1996) *Forensic Marketing – Optimizing Results From Marketing Communication*, McGraw-Hill, New York, p. 78
4. Wheeler, A. (2003) *Designing Brand Identity – A Complete Guide to Creating Building, and Maintaining Strong Brands*, John Wiley & Sons, New Jersey, p. 4
5. Chevalier, M. & Mazzalovo, G. (2003) *Pro Logo – Brands as Factors of Progress*, Palgrave MacMillan, New York, p. 13
6. Marconi, J. (2002) *Reputation Marketing – Building and Sustaining Your Organizations Greatest Asset*, McGraw-Hill, New York, p. 3
7. Barney, J. B. (1997) *Gaining and Sustaining Competitive Advantage*, Addison-Wesley Publishing Company, Inc, Boston, p. 476
8. Hsieh, M. H. (2002) „Identifying Brand Image Dimensionality and Measuring the Degree of Brand Globalization: A Cross-National Study“, *Journal of International Marketing*, Vol. 10, No. 2, pp. 46-67
9. Milisavljević, M. (1999) *Marketing, 18-to izdanje*, Ekonomski fakultet, Beograd, s. 126
10. Kim, W. C. & Mauborgne, R. (2004) *Blue Ocean Strategy – How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant*, Harvard Business School Press, Boston, p. 4-5
11. Nunes, P. F. & Johnson, B. (2003) *Mass Affluence – Seven New Rules of Marketing to Today's Consumer*, Harvard Business School Press, Boston, p. 1
12. Hill, D. (2003) *Body of Truth – Leveraging What Consumers Can't or Won't Say*, John Wiley & Sons, New Jersey, p. 19
13. Zaltman, G. (2003) *How Customers Think – Essential Insights into the Mind of the Market*, Harvard Business School Press, Boston, p. 8
14. *Harvard Business Review on Customer Relationship Management* (2001) Harvard Business School Press, Boston, p. 5
15. *Harvard Business Review on Customer Relationship Management* (2001) Harvard Business School Press, Boston, p. 6
16. Chen, J. & Palivvoda, S. (2004) „The Influence of Company Name in Consumer

- Variety Seeking”, *Brand Management*, Vol. 11, No. 3, pp. 219-231
17. Chaudhuri, A. & Holbrook, M. B. (2002) „Product-Class Effects on Brand Commitment and Brand Outcomes: The Role of Brand Trust and Brand Affect”, *Brand Management*, Vol. 10, No. 1, pp. 33-58
 18. Burnham, T. A., Frels, J. K. & Mahajan, V. (2003) „Consumer Switching Costs: A Typology, Antecedents and Consequences”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol. 31, No. 2, pp. 109-126
 19. Czinkota, M. R. & Ronkainen, I. A. (2004) *International Marketing*, 7th Edition, Thomson South-Western, Mason, Ohio, p. 455
 20. Herman, D. (2003) „Think Short: Short-Term Brands Revolutionize Branding”, Issue, pp. 3
 21. Gounaris, S. & Stathakopoulos, V. (2004) „Antecedents and Consequences of Brand Loyalty: An Empirical Study”, *Brand Management*, Vol. 11, No. 4, pp. 283-306
 22. Wood, L. (1999) „Market Power and its Measurement”, *European Journal of Marketing*, Vol. 33, No. 5/6, pp. 612-630
 23. Morgan, A. (1999) *Eating the Big Fish*, John Wiley & Sons, New Jersey, p. 10
 24. Keller, E. (2005) „Getting Good Buzz: What Can a Global Brand Do?” Word of Mouth Marketing Association website, January 12, http://womma.org/pages/2005/01/getting_good_bu.htm
 25. Amine, A. (1998) „Consumers’ True Brand Loyalty: The Central Role of Commitment”, *Journal of Strategic Marketing*, Vol. 6, pp. 305-319
 26. Amine, A. (1998) „Consumers’ True Brand Loyalty: The Central Role of Commitment”, *Journal of Strategic Marketing*, Vol. 6, pp. 305-319

UTICAJ MASOVNE KOMUNIKACIJE NA PRAVILNU ISHRANU

EFFECT OF MASS COMMUNICATION IN A HEALTHY DIET

Doc.dr Biljana Bepaljko¹

UDK 613.2:32.019.5

PREGLEDNI RAD

Rezime: *Masovna komunikacija predstavlja prenošenje svih oblika informacija i može u velikoj mjeri da utiče na pravilnu ishranu. Porast sve većeg broja bolesti koje su nastale kao posljedica nepravilne ishrane naveo me je na razmišljanje o mogućem uzroku nastanka problema nepravilne ishrane. Izvršena su anketiranja na stanovnicima srednje životne dobi (od 25 do 65godina) na području opštine Banja Luka. Cilj istraživanja je da se utvrdi koliki je uticaj masovne komunikacije na pravilnu ishranu stanovništva. U naučnom radu je korišćena: induktivna, deduktivna, komparativna i metoda kontent – analize. Sprovedena anketiranja su pokazala da anketirane osobe u većem broju smatraju da nisu dovoljno informisane putem novina, televizije i radija o pravilnoj ishrani, ali smatraju da bi novine, televizija i radio kao mediji mogli da utiču na njihovu pravilnu ishranu. U većem procentu stanovništvo ne čita časopise koji se odnose na pravilnu ishranu. Većina anketiranih osoba smatra da nije dovoljno informisana putem televizijskih emisija o bolestima koje mogu nastati kao posljedica nepravilne ishrane. Anketirane osobe u većem broju obraćaju pažnju na hranu koja se reklamira u medijima, na većinu anketiranih osoba reklama ima veliki uticaj na odabir hrane i u većem procentu razmišljaju o uticaju reklamirane hrane na zdravlje. Anketirane osobe u većem procentu se ne informišu putem interneta o pravilnoj ishrani. Na osnovu sprovedenog anketiranja može se zaključiti da uticaj masovne komunikacije kada je u pitanju pravilna ishrana nije u velikoj mjeri zastupljen, i treba raditi na većoj informisanosti stanovništva o pravilnoj ishrani.*

Ključne riječi: *masovna komunikacija, pravilna ishrana, bolesti, posljedice.*

¹ Nastavnica u JU „Poljoprivredna škola“ u Banjoj Luci.

Summary: *Mass communication is organized transfer of all forms of information and can greatly affect the proper nutrition. The rise of the increasing number of diseases that arise as a result of malnutrition caused me to reflect on the possible cause of the problem of malnutrition. Conducted a survey of residents of middle age (25 to 65) in the area of Banja Luka. The aim of the research is to determine what is the impact of mass communication on proper nutrition population. The research work has been used: inductive, deductive, comparative method and content - analysis. Conducted the survey showed that respondents in a number considered not sufficiently informed by newspapers, television and radio on proper nutrition, but believe the newspapers, television and radio as a medium that could affect their proper diet.*

The greater percentage of the population does not read magazines related to proper nutrition. Most respondents considered that it is not sufficiently informed by television shows about diseases that may occur as a result of malnutrition. Respondents in a number of paying attention to the foods that are advertised in the media, the majority of respondents are advertising has a major impact on food choices and were more likely reflect the impact of food advertising on health.

Respondents were more likely not to information through the Internet about good nutrition. On the basis of the survey it can be concluded that the influence of mass media when it comes to proper nutrition is largely represented, and should work on more complete information of the population about proper nutrition.

Key words: *mass communication, nutrition, diseases, consequences.*

1. UVOD

Shvatanje pojmova usmenih, pismenih i elektronskih medija obezbjeđuje panoramsko i, donekle, istorijsko viđenje društvene uloge komunikacija. Naredeni nad ovim fundamentalnim komunikacijskim formama stoje specifični mediji modernog društva. Budući satkani od elemenata usmenog, pismenog i elektronskog, moderni masovni mediji imaju na društvo uticaj koji je derivat ne samo organizacijskih deformacija kakve takvim komunikacijskim formama pripadaju, nego i kompleksa promjenjivih vrijednosti koje njihovu prirodu definišu – zakona po kojima operišu, tehnologija koje upotrebljavaju, vlastite organizacijske forme, profesija koje upošljavaju, sagledanih ciljeva i svrhe, i usmjerenosti na određenu publiku.²

2 Lorimer,R.,Skenelom,P.: *Masovne komunikacije komparativni uvod*. Beograd:CLIO ,1998., str.37.

Mediji svoju funkciju ostvaruju u procesu masovne komunikacije, i zbog te svoje specifične, „uloge“ transmitera (prenosnika) poruke poželjni su i veoma upotrebljivi u najrazličitijim međuljudskim interakcijama. U svakodnevnoj praksi češće se susrećemo sa paradigmom mas- medija, iz čega proizilazi da su mediji u „službi“ ostvarivanja masovne komunikacije, pa ih mnogi nazivaju sredstvima. Kao takvi, mas-mediji su „prigrabili svojstvo pogodnog sredstva u procesu tržišnog komuniciranja“, nalazeći da su za prenos poruka od emitora (proizvođača) do recipijenta (potrošača) najpogodniji masmediji, počev od štampe, preko radija, pa do najnovijeg elektronskog medija Interneta (Web-a). Sve ove masmedije marketinška praksa koristi radi „materijalizacije“ svojih marketinških interesa, tj. ciljeva u koje, svakako, spadaju profit, odnosno zadovoljenje potreba krajnjih korisnika - potrošača.³

Pravilna ishrana je najbolja zdravstvena metoda i način prevencije mnogih oboljenja koju provodi svaki pojedinac, stvarajući temelj optimalnog zdravlja i zdravog načina života te je zbog toga najbolje jesti pametno.

Medicina budućnosti bit će više posvećena promociji zdravlja nego liječenju bolesti. Rano otkrivanje raka, dijabetesa, hipertenzije, sve je to sekundarna prevencija. Uvijek ćemo trebati i lijekove i medicinske intervencije, međutim prava primarna prevencija jeste čuvanje i poboljšanje zdravlja pravilnom ishranom i umjerenom tjelesnom aktivnošću.

Čovjekovo zdravlje, kreativnost, efikasnost i raspoloženje direktno su uslovljeni načinom ishrane koji svakodnevno primjenjuje. Zdrava ishrana u porodici omogućava mnogo pravilniji fizički i duhovni razvoj djece i više radosti i ljubavi u međusobnoj komunikaciji i zajedničkom životu. Zdrava ishrana temelji se na uravnoteženom unosu hranjivih materija.⁴

Porast sve većeg broja bolesti koje su nastale kao posljedica nepravilne ishrane navelo me je na razmišljanje o mogućem uzroku nastanka problema nepravilne ishrane. Dosadašnja istraživanja su se uglavnom odnosila na uticaj nepravilne ishrane na bolesti pojedinih organa i pokazala su da nepravilna ishrana u velikoj mjeri utiče razvoj bolesti kod pojedinih organa, dok se istraživanje o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu prema mom saznanju na području opštine Banja Luka vrši po prvi put.

Cilj istraživanja je da se utvrdi uticaj masovne komunikacije na pravilnu ishranu stanovništva. U naučnom radu su korištene: induktivne, deduktivne, komparativne metode i metod kontent analize.

3 Zonić, D.: *Svet reklame*. Beograd: Izdavačko preduzeće PROSVETA, 1999., str.133-134.

4 Ašimi-Velija Z., Stević, E.: *Pravilna ishrana – Zdrav i dug život*. Sarajevo. Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo, Udruženje dijabetičara Kantona Sarajevo, 2009., str.7.

Aspekti istraživanja su da stanovništvo nije dovoljno informisano od strane masovne komunikacije o pravilnoj ishrani.

Materijal za istraživanje dobijen je na osnovu rezultata do kojih se došlo na osnovu sociološkog eksperimenta – anketiranja koje je izvršeno u Banjoj Luci na 130 stanovnika muškog i ženskog pola srednje životne dobi od 25 – 65 godina.

Aktuelnost istraživanja je pojava sve većeg broja bolesti koje nastaju kao posljedica nepravilne ishrane.

2. MASOVNA KOMUNIKACIJA

Masovna komunikacija je fenomen koji uključuje istovremeno i masovnu produkciju, masovnu recepciju (primanje) poruka. Masovnu komunikaciju karakteriše penetrantnost medijskih poruka. Ljudsko društvo se više nego ikad u istoriji, pod uticajem medija mjenjalo u toku posljednjeg stoljeća. Najprije, sistemi masovne komunikacije, kao što su telefon, radio i televizija, a u posljednje vrijeme i sateliti i internet, postali su dostupni sve većem obimu populacije.

Masovni mediji su dio realnosti ljudskog svijeta, ali dio koji determiniše ne samo njeno kreiranje, interpretaciju, već i njeno osmišljavanje.⁵ U radu je dat pregled sredstava masovne komunikacije i to: novina, časopisa, televizije, radija, reklame i interneta i izvršena je analiza odgovora anketiranih osoba srednje životne dobi o uticaju sredstava masovne komunikacije na pravilnu ishranu.

3. NOVINE

Novine su naziv za štampane periodičke publikacije koje redovno izlaze - najčešće dnevno ili sedmično - te donose vijesti s raznih područja društvene, političke, kulturne i sportske djelatnosti, izvještavaju o dnevnim događajima, donose priče, romane u nastavcima i stripove, vremensku prognozu, objavljuju oglase, reklame itd. Vijesti mogu sadržavati i fotografiju/e. Novine su najstariji način širenja vijesti, a u današnjem obliku su nastale prije otprilike tri stotine godina. Iako daleke prethodnike imaju u službenim obavještenjima u Starom Rimu, svoj današnji oblik su profilirali tek u 17. vijeku, s razvojem trgovine i pismenosti. Sve do druge polovine 20. vijeka i pojave televizije su predstavljali

5 Tomić, Z.,: *Komunikacija i javnost*. Beograd: „Čigoja štampa“, 2004., str.64.

najvažniji izvor informacija u svijetu, odnosno najvažnije sredstvo za kreiranje javnog mnijenja.⁶

Na osnovu analize sprovedenog anketiranja osoba srednje životne dobi o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu može se zaključiti da su novine kao sredstvo masovne komunikacije kada je u pitanju pravilna ishrana prema mišljenju anketiranih osoba negativno i pozitivno zastupljene što potvrđuju odgovori na sljedeća pitanja: 1) Da li smatrate da ste putem novina dovoljno informisani o pravilnoj ishrani? (anketirane osobe su se u 20 ili (15,3%) slučajeva izjasnile pozitivno, dok je se većina anketiranih osoba i to 110 ili (84,6%) izjasnila da putem novina nije dovoljno informisana o pravilnoj ishrani. Na pitanje: Da li smatrate da novine kao mediji mogu da utiču na vašu pravilnu ishranu? (većina anketiranih osoba se izjasnila pozitivno i to 116 ili (89,2%), dok je samo 14 ili (10,7%) anketiranih osoba izjasnilo negativno na osnovu čega se može zaključiti da novine kao medij mogu u velikoj mjeri da utiču na stanovništvo kada je u pitanju pravilna ishrana.

4. ČASOPIS

Časopis je periodička publikacija koja izlazi u redovnim vremenskim razmacima i najčešće pokriva određeno područje. Razlikujemo nenaučne i naučne časopise . Do devedesetih godina dvadesetog vijeka postojali su samo štampani časopisi, a krajem prošlog stoljeća pojavili su se i elektronski časopisi , koji mogu biti jednakost štampanog časopisa ili izvorni elektronski časopis.Nenaučni časopisi. Nenaučnim časopisima obično se smatraju publikacije koje nisu izdale neke akademske ili naučne institucije. Uglavnom su specijalizirani za neku temu (npr. društveni život, politika, računari, automobili, muzika i tako dalje) i obično izlaze više puta godišnje (sedmično, dvosedmično, mjesečno). Naučni časopisi. Naučne časopise uglavnom izdaju akademske i naučne institucije. Tekstovi u naučnim časopisima svrstavaju se u nekoliko kategorija, npr. izvorni naučni članak, stručni članak, pregledni članak, prethodno saopštenje, prikaz, recenzija i tako dalje.⁷

Na osnovu analize sprovedenog anketiranja osoba srednje životne dobi o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu može se zaključiti da većina anketiranih osoba ne čita časopise koji se odnose na zdravu ishranu što

6 <https://sh.wikipedia.org/wiki/Novine> (8.7.2013. 16:30h)

7 <https://hr.wikipedia.org/wiki/Časopis> (8.7.2013. 17:00h)

potvrđuje odgovor na sljedeće pitanje. Da li čitate časopise koji se odnose na zdravu hranu? (anketirane osobe su se u 43 ili (33,0%) slučajeva izjasnile pozitivno, dok je se čak 87 ili (66,9%) anketiranih osoba izjasnilo negativno što je zabrinjavajući podatak.

5. TELEVIZIJA

Televizija kao savremeni elektronski medij uspjela je da „osvoji“ ogroman broj „pristalica“ -gledalaca, koji od svog vremenskog budžeta troše po više sati na kontakt s televizijom, prepuštajući se njenom „šarmu i zavodljivosti“.Ove pogodnosti mnogi propagandisti koriste u marketinško -propagandne svrhe, posredstvom televizije kao medija za propagandnu kampanju.

Televiziju, kao mogući medij za propagandne svrhe,Vračar⁸ vidi kao „prioritetni medij“, analizirajući elemente koji je u tom smislu favorizuju,i navodi sljedeće Koenove „ nalaze“ :

- (1) brojnost (veličina) auditorijuma,
- (2) relativno niski troškovi propagande,
- (3) prostor i mogućnost za kreativnu poruku,
- (4) masovno gledanje poruke,
- (5) selektivnost auditorijuma u odnosu na programsku orijentaciju i ciljnu grupu i druge.⁹

Na osnovu analize sprovedenog anketiranja osoba srednje životne dobi o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu može se zaključiti da je televizija kao sredstvo masovne komunikacije kada je u pitanju pravilna ishrana negativno i pozitivno zastupljena što potvrđuju odgovori na sljedeća pitanja: 1) Da li smatrate da se putem televizijskih emisija dovoljno govori o pravilnoj ishrani?(anketirane osobe su se u 35 ili (26,9%) slučajeva izjasnile pozitivno, dok je se čak 95 ili (73,0%) osoba izjasnilo negativno što znači da se prema mišljenju većine anketiranih osoba putem televizije nedovoljno govori o pravilnoj ishrani, 2) Da li ste dovoljno informisani putem televizijskih emisija o bolestima koje mogu nastati kao posljedica nepravilne ishrane? (nažalost, anketirane osobe su se u 30 ili (23,0%) slučajeva izjasnile pozitivno, dok je se čak 100 ili (76,9%)

8 Zonić,D.: *Svet reklame*. Beograd: Izdavačko preduzeće PROSVETA,1999., str.144.

9 Zonić,D.: *Svet reklame*. Beograd: I zdavačko preduzeće PROSVETA,1999., str.143 - 144.

izjasnilo negativno što je zabrinjavajući podatak, 3) Na pitanje: Da li televizija kao medij može da utiče na vašu pravilnu ishranu? (većina anketiranih osoba je se izjasnila pozitivno i to 117 ili (90,0%) dok je se samo 13 ili (10,0%) anketiranih osoba izjasnilo negativno, što znači da većina anketiranih osoba smatra da televizija može u velikoj mjeri da utiče na njihovu pravilnu ishranu.

6. RADIO

Radio je savremeno sredstvo masovne komunikacije koji svojom specifičnošću omogućava brzo i efikasno slanje (difuziju) informacija, među kojima su i propagandno reklamne poruke. Radio kao prvi elektronski medij uspio je da stekne izvjestan prioritet u odnosu na štampu, tj. novine i časopise. To se ogleda u mogućnostima plasiranja informacija i poruka na velikom prostoru, taj „prijem“ poruka besplatan je i moguć tokom cijelog dana. Prijem poruka i informacija preko radija kao medija „ide“ preko čula sluha i ono ne zahtijeva veliko naprezanje, izuzev određene pažnje (čulne koncentracije-registracije). Ove pogodnosti radija propagandisti koriste od same pojave ovog medija. Korišćenje radija u propagandne svrhe ima i određene pretpostavke. Naime, „registrovanje“ reklamno - propagandne poruke zahtijeva od recipijenta da uspostavi izvjestan kontakt sa sadržajem poruke, odnosno da preko čula sluha i intelektualno - logičkih struktura stvori predstavu o onome što je vrijednost poruke, a u reklamnoj poruci to je određeni predmet- proizvod-usluga i drugo.

Komunikativna veza recipijenta (slušaoca radija) i komunikatora (oglašivača, autora poruke) uslov je za stvaranje predstave o nečemu što se propagira, nudi na korišćenje-upotrebu. Radio je, prema Vračaru¹⁰, „najjednostavnije sredstvo komuniciranja“ i kao medij „ima niz karakteristika koje ga čine pogodnim sredstvom za plasman propagandnih poruka“.¹¹

Na osnovu analize sprovedenog anketiranja osoba srednje životne dobi o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu može se zaključiti da je radio kao sredstvo masovne komunikacija prema mišljenju anketiranih osoba negativano i pozitivno zastupljen što potvrđuju odgovori na sljedeća pitanja: 1) Da li smatrate da se putem radija dovoljno govori o pravilnoj ishrani? - anketirane osobe su se u 17 ili (13,0%) slučajeva izjasnile pozitivno, dok je se čak 113 ili (86,9%) izjasnilo negativno na osnovu čega se može zaključiti da je prema

10 Zonić, D.: *Svet reklame*. Beograd: Izdavačko preduzeće PROSVETA, 1999., str.141.

11 Zonić, D.: *Svet reklame*. Beograd: Izdavačko preduzeće PROSVETA, 1999., str.140 – 141.

mišljenju većine anketiranih osoba kada je u pitanju pravilna ishrana radio kao sredstvo masovne komunikacija slabo zastupljen, 2) Da li radio kao medij može da utiče na vašu pravilnu ishranu? (anketirane osobe su se u 18 ili (13,8%) slučajeva izjasnile negativno, dok je se čak 112 ili (86,1%) anketiranih osoba izjasnilo da radio kao medij može da utiče na njihovu pravilnu ishranu što je veoma pozitivno.

7. MARKETING IZ UGLA REKLAMNO – PROPAGANDNIH PORUKA

Marketing je, posmatran sa ekonomskog aspekta, proces planiranja i realizacije koncepcije, promocije i prenosa ideja, roba i usluga, s ciljem da se preko adekvatnog ambijenta (uglavnog tržišnog) obavri razmjena promotivno – upotrebne vrijednosti (pa i umjetničkog dijela), i da se tim činom razmjene zadovolje ciljevi proizvodno – uslužnog subjekta i potrošača kao pojedinca.¹² Posredovanje promotivne vrijednosti masovnim medijima podrazumijeva korišćenje reklamno – propagandnih poruka, čija se struktura zasniva na elementima: šta, kako, gdje, kome. Propagandno – reklamna poruka je specifična po svom karakteru, a sam sadržaj zasniva se na: smislu, značenju i simbolu. Sve to čini strukturu simboličkog značenja same poruke, kojom se potrošač želi „nagovoriti“ na čin kupovine promovisanog proizvoda. Proces masovnog komuniciranja dešava se na relaciji proizvođač – potrošač, podrazumijevajući mas – medije kao kanale za prenos – distribuciju poruka. Taj proces bio bi zaustavljen i onemogućen ukoliko bi se isključila iz njega reklamno – propagandna poruka. Poruka, zapravo, predstavlja najznačajniji element tog procesa pa i cijelog komunikacionog kompleksa. Veoma važan segment u prirodi i karakteru samih reklamno – propagandnih poruka jeste njihovo kreiranje kao složen čin i postupak, kome medijateri i kreatori poruka pristupaju s velikom pažnjom, znanjem i kreativnošću.

Kreiranje reklamno – propagandnih poruka, podrazumijeva dvije faze: kreativnu i fazu njene produkcije, a sama suština cjelokupnog kreativnog pristupa jeste u aktiviranju potrošačevih motiva. Aktiviranje motiva, posredstvom reklamno – propagandnih poruka ostvaruje se preko apela koji pozivaju na štednju, želje za dobitkom, na racionalizaciju, sreću, čuvanje zdravlja i drugo. Kreiranje propagandno – reklamnih poruka je moguće ukoliko se smisli dobra ideja, ukoliko se nađe originalno rješenje, zapravo, ono je moguće tek u stvaralačkoj klimi i ambijentu njenih autora i tvoraca, ili u preduzeću, odnosno profesionalnoj

12 Zonić, D.: *Svet reklame*. Beograd: Izdavačko preduzeće PROSVETA, 1999., str.204 – 205.

agenciji; ili u mas – medijima. Kreiranje propagandno – reklamne poruke je specifično i zavisi od prirode mas – medija preko kojeg se distriburira poruka, a u tom činu produkcije i kreiranja poruke veoma je važno postići sugestibilnost odnosno imati dobru argumentaciju za ubjeđivanje tehnologijom koja se koristi. Kreiranje reklamno – propagandne poruke zahtijeva dobro poznavanje procesa masovne komunikacije i svih njegovih elemenata: psiholoških faktora i tehnologije mas – medija kao distributera naznačenih poruka. Kreiranje reklamno – propagandnih poruka može se okvalifikovati i kao transmisija ideja da se određeni predmet (proizvod) preporučiti velikom broju korisnika, pri čemu posebnu pažnju treba posvetiti izboru simbola za struktuiranje sadržaja poruke i pobuđivanje emocija potrošača u „pravcu“ propagandnog proizvoda – usluge.¹³

Na osnovu analize sprovedenog anketiranja osoba srednje životne dobi o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu može se zaključiti da je reklama kao sredstvo masovne komunikacije pozitivna što potvrđuju odgovori na sljedeća pitanja: 1) Da li obraćate pažnju na hranu koja se reklamira u medijima? (anketirne osobe su se u 115 ili (88,4%) slučajeva izjasnile pozitivno, dok je se 15 ili (11,5%) osoba izjasnilo negativno, što znači da anketirane osobe u većem procentu obraćaju pažnju na hranu koja se reklamira u medijima, 2) Da li reklama ima veliki uticaj na vaš odabir hrane? (većina anketiranih osoba je se izjasnila pozitivno i to 97 ili (74,6%) dok je se 33 ili (25,3%) osoba izjasnilo negativno na osnovu dobijenih rezultata reklama u većem procentu ima veliki uticaj na odabir hrane, 3) Da li prilikom posmatranja reklame razmišljate o uticaju reklamirane hrane na zdravlje? (anketirane osobe su se u 90 ili (69,2%) izjasnile pozitivno što je dobro, dok je se 40 ili (30,7%) osoba izjasnilo negativno ali, treba težiti i da se taj procenat još više smanji.

8. INTERNET

Internet povezuje milione pojedinačnih korisnika i mreža pomoću satelitske i kablovske tehnologije i omogućava im pristup na World Wide Web – koju uglavnom koriste komercijalne organizacije - i Usenet, mrežu namjenjenu privatnim licima organizovanu u hiljadama „forum“ Ove mreže mogu da se koriste za oglašavanje i promociju (uključujući i univerzitetske institucije, od kojih mnoge sada imaju Internet prezentacije svojih aktivnosti); za onlajn izdavaštvo i za komunikaciju između pojedinaca putem elektronske pošte (e-mail). Značaj

13 Zonić,D.: *Svet reklame*. Beograd: Izdavačko preduzeće PROSVETA,1999., str.212 – 213.

Interneta za medijsku kulturu ide dalje od toga da bude samo još jedan skok u brzom širenju informacija. On predstavlja u potpunosti nov medij, koji koristi ogroman potencijal koji moderni kompjuteri imaju za obradu informacija, sada lako dostupnih tržištu masovne potrošnje, jednako kao i tradicionalnim korisnicima u nauci i industriji, i za distributivnu moć kablovskih i satelitskih sistema za prenos. Internet i dalje, do današnjeg dana, predstavlja najradikalnije poništavanje granica vremena i prostora koje su onemogućavale komunikaciju među ljudima još od vremena kada smo napustili savane i naučili da koristimo jezik.

Danas cvijeta mnoštvo spekulacija o tome šta će Internet uraditi ljudskom društvu i za njega. Iz jedne perspektive – koju bi smo mogli opisati kao utopijsku – Internet zaista najavljuje izgradnju istinskog globalnog sela, benigne virtualne zajednice dostupne svakome ko ima kompjuterski terminal i znanje o tome kako da ga koristi. Ova pretpostavka naglašava pristupačnost i interaktivnost novog medija - činjenicu da on omogućava običnim ljudima da komuniciraju sa udaljenim kontinentima pritiskom na jednu tipku, relativno jeftino (u poređenju sa telefonom i faksom), o svakoj temi od interesa za korisnika.¹⁴

Na osnovu analize sprovedenog anketiranja osoba srednje životne dobi o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu može se zaključiti da je internet kao sredstvo masovne komunikacije kada je u pitanju pravilna ishrana slabo zastupljen kod anketiranih osoba što potvrđuje odgovor na sljedeće pitanje:

Da li se putem interneta informišete o pravilnoj ishrani? (nažalost, samo je se 36 ili (27,6%) osoba izjasnilo pozitivno, dok je se čak 94 ili (72,3%) osoba izjasnilo negativno, što znači da većina anketiranih osoba nema naviku da se informiše putem interneta kada je u pitanju pravilna ishrana što je zabrinjavajuće.

9. PITANJA ANKETIRANIH OSOBA

1. Da li smatrate da ste putem novina dovoljno informisani o pravilnoj ishrani?
2. Da li smatrate da novine kao medij mogu da utiču na vašu pravilnu ishranu?
3. Da li čitate časopise koji se odnose na zdravu hranu?
4. Da li smatrate da se putem televizijskih emisija dovoljno govori o pravilnoj ishrani?
5. Da li ste dovoljno informisani putem televizijskih emisija o bolestima koje mogu nastati kao posljedica nepravilne ishrane?

14 Brigs, A., Kobli, P.: *Uvod u studije medija*. Beograd: CLIO, 2005., str. 289-290.

6. Da li televizija kao medij može da utiče na vašu pravilnu ishranu?
7. Da li smatrate da se putem radija dovoljno govori o pravilnoj ishrani?
8. Da li radio kao medij može da utiče na vašu pravilnu ishranu?
9. Da li obraćate pažnju na hranu koja se reklamira u medijima?
10. Da li reklama ima veliki uticaj na vaš odabir hrane?
11. Da li prilikom posmatranja reklame razmišljate o uticaju reklamirane hrane na zdravlje?
12. Da li se putem interneta informišete o pravilnoj ishrani?

10. ZAKLJUČAK

U današnje vrijeme mediji svoju funkciju sve više ostvaruju u procesu masovne komunikacije. Zbog svog širokog opsega imaju mogućnost da prenose informacije prema velikom broju stanovnika. Porast sve većeg broja bolesti vezanih za nepravilnu ishranu naveli su me na razmišljanje o mogućem uzroku nastanka problema nepravilne ishrane.

Sprovedeno anketiranje o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu stanovništva je pokazalo da ispitanici u većem procentu smatraju da putem novina nisu dovoljno informisani o pravilnoj ishrani. Anketirane osobe su se u većem procentu izjasnile da novine kao medij mogu u velikoj mjeri utiču na njihovu pravilnu ishranu. Nažalost, većina anketiranih osoba je se izjasnila da ne čita časopise koji se odnose na zdravu hranu. Većina anketiranih osoba smatra da se putem televizijskih emisija ne govori dovoljno o pravilnoj ishrani i o bolestima koje mogu nastati kao posljedica nepravilne ishrane, ali da televizija kao medij može u velikoj mjeri da utiče na njihovu pravilnu ishranu. Takođe većina anketiranih osoba smatra da se putem radija ne govori dovoljno o pravilnoj ishrani ali da bi veći uticaj radija kada je u pitanju pravilna ishrana mogao da ima pozitivan uticaj. Anketirane osobe u većem procentu obraćaju pažnju na hranu koja se reklamira u medijima, reklama ima veliki uticaj na njihov odabir hrane, i prilikom posmatranja reklamirane hrane anketirane osobe razmišljaju o uticaju reklamirane hrane na zdravlje. Većina ispitanika se izjasnila da se putem interneta ne informiše o pravilnoj ishrani što je veoma negativno.

Na osnovu sprovedenog anketiranja o uticaju masovne komunikacije na pravilnu ishranu može se zaključiti da uticaj masovne komunikacije kada je u pitanju pravilna ishrana po mišljenju ispitanika nije u velikoj mjeri zastupljen, i treba raditi na većoj informisanosti stanovništva o pravilnoj ishrani, prije svega

putem novinskih članaka, edukovati stanovništvo da se o pravilnoj ishrani informišu putem časopisa, uvesti više emisija na televiziji i radiju koje se odnose na pravilnu ishranu i na posljedice nepravilne ishrane po zdravlje ljudi, reklamirati što više zdravu hranu, i upućivati stanovništvo da se i putem interneta mogu informisati o pravilnoj ishrani što bi moglo da ima pozitivan uticaj na rješenje problema nepravilne ishrane.

LITERATURA:

1. Lorimer, R., Skenelom, P.: *Masovne komunikacije komparativni uvod*. Beograd: CLIO, 1998., str. 3.
2. Zonić, D.: *Svet reklame*. Beograd: Izdavačko preduzeće PROSVETA, 1999., str. 133-134.
3. Ašimi-Velija Z., Stević, E.: *Pravilna ishrana – Zdrav i dug život*. Sarajevo. Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo, Udruženje dijabetičara Kantona Sarajevo, 2009.
4. Tomić, Z.: *Komunikacija i javnost*. Beograd: „Čigoja štampa“, 2004., str. 64.
5. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Novine> (8.7.2013. 16:30h)
6. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Časopis> (8.7.2013. 17:00h)
7. Brigs, A., Kobli, P.: *Uvod u studije medija*. Beograd: CLIO, 2005.

IZAZOVI I SUBJEKTI U BORBI PROTIV TERORIZMA

CHALLENGES AND SUBJECTS IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM

Dr. Zoran Kovačević¹

Ljubomir Kuravica²

UDK 341.231.14:343.8:343.341(497.6)

PREGLEDNI RAD

Sažetak: *U suzbijanju terorizmu koriste se dva opšta metoda kriminalne-kriminološke politike: prevencija i represija. Represija kao metod je i dalje nužnost u postupanju subjekta državnog aparata prinude, a prevencija neophodna potreba ukoliko se želi efikasnije suprostavljanju terorizmu i drugim pratećim oblicima savremenog kriminaliteta uz jačanja svijesti i deradikalizaciji osoba koja su označena kao moguća prijetnja nacionalnoj sigurnosti BiH. Cilj rada: Jeste da se istraži raspoloživi mehanizmi državnog aparata BiH u suprostavljanju terorizmu. Metodologija: Istraživanje će biti realizovano primjenom određenih metoda naučnog saznanja. U radu ćemo koristiti kombinaciju opštih naučnih metoda, posebnih naučnih metoda, empirijskih metoda i metoda rješavanja operativnih problema. Ograničenja istraživanja (rada): Istraživanjem će biti analizirano stanje predmetnog problema gdje će se kroz statističke podatke sagledati stanje, kretanje i struktura terorističkih pojava oblika, posmatrani u dvogodišnjem periodu 2016. i 2017.godine za teritoriju Bosnu i Hercegovinu, te će se koristiti zvanični podaci policijskih agencija i to: Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Federalne uprave policije, Državne agencije za istrage i zaštitu, SIPA-e BiH, Granične policije BiH, Policije Brčko distrikta i Službe za poslove sa strancima BiH. Rezultati/generalni zaključak: Na osnovu sprovedenog istraživanja izvesti će se argumentovani zaključci koji se odnose na prednosti i nedostatke pozitivnopravnih rješenja prilikom suzbijanja predmetnog problema, kao i mogući pravac daljih zakonskih modifikacija uz odgovarajuće prijedloge u delege ferenda smislu. Opravdanost*

1 Direkcija za koordinaciju policijskih tijela BiH, e-mail: zoran.kovacevic@dkpt.gov.ba

2 Ministarstvo sigurnosti BiH, e-mail: ljubomir.kuravica@msb.gov.ba

istraživanja/rada: Opravdanost istraživanja je da Bosna i Hercegovina na adekvatan način odgovori izazovima koji nosi savremeno doba i sve veća opasnost od terorističkih prijetnji kao i adekvatna spremnost subjekata u njihovom suzbijanju.

Ključne riječi: terorizam, suzbijanje, krivična djela, preventivni metodi, statistički podaci.

Abstract : *Two major methods of crime-criminological policy: prevention and repression are used in countering terrorism. Repression as a method is still a necessity in the treatment of a state apparatus of coercion, and prevention is an indispensable need in order to be more effective against terrorism and other accompanying forms of contemporary criminality, with the strengthening of the consciousness and deradification of persons identified as a possible threat to BiH's national security. Aim of the work: It is to explore the available mechanisms of BiH state apparatus in countering terrorism. Methodology: The research will be realized using certain methods of scientific knowledge. In this paper we will use a combination of general scientific methods, special scientific methods, empirical methods and methods of solving operational problems. Restrictions on Research (Work): The research will analyze the state of the problem in question, where the statistics, the state, the movements and the structure of the terrorist manifestations will be analyzed, observed in the two-year period 2016 and 2017 for the territory of Bosnia and Herzegovina, and the official data of the police agencies will be used: Republika Srpska Ministry of Interior, Federal Police Administration, State Investigation and Protection Agency, SIPA BiH, Border Police of BiH, Police Brcko District and Bureau of Foreign Affairs. Results / general conclusion: Based on the conducted research, argumentative conclusions will be drawn regarding the advantages and disadvantages of positive legal solutions in addressing the issue in question, as well as the possible direction of further legal modifications with appropriate of the delegates in the sense of the term. Justification of research / work: The justification for the research is that Bosnia and Herzegovina adequately responds to the challenges posed by the contemporary age and the increasing danger of terrorist threats as well as the adequate readiness of the subjects in their fight against them.*

Key words: terrorism, suppression, criminal offenses, preventative methods, statistical data.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Suprostavlanje terorizmu može biti efikasno i uspješno ako se tačno i adekvatno sagleda njegovo pravo mjesto u društveno ekonomskom i političkom sistemu zemlje kao i zemalja u okruženju i ako svi nadležni subjekti sa državom na čelu djeluju sinhronizovano, sa blagovremenom bezbjednosnom procjenom, iz čega se može zaključiti da primjena samo preventivnih mjera ne može da dovede do njegovog efikasnog suzbijanja. U radu na sprečavanju i otkrivanju terorističkih oblika nužna je međusobna saradnja Agencija za sprovođenje zakona u BiH, prvenstveno svih policijskih tijela, organa gonjenja kao i Obavještajne službe u BiH, uz primenu naučnih i praktičnih metoda i adekvatnog korišćenja dostignuća pojedinih prirodnih i tehničkih nauka u sklopu dokaznih radnji. Uspješno suprostavlanje terorizmu u uslovima koji su aktuelni u našem društvenom-političkom i ekonomskom životu podrazumijeva tri nivoa.

Prvi nivo, koji je u najvećem obimu preventivnog karaktera, u kojoj učestvuje država sa svim nadležnim državnim, društvenim i drugim organima i subjektima s ciljem otklanjanja uslova koji pogoduju nastojanju i razvoju terorističkih aktivnosti i ukazivanje na njegove prve pojavne oblike. Drugi nivo sastoji se u operativnoj djelatnosti policijskih tijela u BiH i drugih nadležnih organa na identifikaciji postojećih pojava oblika i preduzimanju operativno kriminalističkih mjera i radnji s ciljem otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja konkretnih krivičnih djela. Pojam represije (lat.Reprimere – potisnuti, potiskivati, suzbiti) znači kaznenu mjeru, sredstvo prisile, sprečavanje, obuzdavanje, suzbijanje, prigušivanje; u krivičnom pravu pod represijom podrazumijevamo akciju kojom se reagira na neko učinjeno ili neko nastalo zlo. U borbi sa kriminalitetom represija obuhvaća reagiranje društva na već učinjena krivična djela primjenom kazni i drugih krivičnih sankcija.³ Najčešće operativno taktičke mjere i radnje policijskih tijela u praksi su blokada i racija. Blokada je složena operativno – taktička mjera i dobro planirana i organizirana operativno taktička radnja ili ograničenje kretanja osoba i vozila određeno vrijeme na određenom prostoru.⁴ Racija je policijsko-taktička radnja u kojoj je inkludirana blokada, a koja se preduzima kada je za neophodno potrebno vrijeme blokade potrebmo ograničiti kretanje na određenom prostoru ili u objektu, kako bi se izvršilo utvrđivanje istovjetnosti svih zatečenih lica, zatim izvršio pregled sumljivih lica, prostora i prostorija, te

3 Šeparović Z, *Kriminologija i socijalna patologija*, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb-Beograd, 1987. god. str. 233.

4 Modly D. i Korajlić N., *Kriminalistički riječnik*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2002. str. 43.

ukoliko se ukaže opravdana potreba, određena lica privela u organe policije radi dalje kriminalističke obrade, a pronađeni predmeti privremeno oduzeli u svrhu dokazivanja krivične odgovornosti.⁵

Treći nivo borbe protiv terorizma obuhvata krivični postupak što spada u nadležnost tužilaštva i suda. Pomenuta faza podrazumijeva efikasnije vođenje krivičnog postupka kao i oštriju kaznenu politiku. Treba napomenuti da su novim krivičnim procesnim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovini uvedene, po prvi put, posebne istražne radnje, koje

omogućuju efikasniju operativnost i prikupljanje ključnih dokaza za suprotavljanje terorizmu.⁶

Radi se o sljedećim radnjama:

1. nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija;
2. pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnjenje podataka;
3. nadzor i tehničko snimanje prostorija;
4. tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta;
5. prikriveni istražitelj i informator;
6. simulirani otkup i simulirano davanje potkupnine;
7. nadzirani prijevoz i isporuka predmeta krivičnog djela.⁷

2. SUBJEKTI U BORBI PROTIV TERORIZMA

Na nivou Bosne i Hercegovine, u okviru Ministarstva bezbjednosti Bosne i Hercegovine djeluju agencije koje se bave operativnim radom na suzbijanju krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenim međunarodnim pravom.

- Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA),
- Granična policija BiH (GP BiH).

Nadležnosti Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) su propisane Zakonom o državnoj agenciji za istrage i zaštitu i odnose se uglavnom na organizovani

5 Bojanić N., *Značaj i funkcija racije u razrješavanju krivičnih djela ubistva*, Securitas, Godina 1., Broj 2., Sarajevo, 2002. str 25.

6 Član 117. Zakona o krivičnom postupku BiH („Sl. glasnik BiH”, br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018).

7 Petrović B. *Narkokriminal, krivičnopravni, kriminološki, krivičnoprocesni i kriminalistički aspekti*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2004. god. str. 298.

kriminal, terorizam, ratne zločine, trgovinu ljudima i druga krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, te teški finansijski kriminal. U sklopu Granične policije BiH djeluje Centralni istražni ured, čija je nadležnost sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela iz oblasti organizovanog prekograničnog kriminala, a naročito u segmentu krijumčarenja ljudi, ilegalnih migracija i krijumčarenja roba.⁸

U okviru Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH djeluje Sektor za međunarodnu operativnu policijsku saradnju, koji u skladu sa svojim nadležnostima dnevno razmjenjuje operativne i strateške informacije u međunarodnoj policijskoj saradnji i to putem saradnje sa INTERPOL-om, EUROPOL-om i SELEC Centrom, kao i putem akreditovanih stranih policijskih oficira za vezu u BiH.⁹ Kao samostalna agencija za prikupljanje sigurnosno-obavještajnih podataka djeluje Obavještajno-bezbjednosna agencija (OBA/OSA)¹⁰. Pored ostalog, poslovi OBA/OSA obuhvataju prikupljanje, analizu i distribuciju podataka o organizovanom kriminalu koji po svom karakteru predstavlja prijetnju po bezbjednost BiH i globalnu sigurnost, naročito u oblastima trgovine drogom, oružjem i ljudima, nezakonitu međunarodnu proizvodnju oružja za masovno uništenje ili komponenti, materijala i uređaja koji su potrebni za njihovu proizvodnju; nezakonitu trgovinu proizvodima i tehnologijama koje su pod međunarodnom kontrolom. Sud Bosne i Hercegovine i Tužilaštvo Bosne i Hercegovine djeluju na nivou BiH i njihove nadležnosti su propisane Zakonima o Sudu BiH i Tužilaštvu BiH. Pored institucija na nivou BiH, postoje, na nivou entiteta, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova (FMUP)¹¹, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske¹², te Policija Brčko distrikta BiH.¹³ U okviru Federacije Bosne i Hercegovine postoji deset kantona. U svakom od kantona djeluju Kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova,¹⁴ koja se sastoje od policijskih uprava formiranih na teritorijalnom i funkcionalnom principu. Policijske uprave se sastoje od dvije ili više policijskih stanica (opštinski nivo). Nadležnosti Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova (Federalne Uprave policije FMUP-a), propisane su Zakonom o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine i odnose se, pored ostalog, na suzbijanje krivičnih djela terorizma, međukantonalnog kriminala, stavljanja u promet opojnih droga, organizovanog kriminala, pronalaženje i hapšenje izvršilaca

8 Dostupno na: ww.granpol.gov.ba/Content/Read/Organizacija.

9 Dostupno na: http://www.dkpt.ba/Organizaciona_struktura/Interpol.

10 Dostupno na: <http://www.osa-oba.gov.ba/osaobabos.htm>.

11 Dostupno na: <http://www.fup.gov.ba/>

12 Dostupno na: <http://www.mup.vladars.net/struktura&mup-rs>

13 Dostupno na: <http://policijabdbih.gov.ba/ba/naslovna.html>

14 Dostupno na: w.mupzdk.gov.ba/index.php/o-nama/teritorijalna-nadleznost

ovih krivičnih djela u skladu sa navedenim Zakonom. Kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova imaju nadležnosti propisane kantonalnim zakonima o unutrašnjim poslovima.¹⁵ Nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske propisana su Zakonom o policiji i unutrašnjim poslovima.¹⁶ Navedenim zakonom kao jedan od primarnih zadataka ministarstva je i suzbijanje organizovanog kriminaliteta i terorizma s tim u vezi kao jedna od osnovnih organizacionih jedinica ministarstva je i Uprava za borbu protiv terorizma i ekstremizma¹⁷ koja u svom sastavu ima Jedinicu za borbu protiv terorizma i ekstremizma i Jedinicu za prevenciju i analitiku.

3. INTERPRETACIJA REZULTATA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA TERORIZMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Prioritet u radu policijskih agencija BiH i u BiH u 2017. godini, bio je istraživanje i praćenje pojedinaca iz BiH, pripadnika ekstremističkih religioznih skupina, koji odlaze na ratišta u Siriju i Irak gdje se priključuju terorističkim grupama i organizacijama. Prikupljena su bezbjednosno interesantna saznanja i informacije o licima pristalicama radikalnih grupa i prema tim licima preduzimane su operativne mjere i radnje propisane zakonom. Broj odlazaka bh. državljana na strana ratišta znatno je manji u odnosu na prethodne godine.

Međutim, s obzirom na aktuelna dešavanja u Siriji i Iraku, gdje ekstremističke organizacije bilježe stalne poraze, obavještajne informacije ukazuju da u narednom periodu postoji mogućnost povratka većeg broja državljana BiH sa ratišta u Siriji u BiH. Prema podacima SIPA-e, Granične policije BiH, Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH, Službe za poslove sa strancima, Obavještajno-sigurnosne agencije BiH, Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i Policije Brčko Distrikta BiH, u Bosni i Hercegovini u 2017. godini nije bilo terorističkih napada.

Državna agencija za istrage i zaštitu je u 2017. godini, podnijela je osam izvještaja protiv osam lica zbog postojanja osnova sumnje da su počinili krivična djela terorizma i krivična djela koja se mogu dovesti u vezu sa terorizmom, a u 2016. godini podneseno je 20 izvještaja protiv 23 lica i dvije dopune izvještaja protiv dva lica.

15 Službeni glasnik broj: 01-02-25645/06

16 Službeni glasnik RS: broj 15/16

17 Dostupno na: <http://www.mup.vladars.gov.ba/uprava-terorizam-ekstremizam>

Izveštaji i dopune izvještaja iz oblasti terorizma i prijavljena lica						
	Izveštaji i dopune izvještaja			Prijavljena lica		
	2016.	2017.	+/- %	2016.	2017.	+/- %
Izveštaji	20	8	-60%	23	8	-65%
Dopune izvještaja	2	-	-	2	-	-
UKUPNO	22	8	-64%	25	8	-68%

Izveštaji podneseni Tužilaštvu BiH zbog postojanja osnova sumnje da je počinjeno krivično djelo:

- izvještaj protiv jednog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 202d. KZ BiH (Organizovanje terorističke grupe) i krivično djelo iz člana 162b. KZ BiH (Protivzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama);

- izvještaj protiv jednog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 202d. KZ BiH (Organizovanje terorističke grupe), u vezi sa krivičnim djelom iz člana 201. KZ BiH (Terorizam) i krivično djelo iz člana 162b. KZ BiH (Protivzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama);

- izvještaj protiv jednog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 202d. KZ BiH (Organizovanje terorističke grupe), u vezi sa krivičnim djelom iz člana 201. KZ BiH (Terorizam) i krivično djelo iz člana 162b. KZ BiH (Protivzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama);

- izvještaj protiv jednog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 202d. KZ BiH (Organizovanje terorističke grupe) i iz člana 162b. KZ BiH (Protivzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama);

- izvještaj protiv jednog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 202d. KZ BiH (Organizovanje terorističke grupe), u vezi sa krivičnim djelom iz člana 201. KZ BiH (Terorizam);

- izvještaj protiv jednog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 202d. KZ BiH (Organizovanje terorističke grupa) i iz člana 162b. KZ BiH (Protivzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama);

- izvještaj protiv jednog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 202b. KZ BiH (Vrbovanje radi terorističkih aktivnosti) i iz člana 202. KZ BiH (Finansiranje terorističkih aktivnosti), iz člana 202d. KZ BiH (Organizovanje terorističke grupe) i iz člana 162b. KZ BiH (Protivzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama);
- izvještaj protiv jednog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 202d. KZ BiH (Organizovanje terorističke grupe), u vezi sa članom 26. KZ BiH (Pokušaj), sve u vezi sa krivičnim djelom iz člana 201. KZ BiH (Terorizam).

U okviru aktivnosti koje se tiču sprečavanja krivičnih djela terorizma i krivičnih djela protiv integriteta Bosne i Hercegovine, provedeno je pet operativnih akcija i to „Damask - Alep“, „Aneks 1“, „Damask“ – dvije akcije i „Krim“ isto kao i 2016. godine. Lišeno je slobode šest lica ili 57% manje u odnosu na 2016. godinu kada je slobode lišeno 14 lica. Takođe, SIPA je u saradnji sa partnerskim agencijama na državnom i međunarodnom nivou preduzela operativne mjere i radnje s ciljem lociranja lica za kojim je raspisana crvena međunarodna potjernica na zahtjev NCB Interpol Washington, a koje se dovodi u vezu sa terorizmom. Blagovremenom razmjenom informacija pomenuto lice je locirano, a zatim lišeno slobode i provedeno u službene prostorije SIPA-e radi kriminalističke obrade, nakon čega je, uz prateću dokumentaciju, predato Sudu BiH na dalje postupanje. Tokom realizacije navedenih aktivnosti ostvarena je veoma dobra saradnja sa Obavještajno-bezbjednosnom agencijom BiH, Službom za poslove sa strancima i Federalnim istražnim biroom SAD.

Prikupljane su informacije o radikalno orijentisanim licima i grupacijama koje se dovode u vezi sa terorističkim aktivnostima, regrutovanjem i upućivanjem lica na strana ratišta, boravkom lica na stranim ratištima i povratkom lica sa stranih ratišta, upućivanjem prijetećih pisama i prijetnji pojedinim ambasadama u BiH. Pravci operativnog rada s ciljem sprečavanja terorističkih aktivnosti su:

- primjena istražnih radnji za rasvjetljavanje krivičnih djela koja imaju obilježje terorizma, kao i drugih krivičnih djela u vezi sa terorizmom, te krivičnih djela izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti i ugrožavanje lica pod međunarodno pravnom zaštitom;
- sprovođenje aktivnosti za rasvjetljavanje krivičnog djela protivzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim i parapolicijskim formacijama, prikupljanje bezbjednosno interesantnih saznanja, kako putem međuagencijske saradnje u BiH, tako i putem međunarodne saradnje;
- praćenje pojava nedozvoljenog držanja, trgovine oružjem i vojnom

opremom, te proizvodima dvojne namjene, i otkrivanja lokacija skrivenog oružja, s ciljem sprečavanja ilegalne nabavke oružja i njegove upotrebe u izvršenju krivičnih djela terorizma;

- prikupljanje bezbjednosno interesantnih informacija o državljanima BiH koji se vraćaju sa stranih ratišta. Takođe, uz konsultacije sa Tužilaštvom BiH da li članove njihovih užih porodica treba tretirati kao osumnjičene ili kao svjedoke;
- operativne provjere i prikupljanje bezbjednosnih saznanja za određeni broj lica i organizacija koje se dovode u vezu sa, eventualnim, planiranjem i pripremanjem teroristički aktivnosti, kako putem međuagencijske saradnje u BiH, tako i putem međunarodne saradnje sa drugim zemljama;
- praćenje komunikacije putem društvenih mreža u vezi sa širenjem ekstremizma, vrbovanjem potencijalnih izvršilaca krivičnog djela terorizma, te dogovorima za obuke i naoružavanje.

Službenici Federalne uprave policije, u 2017. godini podnijeli su Tužilaštvu Bosne i Hercegovine dva (2) Izvještaja o izvršenom KD, što je manje za šest u odnosu na 2016. godinu (2) a koja se mogu dovesti u vezi sa izvršenjima krivičnog djela 201. "Terorizam" KZ BiH. Također, od strane Federalne uprave policije i MUP-a RS-a, poduzimale su se mjere i radnje u smislu pojačanog kriminalističko obavještajnog nadzora nad licima koja su na području BiH osuđena za krivična djela koje se mogu dovesti u vezi sa krivičnim djelom "Terorizam". Mjere i radnje se poduzimaju operativno na terenu kao i razmjenom operativnih saznanja sa drugim policijskim agencijama na području BiH, a sve s ciljem eventualnog sprečavanja recidivizma osoba koja su u BiH osuđena za krivično djelo "Terorizam". U Brčko Distriktu BiH iz oblasti krivičnih djela terorizama u izvještajnom periodu nije zabilježeno niti jedno krivično djelo, a na snagu je stupio Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u Policiji Brčko distrikta BiH kojim je uspostavljena Jedinica za istraživanje i suzbijanje terorizma i ekstremnog nasilja. Nakon uspostavljanja Jedinice pristupilo se njenom popunjavanju i materijalnim opremanjem i stručnom osposobljavanju policijskih službenika.

GP BiH je nadležnim organima u 2017. godini prosljedila informacije o prelasku državne granice za 178 bezbjednosno interesantnih lica, od kojih se neke odnose na prelazak državne granice lica koja se mogu dovesti u vezi i sa terorizmom. Takođe, Granična policija je dostavila podatke o putnim dokumentima, licima koja su bila u njihovom društvu, vozilima koja su ta lica koristila prilikom prelaska državne granice i sl.

Prema raspoloživim podacima OSA-e sigurnosno najznačajniji događaji, su uglavnom, oni koji su bili povezani sa odlaskom dobrovoljaca iz BiH, ali i drugih evropskih zemalja, u Siriju i Irak i na područje ukrajinskog ratišta, zatim

djelovanjem i aktivnostima sljedbenika radikalnog selefizma, kao i aktivnostima desničarskih organizacija i udruženja. Kada je riječ o državljanima BiH koji se nalaze na ratištima u Siriji i Iraku, što predstavlja sigurnosni izazov sam po sebi, dodatno opterećenje ovom problemu predstavljaju neargumentovano dovodeње BiH u negativan kontekst, i u tom smislu izjave, pa u određenim slučajevima i istupi pojedinih javnih osoba iz BiH, regije i šire. Sve navedeno može uticati (i utiče) na moguću radikalizaciju, ali i frustriranost i tenzije čak i kod osoba ili grupacija koje inače nemaju veze sa radikalizmom ili radikalnim strukturama.

Zlonamjerno, manipulativno potenciranje stvarnih, a nerijetko i isforsiranih političkih, vjerskih i nacionalnih razlika, podređenosti i nejednakosti, redovno dovodi do podizanja tenzija i lančane reakcije u kojoj jedna netolerancija potiče drugu. Ipak, činjenica je da se na stranim ratištima, prvenstveno u Siriji i Iraku, bori određeni broj državljana BiH, što našu zemlju i dalje suočava sa ovim sigurnosnim izazovom, s obzirom na njihov mogući povratak u BiH. Odlasci državljana BiH na ratišta u Siriji i Iraku prestali su krajem ljeta 2015. godine. Smanjenje, odnosno faktički prestanak odlazaka na spomenuto ratište, rezultat je činjenice da je broj radikalizovanih lica spremnih da odu iscrpljen ali i, između ostalog, i pojačanih sigurnosnih mjera organa za provođenje zakona.

Poseban sigurnosni izazov predstavljaju lica koja su iz naše zemlje otišla na ratišta u Siriju i Irak i njihov mogući povratak. Naime, većina dobrovoljaca na pomenutom ratištu bila je izložena dodatnoj radikalizaciji i sticanju vojnih vještina u direktnom učešću u borbenim aktivnostima, što bi nakon njihovog eventualnog povratka u BiH moglo uticati na usložnjavanje sigurnosne situacije u našoj zemlji, regiji i šire.

Dosadašnji povratnici nalaze se pod nadzorom nadležnih policijskih agencija. Do sada se nije došlo do saznanja o njihovim sigurnosno-interesantnim aktivnostima, planovima i namjerama u smislu izvršenja terorističkih akata ili nekog drugog oblika narušavanja sigurnosne situacije.

Uprkos tome, i dalje predstavljaju potencijalni rizik za sigurnost, posebno zbog sve izraženijih poziva ISIL-a i drugih terorističkih organizacija za izvršenje napada u zemljama u kojima se nalaze.

OSA za sada ne raspolaže saznanjima o stvarnoj ili mogućoj konkretnoj terorističkoj prijetnji i uz ocijenu da su pozivi na napade i ubijanja još jedan od mnogobrojnih pokušaja zastrašivanja i izazivanja nemira. Uprkos tome, upućeni pozivi i trenutna situacija u kojoj se nalaze pripadnici takozvane „Islamske države“ mogu, u određenim okolnostima, proizvesti reakciju kod nekog od njihovih simpatizera i/ili istomišljenika u zemljama Balkana i šire, u smislu izvođenja terorističkog napada ili nekog drugog akta nasilja. Bosna i Hercegovina se tokom

2017. godine suočavala i sa sigurnosnim izazovom vezanim za djelovanje i aktivnosti sljedbenika radikalnog selefizma, te nastojanjima njihove integracije u okvire zakonskog djelovanja. U ovaj proces uključila se i Islamska zajednica BiH koja je početkom 2016. godine izdala Uputstvo kojim se nalaže integracija selefijskih mesdžida u legalne i legitimne okvire djelovanja u skladu sa Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Proces integracije selefijskih paradžemata, uz određna verbalna neslaganja radikalnih sljedbenika selefizma, završen je. Međutim, i dalje je prisutno djelovanje pojedinih radikalnih selefijskih grupacija, ali u znatno manjem broju i uz smanjene aktivnosti. Jedan broj selefijskih paradžemata je pristao na integraciju, dok je drugi, manji dio, odbio navedenu ponudu i nastavio djelovati samostalno.

Trenutno selefijski paradžemati ne predstavljaju naročito ozbiljno organizovanu i ustrojenu strukturu kao što je to nekada bio slučaj, nego je riječ o defragmentiranim, međusobno posvađanim ostacima nekadašnje „zajednice“ opterećenim sukobima iniciranim liderskim ambicijama pojedinaca, nedostatkom finansijskih sredstava, ideološkim „lutanjem“ i slično.

Na navedeno stanje je, osim pomenute Rezolucije Islamske zajednice BiH, uticao veći broj faktora, među kojima je jedan od najizraženijih - nedostatak ozbiljnih, snažnih i karizmatičnih lidera (ova struktura je, u svojoj osnovi, bazirana na čvrstom rukovođenju jedne osobe - šejha). Naime, jedan od najznačajnijih njihovih lidera, Nusret Imamović, otišao je u Siriju, a drugi, Bilal Bosnić, osuđen je na sedmogodišnju kaznu zatvora. Istaknutijim selefijskim liderima iz inostranstva je još prije nekoliko godina zabranjen ulazak u Bosnu i Hercegovinu, što je dodatno uticalo na razjedinjavanje pomenute strukture. Navedeno je uticalo i na sve manji priliv finansijskih sredstava ovoj grupaciji s obzirom na to da su se i finansijski tokovi vezivali upravo za pomenute lidere. Unutar ove strukture je i dalje najeksponiranija grupacija sljedbenika selefijske ideologije locirana u Gornjoj Maoči. Međutim, intenzitet njihovih aktivnosti znatno je reduciran nakon odlaska Nusreta Imamovića u Siriju krajem 2013. godine, a uočen je i trend iseljavanja i povratka u ranija mjesta prebivališta u Bosni i Hercegovini. Intenzitet okupljanja, kakav je bio prisutan prethodnih godina, znatno je smanjen, a posjete sljedbenika selefizma iz susjednih država i dijaspore također su reducirane. Pored Gornje Maoče, evidentiran je izraženije prisustvo sljedbenika selefizma i na područjima sela Ošve kod Maglaja, Dubnice kod Kalesije, Stranjana kod Zenice, Stijene kod Cazina, ali su i ovdje, zbog nedostatka lidera i drugih pomenutih razloga, prisutni dezorganiziranost, podjela, animoziteti i unutrašnji sukobi. Na ratištu u Ukrajini i dijelu Sirije pod kontrolom snaga Bašara el-Asada i dalje se nalaze pojedini državljani Bosne i Hercegovine koji su na ta ratišta otišli kao plaćenici ili kao dobrovoljci. Odlazak dobrovoljaca državljana Bosne i Hercegovine

u Ukrajinu i Siriju producira sigurnosne elemente, kao što i njihov povratak u našu zemlju predstavlja poseban sigurnosni izazov za BiH. U toku 2017. godine jedan državljanin BiH je smrtno stradao kada je sa ukrajinskog ratišta otišao na ratište Sirije gdje se borio u skopu proruskim snagama. Agencija je u toku 2017. godine evidentirala i jedno lice koje je sa područja BiH otišlo da sudjeluje u borbenim dejstvima na području Ukrajine.

4. PRANJE NOVCA I FINANSIRANJE TERORISTIČKIH AKTIVNOSTI

U 2016. godini SIPA je podnijela šest izvještaja o postojanju osnova sumnje o počinjenom krivičnom djelu protiv 24 lica, od kojih je 19 fizičkih lica i pet pravnih lica i jednu dopunu izvještaja protiv tri lica, od kojih su (dva fizička lica i jedno pravno lice, a u 2016. godini podneseno je šest izvještaja o postojanju osnova sumnje o počinjenom krivičnom djelu protiv 23 lica, od kojih je 21 fizičko lice i dva pravna lica.

Izvještaji i dopune izvještaja podneseni iz oblasti pranja novca i prijavljena lica						
	Izvještaji i dopune izvještaja			Prijavljena lica		
	2016.	2017.	+/- %	2016.	2017.	+/- %
Izvještaji	6	6	-	23	24	4%
Dopune izvještaja	-	1	-	-	3	-

Izvještaji i dopuna izvještaja podneseni tužilaštvima u BiH zbog postojanja osnova sumnje da je počinjeno krivično djelo:

- izvještaj Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo protiv dva fizička lica zbog postojanja osnova sumnje da su počinila krivično djelo iz člana 272. KZ FBiH (Pranje novca), u iznosu oko 140.800,00 KM;
- izvještaj Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo protiv šest fizičkih lica i tri pravna lica zbog postojanja osnova sumnje da su počinili krivično djelo iz člana 342. KZ FBiH (Organizovani kriminal), u vezi sa krivičnim djelom iz člana 251. KZ FBiH (Prevara u privrednom poslovanju), iz člana 272. KZ FBiH (Pranje novca), iz člana 389. KZ FBiH (Krivotvorenje službene isprave), iz člana 244. KZ FBiH (Lažni stečaj) i iz člana 128. KZ FBiH (Osnovi odgovornosti pravnog lica).

Navedenim krivičnim djelima izvršeno je pranje novca u iznosu od 1.975.000,00 KM, dok je pričinjena materijalna šteta preko 2.000.000,00 KM (pričinjena šteta banci), te stečena imovinska korist u iznosu od 1.975.000,00 KM (pribavljena protivpravna imovinska korist za dva pravna lica);

- izvještaj Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo protiv četiri fizička lica zbog postojanja osnova sumnje da su počinila krivično djelo iz člana 342. KZ FBiH (Organizovani kriminal), člana 272. KZ FBiH (Pranje novca), člana 383. KZ FBiH (Zloupotreba položaja ili ovlaštenja), člana 389. KZ FBiH (Krivotvorenje službene isprave) i iz člana 294. KZ FBiH (Prevara). Navedenim izvještajem nije utvrđen tačan iznos opranog novca;

- izvještaj Tužilaštvu BiH protiv jednog fizičkog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 209. KZ BiH (Pranje novca) u iznosu od oko 1.122.827,21 KM, čime je prijavljeno lice pribavilo protivpravnu imovinsku korist u istom iznosu;

- izvještaj Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo protiv jednog fizičkog lica zbog postojanja osnova sumnje da je počinilo krivično djelo iz člana 379. KZ RS (Falsifikovanje ili uništavanje službene isprave);

- izvještaj Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo protiv pet fizičkih lica i dva pravna lica zbog postojanja osnova sumnje da su počinili krivično djelo iz člana 342. KZ FBiH (Organizovani kriminal), u vezi sa krivičnim djelom iz člana 383. KZ FBiH (Zloupotreba položaja ili ovlaštenja) i krivičnim djelom iz člana 272. KZ FBiH (Pranje novca), sve u vezi sa članom 128. KZ FBiH (Osnovi odgovornosti pravnog lica). Izvještaj je podnesen zbog postojanja osnova sumnje da su prijavljena fizička i pravna lica u periodu 2011-2016. godine, na području Sarajeva i Istočnog Sarajeva, s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi, organizovali kriminalnu grupu, te kao pripadnici navedene grupe putem pravnih lica u svom vlasništvu sklapali fingirane notarske ugovore i ugovore o pozajmicama radi finansijski neopravdanog izvlačenja većeg iznosa novca sa računa. Nezakonito pribavljen novac primali su, plasirali, raslojavali i upotrebljavali u privrednom i drugom poslovanju, a sve s ciljem prikrivanja ili pokušaja prikrivanja porijekla tog novca, čime su oprali novac u iznosu od 5.837.719,00 KM i u istom iznosu pribavili protivpravnu imovinsku korist i

- Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo podnesena je dopuna izvještaja protiv dva fizička lica i jednog pravnog lica zbog postojanja osnova sumnje da su počinili krivično djelo iz člana 383. KZ FBiH (Zloupotreba položaja ili ovlaštenja) i člana 389. KZ FBiH (Krivotvorenje službene isprave), dok je prijavljeno pravno lice počinilo ista krivična djela u vezi sa članom 128. KZ FBiH (Osnovi odgovornosti pravnog lica).

Nije podnesen nijedan izvještaj nadležnom tužilaštvu za krivično djelo finansiranje terorističkih aktivnosti. Sprovedena je jedna operativna akcija „Oaza“ ili 83% manje u odnosu na 2016. godinu kada je provedeno šest operativnih akcija. Slobode je lišeno jedno lice ili 94% manje u odnosu na 2016. godinu kada je slobode lišeno 16 lica. Finansijsko-obavještajno odjeljenje je u okviru rada na predmetima utvrdilo da je kroz finansijski sistem Bosne i Hercegovine u legalne novčane tokove ubačeno 10.275.546,00 KM nelegalno stečenog novca, dok je pričinjena materijalna šteta od prijavljenih krivičnih djela ukupno iznosila oko 2.000.000,00 KM, te stečena imovinska korist 8.935.546,00 KM, u 2016. godini kroz legalne novčane tokove ubačeno je 32.084.951,95 KM nelegalno stečenog novca, dok je pričinjena materijalna šteta od prijavljenih krivičnih djela ukupno iznosila 30.026.846 KM (pričinjena šteta za tri pravna lica na području BiH), te stečena imovinska korist u ukupnom iznosu od 28.955.624,70 KM.

Obveznici iz člana 4. Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti prijavili su ukupno 478.832 transakcije u ukupnom novčanom iznosu od 19.192.755.516,65 KM. Od ukupnog broja prijavljenih transakcija, 257 je sumnjivih transakcija prijavljenih od banaka u novčanom iznosu od 50.629.202,63 KM, 270 je sumnjivih transakcija od drugih obveznika u ukupnom iznosu od 10.116.413,13 KM i jedna sumnjiva transakcija izdvojena po procjeni analitičara Finansijsko-obavještajnog odjeljenja u iznosu od 4.994.034,43 KM. U 2016. godini 452.420 transakcija u ukupnom novčanom iznosu od 18.763.537.227,09 KM, od čega 232 sumnjive transakcije prijavljene od banaka u novčanom iznosu od 108.903.227,70 KM i 168 je sumnjivih transakcija od drugih obveznika u ukupnom iznosu od 31.990.999,56 KM. Zbog sumnje u pranje novca izdato je osam naloga za privremenu obustavu transakcija na računima šest fizičkih lica i četiri pravna lica u ukupnom iznosu od 272.119,20 KM, te devet naloga za kontinuirano praćenje finansijskog poslovanja klijenata. U 2016. godini izdato je 18 naloga za privremenu obustavu transakcija u iznosu od 19.898.712,00 KM na računima 27 fizičkih i pravnih lica, te jedan nalog za kontinuirano praćenje finansijskog poslovanja klijenta. U okviru istraga krivičnih djela iz nadležnosti SIPA-e vođeno je sedam finansijskih istraga ili 63% manje u odnosu na 2016. godinu kada je provedeno 19 finansijskih istraga.

Provedene finansijske istrage									
	Izvještaji			Pravna lica			Fizička lica		
	2016.	2017.	+/- %	2016.	2017.	+/- %	2016.	2017.	+/- %
Tužilaštvu BiH	16	5	-69%	23	3	-87%	189	18	-90%
Kantonalnim tužilaštvima	3	2	-33%	8	3	-63%	74	25	-66%
UKUPNO	19	7	-63%	31	6	-81%	263	43	-84%

SIPA je tokom 2017. godine zaprimila, sačinila i prosljedila ukupno 332 analitičko-obavještajne analize, informacije i obavještenja u vezi sa krivičnim djelom pranje novca i drugim krivičnim djelima u vezi sa pranjem novcem. Na osnovu 31 informacije, koje su prosljeđene nadležnim poreskim upravama, entitetskim agencijama, te kantonalnim MUP-ovima, zaprimljena je 31 povratna informacija o preduzetim aktivnostima na osnovu člana 62. stav (9) Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. Nadležne institucije su na osnovu informacija utvrdile dodatne obaveze za fizička i pravna lica u iznosu preko 3,6 miliona KM. Od navedenih izvještaja o postojanju osnova sumnje o počinjenom krivičnom djelu, tri izvještaja su podnesena zbog otkrivenih kriminalnih grupa koje se bave pranjem novca i drugim predikatnim krivičnim djelima. Pranje novca stečenog krivičnim djelima vršile su te iste kriminalne grupe preko svojih članova. Na osnovu otkrivenih i prijavljenih krivičnih djela može se zaključiti da su najčešća krivična djela kojima su bavili članovi organizovane kriminalne grupe s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi, prevara u privrednom poslovanju, te lažni stečaj i pranje novca. Novac stečen počinjenim krivičnim djelima su primali, držali ili istim raspolagali, te koristili u privrednom i drugom poslovanju i vršili prenose, čime su pokušali prikriti stvarno porijeklo novca, pa su ga suprotno namjeni za koju je odobren, transferisali u vidu pozajmice na račune dva pravna lica. Takođe, nezakonito stečenu imovinu su prodavali radi sticanja protivpravne imovinske koristi ili su novac stečen počinjenjem krivičnog djela nedozvoljene trgovine (lijekovima i lijekovima sličnim supstancama) van granica BiH, uložili u kupovinu hartija od vrijednosti. S obzirom da nije identifikovan nijedan novi modalitet pranja novca, procjene rizika ukazuju da bi se i u narednom periodu, mogle zadržati tradicionalne tehnike pranja novca: kroz bankarski sektor, kroz sektor nekretnina, kroz poslove sa vrijednosnim papirima, ubacivanje gotovine u legalne novčane tokove kroz pozajmice vlasnika preduzeća sopstvenom preduzeću, izvlačenje novca iz privrednih

društava preko off shore kompanija, krijumčarenje gotovine, elektronsko internet bankarstvo, upotrebom kompanija i preduzeća, kroz PDV prevare i dr.¹⁸

5. ZAKLJUČAK

Država kao i društvena zajednica ne može se uspješno suprostaviti terorizmu ukoliko su alati i mehanizmi sprečavanja, suzbijanja i borbe povjereni isključivo specijaliziranim organima, odnosno policijskim tijelima. Stim u vezi potrebna je veća komunikacija i koordinacija sa drugim državnim subjektima kao i veća angažovanost rada policije u zajednici gdje bi i građani bili u permanetnoj koordinaciji sa državnim subjektima. Na taj način lakše bi se mogao sprovesti operativni rad kao i kontrola lica koja se dovode u vezu sa terorizmom kao i efikasnija razmjena podataka i informacija između nadležnih Agencija za sprovođenja zakona u Bosni i Hercegovini.

Policijska tijela u BiH trebaju preduzimati mjere i aktivnosti u skladu s Zakonom o policijskim službenicima BiH, s ciljem preventivnog djelovanja na odlazak stranih boraca na ratišta u Siriju, Irak i Ukrajinu i na nacionalnom i regionalnom nivou razmjenjivati saznanja o borcima na stranim ratištima. Posebno je potrebno osvježiti institucionalne kapacitete, modernizirati opremu i edukovati policijske službenike kroz korištenje međunarodnih fondova namjenjenih za oblast borbe protiv terorizma.

Posebnu pažnju posvetiti prevenciji radikalizacije i deradikalizacija sprovođenjem planiranih aktivnosti Strategije za prevenciju i borbu protiv terorizma BiH (2015-2020), te Akcionog plana za provođenje Strategije BiH za prevenciju i borbu protiv terorizma (2015-2020) i Akcionog plana Vlade Republik Srpske za prevenciju i borbu protiv terorizma (2016-2020)

Kroz radne sastanke kao i analizom operativnih podataka Državne udarne grupe za borbu protiv terorizma, pojačati na svim nivoima vlasti strateški pristup finansijskim istragama, uključujući prihvatanje koncepta FATF-a o finansijskim istragama, provoditi finansijske istrage sa akcentom na temeljitom prikupljanju dokaza o organizovanom kriminalu, terorizmu, pranju novca, te primjenjivati multidisciplinarni i proaktivan pristup finansijskim istragama. Poboljšati komunikaciju, koordinaciju i saradnju između Agencije za sprovođenja zakona u BiH kao i međunarodnu operativnu policijsku saradnju, te u tom kontekstu pojačati i unaprijediti ljudske i tehničke resurse za borbu protiv terorizma.

18 *Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo bezbjednosti BiH, 2017. godina, str. 27-34.

LITERATURA:

1. Bojanić N.,(2002), Značaj i funkcija racije u razrješavanju krivičnih djela ubistva, Sarajevo.
2. Modly D. i Korajlić N., (2002),Kriminalistički riječnik Centar za kulturu i obrazovanje,Tešanj.
3. Petrović B., (2004),Narkokriminal, krivičnopravni, kriminološki, krivično-procesni i kriminalistički aspekti, Sarajevo.
4. Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2017. godini, Ministarstvo bezbjednosti BiH.
5. Šeparović Z.,(1987), Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb.
6. Službeni glasnik broj: 01-02-25645/06
7. Službeni glasnik RS: broj 15/16
8. Zakona o krivičnom postupku BiH („Sl. glasnik BiH”, br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018).
9. www.granpol.gov.ba/Content/Read/Organizacija .
10. www.granpol.gov.ba/Content/Read/Organizacija .
11. http://www.dkpt.ba/Organizaciona_struktura/Interpol .
12. <http://www.osa-oba.gov.ba/osaobabos.htm> .
13. <http://www.fup.gov.ba/>
14. <http://www.mup.vladars.net/struktura&mup-rs>
15. <http://policijabdbih.gov.ba/ba/naslovna.html>
16. www.mupzdk.gov.ba/index.php/o-nama/teritorijalna-nadleznost
17. <http://www.mup.vladars.gov.ba/uprava-terorizam-ekstremizam>

NAKNADA ZA EKSPROPRIANU NEPOKRETNOST

COMPENSATION FOR EXPROPRIATED INCREASING

Dr Golijan M. Dragan¹

Jelena D. Golijan²

UDK 347.233:351.712.5

PRETHODNO SAOPŠTENJE

Sažetak: *Eksproprijacija je oduzimanje ili ograničavanje prava vlasništva na nepokretnostima uz pravičnu naknadu, a sve zbog opšteg interesa i to u granicama potrebnog. Naknada za eksproprijaciju dobro može da se utvrdi tek nakon pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji, a može se utvrditi sporazumno, između korisnika eksproprijacije i vlasnika ili se može odrediti sudskim putem u parnici. Naknada za eksproprijaciju nepokretnosti po pravilu se određuje davanjem druge odgovarajuće nepokretnosti u istoj opštini. Ranijem vlasniku prepušta se da se opredijeli da li prihvata naknadu u drugoj nepokretnosti ili u novcu. Rješenje o eksproprijaciji je generalni upravni akt tj. upravni akt u kojem konkretno lica nisu unaprijed određena i imenovana, ali koja se prema nekim okolnostima mogu individualizovati.*

Ključne riječi: *eksproprijacija, naknada, opšti interes, postupak nekretnine, pripremne radnje.*

Summary: *The expropriation is the seizure or restriction of the right to ownership of immovable property with just satisfaction, all for the general interest and within the limits of the necessary. The expropriation fee can be well established only after the validity of the expropriation decision, and can be established by mutual agreement, between the beneficiary of the expropriation and the owner, or it may be determined by a court order in a lawsuit. The fee for expropriation of real estate as a rule is determined by giving another appropriate real estate in the same municipality. The former owner is left to decide whether he accepts*

1 Fakultet za poslovne studije i pravo (dragan.golijan@fsp.edu.rs) 0038765193 404

2 Fakultet za poslovne studije i pravo, Beograd

compensation in another real estate or in money. The expropriation decision is a general administrative act, ie. an administrative act in which individuals are not predetermined and appointed, but which, according to some circumstances, can be individualized.

Key words: expropriation, compensation, general interest, property proceeding, preparatory actions.

1. UVOD

Institut eksproprijacije postoji u pravnim sistemima mnogih evropskih i vanevropskih država. Na našim prostorima od 1947. godine. Eksproprijacija je oduzimanje ili ograničavanje prava vlasništva nad nepokretnostima uz pravičnu naknadu koje ne može biti niža od tržišne vrijednosti nepokretnosti.

Nepokretnost se ekspropriše radi izvođenja radova ili izgradnje objekata ekonomske infrastrukture (saobraćajne, vodoprivredne, energetske i telekomunikacijske, objekata odbrane, objekata za zaštitu čovjekove okoline, i zaštitu od elementarnih nepogoda, te istraživanje rudnog i drugih bogastava). Objekti koji se grade na ekspropirisanom zemljištu treba da budu od opšteg interesa. Neke vrste radova se smatraju drugim radovnim od opšteg interesa a mogu da budu istraživanja rudnog i drugog blaga, regulacije vodotoka i uređivanje bujica, uređivanje građevinskog zemljišta za izgradnju objekata i dr., ali za sve treba da bude utvrđeno da su radovi od opšteg interesa. Predmet eksproprijacije su nepokretnosti u vlasništvu fizičkih i pravnih lica. Korisnik eksproprijacije može da bude samo Republika Srpska i jedinice lokalne samouprave (opštine i gradovi). Za ekspreprisanu nekretninu pripada naknada u drugoj nekretnini, a ako korisnik eksproprijacije ne može obezbediti drugu nekretninu, određuje se pravična naknada u novcu koje ne može biti niže od tržišne vrijednosti nepokretnosti. Ako raniji vlasnik stanuje ili ima poslovni prostor u zgradi koja se ruši korisnik eksproprijacije je obavezan da obezbjedi uslove za stanovanje ili privređivanje.

2. UTVRĐIVANJE OPŠTEG INTERESA I POSTUPAK EKSPROPRIJACIJE

Odluku o utvrđivanju opšteg interesa za izgradnju na osnovu prijedloga korisnika donosi Vlada Republike Srpske nakon pribavljenog mišljenja skupštine lokalne samouprave na čijoj se teritoriji namjeravaju izvoditi radovi. Skupština

LS je dužna da u roku od 30 dana dostavi svoje mišljenje, a i ako bi se desilo da ne dostavi, smatra se da nema primjedbi na utvrđivanje opšteg interesa. Smatra se da je opšti interes utvrđen ukoliko je posebnim zakonom propisano da je izgradnja od opšteg interesa, (što je u praksi bilo takvih slučajeva). Takođe ako je donesen regulacioni ili urbanistički plan, opšti interes se smatra utvrđen tim dokumentom. Prije donošenja prijedloga za utvrđivanje opšteg interesa korisnik eksproprijacije dužan je u skladu sa prostornim planom izraditi plan eksproprijacije. Plan eksproprijacije mora da sadrži elaborat na osnovu i u skladu sa uslovima uređenja prostora. Plan eksproprijacije se daje u na javni uvid, gdje se naleze i podaci o vlasnicima i nepokretnostima, te plan parcelizacije kao i zemljišno-knjižni i katastarski podaci. Prijedlog za utvrđivanje opšteg interesa podnosi lice koje može biti korisnik eksproprijacije, a podnosi se Vladi RS putem organa uprave za imovinsko pravne poslove. Vlada bi trebalo da odluči u roku od 30 dana od dana dostavljanja mišljenja lokalne zajednice. Prijedlog za dozvolu pripremnih radnji podnosi korisnik, a one su potrebne radi izrade investicionog elaborata, podnošenja prijedloga za utvrđivanje opšteg interesa ili podnošenja prijedloga za eksproprijaciju. Istina je da se prijedlozi za vršenje pripremnih radnji rijetko podnose, a ako se podnesu mora se tačno navesti kakve se pripremnje radnje dozvoljavaju. Ne mogu se obavljati ove radnje za koje korisnik eksproprijacije nije dobio dozvolu. Prijedlog za eksproprijaciju podnosi korisnik nakon utvrđenja opšteg interesa, a podnosi se nadležnom organu uprave. Ako je Vlada utvrdila opšti interes predlog se može podnijeti u roku od 2 godine.³ Nepokretnosti se označavaju prema podacima iz javnih knjiga (zemljišne knjige i katastar) Objekat koji se gradi u prijedlogu treba da se navedu osnovni podaci. Znači da u prijedlogu treba da se podnesu:

- dokaz o utvrđenom opštem interesa (akt utvrđivanja opšteg interesa, izvod iz regulacionog plana ili urbanističkog projekta)
- izvod iz zemljišnih i katastarskih knjiga (sa svim podacima o nepokretnosti)
- dokaz da je korisnik eksproprijacije sa vlasnikom nekretnine pokušao riješiti pitanje sticanja vlasništva na drugi način.
- dokaz da su obezbjeđena potrebna sredstva i položena kod banke.

Po službenoj dužnosti vrši se zabilježba eksproprijacije u javnim knjigama (to je karakter privremenog upisa, radi zaštite korisnika eksproprijacije). Zabilježba će se izvršiti u gruntovnom uredu na osnovu kopije prijedloga za eksproprijaciju. Ako prijedlog za eksproprijaciju bude pravosnažno odbijen brisaće se

3 Član 23. Zakona o eksproprijaciji Republike Srpske iz 2006. godine.

izvršena zabilježba eksproprijacije.⁴ Još uvijek postoje ne slaganja između stanja upisa u zemljišnim knjigama i stvarnog stanja prava na nepokretnostima i što čini značajan problem u postupcima eksproprijacije. Sve troškove ovoga postupka snosi korisnik eksproprijacije. O troškovima postupka treba odlučivati rješenjem koje se donosi po prijedlogu za eksproprijaciju. Ekspropisana nepokretnost predaje se u posjed korisniku danom pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji. Uslov za stupanje u posjed nakon pravosnažnosti je isplata naknade ranijem vlasniku ili predaje druge nekretnine. U rješenju o eksproprijaciji određuje se dan kada korisnik eksproprijacije stiče pravo na posjed ekspropisane nekretnine. (Pravosnažno rješenje je ono protiv koga se ne može izjaviti žalba, a ni pokrenuti upravni spor).⁵

3. NAKNADA ZA EKSPROPRIISANU NEPOKRETNOST

Naknada za ekspropriisanu nekretninu jedan je od bitnijih elemenata eksproprijacije, a način njeninog utvrđivanja i isplate predstavlja posebno važnu fazu čitavog postupka eksproprijacije.⁶ Ova naknada određuje se po pravilu davanjem druge odgovarajuće nepokretnosti koja odgovara vrijednosti nepokretnosti koja se ekspropriše u istoj opštini ili gradu, kojom se vlasniku nepokretnosti koja se eksproprišu mogućavaju približno isti uslovi korišćenja kakve je imao koristeći tu nepokretnost. Za bespravno izgrađene objekte graditelju pripada pravo na naknadu u visini njegovih ulaganja, ako je u vrijeme izgradnje objekta ispunjavao uslove za legalizaciju istog. Za bespravno izgrađene objekte poslije podnošenja prijedloga za eksproprijaciju vlasnik nema pravo na naknadu, ali može porušiti objekte i odnijeti materijal u roku koji odredi organ uprave, a u protivnom uklanjanje objekata izvršiće se o njegovom trošku. Uklanjanje ovakvog objekta izvršiće organ jedinice lokalne samouprave nadležan za poslove urbanizma, a u skladu sa odredbama Zakona o uređenju prostora.

Dakle, kao pravilo se propisuje da se naknada za ekspropriisanu nepokretnost određuje davanjem druge nepokretnosti. Da bi došlo do ovoga moraju da budu ispunjeni sljedeći uslovi:

- da korisnik eksproprijacije ima ili da može obezbjediti drugu nepokretnost (kupovinom, zamjenom);

4 Vesković, Blagoje, komentar Zakona o eksproprijaciji Republike Srpske, grafomark-Laktaši, 2007, str. 120-139.

5 Član 13 Zakona o upravnom postupku, Sl. gl. RS 13/02.

6 Borković, Ivo, Upravno pravo, Zagreb, 2002, str. 610

- da nepokretnost koja se daje u naknadu odgovara vrijednosti nepokretnosti koja se ekspropriše;
- da se nepokretnost koja se daje u naknadu nalazi u istoj opštini ili gradu;
- da se vlasniku omogućavaju približno isti uslovi korišćenja nepokretnosti koja se daje u naknadu, u odnosu na uslove korišćenja nepokretnosti koja je ekspropriisana.⁷

U slučaju da korisnik eksproprijacije može samo djelimično obezbijediti naknadu u drugoj nepokretnosti, naknada se određuje djelimično davanjem druge nepokretnosti, a djelimično u novcu. Ukoliko korisnik eksproprijacije nije obezbijedio naknadu u drugoj nepokretnosti, sva naknada se određuje u novcu, prema tržišnoj vrijednosti ekspropriisane nepokretnosti. Za bespravno izgrađene objekte graditelj nema pravo na naknadu, već samo pravo da poruši zgradu i odnose materijal od te zgrade u roku koji odredi nadležni organ, a u protivnom uklanjanje objekta će se izvršiti o njegovom trošku.⁸ Ranijem vlasniku ekspropriisane nepokretnosti je prepušteno da se opredijeli da li će prihvatiti naknadu u drugoj nepokretnosti ili u novcu. To znači da raniji vlasnik može i da odbije da prihvati naknadu u drugoj nepokretnosti, iako je ta nepokretnost u svemu odgovarajuća. Dakle, naknadu u obliku druge odgovarajuće nekretnine, mada propisana kao pravilo, može se ostvariti samo u slučaju postojanja sporazuma o tome između ranijeg vlasnika i korisnika eksproprijacije. Ako vlasnik nepokretnosti koja se ekspropriše, ne prihvati na ime naknade drugu odgovarajuću nepokretnost ili ako korisnik eksproprijacije ne može da obezbijedi takvu nepokretnost, određuje se pravična naknada u novcu koja ne može biti niža od tržišne vrijednosti nepokretnosti koja se ekspropriše u vrijeme donošenja prvostepenog rješenja o eksproprijaciji, odnosno u vrijeme sklapanja sporazuma. Tržišna vrijednost izražena je u cijeni koja se za određenu nepokretnost može postići na tržištu i koja zavisi od odnosa ponude i potražnje u vrijeme njenog utvrđivanja. Prema tome, određivanje naknade u novcu zavisi od tržišne vrijednosti nepokretnosti koja je ekspropriisana. U pojedinim slučajevima ova naknada može biti i veća od tržišne vrijednosti ekspropriisane nepokretnosti. To će biti u slučaju kada dođe do uvećanja naknade na osnovu ličnih i porodičnih prilika ranijeg vlasnika. Ovo će se uzeti u obzir, ako su te prilike od bitne važnosti za materijalnu egzistenciju

⁷ Crnić, Jadranko, Komentar Zakona o izvlaštenju, Zagreb, 1994, str. 131.

⁸ U Zakonu o eksproprijaciji bivše SR BiH iz 1986. godine (član 67) postojala je odredba da izuzetno vlasnik stambene zgrade izgrađene do 15.02.1968. godine koji u toj zgradi stanuje, ima pravo na naknadu za tu zgradu. Istim članom je bilo propisano pravo na naknadu i za vlasnika poslovnog prostora izgrađenog do 15.02.1968. godine.

ranijeg vlasnika, a naročito u slučaju ako je zbog eksproprijacije većeg dijela ili cijelog zemljišta ili poslovne prostorije u kojoj je raniji vlasnik obavljao dozvoljenu poslovnu djelatnost, ugrožena njegova materijalna egzistencija, kao i u slučaju kada se zbog eksproprijacije članovi poljoprivrednog domaćinstva moraju seliti iz područja gdje su prebivali ili boravili.

U korektivima uvećanja naknade prvenstveno je izražena socijalna komponenta koja polazi od načela da neprikosnovenu osnovu položaja čovjeka u društvu čini njegova ekonomska i socijalna sigurnost. Primjenom ovih korektiva omogućava se individualizacija pravične naknade, kako u postupku sporazumijevanja o pravičnoj naknadi pred organom uprave, tako i sudskom postupku određivanja naknade. To znači da, kada se u postupku određivanje naknade utvrdi da postoje uslovi za njihovu primjenu, da se oni moraju primjenjivati. Kada treba uzeti lične i porodične prilike kao parametar uvećanja visine naknade uvijek je faktičko pitanje. Odgovor u svakom konkretnom slučaju zavisi od niza bitnih okolnosti: opšteg imovnog stanja vlasnika, veličine značaja (ekonomskog) dijela nepokretnosti koji se eksproprišu u odnosu na nepokretnosti koje ostaju u svojini, izvora, visine i vrste prihoda koje ostvaruje domaćinstvo eksproprijata, socijalne i starosne strukture domaćinstva i dr. Uvećanje naknade zbog ličnih i porodičnih prilika ranijeg vlasnika uglavnom će se vršiti kod određivanja novčane naknade za ekspropriisane nepokretnosti. To je zbog toga što u ovim slučajevima raniji vlasnik ostaje bez nepokretnosti od kojih je zavisila njegova materijalna egzistencija, a od dobijene novčane naknade, zbog posebnih ličnih i porodičnih prilika (starost, bolest, izdržavnje članova domaćinstva, nemogućnost kupovine drugih nepokretnosti u privredno rentabilnoj blizini itd.) neće moći uspostaviti ekonomski položaj i uslove života kakve je imao prije eksproprijacije. Odredba koja propisuje mogućnost uvećanja naknade primjenjuje se kako kod potpune tako i kod nepotpune eksproprijacije. Takođe ova odredba se primjenjuje kod određivanja naknade za sve vrste ekspropriisanih nepokretnosti. Raniji vlasnik nema pravo na naknadu troškova za ulaganje u zemljište i zgrade koje je izvršio nakon što je pismeno obaviješten od organa uprave o podnesenom prijedlogu za eksproprijaciju, osim onih troškova koji su bili neophodni za redovno korišćenje nepokretnosti. Prema tome, obavještanje vlasnika o podnesenom prijedlogu za eksproprijaciju njegovih nepokretnosti ima za cilj da spriječi nepotrebna ulaganja u nekretnine, čija eksproprijacija neposredno predstoji, odnosno da zaštiti korisnika eksproprijacije od plaćanja naknade za ulaganja u nepokretnosti koja su izvršena iz nedozvoljenih pobuda. Ova odredba odnosi se kako na ulaganja izvršena u zemljište, tako i na ulaganja izvršena u objekte. Naknada za voćna stabla i vinovu lozu određuje se:

- za voćna stabla i vinovu lozu koji se nalaze u stadijumu davanja plodova

u visini cijelog prihoda tog stabla, odnosno loze, za onoliko godina koliko je potrebno za podizanje te vrste voćnog stabla, odnosno loze i njegov razvoj do stadijuma davanja plodova;

- za voćna stabla i vinovu lozu koja nisu počela da daju plodove-u visini troškova potrebnih za nabavke, sađenje i uzgoj takvih sadnica;
- pored navedene naknade, određuje se i naknada za tehničko drvo prema mjerilima za davanja naknade za šumsko drvo, ukoliko raniji vlasnik posječena stabla ne zadržava.

Dakle, naknada za pojedina voćna stabla, odnosno vinovu lozu određuje se prema okolnostima svakog konkretnost slučaja, a na osnovu stručnog nalaza i mišljenja vještaka poljoprivredne struke. Za voćna stabla i vinovu lozu koja nisu počela davati plodove, naknada obuhvata samo troškove potrebne za nabavku, sađenje i uzgoj takvih sadnica. Naknada za ekspropriisano zemljište pod šumom određuje se u visini naknade koja bi se odredila za najbliži pašnjak istog položaja. Kod određivanja ove naknade posebno se utvrđuje naknada za zemljište, a posebno naknada za drvnu masu. Naknada za drvnu masu (zrelu ili približno zrelu šumu) određuje se na osnovu vrijednosti drveta na panju, utvrđene u skladu sa osnovama cijena i aktima donesenim na osnovu toga sistema za proizvedene sortimente (nakon odbitka troškova proizvodnje). Naknade za šumske kulture koje nisu dostigle tehničku zrelost određuje se:

- za mlade sadnice kod kojih bi troškovi eksploatacije bili veći od vrijednosti prosječne drvne mase-naknada stvarnih troškova nabavke sadnica, sađenja i uzgoja;
- za ostala starija stabla-naknada za drvnu masu po mjerilima iz prethodnog stava uvećana za vrijednosti prirasta izgubljenog zbog privremene sječe.

Troškovi podizanja mlade šume, nastale vještačkim putem, utvrđuje se u visini troškova pošumljavanja, a troškovi podizanja mlade šume nastale prirodnim putem-u visini troškova vještačkog pošumljavanja sjemenom. Zakon ne propisuje šta se smatra zreloom, ili približno zreloom šumom, pa će se to, po potrebi, utvrditi na osnovu stručnog nalaza i mišljenja vještaka. Za mlade sadnice kod kojih bi troškovi eksploatacije bili veći od prosječne drvne mase, naknada se određuje slično kao i naknada za voćna stabla koja nisu dospjela do roda. Za takve mlade sadnice naknada se daje samo u visini stvarnih troškova nabavke sadnica, sađenja i uzgoja. Ukoliko se radi o starijim stablima koja još nisu dostigla tehničku zrelost, naknada se sastoji iz dva elementa i to naknade za drvnu masu i naknade

za vrijednosti prirasta izgubljenog zbog prijevremene sječe. Prirast obuhvata razliku između postojeće drvene mase i one mase koju bi stabla imala kad dostignu tehničku zrelost. Naknada za eksproprisano poljoprivredno, građevinsko i gradsko građevinsko zemljište, određuje se u novcu, tako da ona bude pravična i ne niža od tržišne vrijednosti takvog zemljišta. Naravno, to ne znači da se stranke ne mogu sporazumijeti da se naknada za ovo zemljište odredi i u nekom drugom vidu i davanja zamjene drugog zemljišta i tome slično. Visina naknade za eksproprisano nepokretnost u sudskom postupku određuje se prema okolnostima u vrijeme donošenja prvostepenog rješenja o naknadi. Ako je korisniku eksproprijacije predana nepokretnost u posjed prije pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji, vlasnik ima pravo da bira da mu se naknada odredi ili prema okolnostima u vrijeme predaje nepokretnosti, ili u vrijeme donošenja prvostepenog rješenja o naknadi. Takvo rješenje nakon provedenog vanparničnog postupka koji se vodi po službenoj dužnosti i koji je hitne prirode, donosi osnovni sud za područje opštine čiji je organ uprave donio rješenje o eksproprijaciji. Sud je vezan pravosnažnim rješenjem o eksproprijaciji u pogledu predmeta eksproprijacije.⁹ Prilikom odlučivanja o naknadi za eksproprisane nekretnine vanparnični sud je, između ostalog, dužan da vodi računa i o mogućoj zloupotrebi prava svojine, koja se može sastojati u radnjama ranijeg vlasnika preduzetim na eksproprisanim nekretninama u cilju samo prividnog uvećanja vrijednosti nekretnina. Sud može priznati pravno dejstvo pismenog ugovora o obliku i visini naknade za eksproprisane nepokretnosti zaključenog van postupka propisanog zakonom između ranijeg vlasnika i korisnika eksproprijacije, poslije donošenja rješenja o eksproprijaciji, pod uslovom da je ugovor izvršen u cjelini ili u pretežnom dijelu, ukoliko je cilj ugovora pravično obeštećenje ranijeg vlasnika i nije u suprotnosti sa pozitivnim propisima.¹⁰ Kada je pred organom uprave zaključen sporazum o naknadi za eksproprisane nepokretnosti, ne može se o takvom zahtjevu odlučivati u vanparničnom postupku. Raniji vlasnik ima pravo i na naknadu izgubljene koristi koju bi ostvario dotadašnjim načinom iskorištavanja eksproprisane nepokretnosti za vrijeme od dana predaje te nepokretnosti u posjed korisniku eksproprijacije do dana prijema u posjed nepokretnosti date u zamjenu ili do istake rokova određenih za isplatu, odnosno deponovanje novčane naknade. Ako se na eksproprisanom zemljištu nalaze usjevi ili plodovi, raniji vlasnik ima pravo da sa tog zemljišta skine usjeve i sabere plodove. Ovo pravo ranijeg vlasnika odnosi se na usjeve zasijane, odnosno plodove nastale prije nego što je korisnik eksproprijacije stekao pravo na posjed eksproprisanih nepokretnosti, mora

9 Okružni sud u Valjevu, Gž-br. 957/05, od 16.06.2005. godine, Sudska praksa, br. 10/08, str. 48.

10 Okružni sud u Valjevu, Gž-br. 179/05, od 11.03.2005. godine, Sudska praksa, br. 5/05, str. 46.

dozvoliti vlasniku da skine usjeve i sakupi plodove sa ekspropriisanog zemljišta i ne smije preduzimati one radnje koje bi spriječile vlasnika da to realizuje. Ova odredba ne odnosi se na one usjeve koje je vlasnik zasijao na zemljištu nakon što je pismeno obaviješten o podnesenom prijedlogu za eksproprijaciju. Za ta ulaganja vlasnik nema pravo na naknadu, pa prema tome nema ni pravo da sabere te usjeve. Međutim, ako su u ovom slučaju usjevi dospjeli prije otpočinjanja radova na ekspropriisanom zemljištu, vlasniku treba dozvoliti da te usjeve sabere. Ukoliko do stupanja u posjed korisnika, eksproprijacije raniji vlasnik nije bio u mogućnosti sabrati usjeve i sakupiti plodove, pripada mu pravo na naknadu za usjeve nakon odbitka potrebnih troškova koje bi imao do žetve ili berbe. U slučaju ustanovljenja služnosti, naknada se određuje u iznosu za koji je usljed ustanovljene služnosti umanjena tržišna vrijednost nepokretnosti, kao i za nastalu štetu. Ustanovljenje služnosti na nepokretnosti, inače, spada u nepotpunu eksproprijaciju. Služnost se može ustanoviti na zemljištu ili zgradi. Služnost se ustanovljava po odredbama ovog ili po odredbama posebnih zakona. Vlasniku pripada naknada koja se određuje u novčanom obliku. Naknada se određuje u iznosu za koji je usljed ustanovljenja služnosti smanjena vrijednost zemljišta ili zgrade. Faktičko je pitanje da li je i u kom obimu umanjena vrijednost zemljišta ili zgrade usljed ustanovljenja služnosti, pa je za utvrđenje ove činjenice potrebno pribaviti nalaz i mišljenje odgovarajućeg vještaka. U slučaju ustanovljenja zakupa naknada se određuje u visini zakupnine koja se postiže na tržištu. Naknada se može odrediti u obliku jednokratnog iznosa za cijelo vrijeme trajanja zakupa ili u povremenim davanjima koja se plaćaju u jednakim vremenskim razmacima. Ona se računa od dana kada je korisnik eksproprijacije stupio u posjed zemljišta. Za eventualnu štetu nastalu ustanovljenjem zakupa, zakupoprimalac odgovara vlasniku zemljišta po opštim propisima o odgovornosti za štetu. Zakup se kao i služnost, ustanovljava nepotpunom eksproprijacijom. Postupak za određivanje naknade za ustanovljenje zakupa sprovodi se po odredbama ovog zakona o postupku za određivanje naknade za eksproprijaciju nepokretnosti. Naknada za ustanovljenje zakupa se određuje u novčanom iznosu i isplaćuje u gotovom novcu, te se prema tome ne može odrediti u drugom obliku.

Visina štete pričinjena na zemljištu na kojem je ustanovljen zakup utvrđuje se po odredbama Zakona o obligacionim odnosima. U ovom slučaju korisnik eksproprijacije odgovara za štetu po osnovu objektivne odgovornosti. Ukoliko je stvarna šteta pričinjena prije provođenja postupka za određivanje naknade za ustanovljenje zakupa, u istom postupku pored određivanja naknade za zakup, utvrdiće se i iznos stvarne štete koja je pričinjena na tom zemljištu. Prema tome, jednim sporazumom o naknadi, odnosno jednom sudskom odlukom, utvrdiće se zakupnina i stvarna šteta. Ipak, u većini slučajeva stvarna šteta će se moći

utvrditi tek nakon isteka vremena zakupa. Naknada za privremeno zauzimanje zemljišta određuje se u visini i na način kako je to ovim zakonom određeno za naknadu u slučaju ustanovljenja zakupa. Ona se određuje u visini zakupa za najbliža slična zemljišta. Naknada se može odrediti u obliku jednokratnog iznosa za cijelo vrijeme trajanja privremenog zauzimanja zemljišta, ili u povremenim davanjima koja se plaćaju u jednakim vremenskim razmacima. Obračun se vrši od dana kada je korisnik stupio u posjed zemljišta koje se privremeno zauzima. Ako je za vrijeme privremenog zauzimanja zemljišta vlasniku nanesena šteta, u naknadu ulazi i iznos te štete. Ukoliko je riječ o eksproprijaciji nepokretnosti tolikog obima da se zbog toga znatan broj stanovnika mora iseliti iz kraja u kome se eksproprijsane nepokretnosti nalaze, posebnim zakonom mogu se propisati oblici i uslovi naknade. Raniji vlasnik može zahtijevati da se naknada odredi prema odredbama ovog zakona, ako je to za njega povoljnije. Korisniku eksproprijacije ne može eksproprijsana nepokretnost predati u posjed dok prema ranijim vlasnicima ne ispuni obaveze u pogledu naknade određene na osnovu posebnog zakona.

4. POSTUPAK ZA ODREĐIVANJE NAKNADE

Postupak određivanja naknade za ekspropriisanu nepokretnost vodi se po službenoj dužnosti i sastoji se od dvije faze. Prije svega, provodi se postupak za sporazumno određivanje naknade za ekspropriisanu nepokretnost pred nadležnim organom uprave. Ukoliko se ovdje ne postigne sporazum o naknadi, postupak za određivanje naknade za ekspropriisanu nepokretnost provodi se pred nadležnim osnovnim sudom. Taj postupak je hitan, a to znači da predmeti ove vrste imaju prioritet, te da se moraju završiti po mogućnosti što prije. Hitnost se odnosi i na postupak sporazumnog određivanja naknade i na postupak određivanja naknade pred nadležnim sudom. Poslije pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji, organ uprave dužan je da bez odlaganja zakaže i održi usmenu raspravu za sporazumno određivanje naknade za ekspropriisanu nepokretnost. Organ uprave nastojaoće da stranke postignu sporazum o naknadi, upozoravajući ih na njihova prava i obaveze prema odredbama ovog zakona. Radi pripremanja rasprave stranke mogu podnijeti svoje ponude, a organ uprave, pribaviće pisana obavještenja od drugih organa o činjenicama koje mogu biti od značaja za određivanje visine naknade. Postupak sporazumnog određivanja naknade ima se završiti u roku od dva mjeseca od dana pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji. Ovaj postupak ima određene elemente upravnog postupka, radi čega treba

shodno primjenjivati odredbe čl. 147. do 156 Zakon o opštem upravnom postupku koje se odnose na usmenu raspravu, ali uz značajna ograničenja koja su propisana Zakonom o eksproprijaciji s obzirom na specifičnu svrhu tog postupka. Na raspravi za sporazumno određivanje naknade organ uprave ima aktivnu ulogu medijatora koji treba da nastoji da se postigne sporazum o naknadi za ekspropriisane nepokretnosti. Ovaj organ treba da podjesti stranke na njihova prava i obaveze po odredbama ovog zakona. Svojim posredovanjem on treba da doprinese da stranke zakluče pravedan sporazum u pogledu visine naknade koji bi bio u interesu i korisnika eksproprijacije i ranijeg vlasnika. Nadležni organ uprave ne može biti neutralan pri vođenju ovog postupka i da svoj rad svede samo na arbitriranje među strankama, već on mora aktivno da učestvuje i da argumentovano i sa autoritetom utiče na tok sporazumijevanja.¹¹ Korisnik eksproprijacije i raniji vlasnik mogu iznijeti svoja ponude i prijedloge u pogledu naknade za ekspropriisane nepokretnosti (usmeno i pismeno). Ove ponude ne obavezuju stranke na raspravi, jer je sporazum o naknadi zaključen tek onda kada ga stranke potpišu. Ponuda koju podnosi raniji vlasnik treba da pokaže kakvu vrstu naknade on traži za ekspropriisanu nepokretnost. U ponudi korisnika eksproprijacije obično stoji da li korisnik ima drugu odgovarajuću nepokretnost za davanje u zamjenu za ekspropriisanu nepokretnost, a ako nema iznos novčane naknade koji nudi. Nadležni opštinski organ uprave pribaviće pismena obavještenja o relevantnim činjenicama za određivanje visine naknade. Ovo je ne samo pravo, nego i dužnost ovog organa i sve navedeno treba da doprinese bržem zaključivanju sporazuma o naknadi. Sporazum o naknadi za ekspropriisane nekretnine mora sadržavati oblik i visinu naknade, te rok u kome je korisnik eksproprijacije dužan da ispuni obaveze u pogledu naknade. Ovaj sporazum se unosi u zapisnik koji mora da sadrži sve podatke neophodne za ispunjavanje obaveza korisnika eksproprijacije. Sporazum o naknadi ili dijelu naknade zaključen je kad obje stranke potpišu zapisnik u koji je sporazum unesen. Zapisnik u koji je unesen sporazum o naknadi ima snagu izvršne isprave. Kada dođe do usmenog dogovora, pristupa se zaključenju sporazuma o naknadi i obliku zapisnika koji sastavlja organ koji vodi postupak. Ovaj sporazum mora biti jasan i određen, te ne smije ostavljati nikakve nedoumice. Esencijalni elementi sporazuma su: oblik naknade, visina naknade i rok isplate. Prije nego što stranke potpišu zapisnik, organ koji vodi postupak je dužan da ga pročita strankama i svaka stranka može odustati od usmenog dogovora sve dok ga ne potpiše. Sporazum je zaključen kada obje stranke potpišu zapisnik u koji se sporazum unosi. Sporazumom o naknadi za ekspropriisanu nepokretnost je u stvari sačinjeno poravnanje

11 Ćirković, Božidar, *Eksproprijacija i naknada u jugoslovenskom pravu*, Beograd 1979, str. 79.

po odredbama Zakona o opštem upravnom postupku, pa on mora ispunjavati sve uslove predviđene tim propisom za sastavljanje poravnjanja.¹² Ukoliko se ne postigne sporazum o naknadi u roku od dva mjeseca od dana pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji, organ uprave će bez odgađanja dostaviti pravosnažno rješenje o eksproprijaciji sa svim spisima nadležnom sudu na čijem području se nalazi ekspropisana nepokretnost radi određivanja naknade u vanparničnom postupku. Ovaj organ može i prije isteka navedenog roka dostaviti rješenje o eksproprijaciji sa spisima nadležnom sudu, ako iz izjava i ponašanja stranaka može zaključiti da ne postoje izgledi da će se postići sporazum o naknadi. Zakonom nije određeno, već je nadležnom organu uprave prepušteno da sam ocjeni, na osnovu kakvih izjava i ponašanja stranaka se može zaključiti da među njima ne može doći do sporazuma o naknadi. Najčešći je to slučaj kada se na raspravi i pored nastojanja organa ne postigne sporazum o naknadi, zbog toga što vlasnik traži nesrazmjerno visoku naknadu, odnosno što korisnik eksproprijacije nudi nesrazmjerno mali iznos naknade. Ukoliko raniji vlasnik, iako uredno pozvan ne dođe na zakazanu raspravu, a izostanak nije opravdao, mogao bi se po pravilu izvući zaključak da ta stranka ne želi zaključivanje sporazuma o naknadi. Ako organ uprave u određenom roku ne postupi po zakonskoj obavezi, raniji vlasnik ekspropisane nepokretnosti, kao i korisnik eksproprijacije, mogu se neposredno obratiti nadležnom sudu radi određivanja naknade. U slučaju da organ uprave ne postupi na navedeni način, to bi predstavljalo sprecifičan oblik ćutanja administracije.

Zahtjev koji se podnosi sudu za određivanje naknade treba da sadrži: podatke o tržišnoj vrijednosti zemljišta koje je organ radi sporazumnog određivanja naknade pribavio od opštinskog organa uprave za prihode (nadležnog poreskog ureda), pribavljanje podataka o ličnim i porodičnim prilikama ranijeg vlasnika, pribavljena pismena obavještenja od drugih organa i organizacija o činjenicama koje mogu biti od zanačaja za određivanje visine naknade, podatke o visini naknade iz zaključenih sporazuma o naknadi. Pismeni zahtjev koji stranka podnosi treba da bude jasan i da sadrži sve potrebne elemente da bi se po njemu mogli postupiti: ime i prezime vlasnika, broj i datum pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji i naznačenje da li je i kada održana usmena rasprava za sporazumno određivanje naknade. Sud će odrediti ročište u roku od 15 dana računajući od dana kada je primio predmet organa uprave po kojem korisnik eksproprijacije i raniji vlasnik pred ovim organom nisu postigli saglasnost o naknadi za ekspropisiranu nekretninu. U postupku određivanja naknade za ekspropisane

12 Opštinski sud Guča, br. P-90/94, od 20.02.2002. i Okružni sud u Guči, br. Gž-633/02, od 20.06.2002. godine, Sudska praksa, br. 9/02, str. 50-51.

nekretnine značajnu ulogu ima pripremno ročište, naročito u složenijim predmetima određivanja naknade. Na pripremnom ročištu, koje bi se održalo, od stranaka će se tražiti razjašnjavanje u pogledu određenih činjenica. Ako sud smatra da neke sporne činjenice treba utvrditi putem vještaka, a ni jedna se stranka tome ne protivi, imenovaće vještaka, obavijestice vještaka o predmetu vještačenja i pozvaće ga da do glavne rasprave pripremi svoj nalaz i mišljenje. Odluku o naknadi za ekspropriisane nekretnine sud donosi pošto izvede dokaze za određivanje naknade i pruži strankama mogućnost da se o tome izjasne. Korisniku eksproprijacije i ranijem vlasniku ekspropriisane nekretnine sud će dati mogućnost da se izjasne ne samo o vrsti i visini naknade već i o svim drugim činjenicama i dokazima koji se odnose na pitanja naknade. Kao dokaz pri određivanju naknade mogu se upotrebljavati sve ona sredstva (isprave, stručni nalazi i mišljenja vještaka i dr.) koji će doprinijeti da se utvrdi naknada prema mjerilima koja zakon propisuje. Kako se postupak pred sudom radi određivanja novčane naknade za oduzeto zemljište pokreće i vodi po službenoj dužnosti, vanparnični sud je obavezan, nezavisno od prijedloga učesnika u postupku, da po službenoj dužnosti utvrđuje bitne činjenice i određuje izvođenje odgovarajućih dokaza.¹³ Ukoliko sud na prvom ročištu ne donese rješenje o visini naknade, on ima obavezu da ovo rješenje donese u roku od tri mjeseca računajući od dana održanog prvog ročišta. Sud u postupku utvrđivanja naknade za ekspropriisane nekretnine ne odlučuje o pravu na naknadu, nego samo o visini naknade, jer o pravu na naknadu odlučuje nadležni organ uprave rješenjem o eksproprijaciji.¹⁴ Dakle, sud ne može odlučivati o prigovoru protiv rješenja o eksproprijaciji. Na prvostepeno rješenje učesnici u postupku imaju pravo žalbe u roku od 8 dana, a o žalbi na ovo rješenje nadležni sud treba da odluči u roku od 45 dana. U slučaju da se ovi rokovi ne poštuju, sudija koji vodi postupak ima obavezu da o razlozima prekoračenja rokova obavijesti predsjednika suda u roku od tri dana, računajući od dana isteka navedenih rokova. Troškove postupka određivanja naknade za ekspropriisane nepokretnosti snosi korisnik eksproprijacije, osim troškova koji su izazvani neopravdanim postupcima ranijeg vlasnika. Ako učesnici zaključe sporazum da se naknada za zgradu ili stan odredi u obliku davanja druge zgrade ili stana, sporazumom će se odrediti i rok za izvršenje uzajamnih obaveza. U slučaju da se rok ne odredi sud određuje rok o iseljenju iz ekspropriisane zgrade, odnosno stana kao posebnog dijela zgrade. Ova odredba se primjenjuje i na zemljoradnika kad mu je u sporazumu sa korisnikom eksproprijacije ili na njegov zahtjev naknada ekspropriisano poljoprivredno zemljište određena davanjem u vlasništvo druge

13 Okružni sud u Valjevu, Gž-1230/05, od 19.09.2005. godine, Sudska praksa br. 11-12/07, str. 38.

14 Vrhovni sud Federacije BiH, br. Rev-123/98, od 04.08.1998, u I. Velić, op. cit., str. 29.

nekretnine. Nakon utvrđenja svih krucijalnih činjenica, sud donosi rješenje kojim određuje oblik i obim, odnosno visinu naknade za eksproprisanu nekretninu. Ako su učesnici zaključili sporazum o tome, sud će svoje rješenje zasnovati na ovom sporazumu, naravno ukoliko utvrdi da taj sporazum nije u suprotnosti sa prinudnim propisima. Danom pravosnažnosti rješenja o potpunoj eksproprijaciji na eksproprisanim nekretninama prestaju hipoteke, lične služnosti i druga stvarna prava. Ukoliko je na eksproprisanom nekretnini postojala hipoteka, pravo ploduživanja ili neko drugo stvarno pravo, korisnik eksproprijacije je dužan da odgovarajući iznos naknade položi kod banke na poseban račun, osim u slučajevima kada je vlasniku eksproprisanom nepokretnosti opterećene hipotekom data na ime naknade druga nepokretnost- u tom slučaju hipoteka prelazi na tu nepokretnost. U ovom slučaju banka će isplatiti naknadu vlasniku eksproprisanom nepokretnosti, odnosno naknadu imaocu stvarnog prava, samo na osnovu njihovog pismenog sporazuma ovjerenog kod nadležnog suda ili sudske odluke. Pomenuta stvarna prava brišu se u zemljišnim knjigama na prijedlog korisnika eksproprijacije, ukoliko je prethodno kod banke položio odgovarajući iznos naknade. Uknjižba prava svojine i drugih stvarnih prava na eksproprisanom nekretnini, kao i na nekretnini koja je data na ime naknade ranijem vlasniku, treba da se izvrši na osnovu pravosnažnog rješenja o eksproprijaciji i dokaza o isplaćenju naknadi, ako je tim rješenjem određena naknada u novcu, odnosno dokaza o sticanju prava svojine ranijeg vlasnika na drugoj odgovarajućoj nekretnini, a na osnovu zahtjeva korisnika eksproprijacije ili ranijeg vlasnika nepokretnosti. Ova odredba predstavlja značajnu novinu u odnosu na ranija zakonska rješenja kada se uknjižba prava izvršavala samo na osnovu pravosnažnog rješenja o eksproprijaciji.

5. ZAKLJUČAK

Jedan od najbitnijih elemenata eksproprijacije je svakako plaćanje odgovarajuće naknade ranijem vlasniku, kojom mu se treba izvršiti kompenzacija za oduzimanje njegove nekretnine. Određivanje pravične naknade za oduzete nekretnine predstavlja jedno od najsuptilnijih pitanja ovog instituta.

U bivšoj Jugoslaviji za ekspropriisane nekretnine je nekada isplaćivana simbolična naknada, tako da su raniji vlasnici često bili drastično oštećeni. Sada je u ovom pogledu situacija drugačija, tako da je jedna od bitnih novina novog zakona sadržana u odredbama koje regulišu pitanje naknade za ekspropriisane nekretnine. Naknada se određuje prema tržišnoj vrijednosti nekretnina, bilo da se radi o naknadi u novčanom obliku ili davanju u zamjenu druge nekretnine. Ovakvo uređenje pitanja naknade za ekspropriisane nekretnine ima za cilj da vlasniku osigura isti ekonomski položaj koji je imao prije eksproprijacije.

Smatramo da će se ova naknada najadekvatnije odrediti ukoliko se najprije odredi tržišna vrijednost nekretnine, a zatim se toj vrijednosti dodaju ili oduzmu drugi bitni elementi. Pri tome je potrebno još naći odgovarajuću ravnotežu između privatnog i javnog interesa.

Pored postupka određivanja naknade kao jedan od najznačajnijih postupaka može se smatrati postupak za eksproprijaciju preostalog dijela nekretnine koji je sastavni dio postupka koji se vodi po prijedlogu za eksproprijaciju jednog dijela nekretnine istog vlasnika. Pretpostavka za vođenje ovog postupka je da je postupak eksproprijacije u toku, da prijedlogom nisu obuhvaćene sve nekretnine određenog vlasnika, te da postoji njegov zahtjev u ovom pogledu. Radi se o veoma kompleksnom postupku, gdje su interesi stranaka dijametralno suprotni.

Novinu ovog zakona, takođe predstavlja da je korisnik eksproprijacije obavezan uz prijedlog za eksproprijaciju podnijeti i dokaz (zapisnik o sporazumu) da je prethodno pokušao s vlasnikom nekretnine sporazumno riješiti pitanje sticanja prava vlasništva na određenoj nekretnini.

Možemo zaključiti da eksproprijacija predstavlja institut koji se primjenjuje u javnom interesu, i to kao izuzetak, u slučajevima kada vlasnik određene nekretnine ne pristaje na ustupanje svoje nekretnine uz tržišnu naknadu, koja mu omogućava zadržavanje jednog ekonomskog položaja. Na takav način postiže se ravnoteža između prava na neometano uživanje prava na imovinu i javnog interesa, koji se ogleda u omogućavanju izgradnje objekata i izvođenja radova i ukupnog društvenog razvoja.

Dalje se može primjetiti da su nova zakonska rješenja, bez obzira što su još uvijek u određenoj mjeri zadržala odredbe i stavove ranijeg pravnog (socijalističkog) sistema, ipak na dobrom putu jednog drugačijeg koncepta, kojim se pravo vlasništva, tj. pravo na imovinu tretira na jedan adekvatniji način.

LITERATURA:

1. Aćanski, Todor, Eksproprijacija-pravična naknada, Naša zakonitost, br. 10-11/84.
2. Đerđa, Dario, Određivanje naknade za izvlaštenu nekretninu, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 26, br. 2/05.
3. Gajić, Živojin, Utvrđivanje opšteg interesa-eksproprijacije, Pravni život, br. 11-12/91.
4. Grubić, Mirjana i Subić Milan, Eksproprijacija nepokretnosti, Pravni život, br. 10/96.
5. Pljakić, Ljubodrag, Eksproprijacija nepokretnosti-sporna pitanja u praksi, Pravni život, br. 10/01.
6. Vesković, Blagoje, Komentar Zakona o eksproprijaciji Republike Srpske, Banja Luka, 2007. godina.
7. Vuković, Svetislav Komentar Zakona o eksproprijaciji sa sudskom praksom, registrom pojmova i obrascima, Beograd, 1996. godina.
8. Vulić, Mirjana, Problem utvrđivanja tržišne cene ekspropriisanog objekta, Pravni život, br. 10/01.
9. Zakon o eksproprijaciji Republike Srpske 2006. godina.

UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAAT - PRIMJENJIVOST PRED SUDOVIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

JOINT CRIMINAL ENTERPRISE - APPLICABILITY TO COURTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Zvonko Vidović¹

**UDK 341.48:342.237(497.6)
PRETHODNO SAOPŠTENJE**

Sažetak: *Odredbom članka 180. Stavak 1.KZ BiH iz čijeg se nešto ekstenzivnijeg tumačenja izvodi teza o udruženom zločinačkom pothvatu (UZP-engl. JCE-joint criminal l iiu) i koji je sistematiziran unutar poglavlja XVII KZBiH, pravosuđe u Bosni Hercegovini se nakon završetka ratnih sukoba u l ii 1992-1995 godine približilo međunarodnom kaznenom pravu koje povlači kaznenu odgovornost osim izvršenja klasičnih kaznenih djela ratnih zločina l i nove oblike ili modalitete kriminalnih djela nastalih u ratnim djelovanjima u BiH od 1992-1995 godine. Tako se u predmetima ratnih zločina pojavljuju i novi vidovi odgovornosti-Udruženi zločinački poduhvat, odgovornost nadređenih vojnih zapovjednika, zapovijedanje, poticanje, planiranje i podržavanje u činjenju kaznenih djela ratnih zločina. Normativno, oblici kaznene odgovornosti koji su pobrojani, nalaze se u članku 180. KZ BiH (čl.7.stavak.1 Statuta MKSJ/ICTY), kao i u člancima 20 do 38 KZBiH. Preuzimanjem prakse MKSJ/ICTY kao ad hoc l iiu omogućeno je Zakonom o ustupanju predmeta od strane MKSJ/ICTY prema Tužiteljstvu l ii korištenje dokaza izvedenih u suđenjima pred MKSJ/ICTY pred sudovima u BiH, a ovaj Zakon se primjenjuje kao lex specialis u odnosu na Zakon o kaznenom postupku BiH. Posebno je zanimljiv Udruženi zločinački poduhvat tipa III, tzv.prošireni Udruženi zločinački poduhvat, a ovaj oblik objektivne odgovornosti je na temelju predviđanja pa nacionalni sudovi odbijaju ovaj oblik sudjelovanja u izvršenju kaznenih djela ratnih zločina.*

Ključne riječi: *Udruženi zločinački poduhvat, zapovijedanje, poticanje, planiranje, MKSJ/ICTY, Sudovi u BiH.*

¹ Voditelj odjela analitike u Zaklada/Ured za pružanje pravne pomoći pripadnicima braniteljske populacije pri Glavnom vijeću Hrvatskog narodnog sabora Bosne i Hercegovine.

Apstrakt: *By the provision of Article 180, paragraph 1 of the Criminal Code BiH, from which its broader interpretation is derived from the JCE-Joint Criminal Enterprise, and which is systematized in Chapter XVII of the Criminal Code BiH, the judiciary in Bosnia and Herzegovina after the end of the 1992 conflict -1995 used international criminal law that criminalizes criminal responsibility other than the execution of classical criminal offenses of war crimes and new forms or modalities of criminal offenses created in war crimes in BiH from 1992-1995. Thus war crimes cases also present new forms of accountability – Joint Criminal Enterprise, the responsibility of supreme military commanders, command, encouragement, planning and support in the commission of war crimes. Normally, the forms of criminal responsibility listed are in Article 180 of the Criminal Code BiH (Art. 7, ICTY as well as Articles 20 to 38 of the Criminal Code BiH. By acquiring the ICTY practice as an „ad hoc tribunal“, it is permitted by the Law on Referral of the Case and from the ICTY / BiH ICTY to the Prosecutor’s Office of BiH and the use of evidence brought before the ICTY / ICTY trial before the courts in BiH, and this Act is applied as a *lex specialis* in relation to the Criminal Code Procedure. Particularly interesting is the Joint Criminal Enterprise type III, so-called extended JCE, and this form of objective responsibility is predictable, so the national courts reject this form of participation in the commission of war crimes offenses.*

Key words: *Joint Criminal Enterprise, Investigation, Command, Stimulation, Planning, ICTY, Courts in BiH.*

1. UVOD

Primjena Udruženog zločinačkog poduhvata razmatrala se na mnogim međunarodnim kao i nacionalnim sudovima i do danas se razilaze u mišljenjima i stavovima o primjenjivosti te li u udruženom zločinačkom poduhvatu (*u daljem tekstu UZP*). Osim Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju (*u daljem tekstu MKSJ-ICTY*) kao i Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu (*u daljem tekstu MKSR*) i Specijalnog suda za Siera Leone (*u daljem tekstu SCSL*) jedinstveni je stav kako je ova doktrina neprimjenjiva, jer se protivi temeljnim načelima pravičnosti. Ovdje moramo istaći i činjenicu kako je do presude Apelacijskog odjela MKSJ-ICTY u predmetu Tadić (IT-94-1) doktrina o UZP-u bila nepoznata u međunarodnom pravu, a nakon te presude više nacionalnih sudova je stalo nasuprot primjenjivosti li u UZP-u.² Pravni konstrukti Udruženog zločinačkog poduhvata kao modela osobne kaznene odgovornosti za najteža kaznena djela

2 http://www.icty.org/x/cases/tadic/cis/bcs/cis_tadic_BCS.pdf.

ratnih zločina uspostavljeni i u strukturi koja kao oblik izvršenja predviđa činjenje kaznenog djela i koja ne podrazumijeva postojanje poretka na temelju podređenosti, a ne korespondira sa poretkom na temelju nadređenosti između sudionika u UZP-u i samo pitanje krivnje se dovodi u vezu s njihovim prethodno dogovorenim planom pa se svakome od sudionika ne stavlja na teret isključivo njegovo osobno sudjelovanje u ratnom zločinu već i radnje drugih sudionika koje opet nisu bile sadržane u umišljaju ili nehatu, obuhvaćene ovim pravnim konstruktom. Cilj i karakter same radnje kao i ista namjera sudionika u UZP-u po ovoj teoriji dovodi do činjenice kako oni onda moraju i zajedno dijeliti kaznenu odgovornost bez obzira na ulogu kod počinjenja ratnog zločina. Upravo tu dolazimo do razmimoilaženja u teoriji i praksi, jer po jednim tužiteljima upravo rado biraju UZP kao oblik kaznene odgovornosti zbog manjka materijalnih dokaza za najteža djela ratnih zločina pa su se upravo zbog toga na optužnicama našle i mnoge političke osobe za koje je vrlo lako ustvrditi kako se u vrijeme počinjenja određenih ratnih zločina uopće nisu nalazile na mjestima gdje su ti zločini počinjeni, a optuženi su jer su ustvari predstavljali jedan narod i time se na jedan banalan, a tako učinkovit način uspostavila kolektivna odgovornost i time poništio prihvaćeni sustav osobne kaznene odgovornosti u Međunarodnom kaznenom pravu. Ta i ova je bila prisutna i pred Vijećem MKSJ/ICTY kojim je presjedavao časni sudac Jean Claude Antoinetti u predmetu IT-03-67-T (Tužitelj protiv Vojislava Šešelja) gdje je upravo navedeno kako je „UZP oblik sudjelovanja u kaznenom djelu, a ne kazneno djelo“. Takav stav suca Antoinettija je potvrđen i u predmetu „Tužitelj protiv Tadića“ IT-94-1 gdje je i ova izvedena na način da se kazneno goni grupa i to nasuprot osobne kaznene odgovornosti, jer je takav pristup utemeljen na nedostatku dokaza pa umjesto da se goni i sudi za osobna ponašanja imamo cijeli niz optužnica za pripadnost nekoj grupi. Nerijetko smo svjedoci optužnica za ratne zločine u kojima se nije ustvrdilo kako su sudionici imali istu namjeru, jer je vođa neke grupe možda imao neki drugi cilj za koji ostali sudionici grupe nisu uopće znali, ili su dovedeni u zabludu u svezi s onim za što su mislili da im je zajednički cilj.

U tom odnosu osobne kaznene odgovornosti se krije i zamka iz članka 180. Stavak 1. KZ BiH po kojoj se u istu ravan dovode svi oblici sudjelovanja u izvršenju kaznenog djela ratnog zločina pa se na jednostavan i prizeman način takvom konstrukcijom koju rado koriste tužitelji posebnog odjela za ratne zločine u Tužiteljstvu BiH osigurava presudjivanje za UZP, a onome koji je djelovao u okviru bilo kojeg zajedničkog plana mogu se pripisati sva kaznena djela koja su počinjena od strane bilo koga u pokušaju ostvarivanja tog zločinačkog plana. Time se gubi ona nit i eventualna poveznica između suizvršitelja, poticatelja i pomagatelja u radnjama izvršenja samog ratnog zločina.

2. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT-NAČELO ZAKONITOSTI

Ne postoji u bližoj prošlosti sličan primjer iz Medjunarodnog kaznenog prava oko kojega su se podijelila mišljenja kako teorije tako i prakse kao što je slučaj sa UZP-om, tim konstruktom koji u svom izvornom obliku ima skraćenicu JCE (Joint Criminal enterprise), a koji izraz su neki kritičari preveli kao *Just Convict Everyone-Samo optužite svakoga* i kroz koji se ustvari zrcali podijeljenost teorije i prakse. Ovaj obrazac nazvan UZP je stvoren u svrhu presudjivanja za individualna kaznena djela ratnih zločina, a to se osobito odnosi na tzv. UZP III, treću kategoriju i iu o UZP-u. MKSJ/ICTY je utemeljen sa zadaćom biti nadležan za kazneni progon svih osoba koje su osumnjičene za izvršenja teških kaznenih djela ratnog zločina u skladu sa odredbama Statuta MKSJ/ICTY³, ali se ni u jednom od navedenih članaka koji govore o kršenju Ženevske konvencije iz 1949. Godine, kršenju običaja ratovanja, i iu ili zločinima protiv čovječnosti ne spominje UZP pa se prostom analogijom dolazi do zaključka kako isti nije u nadležnosti MKSJ/ICTY. Ako se pažljivo analizira članak 7. Stavak 3. Statuta MKSJ/ICTY u kojemu se govori o zapovjednoj odgovornosti opet ne nalazimo elemente koncepta UZP-a. Ipak, u presudama pred vijećima i žalbenim vijećima MKSJ/ICTY u Den Haagu se još od predmeta Tadić (IT-94-1) konstatira kako medjunarodna kaznena odgovornost obuhvaća akcije koje je počinila zajednica osoba provodeći zajednički kriminalni plan i taj način se upravo i pokušava dati odgovor na pitanje je li UZP postao dijelom medjunarodnog običajnog prava. Pozivajući se na neke nacionalne sudove koji su sudili za zločine u drugom svjetskom ratu, na Rimski statut i Medjunarodnu konvenciju o suzbijanju terorizma, vijeća MKSJ/ICTY dolaze do zaključka kako upravo konzistentnost i uvjerljivost sudske prakse i ugovora opravdava zaključak da sudska praksa odražava običajno pravo medjunarodnog kaznenog prava. Kako je taj stav u sudećim vijećima MKSJ/ICTY zauzet upravo nakon žalbenog Vijeća u predmetu Tadić (IT-94-1) to se i kasnije, bez namjere preispitivanja zaključka o običajnom i ii ovog oblika odgovornosti, iz predmeta Tadić izvukao zaključak kako su u godinama kada su kaznena djela ratnog zločina počinjena osobe koje su bile optužene za ta djela mogle biti osudjene, jer je takva norma postojala u medjunarodnom običajnom pravu. Naravno, sva ostala sudska vijeća nakon predmeta Tadić u MKSJ/ICTY nisu ponudila neke jače i iu za opravdanje tih teza o UZP-u, a obrane optuženih su u tim predmetima bile površne u i iu i obrani tog koncepta za koji su njihovi branjenici bili optuženi. U nekim predmetima su se samo spomenuli „prijatelji suda“ (amicus curiae) kao jedan od i iu, ali do danas je i iu UZP-a ostao na snazi kao oblik odgovornosti pred

3 Vidjeti detaljnije u Statutu MKSJ/ICTY članci 2.,3.,4.,5..

MKSJ/ICTY, a uveden je „na mala vrata“ i ostao duboko ukorijenjen u praksi tog suda. Iako je već odavno jasno i pravno neutemeljeno kako je UZP u suprotnosti s načelom krivnje kao jednim od temeljnih načela suvremenog kaznenog prava i upravo se proširenjem elementa krivnje (*mens rea expansiori*) UZP približio krivnji zbog udruživanja, koja opet nije propisana u Statutu MKSJ/ICTY. Ovdje si moramo postaviti upit o izvodjenju zaključaka o postojanju namjere optuženog pred MKSJ/ICTY ili pred nekim od nacionalnih sudova koja je upitna sa aspekta presumpcije nevinosti, a koja je ponovno propisana u člancima od 21. Do 37. Statuta MKSJ/ICTY. Ekstenzivna primjena konstrukta o UZP-u na cijele političke i vojne lii u jednog naroda kao i ostale znane i neznanе osobe dovela je do nepreciznosti u optuživanju, a takve široko postavljene optužnice po konstruktU UZP-a u kojima su obuhvaćena ne samo osobe protiv kojih se li i sudski postupak već cijele vojne i političke lii u jednog naroda te „svi znani i neznani“ ugrozile su samo postojanje MKSJ/ICTY. Ovim konstruktom o UZP-u je uvedena statusna krivnja koja ne korespondira s osobnom kaznenom odgovornošću počinjenjem, koja je sadržana u samom Statutu MKSJ/ICTY, u članku 7. Stavku 1. Koja postoji ako je osoba optužena za kazneno djelo ratnog zločina počinila kazneno djelo iz nadležnosti Tribunala u Den Haagu i to aktivnom radnjom ili propuštanjem koje se može izjednačiti sa takvom radnjom. Okolnost po kojoj je neka osoba ili skupina obnašala određenu funkciju ne može biti odgovorna po članku 7. Stavak 1. Statuta MKSJ/ICTY, jer bi to podrazumijevalo odgovornost zbog udruživanja u činjenju djela koja opet nije sadržana u već pomenutom Statutu. Česti istupi čelnih ljudi iz Tribunala u Den Haagu su pozivali na donošenje pravednih presuda u kojima su sadržani zaključci i činjenice koje će doprinijeti pomirenju i suživotu, a činjenica je kako se nakon okončanja rada MKSJ/ICTY u državama na koje se odnosila jurisdikcija tog suda konstrukt UZP-a promatra kao pravno neutemeljen i neprihvatljiv pa se ta floskula o pomirenju i suživotu čini još nelogičnijom. Ako se u Bosni i Hercegovini sva tri naroda pozivaju na pravedan i obrambeni rat u razdoblju od 1992-1995 godine to je i kredibilitet Tribunala u Den Haagu doveden u pitanje, a nacionalni sudovi su sa UZP-om dovedeni do obezvrijedjujućih presuda koje su dovele u pitanje značaj njihovih odluka i povijesnu evaluaciju. Preširoko postavljena koncepcija odgovornosti vojnih i političkih čimbenika po osnovi konstrukta o UZP-u u konačnici je rezultirala nespremnošću država na suradnju sa stalnim Medjunarodnim kaznenim sudom i dovela je u pitanje jurisdikciju na načelu komplementarnosti, a neki postupci Tužiteljstva u Den Haagu kao i u Tužiteljstvu BiH, iako nisu u suglasju s pravnim načelima, očito su usuglašeni s ostvarenjem njihove uloge i ciljeva o takozvanoj političkoj istini i karakteru rata na području bivše SFRJ, a to se nastoji postići zloupotrebom medjunarodnog kaznenog pravosudja. Razvidno je da je takova zloupotreba djelomično i uspjela,

barem što se tiče MKSJ/ICTY, a neke presude su bile temelj za nove optužnice pred Sudom BiH pa je istina o međunarodnom kaznenom pravosuđu i primjeni međunarodnog kaznenog prava pred domaćim sudovima već i sramotni dio novije bosanskohercegovačke povijesti. Ako pogledamo strukturu pravomoćnih presuda za ratne zločine u razdoblju od 2002.-2017. Godine pred Sudom BiH dolazimo do sljedećih podataka:

- ✓ Pripadnici VRS i njihove političke vodje su pravomoćno presudjeni na 1651,5 god ili 74,9%,
- ✓ Pripadnici HVO-a i njihovi politički predstavnici su presudjeni na 246 godina ili 11,2%,
- ✓ Pripadnici tzv.ARBiH su dobili 306,5 godina ili 13,9 %.⁴

Sud BiH nastavlja sa sudjenjima za ratne zločine jer prema članku IV Konvencije o nezastarijevanju ratnih zločina protiv čovječnosti BiH kao država članica dužna je da osigura kako se zakonske i druge odredbe o zastarijevanju ne odnose na gonjenje i kažnjavanje ratnih zločina pa je u članku 19.Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine propisano kako kazneni progon i izvršenje kazne ne zastarijeva za kaznena djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina koja su sadržana u glavi XVII i u člancima od 171-180. KZ BiH.

3. TEORIJA UZP-a I ELEMENTI TEORIJE O UZP-u

Teorija o UZP-u se sa svoje tri sastavnice odredila na žalbenom vijeću u predmetu Tadić (IT-94-1) koje su kasnije postale odrednice u svim oblicima UZP-a, pa tako i u optužnici „Prlić i drugi“ (IT-04-74). Te sastavnice su:

- ✓ više osoba koje ne moraju biti organizirane u vojnu, političku ili upravnu strukturu,
- ✓ postojanje plana, zamisli ili nakane koja je zajednička i uključuje počinjenje kaznenog djela ratnog zločina koje je sadržano u Statutu MKSJ/ICTY,
- ✓ sudioništvo optuženih u tom zajedničkom planu koji uključuje počinjenje jednog od djela ratnih zločina predviđenih Statutom MKSJ/ICTY.

Kada je u nekim raspravnim vijećima Tribunala istaknuta teorija po kojoj se UZP podrazumijeva ako dvije ili više osoba sudjeluje u zločinačkom djelu, a

⁴ Radi se o ukupno izrečenim presudama pred Sudom BiH.

nije dodatno pojašnjeno da li neodređenost u pogledu broja sudionika u UZP-u može dovesti do neujednačenosti u podizanju optužnica, neki predmeti li u Tribunalom u Den Haagu pokazali da su optužnice postavljene vrlo široko i ambiciozno kao što je slučaj sa predmetom „Prlić i drugi“ (IT-04-74) gdje su se u istoj optužnici našle sve poznate i nepoznate osobe, a u osmišljavanju takvog UZP-a jedna grupa javnih osoba (*dr. Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Janko Bobetko, Mate Boban, Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Ćorić, Berislav Pušić*) je postigla između sebe dogovor o političkom, vojnom podjarmljivanju, trajnom uklanjanju i etničkom čišćenju bosanskih Muslimana i drugih nehrvata koji su živjeli na onim teritorijima R BiH (?) za koje se u optužnici tvrdilo da pripadaju HZHB, a kasnije HRHB, te kako li namjeravali pripojiti „Velikoj Hrvatskoj“ (?), u kratkom roku ili tijekom duljeg razdoblja kako bi te teritorije postale dio Republike Hrvatske ili bile blisko povezane s njom. Kasnije se u prvostupanjskoj presudi (uz izdvojeno mišljenje suca Antoinettija), li u žalbenom Vijeću zaključilo kako su se organi, li u cijelokupna vojna komponenta iskoristila od gore navedene grupe za ostvarivanje raznih aspekata UZP-a navedenih u optužnici.

Tako se u optužnici za „Prlića i drugi“ Tužiteljstvo u Den Haagu koristilo konstruktom UZP-a u kojemu se navelo da su brojne osobe sudjelovale u UZP-u, a svaki sudionik je svojim činjenjem, nečinjenjem, postupcima ili ponašanjem, kako individualnim tako i onim izvršenim u dosluhu sa drugim osobama ili preko drugih osoba bitno doprinio provodjenju tog UZP-a i ostvarenju njegovog cilja. Nakon ovako složenog konstrukta UZP-a i uz navodjenje konkretnih osoba koje su sudjelovale u njemu evidentno je kako je krug sudionika široko određen pogotovu što se u kasnijem obrazloženju navode i spominju razni časnici i dočasnici HVO-a, Specijalne i Vojne policije kao i službi za sigurnost, dužnosnici i članovi civilne vlasti i političkih struktura na svim razinama uključujući i one na općinskim i lokalnim razinama, kao i druge znane i neznane osobe.

Poznato je kako u međunarodnom kaznenom pravu, kaznenoj odgovornosti podliježu samo fizičke osobe kao pojedinci. Široko postavljeni UZP u predmetu „Prlić i drugi“ (IT-04-74) očito je Tužiteljstvu u Den Haagu poslužio za jednostavniji prikaz subjektivnog elementa UZP-a jer je takav konstrukt omogućio da se brojna kaznena djela koja nisu imala karakter ratnog zločina svrstaju u predvidivu posljedicu zločinačkog plana. Zašto je u tako koncipiranu optužnicu uvršten veći broj osoba vrlo je jednostavno pojasniti jednom činjenicom koja govori o većem broju djela od većeg broja osoba, a takodjer je li namjera Tužiteljstva da bez jasnog razgraničenja optuži i one koje nazivaju „drugi članovi“ u UZP-u i detaljnije pojasni doprinos te kategorije u UZP-u. Optužnica ne sadrži konkretna djela koja su izvršili pojedinci iz HDZ BiH ali se daje zločinački karakter te

političke stranke pa se sama optužnica dovodi u proturječnost jer se u jednom dijelu navodi da li pripadnici te političke stranke bili dijelom UZP-a. Ponovno se članstvo u jednoj političkoj stranci suprostavlja Statutu MKSJ/ICTY jer se ne govori o osobnoj kaznenoj odgovornosti. Iako su raspravna vijeća li žalbeno vijeće MKSJ/ICTY u predmetu „Brdjanin“ (IT-99-36) tražila od Tužiteljstva MKSJ/ICTY da dokaže prošireni UZP po objektivnom doprinosu uspostavi i održavanju UZP-a kao i postojanje sporazuma sa neposrednim izvršiocima i u tom dijelu odbili primjeniti UZP kao oblik osobne kaznene odgovornosti po osnovu članka 7.stavak 1. Statuta MKSJ/ICTY, iako su „amicus curiae“ u svom podnesku naveli da kaznena djela počinjena od osoba koje nisu bile članovi UZP-a ne mogu biti osnov da se Radoslava Brdjanina osudi za ta djela jer bi to dovelo u pitanje svrhu i postojanje MKSJ/ICTY ipak se žalbeno vijeće u tom predmetu odlučilo kako za zasnivanje odgovornosti optuženog za kazneno djelo ratnog zločina po osnovi UZP-a nije od utjecaja tko je počinio konkretno kazneno djelo već je bitno je li to djelo počinjeno u okviru zajedničkog plana. Tako se po prvi put na MKSJ/ICTY pojavila iskra nečega što je bilo osnova presude u predmetu „Prlić i drugi“ (IT-74-04) time pretvarajući neposredne počinitelje iz drugog plana u središnju li i najbitnije članove UZP-a koju su bili više nego dovoljni da se optuženi kazne „drakonskim“ zatvorskim kaznama. Žalbena vijeća Tribunala u Den Haagu su se u svojim analizama presuda o pitanju o neposrednom počinitelju kao članu UZP-a odredili prema tom li i na način da su obe osobe, dakle i ona koja je neposredni počinitelj li ona koja je optužena po UZP-u morale zajednički djelovati u izvršenju tog plana i upravo to predstavlja osnovu uračunavanja radnje počinitelja kaznenog djela ratnog zločina okrivljenom za kojeg nema evidentnih dokaza da je osobno sudjelovao u radnji izvršenja koje mu se optužnicom stavilo na teret. Tako se u kategoriji III UZP-a navodi kako je kazneno djelo ratnog zločina koje je počinjeno izvan zajedničkog plana bila predvidiva posljedica izvršenja zajedničke nakane u UZP-u. Takodjer, sudska praksa Tribunala u Den Haagu je pokazala da se ovakav li iu primjenio na supočiniteljstvo, zajedničku nakanu i namjeru (koja čak može li i improvizirana na licu mjesta) pa je opravdana teza MKSJ/ICTY kako neposredni počinitelj kaznenog djela ratnog zločina mora biti član UZP-a. Supočiniteljstvo u UZP-u je po nekim odlukama žalbenih vijeća li iu u Den Haagu odbilo teze obrana po kojima je supočinitelj u UZP-u morao barem djelomično počinuti „actus reus“ kaznenog djela ratnog zločina kako bi bio kazneno odgovoran. Po tumačenjima žalbenog vijeća u predmetu „Tadić“ (IT-94-1) sudjelovanje i doprinos drugih članova grupe često je ključno u omogućavanju kaznenih djela ubojstva, bezobzirnog razaranja gradova, istrebljenja itd, a „djelujući zajedno sa drugima“ se upravo odnosilo na sudjelovanje nekoliko osoba u kolektivnom počinjenju kaznenog djela ratnog zločina koji su sklopili sporazum

i poduzeli aktivnosti u njegovu ostvarivanju.

Kada u ovaj I iu UZP-a uvrstimo i sudjelovanje optuženika u zajedničkom planu, a već ranije smo vidjeli stav raspravnih i žalbenih vijeća po ovom pitanju, dolazimo do zaključka kako je praksa MKSJ/ICTY različito procjenjivala sudionike UZP-a koji su nižeg ili srednjeg ranga, a koji nisu bili direktni počinitelji ratnih zločina. Naime, po ocjeni nekih vijeća Tribunala u Den Haagu pomogatelj, podržavatelj, supočinitelj nisu osobe koje je bilo moguće zamjeniti tako da bilo tko dodje na njihovo mjesto jer se radilo o osobama na višim hijerarhijskim pozicijama, koje su posebno obučene i posjeduju posebne vještine mada je kaznena odgovornost pripisivana i vozačima ili običnim vojacima koji su osigurali mjesta počinjenja zločina. Kasnije I i nacionalni sudovi preuzeli tu praksu kako se pojedinci smatraju odgovornima za izravno ili neizravno sudjelovanje u UZP-u s tim da razina djelovanja koja je potrebna da bi se netko smatrao sudionikom u UZP-u bila niža od razine za prelazak iz ranga pomogatelja u rang supočinitelja u UZP-u.

Može se zaključiti kako su oblici sudjelovanja u UZP-u: počinjenje kaznenog djela ratnog zločina, sudjelovanje u oružanom napadu kao pripadnik naoružane grupe, spriječavanje bijega zatvorenika, sudjelovanje na razini rukovodjenja i koordinacije u kampanji ubijanja, izvršenje nadzora i nadzorna funkcija. Tom logikom dolazi se do zaključka da je prag odgovornosti sudionika u UZP-u koji je vezan za radnju niži u odnosu na počinitelja, pomogatelja kao i podržavatelja. Takvom logikom MKSJ/ICTY u pogledu UZP-a dovoljno je da sudionik u UZP-a učini djelo koje je usmjereno prema provedbi zajedničkog plana ili namjere.

4. NACIONALNI SUDOVI U KONSTRUKTU UZP-a

Osnovno načelo u kaznenom pravu je načelo krivnje. Ako nema kazne bez krivnje i ako je krivnja (*mens rea*) jedno od općih načela prava što je sadržano i u I iu MKSJ/ICTY u članku 38. Onda je nelogično i pravno nerelevantno kako se određena osoba ili više njih kažnjava zbog prouzročene posljedice, što je ustvari bila srednjevjekovna teorija „*versanti omnia quae sequuntur ex delicto*“ (onomu koji se kreće u sferi zabranjenog uračunava se sve što je proizašlo iz kaznenog djela).

Oblike krivnje u kaznenim postupcima koji su se vodili pred MKSJ/ICTY utvrđivali su po pravilima anglosaksonskog prava koje sadrži manji broj kriterija za razlikovanje nivoa i stupnjeva krivnje. Krivnja, koja po ovom konceptu anglosaksonskog prava ima taj široki pojam, „*mens rea*“, temelji se na subjektivnom,

objektivnom i mješovitom kriteriju za razliku od većine kontinentalnih pravnih sustava koji imaju namjeru i nehat kao osnovne i temeljne oblike krivnje, a izravnu/neizravnu namjeru i svjesni/nesvjesni nehat kao razlikovanje nivoa i stupnjeva krivnje.

Takozvani prošireni UZP je oblik objektivne odgovornosti na osnovu predviđanja, te je jasno zašto jedan veći broj nacionalnih sudova ne prakticira ovaj vid sudjelovanja u izvršenju kaznenog djela ratnih zločina. Na nekim nacionalnim sudovima je kao problem postavljena primjena tog, proširenog UZP-a jer je umišljaj bio osnov kod donošenja osudjujućih presuda za ratne zločine, i iznimkom MKSJ/ICTY kao i međunarodnih kaznenih sudova za Siera Leone i Ruandu univerzalni stav je da je prošireni konstrukt UZP-a skoro pa neprimjenjiv jer je u suprotnosti sa osnovnim načelima pravičnosti, a do donošenja apelacijske presude u predmetu „Tadić“ (IT-94-1) pred MKSJ/ICTY u međunarodnom pravu taj konstrukt UZP-a nije ni postojao. Treba li dodati da do danas više nacionalnih sudova je izrazilo svoje protivljenje oko primjenjivosti ovakvog konstrukta UZP-a.

Sagledavajući stanje u Sudu i presude pred vijećima Suda BiH koje imaju UZP kao prihvaćen vid sudjelovanja u izvršenju kaznenih djela ratnih zločina, ipak, u ovome radu se izražava stav da se takav konstrukt može označiti kao neprimjenjivim pred sudovima u BiH iako se u pravomoćnim presudama koje su potvrđene i odlukama Ustavnog suda BiH govori o primjenjivosti konstrukta UZP-a u domaćem, BH pravosudju. Primjer koji puno govori o ovom nejasnom konstrukt je slijedeći:

U predmetu „Radić i dugi“ (X-KRŽ-05/139) koji je pred Sudom BiH pravomoćno osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 21 godine zbog počinjenja kaznenog djela ratnog zločina protiv čovječnosti iz članka 172.stavak1. točka h u svezi sa točkama a), e), f), g) i k) KZ BiH Ministarstvo pravde BiH obratilo se Ministarstvu pravde Republike Hrvatske sa zamolbom da se osudjeni Marko Radić nakon preuzimanja strane presude od stane RH prebaci na nastavak izdržavanja dugotrajne kazne zatvora u Republiku Hrvatsku. Ministarstvo pravosudja RH, Uprava za europske poslove, međunarodnu i pravosudnu suradnju dostavilo je spis Vrhovnom sudu RH radi odredjivanja stvarno nadležnog suda, a Rješenjem tog istog suda je za postupak donošenja odluke o preuzimanju izvršenja strane presude osudjenom Marku Radiću kao stvarno i mjesno nadležan odredjen Županijski sud u Zagrebu. Nakon toga je Ministarstvo pravosudja RH dopisom dostavilo zamolbu osuđenog Marka Radića Županijskom sudu u Zagrebu sa svom potrebnom dokumentacijom u uputama za dalje postupanje sukladno Konvenciji o transferu osudjenih osoba iz 1983 godine te propisima iz Republike Hrvatske, kao države članice Europske unije.

Razmatranjem strane presude (*one iz Suda BiH*) Županijski sud u Zagrebu je ustvrdio da je osuđeni Marko Radić proglašen krivim zbog počinjenja kaznenog djela zločina protiv čovječnosti iz članka 172. Stavak 1. Točka h) u svezi sa točkama a) e) g) i k) KZ BiH te je osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 21. Godine. Ovaj sud je ocjenjujući kažnjivost i mogućnost kaznenog progona, a uzimajući u obzir vezanost suda za činjenično stanje utvrđeno u stranoj presudi te podvodeći činjenična utvrđenja iz strane presude (*one iz Suda BiH*) pod zakonski opis kaznenog djela iz KZ/11 označio je kao kazneno djelo protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva –zločin protiv čovječnosti –članak 90. KZ/11. Tako je Županijski sud u Zagrebu pod činjenični opis iz točke1. Izreke strane presude podveo pod zakonski opis kaznenog djela zločin protiv čovječnosti iz članka 90. Stavak 2. U svezi sa stavkom 1. Točkom 9. I 11. KZ/11 (uhićenje i držanje u zatočeništvu), činjenični opis iz točke 4.a, b, c, izreke strane presude (*one Suda BiH*) podveo pod zakonski opis iz točke 7. Stavak 1. Članka 90 KZ/11 (silovanje), a točke 6. Izreke podvedene su pod zakonski opis iz točke 3. Stavak 1. Članka 90 KZ/11. Time je Županijski sud ustvrdio da je osuđeni Marko Radić osobno počinio ta djela odnosno zapovjedio njihovo počinjenje.

Nasuprot gore navedenom, radnje počinjenja kaznenog djela pod točkama 2. 3. 5. Izreke strane presude opisane su tako da udovoljavaju utvrđivanju krivnje po osnovi sudjelovanja u tzv.UZP udruženom zločinačkom pothvatu). Tu je Županijski sud u Zagrebu detaljno pojasnio slijedeće činjenice: Institut UZP-a nije svojstven niti kontinentalnom pravu ali ni hrvatskom pravu pa se opisane radnje ne mogu podvesti pod zakonski opis nekog kaznenog djela iz KZ/11 (Kazneni zakon Republike Hrvatske, NN 125/11), kao što je kazneno djelo odgovornosti zapovjednika iz članka 96.KZ /11 ili pak označavanja kao nekog kaznenog djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava kao komisivnoomisivnog delikta OKZRH, s obzirom na način na koji je opisana subjektivna sastavnica tog kaznenog djela odnosno krivnja osuđenog Marka Radića.

Na taj način je Županijski sud u Zagrebu preuzeo stranu presudu u cijelosti (*onu Suda BiH*) ,a radnje iz činjeničnog opisa te presude koje su kažnjive prema domaćem pravu (*onom hrvatskom*) su označene kao kazneno djelo iz članka 90. KZ/11. Tako je vijeće Županijskog suda u Zagrebu (Ivan Turudić univ. spec.crim, Zdravko Majerović i Tomislav Juriša) prilagodjavajući kaznu iz strane presude (*one Suda BiH*) hrvatskom zakonodavstvu, ne zadirući u činjenični opis strane presude na što zamoljena država nije ni ovlaštena, imajuću u vidu sve prethodno izloženo a prije svega smanjenje kriminalne količine kao i osobne i obiteljske okolnosti osuđenog Marka Radića koje je Županijski sud u Zagrebu cjenio prilikom odmjeravanja kazne, ocjenio da se svrha kažnjavanja može u konkretnom slučaju ostvariti i kaznom zatvora u trajanju od 12 godina i 6

mjeseci. Tu je Županijski sud jako cjenio i imao na umu sudsku praksu i kaznenu politiku odmjeraivanja kazne u kaznenim predmetima ratnih zločina u Republici Hrvatskoj, članici EU ! Primjeri za tu praksu su slijedeći:

✓ Tomislav Merčep- presudjen na 7. Godina zbog kaznenog djela iz članka 120. Stavak 1. OKZ RH

✓ Dragan Vasiljković, poznatiji kao „kapetan Dragan“ – presudjen na 13 godina i 6 mjeseci zbog kaznenog djela iz članka 122 i dr. OKZRH

✓ Mirko Norac- presudjen na jedinstvenu kaznu zatvora od 15 godina (dvi je presude na 6 i 12 godina) zbog kaznenog djela iz članka 120. Stavak 1. OKZ RH

✓ Vladimir Milanković –presudjen na jedinstvenu kaznu zatvora od 10 godina zbog kaznenog djela iz članka 120. I 122. I dr. OKZRH

Na taj način je osudjenom Marku Radiću, uz uračunato vrijeme od lišenja slobode 02.06.2006. godine, ovom presudom izrečena kazna po mišljenju većine pravnih stručnjaka u RH je bila prikladna za ostvarivanje svrhe kažnjavanja prema konkretnim okolnostima kaznenih djela, osobnim prilikama osudjenika i uskladjena je sa politikom kažnjavanja koja je na snazi u Republici Hrvatskoj.

I iuu se u ovom slučaju, koji je ogledni primjer za ovaj rad, ispunile sve pozitivne pretpostavke za preuzimanje izvršenja kazne zatvora i nije utvrđeno postojanje negativnih pretpostavki koje bi bile osnov i zapreka za izvršenje kazne zatvora izrečene osudjenom Marku Radiću osudjeni je i izdržao ostatak kazne zatvora u Republici Hrvatskoj, sukladno presudi Županijskog suda u Zagrebu (Kv-Rz-20/18).

Mediji u BiH, medju kojima su prednjačili oni sarajevski, nisu štedili resurse da bi na svoj način objasnili ovu pravnu situaciju. Od raznih udruženja, nekih novinara pa do zamjenika Ministra pravde, svi oni su se natjecali u „*sramotnoj i protuzakonitoj samovolji ministra pravde...*“, a posipanje pepelom je kulminiralo podnošenjem kaznene prijave Udruženja žrtava i svjedoka genocida protiv aktualnog ministra pravde BiH. Vezano za medijske istupe oko ove pravne situacije važno je naglasiti kako je postupak ustupanja izvršenja kazni zatvora u drugu državu poseban oblik međunarodne pravne pomoći koji se prvenstveno zasniva na medjusobnom povjerenju država i predstavlja pogodnost za osudjeno lice da izdržava kaznu na način kako bi se postigla njegova resocijalizacija i olakšanje za državu jer ne mora plaćati više troškove izdržavanja kazne te osobe. Ako je BiH država koja želi u EU, onda po pitanju suradnje u ovoj oblasti mora poštivati Europsku konvenciju o transferu osuđenih osoba čije su članice sve države iz EU, države VE i određene neeuropske države (USA, JAR, Ruska Federacija...), a BiH je čak sa državama iz regije u ovoj

oblasti zaključila i niz bilateralnih ugovora koji na istim principima reguliraju ustupanje izvršenja kazne u drugu državu. Postupak po navedenim pravnim temeljima je identičan i pokreće se na zahtjev osuđenog lica. O njemu odlučuje nadležni sud države kojoj je osuđena osoba podnijela zahtjev, taj sud ispituje uvjete za priznaje iz ugovora, te ako su ti uvjeti ispunjeni prihvata stranu presudu u meritumu i izriče kaznu prema domaćem zakonodavstvu, koja ne može biti veća od kazne izrečene u državi izricanja kazne ali može smanjiti kaznu na način da će istu izreći u granicama kazne prema svome zakonodavstvu i prema praksi u sličnim predmetima, a što je zorno i prikazano na primjeru presude Marku Radiću. Ako pogledamo slične primjere koji su se desili u BiH, dolazimo do presude doživotnog zatvora državljaninu BiH u Austriji koja je u BiH smanjena na 20. Godina i Austrija je prihvatila takvo smanjenje kazne i dozvolila transfer tako osuđenog lica u BiH.

Cilj navedenih ugovora je da se prihvati odluka suda druge države jer se na taj način izgrađuje dalje povjerenje među državama u oblasti pružanja međunarodne pravne pomoći, a pogrešna pravna tumačenja, u kojima su u navedenom slučaju prednjačili sarajevski mediji i njihovi „pravni“ stručnjaci su dovela do zablude u javnosti jer se cijelo vrijeme ukazivalo na ugovor o izručenju između RH i BiH koji je postupak suprotan od postupka prijenosa izdržavanja kazne gdje se isticalo pitanje državljanstva BiH kao i dvojnog državljanstva koje opet ne predstavlja prepreku da osuđeno lice bira u kojoj će državi čije državljanstvo ima i izdržavati kaznu uz, naravno, ispunjenje ostalih uvjeta iz ugovora. U tom tumačenju je „najdalje“ otišao aktualni zamjenik ministra pravde BiH koji se upravo pozivao na članak 6. Sporazuma o međusobnom izvršavanju sudskih odluka u kaznenim stvarima, čak navodeći da osuđena osoba Marko Radić ima „aktivno prebivalište u Mostaru“. Marko Radić je u vrijeme podnošenja zahtjeva bio na izdržavanju kazne zatvora punih 12 godina u KPZ Mostar kao pravomoćno presuđena osoba za ratni zločin kao i da je kao državljanin BiH bio isključen iz mogućnosti da mu se udovolji njegovom zahtjevu. Ključno u ovoj pravnoj nedoumici je upravo tumačenje zamjenika ministra pravde BiH koji se pozvao na članak 9. Stavak 1. A) Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima koji govori o *odbijanju zahtjeva ako bi isti bio u suprotnosti sa pravnim poretkom BiH...* i upravo takvo tumačenje kao i daytonska struktura Bosne i Hercegovine govori o nemogućoj državi u kojoj se u dva entiteta pokušavaju međusobno „prevariti“ tri konstitutivna naroda i ostali građani, a kada se to dešava u pravosudju onda se o Bosni i Hercegovini ne može ni razgovarati kao o državi koja bi trebala nastaviti izgrađivati dalje povjerenje u pravosudnim stvarima.

5. ZAKLJUČAK

U okviru zaključnih razmatranja najsvrsishodnije će biti iznijeti u vidu taksonomskog nabiranja:

✓ UZP nije bio dijelom međunarodnog običajnog prava u vrijeme kada su počinjena kaznena djela ratnih zločina koja su se optuženima za te vrste kaznenih djela stavljala na teret.

✓ UZP je konstrukt suprotan načelu krivnje kao jednom od temeljnih načela kaznenog prava.

✓ UZP je suprotno Statutu MKSJ/ICTY zanemario individualizaciju krivnje koja je proklamirana i zagovarana od samog početka rada Suda u Den Haagu.

✓ UZP je svojim konstruktom ostavio otvoreno pitanje o postojanju namjere optuženih po UZP-u iz objektivnih okolnosti kod UZP-a II i UZP-a III jer se načelo presumpcije nevinosti iz članka 21. Stavak 3. Statuta MKSJ/ICTY očito nije poštivalo.

✓ UZP je kao konstrukt u svojoj primjeni na cjelokupne vojne ali i političke strukture naroda u državi kao i druge poznate i nepoznate osobe propustio da ispuni uvjet o preciznom optuženju za konkretna kaznena djela ratnih zločina pa se stvorila i određena sumnja u suradnju država sa MKSJ/ICTY kao i presuda koje su iz rakursa povijesne ostavštine jako upitne.

✓ UZP je u postupcima pred MKSJ/ICTY dobio „kredibilitet“ koji taj konstrukt pred nacionalnim sudovima izlaže stalnom podrivanju kaznenog prava koje je utemeljeno na tradicionalnim načelima i pravnoj dogmi.

✓ UZP na nacionalnim sudovima treba biti zamjenjen ostalim institutima osobne kaznene odgovornosti- supočiniteljstvo i posredno počiniteljstvo.

✓ UZP je kao konstrukt koji su preuzeli nacionalni sudovi pokazao cijeli niz slabosti- sporna je utemeljenost u međunarodnom običajnom pravu i statutu MKSJ/ICTY kao i neusuglašenost sa Rimskim statutom, sporan je i pravni sadržaj koji opet dovodi do neusuglašenosti sa Rimskim statutom i nekim tradicionalnim načelima kaznenog prava, nedosljedna je bila i primjena u sudskoj praksi MKSJ/ICTY što je dovelo do toga da suci ovih sudova samostalno interpretiraju Statut MKSJ/ICTY kao i članak 180. Stavak 1. KZBiH uvodeći nove kaznenopravne institute i proširujući elemente kažnjivosti.

LITERATURA:

1. D. Derencinovic, Ž. Horvatic. (2011) Theory of JCE and ICL-challenges and controverses Zagreb
2. G. Mettraux. (2010). Pravo zapovjedne odgovornosti, Fond za humanitarno pravo Sarajevo
3. Hrvatsko kulturno vijeće (2007). Haaški sud „Zajednički zločinački pothvat“ što je to (3)
4. J. Korner. (2016). Procesuiranje ratnih zločina na državnom nivou u BiH, OSCE Sarajevo
5. S. Praljak. (2010). Činjenice, Oktavijan d.o.o Zagreb
6. www.sudbih.gov.ba
7. www.fmp.gov.ba
8. www.zakon.hr
9. www.tuzilastvobih.gov.ba
10. www.icty.org
11. www.osce.org-misija u bih
12. www.sudovi-pravosudje.hr>zszg
13. www.wikipedia.org
14. www.mpr.gov.ba
15. www.vijeceministara.gov.ba

ZADOVOLJSTVO KLIJENATA PROCESOM REHABILITACIJE U TERAPIJSKOJ ZAJEDNICI ZA OVISNIKE O DROGAMA

CLIENT'S SATISFACTION OF REHABILITATION PROCES IN THERAPEUTIC COMMUNITY FOR DRUG ADDICTS

Dr.sc. Šahim Kahrimanović¹

UDK 615.851:613.83

PREGLEDNI RAD

Sažetak: *Rehabilitacija osoba ovisnih o drogama je veoma kompleksan proces. To podrazumjeva povratak osobe trezvenom načinu življenja i njihovog ponovnog uključivanja u normalne društvene tokove. Poslednjih pola vijeka sve više se aktuelizira model terapijske zajednice kao pristup u oporavku od ovisnosti. Promovisanje pozitivnih životnih vrijednosti bez droge, upotreba zajednice kao metoda u procesu mijenjanja cijele osobe, prilagođavanje programa oporavka potrebama klijenata, multidisciplinarno osoblje koje sa svojim ekspertizama doprinosi kvalitetnom procesu rehabilitacije govori nam da je terapijska zajednica sofisticiran pristup koji se kontinuirano nadograđuje i razvija. Iako je, u većini slučajeva, potrebno proći više epizoda rehabilitacije kako bi se održala uspostavljena apstinencija od droge, značajna je konstatacija da terapijski koncepti postoje i da su djelotvorni. Obzirom da sve više raste potreba centara za rehabilitaciju od ovisnosti za analizom kvalitete svojih usluga, tako se i uvid u unutrašnje procese koji se u njima odvijaju čini neophodnim i važnim. U radu su analizirani zadovoljstvo klijenata procesom rehabilitacije u terapijskoj zajednici.*

Ključne riječi: *rehabilitacija ovisnika o drogama, terapijska zajednica, samo-evaluacija, zadovoljstvo klijenata uslugom*

Abstract: *Rehabilitation of drug addict is very complex. It is the process of returning a person to the long-lasting sober way of life and their reintegration into normal social trends. In the last half century, the model of the therapeutic*

¹ Dr.sc. Šahim Kahrimanović, profesor visoke škole UNION u Mostaru.

community is increasingly being actualized as an approach to recovery from addiction. Promoting positive life-value without drugs, using the community as a method in the process of changing the whole person, adjusting the program of recovery to the needs of clients, the multidisciplinary staff who contributes to a quality of rehabilitation process with their expertise, tells us that the therapeutic community is a sophisticated approach that is constantly being upgraded and developed. Although, in most cases, it takes several rehabilitation episodes to maintain the established abstinence from drugs, it is important to note that therapeutic concepts exist and are effective. Since the needs for analysis of the quality of services in the rehabilitation centers are growing more and more, the insight into the internal processes that take place in them makes it necessary and important. The paper analyzes client's satisfaction of rehabilitation process in therapeutic community.

Keywords: *rehabilitation of drug addicts, therapeutic community, self-evaluation, client's service satisfaction*

1. UVOD

Analiza zadovoljstva uslugom predstavlja jedan od najbitnijih mehanizama za unapređenje kvalitete rada bilo koje ustanove ili firme. Ovaj proces se realizuje u domenu dinamičkog ciklusa kvalitete i rasprave o kvalitetu koja ima kontinuiran karakter. Analiza kvalitete usluga, kao sastavni dio organizacione kulture, jeste projekcija mogućnosti i planova zasnovana na indikatorima kvaliteta, kako bi se pronašli najbolji nivoi i kriterijumi te kvalitete. Obzirom da sve više raste potreba, obaveza i odgovornost rehabilitacijskih centara, pa tako i terapijskih zajednica, za analizom kvalitete sopstvenog rada, pogled na unutrašnje procese, koji se u njima javljaju, istraživački postaje sve interesantniji. Kako bismo kvalitetno izradili koncept usluga i program rada ovakvih trebalo bi poznavati procedure kojima se to može ostvariti. Analiza zadovoljstva uslugom proizilazi iz konstatacije da su često bitne promjene koje se pojavljuju unutar određenog institucionalnog sistema.

Također, za ovakve analize se može reći da su formativni procesi, procesi učenja o sebi. Kritičkom i sistemskom analizom ličnog djelovanja, institucije mogu jasnije uočiti pokazatelje trenutnih odnosa i ponašanja koja je potrebno poboljšati ili promijeniti. Sa ovakvim analizama otkrivaju se i potencijali koji su slabo artikulirani, nejasni ili nedefinisani, ali veoma su važni za unapređenje učinkovitosti. Terapijska zajednica predstavlja dizajnirani model oporavka sa

posebnim pristupom u rehabilitaciji osoba koje imaju problem sa ovisnošću o drogama ili oncept slične prirode. Ona predstavlja okruženje bez droge u kojem osobe sa problemom ovisnosti žive zajedno na organizovan i strukturiran način kako bi se učinile promjene kada je u pitanju njihovo stanje. To je minijaturno društvo u kojem klijenti preuzimaju karakteristične uloge i pridržavaju se jasnih pravila dizajniranih da promiču tranzicijske procese njihovog oporavka. Zbog popularnosti ovakvih modela oporavka od ovisnosti, svjetski trendovi sve više nameću zahtjev za analizama procesa rehabilitacije ovisnika.

2. POJAM REHABILITACIJE

Rehabilitacija ovisnika o drogama je jedan od najzahtjevnijih oblika rada s klijentima i o njoj umnogome ovisi djelotvornost cjelokupnog procesa promjene. Oporavak od korištenja droge je, u većini slučajeva, nezamisliv bez prolaska nekog od rehabilitacijskih programa. Proces rehabilitacije kao primarni cilj ima resocijalizaciju i reintegraciju klijenta u društvene tokove, tj. Njegov povratak u društvenu dinamiku. To podrazumjeva da poslije završenog rehabilitacijskog programa klijent ima osposobljene tehnike lakšeg poimanja vlastite odgovornosti i svjesnosti za postizanje novih postignuća. S druge strane, to se odnosi na stvaranje pozitivne interakcije između pokidanih veza porodičnog i društvenog miljea u cjelini. Pojam rehabilitacije se počeo koristiti polovinom 20-og vijeka. Vuče korijene od latinske riječi *re* što znači natrag ili ponovo i riječi *habilis* što znači pogodno, prikladno. U najširem značenju, rehabilitacija znači povratak određene sposobnosti koja se nekad posjedovala. "Rehabilitacija je proces osposobljavanja za samostalan život i rad lica koja su onesposobljena usljed raznih oboljenja, ranjavanja, povreda ili urođenih mana. Veoma je važan u toku ovih procesa timski rad različitih stručnjaka" (Tomić, 2005, str. 47). "Rehabilitacija podrazumijeva skup koordiniranih aktivnosti s ciljem adekvatnog zbrinjavanja i kasnijeg povratka i/ili resocijalizacije u prijašnji milje bolesnika, prije nego što je došao na tretman. Stoga, medicinski i psihološki, bit liječenja u procesu rehabilitacije nije samo u borbi protiv ovisnosti, već prvenstveno u normalnom vraćanja prijašnjoj profesionalnoj sredini. Dodatni argument tome leži u činjenici što se stigmatizacija u iskazima šticećenika prepoznaje već u samoj isključenosti iz svoje ranije porodične ili radne sredine. To stvara osjećaj anomalije i otuđenosti." (Hudolin i dr., 1985, str. 78). Rehabilitaciju možemo definisati kao skup medicinskih, psiholoških, socijalnih, edukativnih i drugih mjera i postupaka koje pridonose osposobljavanju ili ponovnom osposobljavanju osobe za funkcionalnu socijalizaciju i integraciju u odnosu na njene mogućnosti i

koja je potrebna toj osobi. (Miller, 2002) Rehabilitaciju trebaju obavljati samo kvalifikovno i stručno osoblje. Da bi rehabilitacija bila uspješna potrebno je ispuniti određene uslove. To se odnosi na potrebu za valjanim podacima o statusu osobe i njihovo valjano tumačenje, što raniji početak rehabilitacije, jasna struktura, plan i ciljevi rehabilitacije, potpuna implementacija procesa rehabilitacije i aktivno sudjelovanje svih relevantnih faktora da bi rehabilitacija bila što uspješnija. Pošto postoje različite vrste ovisnosti tako se i oporavak razlikuje obzirom na karakteristike ovisnosti ali i ovisnika. Da bi se pokrenuo proces rehabilitacije ovisnika o drogama, potrebno je imati jasan cilj i put koji treba proći da bi se počeo nazirati uspjeh. Ovisna osoba prvo mora priznati i sebi i drugima da ima problem sa ovisnošću koji remeti njeno normalno funkcionisanje. Rehabilitacija je sistemski proces oporavka kojim se nastoji pomoći osobi da nauči kako da promjeni način života i temeljne životne principe. Vidljivo je da osobe koje imaju motivaciju za oporavkom i podržavajuću okolinu uspješno mogu da prođu tretmane, bez obzira koliko veliki poremećaj je ovisnički stil života napravio sa tom osobom. Statistike kažu da preko 60 % osoba koje imaju problem sa drogom i koje pokrenu procese oporavka, a pri tom imaju podršku od porodice ili društva, uspješno održavaju apstinenciju najmanje godinu dana posle rehabilitacije. I druge studije, koje podrazumjevaju i eksperimentalne tretmane, pokazuju poboljšanja kada je uspostavljena apstinencije popraćeno pratnjom i podrškom. (Schuckit, 2006).

2. POJAM TERAPIJSKE ZAJEDNICE

Terapijska zajednica predstavlja relativno noviji način psihosocijalne rehabilitacije osoba ovisnih o drogama. Ovaj model tretmana ovisnih osoba, koji je aktuelan pola vijeka unazad, prošao je kroz dosta faza, inicijacija i promjena u načinu rada, ali je njegova primarna namjena ostala ista. To je stacionarni oblik tretmana ovisnika, i danas veoma važna faza rehabilitacije od ovisnosti. U principu, to podrazumjeva rezidencijalni oblik oporavka osoba ovisnih o drogama. Tipična terapijska zajednica uključuje drug-free rezidencijalno okruženje u kojem se potiče kretanje klijenata kroz faze programa i hijerarhijsku strukturu kako bi se postigao oporavak. Svaka nova faza znači rast klijenta i povećanje odgovornosti. Krajnji cilj boravka u ovakvoj instituciji je trajna promjena života za klijente u tretmanu a njime se nastoji pomoći klijentima u razvoju socijalnih, ekonomskih i obrazovnih vještina i olakšati proces promjena veznih za stavove i ponašanja u odnosu na ovisnost. (De Leon, 2000) Primarna zadaća programa terapijske zajednice jeste pomoć u oporavku ovisne osobe i da pokuša živjeti jedan sasvim novi

život bez uzimanja droge. Najvažniji cilj terapijske zajednice jeste pomoći ovisnoj osobi da se oslobodi ovisnosti i pokuša živjeti u društvu bez konzumiranja droge. "Terapijska zajednica je strukturisana metoda i okruženje namjenjeno promjeni ljudskog ponašanja u kontekstu preuzimanja odgovornosti i novog načina života u zajednici." (De Leon, 2000, str.88). Terapijska zajednica se po mnogo čemu razlikuje od drugih oblika tretmana ovisnika. Ovako dizajnirane zajednice naglašavaju zajednički život unutar objekta i zajedničkog prostora. Broj osoba koje borave u zajednici ovisi od modela terapijske zajednice, kao i tehničkih mogućnosti objekata zajednice. Rehabilitacija, resocijalizacija i podrška su najznačajnije faze u toku tretmana ovisnika. Kao savremen pristup, terapijska zajednica predstavlja pokušaj da se ponudi kvalitativno novi i održiv koncept oporavka ovisnih osoba. U spektru tretmanskim mogućnosti koje ovakav koncept nudi, oncept ovisnosti i tretmanu ovisnih osoba nastoji se prići profesionalno i humano. Jasno definisana prava i obaveze, koje se odnose na život zajednice, ukazuju na potrebu kvalitetnog odnosa između uposlenika i klijenata, oslobođen diskriminacije i etiketiranja. Ideja i koncept terapijske zajednice koncipirani su tako da se u tretmanu klijentu omogućava da se što lakše reintegrira u društvo, prakticirajući vještine koje stiče za vrijeme rehabilitacije. Klijent je aktivan učesnik u terapijskom procesu, te nosi glavnu odgovornost za postizanje ličnog rasta i napretka, s ciljem osmišljenijeg i potpunijeg života. Bitno je naglasiti da je dolazak u terapijsku zajednicu, u biti, dobrovoljan. Terapijska zajednica, kao tretmanski model, uključuje socijalnu organizaciju i fizičko okruženje. Svaka komponenta okruženja odražava razumjevanje perspektive terapijske zajednice i svaka se koristi za prijenos vrijednosti i stavova zajednice, njenu promociju i kao efekat promjene. Terapijska zajednica zahtijeva jedan dobro utvrđen oncept i sigurnu okolinu, u kojoj ljudi mogu funkcionirati. Model terapijske zajednice uglavnom uključuje sledeće komponente: Fizičko okruženje; Društvena organizacija; Organizacijska kultura i vrijednosti terapijske zajednice; Pravila ponašanja u terapijskoj zajednici; Organizacija profesionalnog osoblja u terapijskoj zajednici; Racionalni autoritet i pozitivan uzor.

3. REHABILITACIJSKE USLUGE KAO PREDMET ANALIZE ZADOVOLJSTVA PROCESOM REHABILITACIJE

Pružanje rehabilitacijskih usluga u procesu oporavka od ovisnosti o drogama je dio sistemskog rješavanja jednog od najtežih problema sa kojim se susreće savremeno društvo. Korištenje droga eskaliralo je poslednjih godina u mnogim zemljama a posljedice su veoma velike. Trend koji je doveo do takvog

stanja ne pokazuje znakove stagniranja. Institucije koje se bave tretmanom ovisnih osoba pokušavaju kroz mjere socijalne politike ili državno zakonodavstvo da ponude set usluga koji će donekle popraviti faktičko stanje.

Potrebe za rehabilitacijskim programima za odvikavanje od droge konstantno rastu. Evaluacije i samoevaluacije procesa, kao dio cjelokupnog sistema vrednovanja, dokazuju kvalitet usluge i usmjeravaju se na programe koji su se pokazali efikasnim. Unatoč velikim preventivnim programima o štetnosti upotrebe droge svugdje u svijetu, broj ovisnika kontinuirano raste. Naučne studije su do sada odigrale sporednu ulogu u određivanju komponenti od kojih bi se rehabilitacija trebala sastojati a glavni akteri i pokretači koncepata terapijskih zajednica više su se oslanjali na svoja iskustva i mišljenja nego na naučne pokazatelje. Za većinu rehabilitacionih centara nisu rađene studije kako ekonomske isplativosti tako i drugih analiza koje se bave zadovoljstvom usluga. Shodno tome, potrebe populacije koja namjerava da započne procese oporavka nisu jasno definisane. Sve ovo nameće zaključak da je potrebno obratiti pažnju na kvalitetu rehabilitacijskih usluga, kako bi bila pristupačna onima koji je traže. Razvoj politike vezane za pružanje ovakvih tretmana najbolje se postiže provedbom procesa vrednovanja i samovrednovanja. Iako postoji dosta nejasnih i nerazjašnjenih pitanja i izazova u vezi sa implementacijom ovakvih projekata, postoji velika potreba za praktičnim modelom procjene rehabilitacijskih programa. Određene kategorije lica koje su uključene u tretmanske usluge imaju inherentan stav prema analiza zadovoljstva uslugama.

Profesionalno osoblje strah od ovakvih procesa vidi u mogućnosti ostanka bez posla ili u gubitku reputacije. Obično se smatra da će nakon vrednovanja tretman oslabiti, da će ga klijenti napuštati ili će se desiti neke promjene koje su neprihvatljive. Dalje, smatraju da neće imati kontrolu nad procesom analize zadovoljstva i prikupljanju podataka. Ti strahovi su razumljivi jer se temelje na dezinformacijama i zagovaraju ostanak na zatečenom stanju, čak i bez obzira na pozitivan ishod analize. Međutim, gotovo da ne postoje tretmani koji su prekinuti i zatvoreni zbog jedne procjene. Uglavnom se pojavljuju neke izmjene u postojećoj strukturi. Da bi se eventualne nedoumice otklonile, potrebno je strateški pristupiti konceptu analize kvalitete usluga, timskom radom i koordinacijom iskoristiti sve prednosti procesa.

Proces analize zadovoljstva rehabilitacijskih usluga jeste korak više nego puko zbrajanje podataka. To je proces kontinuiranog ispitivanja i prikupljanja informacija i povratna informacija o svim bitnim aspektima rehabilitacije koji se stavljaju u razmatranje čak i ako su te informacije manje pozitivne nego što se očekivalo. Zdrava kultura evaluacije je osnova u kojoj je utkano tkivo rehabilitacije. Neke informacije služe za pružanje osnovnih objašnjenja klijentima ili

javnosti, a drugi segment dobivenih rezultata služi kao sredstvo za kontinuirano poboljšanje rehabilitacijskog servisa. Bilo da se radi o naučnoj, istraživačko orijentisanoj ili upravljački orijentisanoj aktivnosti, ovo je aktivnost usmjerena na dobijanje povratne informacije o programu. Ta povratna informacija obično sadrži informacije o procesima, ishodima i isplativosti rehabilitacijskog sadržaja.

S druge strane, vrednovanje rada i analiza zadovoljstva uslugom doprinosi i unapređenju svih kvaliteta terapijske zajednice, uposlenika i utiče na što bolje postignuće klijenata koji teže promjeni načina života i distanciranju od ovisničke subkulture. „Primjerena samoevaluacija je krajnja demonstracija samoodgovornosti.“ (Fink & Stoll, 2000, str.225). Sve navedeno ima za cilj identifikaciju prioritarnih radnji koje će uticati na cjelokupan razvoj terapijske zajednice a isto tako doprinjeti raščlanjivanju onih indikatora koji se odnose na izvještaje o njenom djelovanju. Zbog toga je potrebno imati jasnu sliku o situaciji u terapijskoj zajednici, kako se ta situacija može prepoznati, šta je terapijska zajednica u odnosu na druge vrste tretmana ovisnih osoba? Vrednovanje i analiza zadovoljstva uslugom u terapijskoj zajednici ima funkciju razvoja i napretka u smislu poboljšanja kvaliteta rada. Tak možemo govoriti o dvije dimenzije procesa analize usluga, odnosno postavljanju dva temeljna pitanja:

- Koliko je terapijska zajednica uspješna kao mehanizam oporavka?
- Šta je potrebno uraditi da bi se faktičko stanje unaprijedilo?

Analizom dostupnih i provjerljivih podataka i stvarnim uvidom u funkcionisanje terapijske zajednice, može se dobiti odgovor na ovo pitanje. Analizom usluga se lakše primjećuju lične prednosti i nedostaci, te razvojne perspektive. Ovim procesom se želi pronaći najefikasniji oblik podrške osobama uključenim u rehabilitaciju kako bi se takvi procesi što kvalitetnije realizovali.

4. TEMELJNE ODREDNICE PROCESA REHABILITACIJE U TERAPIJSKOJ ZAJEDNICI

U terapijskoj zajednici, klijenti su ohrabreni da oncept načela ispravnog i zdravog življenja. Proces rehabilitacije se temelji na nekoliko bitnih tački koje daju odgovor na pitanje kako process rehabilitacije može ponuditi najkvalitetnije ishode:

Motivacija, spremnost i predanost u rehabilitaciji; Individualni faktori koji se posebno ističu u procesu oporavka su motivacija, spremnost i predanost. Zadatak terapijske zajednice jeste da se motivacija, koja je preduslov za uspješan

tretman, održi. Oporavak zavisi o pozitivnim i negativnim učincima promjena. Neke osobe traže ulazak u terapijsku zajednicu zbog vanjskih pritisaka da ostave oncept. To je uglavnom uticaj porodice, poslodavca, sukob sa zakonom, strah od bolesti i sl. Za druge je motiv početka rehabilitacije duboki emocionalni i fizički zamor od ovisničkog stila života. Takav život pretpostavlja konstantnu strepnju i bjeg, rizik i neizvjesnost. Iz tog razloga pojedinac želi da iz temelja promjeni svoj život. Bez obzira koji je početni izvor motivacije, nastavak rehabilitacije treba težiti razvijanjem unutarnje motivacije, kojom se daje više nade pozitivnoj budućnosti. (De Leon, 1997)

Rehabilitacija kao višedimenzionalno učenje; Obzirom da terapijska zajednica naglašava holistički pristup u tretmanu klijenata, rehabilitacija se shvata kao multidimenzionalno učenje. Pod time se podrazumjeva rad na kognitivnim, bihevioralnim i emocionalnim komponentama, čije promjene jesu temelj uspješne rehabilitacije. Bihevioralnim učenjem se uklanja asocijalno i antisocijalno ponašanje i stižu se pozitivne društvene i interpersonalne vještine. Kognitivno učenje se odnosi na sticanje novih načina razmišljanja, odlučivanja i načina rješavanja problema. Emocionalno učenje predstavlja sticanje vještina potrebnih za upravljanje emocijama i njihovo razumjevanje. Višedimenzionalno učenje se provodi kroz pokušaje i pogreške. Stoga, zajednica potiče i učvršćuje klijente koji pokušavaju mijenjati stare i sticati nove navike i stavove. Neuspjeh kao stanje u terapijskoj zajednici se obično i ne koristi. Zato se iznova pružaju prilike i pokušaji da se stanje klijenta popravlja. Cjelokupan proces učenja u terapijskoj zajednici se događa kroz socijalne interakcije, iskustva i uloge. Ovo i jeste pretpostavka za korištenje ličnog primjera kao najboljeg pokazatelja napretka u rehabilitaciji. (Karch, 1998)

Oporavak kao razvojni oncept; Oporavak u terapijskoj zajednici kao razvojni oncept za sobom povlači prolazak kroz faze dodatnih učenja gdje savladavanje jednog modela znači promjenu i prelazak u drugi, viši model, tretmana. Oporavak počinje kao promjena ponašanja a tome prethodi uvid u stanje koje je prethodilo tom ponašanju. Promjena ponašanja je nedovoljna za trajni oporavak bez uvida u emocionalna iskustva. Također, razumjevanje sebe uključuje i postojanje uspomena i iskustava povezanih sa uzimanjem droge. Razumjevanje sebe, u kontekstu prošlosti, pruža klijentima temelj za prevazilaženje stanja i uvod u uspješan oporavak.

Povratak u rehabilitaciju; U pogledu rehabilitacije u terapijskoj zajednici apstinencija od droga je preduslov za potpunu promjenu načina života i identiteta. Korištenje bilo kakvih supstanci tokom rehabilitacije sprečava proces oporavka. Korištenje droge u okruženju terapijske zajednice ima potencijalno

korozivne učinke na samu zajednicu. U ovom slučaju, korištenje droge možemo povezati sa samom motivacijom klijenta prilikom ulaska u terapijsku zajednicu. Ponovni povratak u zajednicu znači prolazak svih inicijalnih faza koje je klijent prošao prije prvog ulaska.

Pogled na ispravno življenje; Filozofija terapijske zajednice uključuje određene pretpostavke i vjerovanja koja predstavljaju zdrave poglede na život. Ovo je sažeto u frazi "ispravno življenje". Trezvenost je preduslov za ispravan život a za to je potrebno kvalitetno strukturirano vrijeme u procesu rehabilitacije. To uključuje pridržavanje određenih pravila, učestvovanje u dnevnim aktivnostima, grupama, radionicama i drugim aktivnostima. Održavanje lične higijene i higijene prostorija je dio osmišljenog koncepta terapijske zajednice. Takva svakodnevica života u terapijskoj zajednici razvija promjene u načinu života i identiteta kod klijenta. Dosljedan život po pravilima terapijske zajednice nudi klijentu kvalitetan život za razliku od neuređenog života koji je živio za vrijeme ovisnosti. Ovo je posebno važno za klijente koji su izgubili osjećaj za uredan život ili ga nisu ni imali. (Klingemann and Sobell, 2007)

Smisao rehabilitacijskog ciklusa; Najvažniji dio svakog programa oporavka jeste priprema klijenta za izlazaka iz terapijske zajednice i njegov uspješan oporavak. Ponovni povratak u društvo često zvuči kao metafora, obzirom na prethodni život klijenta prije dolaska u terapijsku zajednicu. Zato, ako se ispravno nisu provele sve faze tretmana rizik da će klijent ponovo krenuti ovisničkim načinom razmišljanja i života se povećavaju. Da bi se to izbjeglo kontinuirano se, za vrijeme oporavka, radi i sa porodicom klijenta, koja treba ponovo primiti klijenta nazad. Pored toga, organizuju se i grupe za samopomoć prilikom izlaska iz terapijske zajednice ili udruživanje bivših klijenata, gdje se nastavljaju programi koji podržavaju reintegraciju klijenta u društvo. Da dostigne svoj cilj, terapijska zajednica mora ponuditi visok kvalitet usluga koji obezbjeđuje dostatan broj kvalifikovanog i iskusnog osoblja. (Perfas, 2004)

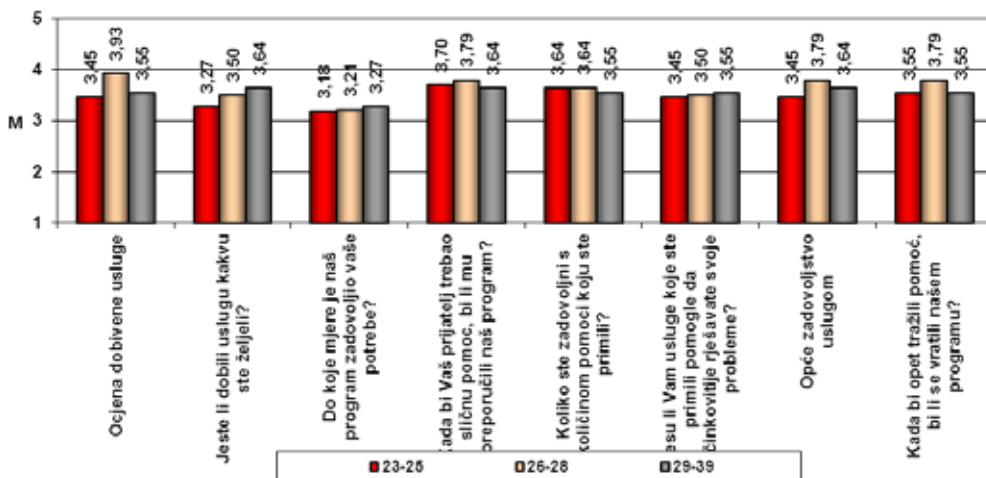
5. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Za ovo istraživanje koristiće se metoda teorijske analize i anketa. Podaci će se prikupljati pomoću instrumenta, Upitnik o zadovoljstvu klijenata CSO-8. To je osmodijelni upitnik Evropskog Centra za monitoring droga, jednostavan za bodovanje i administrativno mjerenje dizajniran za mjerenje klijentovog zadovoljstva uslugama. Dijelovi za CSQ-8 su birani na temelju podataka stručnjaka

s polja mentalnog zdravlja o broju stavki koje mogu biti povezane sa zadovoljstvom klijenata kao i analiza faktora koje su slijedile. CSQ-8 je jednodimenzionalan, proizvedeći homogene procjene općeg zadovoljstva uslugama. CSQ-8 se jednostavno boduje zbrajanjem pojedinačnih stavki u sumu u rangu od 8 do 32, pri čemu viši rang označava veće zadovoljstvo. CSQ-8 je bio naširoko proučavan, once nije nužno mjera klijentovog shvaćanja o koristima tretmana ili rezultata, on otkriva klijentovo shvaćanje o vrijednostima pruženih usluga. Osnovni skup za ovo istraživanje sačinjavalo je 37 ispitanika muškog spola, korisnika usluga u JU Terapijska zajednica Kampus Kantona Sarajevo. Ispitanike sačinjavaju klijenti, korisnici usluga, koji provode proces rehabilitacije u terapijskoj zajednici. To su ovisnici o drogama koji po Međunarodnoj klasifikaciji bolesti imaju dijagnostičku oznaku F10-F19, koja se odnosi na grupu bolesti osoba sa mentalnim poremećajem i poremećajem u ponašanju usljed korištenja psihoaktivnih supstanci.

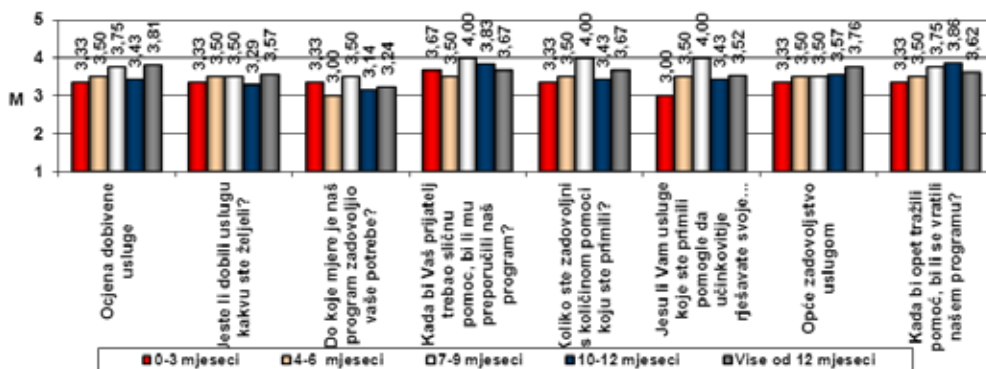
Kada je okončan terenski dio ovog istraživanja, svi podaci su obrađeni u SPSS-u v.18, softverskom paketu za društvena istraživanja. Nakon unosa podataka urađena je analiza CSQ-8 upitnika po godinama starosti klijenata, dužini boravka u terapijskoj zajednici i godinama ovisnosti. Također, na CSQ-8 upitniku, o zadovoljstvu klijenata, izračunat je i CSQ-8 indeks prema uputstvima samog upitnika u odnosu na dob ispitanika, stručnu spremu, dužinu boravka u terapijskoj zajednici i godine provedene u ovisnosti o drogama. Analizirajući rezultate dobijene krostabulacijom Upitnika o zadovoljstvu klijenata zaključujemo da među ispitanicima postoji veliki stepen slaganja sa tvrdnjama. Generalno, ispitanici se, obzirom na životnu dob, slažu da je oncept rehabilitacijskih usluga u terapijskoj zajednici zadovoljio njihova očekivanja zbog čega je ocjenjen 3,68 (na skali od 1 do 4, pri čemu ocjena 1 znači Loša, a ocjena 4 Izvrsna). Visok stepen slaganja se vidi u tvrdnji da su ispitanici zadovoljni količinom pomoći koju su primili i da bi program rehabilitacije u terapijskoj zajednici Kampus preporučili onome kome je takva pomoć potrebna. Klijenti srednjih godina (od 26-28) su značajno više zadovoljni uslugom koju su primili u terapijskoj zajednici nego mlađi klijenti (od 23-25). Oni ovu uslugu ocjenjuju prosječnom ocjenom od 3,93 dok je mlađi klijenti ocjenjuju ocjenom 3,45. (Pogledati Grafikon 1)

Grafikon 1. Zadovoljstvo rehabilitacijskom uslugom u terapijskoj zajednici na osnovu godine starosti ispitanika

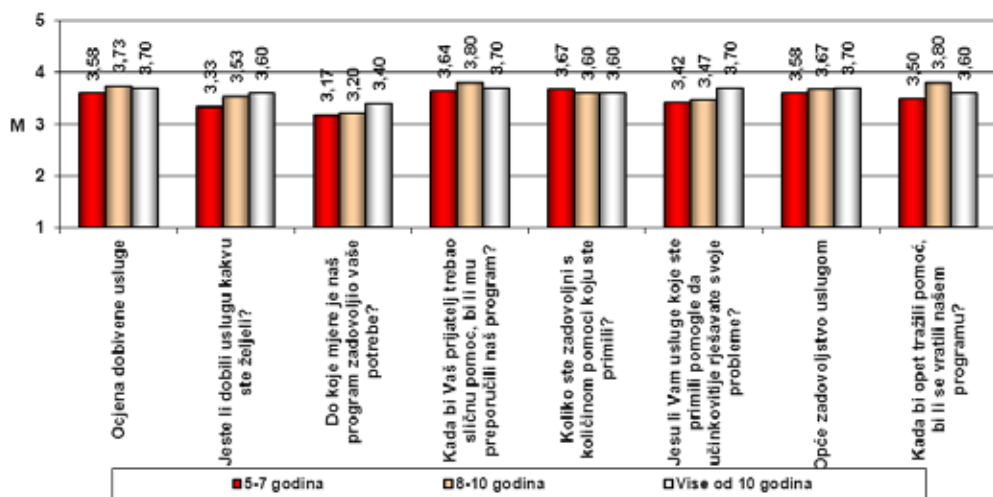
Obzirom na vrijeme provedeno u terapijskoj zajednici, ispitanici su izrazito zadovoljni dobivenom uslugom. Program je zadovoljio potrebe ispitanika i preporučili bi ovakvu vrstu tretmana svakome ko bi tražio pomoć. To nam govore rezultati za sve ispitanike jer nisu manji od 3 (na skali od 1 do 4, pri čemu ocjena 1 znači Loša, a ocjena 4 Izvrsna). Značajna je konstatacija da ispitanici smatraju da je oncept terapijske zajednice pružio usluge koje pomažu u rješavanju problema vezanih za njihovo stanje, ocjena 4. Ispitanici se, također, slažu da bi opet zatražili pomoć ove ustanove ako bi to bilo potrebno. (Pogledati Grafikon 2)

Grafikon 2. Zadovoljstvo rehabilitacijskom uslugom na osnovu dužine boravka klijenta u terapijskoj zajednici

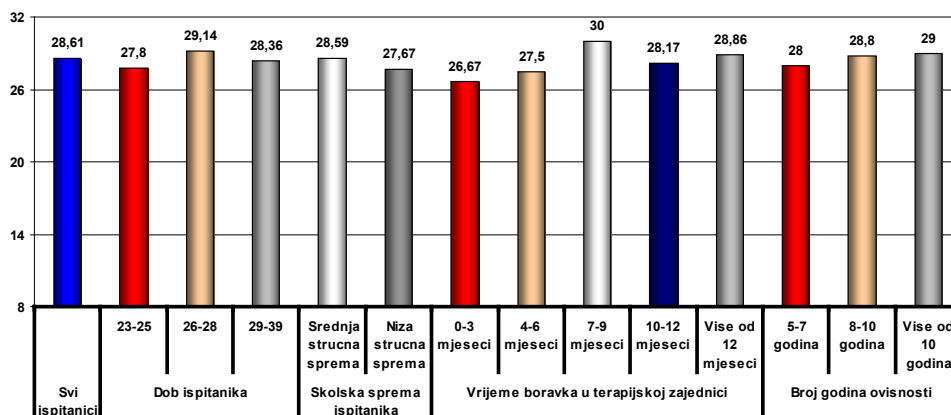
Obzirom na godine provedene u ovisnosti, svi ispitanici su zadovoljni rehabilitacijskim uslugama u terapijskoj zajednici. Svi rezultati su iznad ocjene 3, na skali od 1 do 4, pri čemu ocjena 1 znači Loša, a ocjena 4 Izvršna. (Pogledati grafik 3)

Grafikon 3. Zadovoljstvo rehabilitacijskom uslugom na osnovu godina ovisnosti

Kada je u pitanju koeficijent indeksa zadovoljstva klijenata, ispitanici su veoma visoko ocjenili konstatacije koje se odnose na koeficijent zadovoljstva. U ranog od 8 do 32 prosječna ocjena je 28,61. (Pogledati grafik 4)

Grafikon 4. Indeks zadovoljstva klijenata rehabilitacijskom uslugom u terapijskoj zajednici

6. ZAKLJUČAK

Ovim radom se dao kratak prikaz osnovnih principa i terapijskih modela u moderno koncipiranoj terapijskoj zajednici, te je analizirano je zadovoljstvo uslugama od strane korisnika. Za sve tvrdnje, ispitanici su uglavnom izrazili visok stepen slaganja, odnosno, da je koncept rehabilitacije ispunio njihova očekivanja.

Konstatacije da su dobijene usluge ocijenjene sa visokim skorom, da su ispitanici dobili usluge kakve su željeli, da su kroz program rehabilitacije zadovoljavane potrebe korisnika za oporavkom, da bi se ovaj program rehabilitacije ili pomoć preporučili prijateljima, da su ispitanici zadovoljni sa stepenom pomoći koja im je pružena, da su pružee usluge pomogle da se učinkovitije rješavaju lični problemi, da bi se ponovo vratili istom programu ukoliko se ukaže potreba, te da su uopćeno gledano, zadovoljni pruženom uslugom idu u prilog stanovištima koja zagovaraju stav da je za većinu ovisnih osoba, koje se prijave za tretman ovisnosti, neophodan strukturisan, profesionalan, podržavajući, raznovrstan i prilagodljiv proces rehabilitacije. Analizi rehabilitacijskih usluga u terapijskim zajednicama ali i drugim oblicima oporavka ovisnih osoba treba konkretno i sistematično pristupiti.

Programi terapijskih zajednica moraju biti dostupni istraživanjima i moraju biti utemeljeni u teorijskom okvirima, odnosno moraju biti relevantni. Takve naučne studije trebaju pokazati koji je to primjer najbolje prakse kojom se postiže oporavak, odnosno, kako poboljšati postojeće rehabilitacijske procese, te analizom dobijenih rezultata dokazati valjanost samog okvira rehabilitacije.

LITERATURA:

1. De Leon, G. (2000), *The Therapeutic Community (Theory, Model, and Method)*, New York, Springer Publishing Company, Inc.
2. De Leon, G. (1997), *Community As Method*, Westport, Connecticut, Praeger Publishers
3. Deitch, D. (1992). *The therapeutic community trainer's guide*. New York, Daytop Village.
4. Došen, O. Đ. (2002), *Osnove marketinga usluga*, Zagreb, Mikrorad
5. Dowd, E. T., Rugle, L. (1999) *Comparative Treatments for Substance Abuse*, New York, Springer Publishing Company, Inc.
6. Kesić, T. (1999): *Ponašanje potrošača*, Zagreb, Sinergija
7. Miller, R., L., (2002), *The encyclopedia of addictive drugs*, Westport, Greenwood Publishing Group, Inc.
8. Milosavljević, M. (2003), *Devijacije i društvo*, Beograd, Draganić d. O. O .
9. Perfas, F. (2003). *Therapeutic community: A practice guide*. New York: I Universe Publishing.
10. Perfas, F. B, (2004), *Therapeutic Community/Social Systems Perspective*, New York, iUniverse, Inc.
11. Schuckit, A. M., (2006), *Drug and Alcohol Abuse-A Clinical Guide to Diagnosis and Treatment*, Springer Science and Business Media, Inc.
12. Smojver-Ažić, S. ,Tkalčić, M. , Kovač, V. (2006) *Priručnik za unaprjeđenje kvalitete*, Zagreb, Nacionalna zaklada za znanost i visoko školstvo i tehnološki razvoj
13. Tomić, R. (2005), *Poremećaji u ponašanju kod djece i mladih*, Off-Set
14. Vranešević, T. (1999), *Upravljanje zadovoljstvom klijenata*, Zagreb, Golden marketing

TERORIZAM UZROK GLOBALNE PRIJETNJE SIGURNOSTI NA POČETKU 21. STOLJEĆA

TERRORISM OF CAUSE OF GLOBAL SECURITY SAFETY AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Zlatan Lukić¹

UDK 343.85:341.236(100)“20“
PRETHODNO SAOPŠTENJE

Sadržaj: U ovom radu biće predstavljen analitički osvrt na pojavu terorizma u prvoj deceniji 21. stoljeća. Terorizam, u biti predstavlja globalni problem, ugrožavajući demokratske procese te u krajnjoj liniji, ugrožava stabilnost međunarodnih odnosa donoseći sa sobom najveće prijetnje, strahove, neizvjesnosti savremenog čovječanstva. Okončanjem dugog hladnoratovskog odnosa koje je vođeno između SAD-a i SSSR-a (danas Rusije) obilježilo prošlo stoljeće od završetka Drugog Svjetskog rata, trijumfom zapadne liberalne demokratije. Savremeno 21. stoljeće vrijeme globalizacije, donijelo je sa sobom pored savremenih tehnološko inovacijskih dostignuća i pojave, savremene sigurnosne prijetnje terorizmom. Danas, terorizam je zastupljen u cijelom svijetu, širi se kao „zarazni virus“ i kao takva pojava predstavlja globalnu prijetnju, gledajući s druge strane, globalizacija je bila dobar „saveznik“ širenju terorizma, tj., pogodovala je i išla na ruku terorističkim organizacijama pri njihovoj realizaciji i sve češćim terorističkim napadima usmjereni prema zapadnim razvijenim zemljama. Iz čega se može izvesti zaključak da terorizam predstavlja jedan od ključnih faktora u narušavanju svjetskog mira.

Ključne riječi: Terorizam, globalni problem, međunarodni odnosi, globalizacija, sigurnosne prijetnje.

Summary: This paper will present an analytical review of the appearance of terrorism in the first decade of the 21st Century. Terrorism, in essence, is a global problem, endangering democratic processes and, ultimately, jeopardizing the

¹ Doktorand Univerziteta u Sarajevu, Fakultet političkih nauka – sigurnosnih i mirovnih studija, Vlada Brčko Distrikt, e-mail: zlatan.lukictz@gmail.com tel.:+387 61 282 099

stability of international relations bringing with it the greatest threats, fears, uncertainty of modern mankind. The ending of the long Cold War relations between the US and the USSR (today Russia) marked the last century since the end of the Second World War, the triumph of Western liberal democracy. In addition to the modern technological innovation achievements and phenomena, the modern 21st century also brought with it a security threat with terrorism. Today, terrorism is present throughout the world, spreading as an "infectious virus" and as such a phenomenon poses a global threat, on the other hand, globalization has been a good "ally" in the spread of terrorism, that is, it suited and helped terrorist's organizations in their realization and increasingly frequent terrorist attacks directed toward the western developed countries. It can be concluded that terrorism is one of the key factors in violating world peace.

Key words: terrorism, global problem, international relations, globalization, security threats.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Terorizam danas predstavlja jednu sasvim novu dimenziju u odnosu na raniju pojavu i metoda terorističkog djelovanja. Danas, terorizam je zastupljen u cijelom svijetu, širi se kao 'zarazni virus' i kao takva pojava predstavlja globalnu prijetnju, poprimajući klasifikaciju međunarodnog terorizma. Međunarodni terorizam „koji sve više izrasta u globalni pokret s obzirom na njegov etnički, vjerski, rasni ili kulturni background“, i kategoriziranje međunarodnog terorizma „kao globalnom pokretu, gdje se prije svega ima u vidu, široke socijalne, vjerske, etničke ili pak rasne zajednice u čijem marginaliziranom socijalnom, ekonomskom i političkom položaju moderna teroristička organizacija nalazi legitimnost svoga djelovanja“.² Šta to treba da znači? Zapravo, to bi se moglo odnositi prije svega na samu činjenicu globalnih pojava koje se očituju u vremenu visokih tehnoloških dostignuća, pri čemu se omogućava jedan moderni način življenja sa osvrtnom na kulturni, politički i ekonomski i drugi pristup s drugim zemljama. Gledajući s druge strane, pojavom globalizacije u posthladnoratovskom razdoblju uveliko je otvorila vrata i bila dobar 'saveznik' širenju terorizma, tj., pogodovala je i išla na ruku terorističkim organizacijama pri njihovoj realizaciji i sve češćim terorističkim napadima usmjereni prema razvijenim zapadnim zemljama. Pravdajući

2 Nedžad Bašić, Peter Stoett, *Sigurnosne studije u tranziciji*, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta, Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, 2003. str. 81-82

svoje aktivnosti legitimnim i da to rade „u ime i pod zaštitom šire etničke, vjerske, rasne ili socijalne zajednice“.³ Terorističke organizacije djeluju tako, što, sve dobre strane globalnog društva (globalnu infrastrukturu), vide kao svoju pogodnost iskorištavanja svih tih pozitivnih prednosti što sa sobom nosi globalni poredak. Terorizam, je do sada svojim aktivnostima uveliko stvorio „mit“ o sebi kao najveća savremena prijetnja. Podacima kojima raspolažu Siniša Tatalović i Mirko Bilandžić, „pokazuju da danas u svijetu djeluje više od 600 različitih terorističkih organizacija (25% njih ima preko tisuću članova, a neke od njih i desetak tisuća članova) od čega ih je prema shvaćanjima i standardima američke administracije 29 posebno značajno, budući da imaju obilježija međunarodnih terorističkih organizacija“.⁴ Njegovi protagonisti koriste legalnu infrastrukturu protivnika za planiranje i izvođenje napada. Pri čemu Nedžad Bašić i Peter Stoett ističu da „u savremenoj eri globalizacije terorističke organizacije mogu lako koristiti opću javnu globalnu infrastrukturu za obezbjeđenje provođenja sopstvenih ciljeva. Pojašnjavajući to tako, da teroristička organizacija nema potrebe formirati sopstvenu finansijsku ili informacionu mrežnu strukturu, niti kampove za vojnu obuku, niti organizirati specijalne kurseve spravljanje i korištenje eksploziva, ili organizirati specijalne seminare za psihološku propagandu, kao veoma značajan segment djelovanja terorističkih organizacija i sl. Kada sve to može uspješno i legalno obaviti uključivanjem u brojne redove vladine i privatne institucije, a ujedno su dostupne i mogu se naći na internetu. Također, terorističke organizacije često koriste amatere ili „freelance“ eksperte i grupe ili fanatizirane pojedince koji su inspirirani istim idejama koje slijedi teroristička grupa“.⁵ Ono što danas predstavlja problem razumijevanja novog načina djelovanja savremenog terorizma, jeste, u smislu što „je savremeni svijet najuvjerljivije shvatio čime je sve bremenit, i što znači terorizam 11. rujna 2001. godine“.⁶ Prisjećanja radi, teroristički napad na Sjedinjene Američke Države predstavlja jedan od najbrutalnijih izvedenih napada i smatra se do tada jednim od najvećih izvedenih napada u povijesti, koja je mogla pripremiti jedna od terorističkih organizacija. Zvaničnu odgovornost za taj čin preuzima Al-Kaida. Al-Kaida⁷ je definitivno

3 Isto, str. 82

4 Siniša Tatalović, Mirko Bilandžić, *Osnove nacionalne sigurnosti*, Grafocentar d.d., Zagreb, 2005. str. 23

5 Nedžad Bašić, Peter Stoett, *Sigurnosne studije u tranziciji*, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta, Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, 2003. str. 87-88

6 „Zastrašujući teroristički akt na SAD brutalno je dokazao da je terorizam nesumnjivo i jedan od značajnih, ne samo ugrožavajućih, već i politički fenomen našeg doba. Ovaj je tragični akt, također, upozorio na potrebu rješavanja ukupnih problema koji se vežu uz terorizma“. Siniša Tatalović, Mirko Bilandžić, *Osnove nacionalne sigurnosti*, Grafocentar d.d., Zagreb, 2005. str. 24-25

7 Al-Kaida je prva globalna nasilna religijska grupa koja koristi terorističke metode. Prva je razvila ideologiju nasilja na globalnom nivou usmjerenu protiv „Jevreja i Krstaša“, a ne samo protiv lokalne elite,

jedna od najzloglasniji terorističkih organizacija, još od vremena „hladnog rata“ kada je sve bilo nabijeno od izbijanja nuklearnog rata, mogućih ratnih sukoba velikih razmjera. Međutim, zauzimanje primarnosti u posthladnoratovskom periodu transnacionalnih sigurnosnih prijetnji bezuslovno pripada djelovanju terorističkih organizacija tj., terorizmu. Stoga, pojava transnacionalnog terorizma kako ga opisuje profesor Mile Šikmana jeste, „Međunarodni terorizam u pravom smislu te riječi je samo transnacionalni terorizam koji, u osnovi, sprovede autonomni nedržavni subjekti, bez obzira na to da li uživaju određen stepen moralne ili materijalne podrške jedne ili više blagonaklonih vlada ili operišu bez pomoći određene vlade“.⁸ Opet s druge strane s polja organizovanog kriminala koji je usko povezan sa terorizmom, pri čemu Mirza Smajić ističe da „s tim u vezi transnacionalni organizirani kriminal u savremenim međunarodnim odnosima predstavlja jednu od primarnih sigurnosnih prijetnji nacionalnom, regionalnom i globalnom okruženju, narušavajući temeljne društvene, ekonomske, političke i ljudske vrijednosti“.⁹

2. TERORIZAM UZROK GLOBALNE PRIJETNJE SIGURNOSTI NA POČETKU 21. STOLJEĆA

Terorizam, u biti predstavlja globalni problem, ugrožavajući demokratske procese, te u krajnjoj liniji, ugrožava stabilnost međunarodnih odnosa donoseći sa sobom najveće prijetnje, strahove, neizvjesnosti savremenog čovječanstva. Nema sumnje da čini jedan od bitnih faktora u narušavanju svijetskog mira. Prema polaznim stanovištima na koje ukazuje Tome Batkovski, „da u osnovi terorizma, kao ekstremne socijalno patološke pojave, stoje društveni konflikti

kao što je to činila većina dotadašnjih terorističkih organizacija. Mreža organizacija koje čine ovu grupu nalaze se u različitim zemljama. Najpoznatije grupe su egipatske grupe „Islamski džihad“ i „Džama a Islamia“, „Grupa islamske armije“ iz Alžira, ali i brojne manje grupe iz Pakistana, Čečenije, Sudana, Somalije, Filipina itd. Ove organizacije čine savjetodavno tijelo koje ima četiri komisije i to: religijsko-legalnu, vojnu, finansijsku i medijsku. Al-Kaida se smatra jedna od najpoznatijih terorističkih organizacija po tome što je izvela teroristički napad na mete u Sjedinjenim Američkim Državama, 11.09.2001. godine. Na ovaj napad SAD su odgovorile akcijom sprovedenom u Avganistanu, gdje se nalazi najveći broj pripadnika Al-Kaide, koji su podržavali talibanski režim u toj zemlji.

Vidjeti više u : Pojmovnik bezbednosne kulture, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2009., preuzeto sa : <https://www.scribd.com/doc/18765795/Pojmovnik-bezbednosne-kulture> Posjećeno: 24.04.2018.

8 Mile Šikman, *Terorizam*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2009, str. 145

9 Mirza Smajić, *Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije*, Godište XIV, broj 3-4, 2014. str. 33-46

u širokom dijapazonu, od političko ideoloških i do etničko-vjerskih¹⁰. Što bi se moglo reći, da terorizam ne nastaje „tek tako“, da on djeluje vrlo smišljeno i ima svoj cilj, interes, ideologiju, pruzrokovan uzrocima i uslovima njegovog nastanka. Dvadeset prvo stoljeće donijelo je sa sobom pored savremenih tehnološko informacionih dostignuća i pojave savremene sigurnosne prijetnje terorizma. Šikman ističe, da je terorizam problem nacionalnih država, tj., da je terorizam kriminalni akt predviđen krivičnim zakonima i dodaje, da eskaliranju terorizma „su doprinijeli značajni geopolitički događaji i globalne društvene promijene, kao rezultat tih događaja“. Po njemu terorizam se može posmatrati sa više aspekata, iz kojih izdvaja neke od najznačajnijih, a to su „aspekti koji terorizam posmatraju kao globalnu bezbjednosnu prijetnju u svijetu, međutim, vrlo je značajno terorizam posmatrati sa aspekta aktuelnosti i njegove mogućnosti, s obzirom na promijenljivo značenje pojma „terorizam“, te stalne metamorfoze oblika i načina ispoljavanja terorističke aktivnosti“¹¹.

„Terorizam je upotreba dramatičnog, javnog nasilja ili pretnja njime od strane nedržavnih aktera, koje imaju za cilj da utiču na ponašanje ličnosti ili institucija koje nisu neposredno napadnute ili povređene nasiljem.“(Hayes in Kremenyuk,364)¹²

Početak novog stoljeća, bilježi vrijeme posthladnoratovskog stanja (detanata), u kojem su zastupljeni sukobi – konflikti na vjerskoj, etničkoj osnovi koja je činila „glavnu motivirajuću snagu transnacionalnog terorizma, u smislu, koji vijerski fanatizam i etničku mržnju koristi samo kao eksplozivno punjenje za realizaciju svojih strateških ciljeva i interesa“¹³. U odnosu na ono što čini djelotvornim ideju ili vodilju terorističkih organizacija, bez obzira na okolnosti njihovog djelovanja, prilagođavajući se vremenskim promjenama savremenog življenja u skladu socijalnih, ekonomskih, kulturnih, političkih i tehnoloških dostignuća. Pri čemu su terorističke organizacije striktno vodile računa, da te globalne promijene i stil modernog življenja, nebi uticale na samopouzdanje, gubljenje motivisanosti kod terorista. Terorističke organizacije su nastojale da zadrže i podignu motivisanost kod svojih sljedbenika i budućih članova, tako što će stavljajući akcent na „fokusirajući etnički background i vjerski sentiment marginiliziranih slojeva“, pri čemu ih vrijeme tehnoloških inovacija uvodi u novo razdoblje vođenja

10 Tome Batkovski, *Bezbedonosna procena nacionalnih i međunarodnih konflikata kao element strategijskog prilaza u suzbijanju terorizma, Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, Banja Luka, 2011, str. 298

11 Mile Šikman, *Terorizam*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2009, str. 13

12 Živorad Kovačević, *Međunarodno pregovaranje*, „Filip Višnjić“, Diplomatska akademija, M&P, SCG, Beograd, 2004. str.435

13 Nedžad Bašić, Peter Stoett, *Sigurnosne studije u tranziciji*, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta, Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, 2003. str. 90

terorističkih aktivnosti, i pratiti sva njihova kretanja u poslovanju, tako, što će: „koristeći napredne kompjuterske tehnologije za upravljanje finansijskim poslovima“, zatim, „za obavljanje efektivne transakcije novca sa jednih na druge bankovne račune u okviru međunarodne bankarske mreže, koristeći se internetom u uspostavljanju međusobnih šifrovanih elektronskih komunikacija, te koristeći internet za objavljivanje svojih poruka i proklamiranih političkih ciljeva te sprovođenje aktivne globalne propagande“ pri čemu se može uvidjeti da jedna dobro organizovana „moderna teroristička organizacija sposobna je efektno odgovoriti svakoj kontra-terorističkoj aktivnosti države“.¹⁴ Zapažanja koja me navode na razmišljanje jesu ta, da terorizam ne miruje, odnosno, tu je u neposrednoj blizini, prati sva kretanja civiliziranog svijeta u stopu. U biti, djeluje kao jedna transnacionalna kompanija koja pokušava ostvariti najbolji profit, prateći sva nova dostignuća i predstavljajući bitnu kariku modernog svijeta. Što bi prema profesorima Radomiru Milašinoviću i Saši Mijalković bile odlike savremenog terorizma kao „zločin multikauzalne prirode, jer ga uzrokuju i uslovljavaju brojni subjektivno-objektivni terizmogeni faktori. Njegova fenomenologija je multimanifestna, jer je multivarijantnost pojavnih oblika terorizma, ograničena maštom terorista“. Oni dalje tvrde da je „terorizam ideološko-politički motivisan“. Pri čemu „se ostvarenje vjerskih, rasnih, socijalnih i/ili drugih ciljeva na kraju svodi i postaje politički problem. Ukazujući na to, da „terorističkim aktom se prenosi izvjesna poruka, tj. proklamuju se određeni ciljevi i interesi, i upozorava na posljedice u slučaju njihovog neispunjenja. Time se mobiliše javnost, stvara javno mnjenje i reafirmiše narušeno dostojanstvo izvesnih društvenih grupa“.¹⁵ Nema sumnje, da smo dosegli najviša tehnološka dostignuća i da živimo u eri računarske tehnologije-interneta (virtualnog svijeta), medija-mas medija, i sl.

Pozivajući se na mišljenja mnogih eksperata kako domaćih, tako i svjetskih iz oblasti istraživanja terorizma koji u svojim dijelima ukazuju na spoznaju da profil teroriste se drastično mijenja u odnosu na raniji period, kada smo dolazili do zaključaka da identitet teroriste je odgovarao u potpunosti nepismenoj, neobrazovanoj, psihološko labilnoj osobi, i sl. Danas je to sasvim druga slika u kojima se prepoznaju identiteti sve više i više obrazvanih terorista pripadnika terorističkih organizacija, koji su vrlo stručno i profesionalno ušli u informatički svijet, poznaju i koriste se sa više stranih jezika, čak, obrazovanja stiječu i na nekim prestižnim univerzitetima zapadne civilizacije.

14 Isto, str. 91

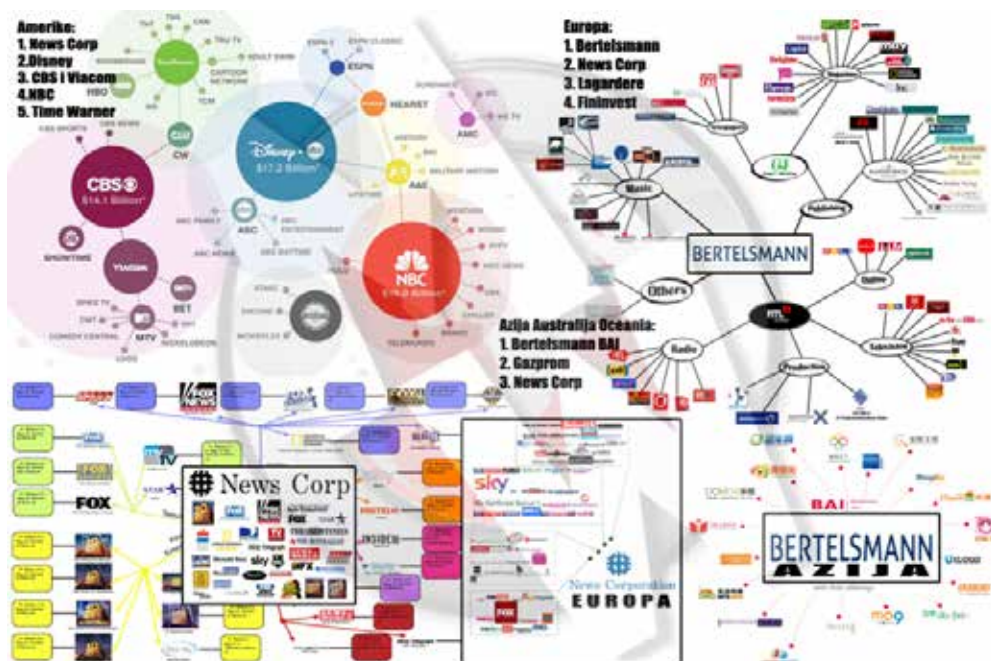
15 Radomir Milašinović, Saša Mijalković, *Terorizam kao savremena bezbednosna pretnja*, Originalni naučni rad – UDK 323.28/.285:351.74/75, Zbornik radova, Međunarodna naučno stručna konferencija, Suprostavlanje terorizmu-Međunarodni standardi i pravna regulativa, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2011.

Danas, kad imamo objavljen rat protiv terorizma, neminovna je uloga medija. Prije svega u ovom radu biće više govora o uticaju medija na prijetnje sigurnosti koju izazivaju sve veći teroristički napadi. Istini za volju, kao prvo mediji mogu da pomognu u osnažvanju terorista u smislu njihovog medijskog ekspoziranja. Terorističke organizacije su prepoznale važnost medija za ostvarivanje njihovih ciljeva. Stoga se s pravom može reći da terorizma bez medija nebi ni bilo. Mediji su definitivno za teroriste moćno sredstvo njihovog djelovanja, a dok za medije, terorizam predstavlja izvor (najprodavanijih) informacija. Sama utrka medijskih kuća, u smislu koja će prva u javnost plasirati najnoviji događaj u kojima su akteri teroristi tj., pripadnici terorističkih organizacija. Medijska prisutnost djeluje pozitivno na terorističke organizacije a i na same teroriste, pri čemu profesor Azinović ističe da su „mediji ključno sredstvo i bez njih terorizam ne bi bio onakav kakvim ga poznajemo“ i pozivajući se na mišljenje, bivše premijerke Velike Britanije Margaret Thatcher, koja je „jednom prilikom izjavila kako su mediji ‘kisik’ za terorizam“.¹⁶ Što bi u slobodnom prevodu moglo značiti, da terorizam bez medija nebi ni „postojao“, tj., prijetnje, dojave o terorističkim radnjama, napadima i sl., predstavljaju ekskluzivne vijesti koje svi mediji danas prenose. Kako navode Jelena Jurišić i Marko Šapit, u svom radu, prema tvrdnjama američkih stručnjaka na polju terorizma, Douglas B. Johanson i John P. Martin, da „suvremeni terorizam nezamisliv je bez medijskog faktora“ i dodaju, „da otprilike u 95% slučajeva predstavnici terorističkih akcija obraćaju se posredstvom medija, kako bi preuzele odgovornost za te počinjene napade“. Oni, također se pozivaju u svom radu na navode Briana Jankinsa jednog od najpoznatijih istraživača terorizma, da „suvremeni teroristi, koji uzimaju taoce gotovo su uvijek tražili izravan pristup u eter radio i televizijskih postaja. U ovo današnje vrijeme, primjećuje se, da se sve više koriste vidokasete i internet, prilikom izvršenja nekog akta, npr., da li razmijene talaca, otkupa, smaknuća i sl., što uredno preuzimaju i prenose sve televizijske kuće širom svijeta i dodaju mišljenje Viktora Ciganova da „terorističke vijesti i prijetnje se najbolje prodavaju“.¹⁷ Nema sumnje da se terorizam kreće i razvija u pravcu društva (politike) i savremenih tehnologija. Generalno gledajući terorizam koristi moć medija, s obzirom da ih je danas puno, pa je stoga i neminovna pojava rivaliteta između njih u smislu ko će biti prvi u objavi neke informacije ili događaja. U takvom jednom vrtlogu medijske scene gubi se kodeks - etika samog novinarstva, a sve kako bi zadovoljili prije svega svoje urednike i vlasnike medija za koje rade, pri čemu se u drugi

16 Vlado Azinović, *Uvod u studije terorizma*, Fakultet političkih nauka, Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str. 200

17 Jelena Jurišić, Marko Šapit, *Utjecaj terorizma na ulogu i djelovanje medija*, Politička misao, Vol. XLII, br. 4, str.115-128

plan potiskuje njihova profesionalnost pri izvještavanju. Pa se stiče dojam, da se gubi povjerenje u sve ono što mediji prezentiraju. U tekstu Ljubice Šaran u kojem kaže, da “pet divovskih medijskih kuća pokriva 90% globalnog medijskog prostora, od toga četiri kompanije dolaze iz Sjedinjenih Američkih Država a dok jedna dolazi iz Europske Unije, tačnije, Njemačke”. Autorica navodi o „kojim se konglomeratima radi koji su “pomeli” svu konkurenciju, njihova imena su: Time Warner – koji je svoj pohod na svijet započeo s CNN-om; News Corp – prijašnji Murdochov News Corporation koji je među prve tri najjače kompanije u Americama, Europi i Aziji; Bertelsmann – koji upravlja RTL-om, Sonyjem i većinom europskih i azijskih medija; Viacom – prijašnji CBS i Disney – koji više nema nikakve veze s prvotnom zabavom za cijelu obitelj već se uglavnom koncentrira na zabavu s izrazitim notama nasilja i seksualnosti, a na nekim svojim programima zastupa TV propovjednike na kojima zarađuje milijarde dolara godišnje.

Slika je preuzeta od Ljubice Šaran, iz teksta: Ovih pet medijskih kompanija kontroli-
ra i oblikuje vijesti koje dolaze do vas! [www: https://matrixworldhr.com/2015/09/28/](https://matrixworldhr.com/2015/09/28/)

Dalje ističe da, „Velika medijska petorka nalikuje na trakavicu od čijeg do-
dira nije nitko imun. Njihovi vlasnici i glavni urednici oblikuju svakodnevne vi-
jesti u skladu s unutrašnjom politikom kompanije, a s obzirom na to da imaju
najveći udio u medijskom prostoru, njihova stanovišta oblikuju našu stvarnost

bez obzira na to što informacije koje dobivamo od istih najčešće nemaju veze s istinom jer su vlasnici već spomenutih glasni zagovornici američkog neokonzervativizma i imperijalističkog globalizma prožetog oligarhijom, ponerizacijom i političkom pristranošću¹⁸.

Očigledno je da teroristima ide na ruku ovaj "konglomerat", stoga ništa ne iznenađuje, da danas sve značajnije terorističke grupacije imaju (koriste) svoje vlastite produkcije, medije, internet stranice, portale i sl., što ih čini još efikasnijim i bržim, kad su u pitanju objave o njihovim izvršenim ili ucjenjivačkim djelima i drugim terorističkim radnjama. Iz čega se može izvući zaključak, na način postizanja 'jake veze' između medija i terorista, što ih 'korjenito' povezuje, misleći tu prije svega na sklapanje dogovora između njih, tj., trgovine informacijama u kojoj se nikako ne može pouzdano tvrditi da su istinite (da predstavlja najnoviju vijest). Terorističke organizacije primjećuju, kakvu ulogu masovnih medija imaju i kolika je njihova moć i da je po njihovoj procjeni dobro iskoristiti svu medijsku ulogu. Prije svega u svrhu zastrašivanja, širenja propagande, postizanje političkih ciljeva, ali i ono što bi terorističke organizacije činile moćnim, a to je u pokazivanje njihove snage.

Jasno je, teroristi nisu više neobrazovani i mogu da se nose sa svim novim tehnologijama. Sve one nekadašnje klasične terorističke aktivnosti poprimaju novu dimenziju djelovanja i izvršavanja terorističkih akata, tj., teroristi vrlo domišljato koriste sve globalne prednosti savremenog društva.

Da, živimo u eri Globalizacije i samim tim smo svjedoci globalnih promijena na svim nivoima ljudskog društva, od politike, ekonomije, kulture, obrazovanja, razvitka novih medija, promijene univerzalnih ljudskih vrijednosti, pa sve do pojave novih oblika borbe za neke od ciljeva koje ljudi i grupe nastoje postići na svjetskoj razini. „Globalizacija ne podliježe više pitanju možemo li joj se oduprijeti nego kako ju najlakše prihvatiti i implementirati u našu svakidašnjicu. Terorizam se smatra najvećom prijetnjom današnjice, za sve zemlje postaje jedan od najvećih sigurnosnih problema, ali i korištenja medija u negativne svrhe, kao

18 Prema osvrtu na tekst autorice Ljubice Šaran u kojem iznosi da "znanost tvrdi kako se oligopol stvara kada nekoliko tvrtki dominira globalnim tržištem, točnije kada imaju monopol nad nekim segmentom prodaje dobara, usluga ili informacija." Ona smatra da konglomeratanska "velika petorka u mnogočemu je zaslužna za socijalne, stranačke, ekonomske moralne "vrijednosti" te iz vidokruga izbacuje sve što im ne odgovara. U zadnje vrijeme čak otvoreno laže o onim ljudima i događajima koji se nalaze s druge strane medijskog "nišana", iskrivljuje gotovo većinu navoda političara, koje smatra protivnicima dok već petnaest godina pretvaraju muslimane u teroriste". Vidjeti više, Ljubica Šaran, Ovih pet medijskih kompanija kontrolira i oblikuje vijesti koje dolaze do vas! Preuzeto sa: <https://matrixworldhr.com/2015/09/28/ovih-pet-medijskih-kompanija-kontrolira-i-oblikuje-vijesti-koje-dolaze-do-vas/>

Posjećeno: 25.01.2018. Provjereno:24.05.2018.

sredstvo povezivanja, financiranja terorističkih organizacija i skupina te prikaza velikog broja zločina¹⁹. Postavlja se pitanje, zašto je terorizam najveća prijetnja današnjice, zašto je on ugrozio čitav zapadni razvijeni svijet, zašto je napadnuta predvodnica liberalne demokratije i najmoćnija zemlja svijeta - SAD? Ako bi tražili odgovore, svakako da bi ti odgovori se mogli svoditi u suštini zbog velikih nejednakosti u društvu. Primjera radi, pozvat ću se na rad Danijele Lucić u kojem ističe da „od 1979. godine, Sjedinjene Američke Države, točnije State Department, svake godine donosi listu zemalja koje sponzoriraju terorizam. Države s te liste su se često u međunarodnim i diplomatskim krugovima nazivale „nepoćudnim državama“ (*rogue states*), „odmetničkim državama“ (*outlaw states*), „opakim državama“ (*backlash state*), „zabrinjavajućim državama“ (*concern states*), itsl. To su uglavnom zemlje koje su po okončanju Hladnog rata ostale neprijateljski orijentirane prema SAD-u, ali i nekim drugim, uglavnom zapadnim, zemljama²⁰. Ovdje bih se mogli pozvati na onu Bushovu izjavu, koja je aludirala na siromaštvo, pa u tom slučaju traži opravdanje za pokretanje rata jer ‘tobože’, „siromašni“ žele da ugroze „bogate“, pod izrekom ‘vi imate previše i hoćete da uzimate od nas i ono malo što imamo’.

Da je terorizam postao fenomen vijeka, nekadašnji istaknuti diplomata Živorad Kovačević govori, da nije nikad ranije bio tako „raširen i tako opasan za stabilnost država i međunarodni poredak. Spektakularnim napadom na Sjedinjene Američke Države 11. septembra 2001. godine doneli su objavu rata globalnom zlu“, pri čemu se „do tada neviđena koalicija zemalja udružila u ratu protiv Avganistana koji je označen kao glavno leglo međunarodnog terorizma“. On dalje navodi da „terorizam može da posluži i kao pogodno opravdanje za pokretanje vojne akcije“ pri čemu se poziva na tadašnjeg Britanskog premijera Toni Blera koji „je nakon uspešnog završetka zajedničke intervencije protiv Avganistana rekao: „Da oko toga budem iskren: da se nije dogodio 11. septembar,

19 Masovni mediji su ti koji daju terorizmu globalni doseg, jer zločin koji je se dogodio u SAD-u, Španjolskoj ili nekoj drugoj zemlji će istovremeno putem novih tehnologija (posebice Interneta) biti prikazan u cijelome Svijetu, što za cilj imaju pripadnici i vođe terorističkih skupina. Djelujući na države i političke odluke što na nacionalnoj, a što na međudržavnoj razini terorizam je postao globalni problem, koji se samo može iskorijeniti ili umanjiti udruženim djelovanjem svih zemalja i njihovih predstavnika. Mediji mogu svojim izvještavanjem utjecati na uništavanje terorizma, a ne služiti kao podloga za terorističko djelovanje. Širenjem terorističkih napada od većih i moćnijih država prema manjim i manje utjecajnijim državama možemo zaključiti da ciljevi terorista nisu samo vjerski, nacionalni, politički, gospodarski, vojni, nego i brojni drugi, primjerice želja za moći i slavom, koju im mediji pružaju. **Silvana Marić**, *Terorizam kao globalni problem*, Pregledni rad, UDK 323.28:327.88 Medianali, Vol. 6 (2012), No.11, str. 87-102

20 Danijela Lucić, Doktorski rad, *Terorizam kao oblik državnog djelovanja – između normativnog i empirijskog*, Fakultet političkih nauka, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017, str. 98-99

ni na koji način ne bismo dobili saglasnost javnosti za naglo pokretanje akcije protiv Avganistana.²¹ Kako bi se ovo moglo tumačiti drugačije, osim što se na neki način tražilo opravdanje javnosti za intervenciju, što se iz daljih navoda ovog cijenjenog diplomate može zaključiti da je došlo do pogrešnih procijena a samim tim i obmane javnosti. S obzirom da je javno mnjenje, nakon što je „ u predvečerje rata protiv Iraka, američka administracija tvrdila da bi Irak moga da postane nova teroristička baza, nakon što je teroristička mreža Osama bin Ladena bila eliminisana iz Avganistana. Istraživanja javnog mnjenja koje je organizovao Vošington post u septembru 2003. pokazalo je da sedam od deset anketiranih Amerikanaca još uvijek vjeruje da Sadam Husein bio povezan sa terorističkim napadom na Njujork. Zatim slijedi oglašavanje Američkog predsjednika Busa koji je izjavio 17. septembra 2003. godine da „Nemamo dokaza da je Sadam Husein bio umešan u događaj od 11. septembra.“²² Možemo li ovdje reći da je javnost bila obmanjena, odnosno išlo se na to, da je se tražio samo izgovor (opravdanje) za sprovođenje napada u vezi vanjskopolitičke dominacije SAD u stvaranju novog svjetskog poretka. Pa stoga gledajući na sve aktivnosti koje ugrožavaju život, u smislu, povrijeđivanja osnovnih prava na život, vidimo ulogu medija, koji na žalost predstavljaju „konglomerat“ kao istureno oružije za uspostavu oligarhije! Napadi koji su pogodili demokratsko društvo nikako se nemogu pravdati krivim procijenama ili neodgovornošću u razotkrivanju i sprečavanju tog događaja. Činjenica je da su mediji tu odigrali veliku ulogu, akcentirajući prije svega na izvještaje prije i poslije napada. „Prisjetimo li se nedavne prošlosti, postaje jasno kako su medijski konglomerati unutar Odbora za vanjske poslove savršeno odrađivali svoj posao. Ne zaboravimo kako je Osama bin Laden bio ljubimac CIA-e, no, u samo je nekoliko sati postao najtraženiji čovjek na svijetu iako nitko nikada nije dokazao upletenost istoga u napad na SAD 11.09.2001. godine“.²³ Iz ovih navoda moglo bi se reći da imamo jednu medijsku situaciju u kojoj su mediji svedeni u prostor lavirinta, gdje se gubi smisao etičnosti profesije novinarstva. Danas mediji predstavljaju „bure baruta“, a s druge strane mišljenje profesora Azinovića je takvo „da mediji moraju izvještavati o svemu, pa i o terorizmu“.²⁴ Ne mogu se u potpuosti složiti sa

21 Živorad Kovačević, *Međunarodno pregovaranje*, „Filip Višnjić“, Diplomatska akademija, M&P, SCG, Beograd, 2004. str.435

22 Živorad Kovačević, *Međunarodno pregovaranje*, „Filip Višnjić“, Diplomatska akademija, M&P, SCG, Beograd, 2004. str.435.

23 Vidjeti više, Ljubica Šaran, *Ovih pet medijskih kompanijakontrolira i oblikuje vijesti koje dolaze do vas!* Preuzeto sa: <https://matrixworldhr.com/2015/09/28/ovih-pet-medijskih-kompanija-kontrolira-i-oblikuje-vijesti-koje-dolaze-do-vas/> Posjećeno: 25.01.2018. Provjereno:24.05.2018.

24 Vlado Azinović, *Uvod u studije terorizma*, Fakultet političkih nauka, Unverzitetu u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str.

profesorovim mišljenjem, naročito sa, kako ističe „da mediji moraju“ smatram da mediji trebaju istinu izvještavati i ostati dosljedni poštivanja etike novinarstva. Odnosno, kada nešto morate, to vas navodi na mišljenje da ste pod nekim uticajem, prisilom da to uradite, čime se opravdava tvrnja da mediji u potpunosti podliježu uticaju ‘konglomeratanskoj petorci’ već ranije spomenutih u ovom radu.

Prema Siniši Tataloviću i Mirku Bilandžiću koji smatraju da, „terorizam postaje ugrožavajući fenomen koji postaje sve opasniji jer su mu mogućnosti, dometi i učinci sve veći. On je u suvremenim uvjetima u stanju u svjetskim razmjerama nanijeti mnogostruko veće štete, izazvati veće žrtve, teškoće i nevolje od onih koje je ranije nanosio“. I kako kažu, to je razlog zašto on prerasta u globalni problem.²⁵ Da, terorizam predstavlja globalni problem, predstavlja i predstavljat će osnovno sredstvo pomoću kojeg se postižu određeni interesi i dobiti u pogledu političke, vojne, ekonomske, finansijske, kulturne moći. Činjenica takvog odnosa jeste različito gledanje tj., tumačenje definisanja terorizma, prije svega polazeći od akademskog pa sve do državnih i međudržavnih institucija, organizacija, sigurnosnih i obavještajnih struktura. Primjetno je da iz velikog broja definicija se izvlači pouka koja ukazuje na osudu i spriječavanje terorističkih aktivnosti. Međutim, s političkog ugla gledano nema velikog interesovanja od nekih moćnih zemalja, kako bi se terorizam sveo pod kontrolu i na taj način sveli rizik prijetnji, ugrožavanja ljudskih života i materijalnih katastrofa na minimum. Vijerovatno se to neće desiti nikada, zato što, uvijek jedni terorizam doživljavaju i razumiju kao dobar čin i veličaju se njihove borbe za „slobodu“, a dok drugi pak vide interes i profit. Stoga smo suočeni sa stvarnošću u kojima se prihvataju podjele u razumijevanju terorizma među državama i nije nimalo čudo što oko definisanja terorizma imamo „milion“ definicija. S poukom, da svi osuđuju terorizam, svi smo protiv terorizma, a opet s druge strane ako zatreba radi sticanja neke političke prevlasti možemo se poslužiti metodama terorizma. Zato se slobodno može reći da neke terorističke organizacije nastaju na interesu nekih politika moćnih država.

25 „Iako je terorizam globalni problem ne znači da sve države svijeta zaista i jesu suočene s problemom terorizma. U tom smislu, terorizam je globalni problem jer se sve države mogu suočiti sa njim. Vrijedi istaknuti još jednom da terorizam, prije svega predstavlja izraz krize i nezadovoljstva pojedinim kretanjima“. Siniša Tatalović, Mirko Bilandžić, *Osnove nacionalne sigurnosti*, Grafocentar d.d., Zagreb, 2005. str. 24

3. UMJESTO ZAKLJUČKA

Terorizam, u savrmenim međunarodnim odnosima, predstavlja globalnu prijetnju. Savremeni teroriza doživljava svoju ekspanziju pojavom globalizacije. Nakon terorističkog napada na Sjedinjene Američke Države 11.09.2001.godine, demokratsko društvo se susreće sa novim oblikom narušavanja mira, uzrokujući novi vid ratovanja tj., započinje globani rat protiv terorizma. Predhodnica tome je bio napad na SAD-e. Katastrofa koja se dogodila 11.09. ukazivala je na to, da smo sudionici novog izbijanja eskalacija, nemira i podijela nakon okončanja 'hladog rata'. Napadom na Sjedinjene Američke Države označava se novo vrijeme u kojem je za civiliziranu zajednicu - liberalnu demokraciju u pohode predstavilo novu prijetnju terorizma. Stog aspekta, poruka predsjednika SAD-a(Dž. Bush) jeste na prvi pogled bila gruba, u smislu da kreću u rat protiv terorizma, ističući, da svi oni koji nisu sa nama, su na protivničkoj strani, koji će biti označeni njihovim neprijateljima. Činjenica je da se ulazi u period neizvjesnosti po pitanju sigurnosti i poštivanja ljudskih prava na život. U širokoj lepezi inovacija i tehnoloških dostignuća uvedeni smo u svijet modernog življenja, a ipak s druge strane ovaj početak 21. stoljeća nam nosi i nove sukobe, nasilja, terore, širenje ili bolje rečeno još jače djelovanje organizovanog kriminala kojem u svakom slučaju pogoduje masovno prisustvo terorističkih organizacija. Veza koja postoji između organizovanog kriminala i terorizma odlikuje se prije svega zbog finansijskih prilika, odnosno, kriminal je na sceni zbog ostvarivanja profita (pranja novca) što ga dovodi u poziciju kršioca zakona i podliježe krivičnom gonjenju, a dok djelovanje terorizma, karakteriše cilj jačanja njihove ideologije.

Karakteristika koja obilježava početak 21. stoljeća jeste globalni rat protiv terorizma, s činjenicom da terorizam se sve više korijeni i predstavlja enigmom za antiterorističko djelovanje. Tu enigmom predstavljaju novi pristup terorističkih organizacija u smislu njihovoe modernizacije, koje je sa sobom donijela nova tehnologija 21.stoljeća.Terrorističke organizacije i njihove širom svijeta rasprostranjene mreže prate sva globalna kretanja pri čemu teži i razvija se zapadna civilizacija, pokazujući pri tom svoju vrlo inteligentnu 'vizuelizaciju' pri izvođenju terorističkog napada. I kao takva pušta svoje korijene" u svaku sferu javnog života sa moćnim utjecajima u globalnoj informacionoj, finansijskoj, obrazovnoj, berzanskoj, telekomunikacijskoj mreži, prikrivajući svoj identitet (moderne terorističke grupe) ostajući uglavnom nevidljive za vladine institucije". Pokazujući pri tom moć, da "preko svojih sponzora i simpatizera sposobna je koristiti satalitske fotografije koji pokazuju aktivnosti državnih antiterorističkih snaga i institucija, dalje, sposobna je kontrolirati telefonske razgovore i elektronsku poštu što joj omogućuje da identificira plan i strategiju, šta država planira poduzeti na

antiterorističkom planu".²⁶ Jedan od ciljeva u čemu se odlike terorizma vide u ovom savremenom svijetu, jeste njeno stalno medijsko praćenje, izazvano pojavom velikog broja masovnih medija koje uz senzacionalističke naslove, terorističke organizacije privlače svu medijsku pažnju na sebe. Teroristi uz svu tu medijsku pozornost, ipak idu i korak dalje prateći trendove modernog informatičkog komuniciranja i sve veće eksploatacije internetsko kompjuterskog sustava, čime smo još jednom uvjereni, da terorizam karakterišu različiti oblici izvedbi terorističkog čina, što za ovu pojavu internetskog iskorištavanja nazivamo sajber terorizam. Pod tim vidom terorizma podrazumijevamo napad koji je planiran, kordinisan putem kompjuterskog sistema. Neke od bitnih karakteristika sajber terorizma, odnose se na: "sajber prostor, idealnom za obavljanje ilegalnih aktivnosti, zaštićeni, odnosno, postoje ograničene mogućnosti za neposredno nadgledanje, kontrolu i otkrivanje tih aktivnosti, sajber prostor karakteriše i velika fenomenološka raznovrsnost (veliki broj pojavnih formi), velika baza odakle se regrutuju sajber teroristi, konstantno širenje na nove oblasti paralelno sa većom upotrebom računara i globalnih računarskih mreža, teška sagledivost posledica i anonimnost počinioca"²⁷ Ono što čini prednost pri ovakvom vidu 'napada' jeste, da mogu da djeluju sa bilo kojeg lokaliteta, pri čemu je rizik od otkrivanja sveden na minimum.

Kao prevencija, za spriječavanje zloupotrebe interneta, je u uspostavi pravnih normi koje bi bile usmjerene na ovlasti i odgovornosti zemlje domaćina davatelja internetskih usluga za nadzor sadržaj i usluga, a zatim i ovlasti za reagiranje i sankcioniranje. Ovaj napor najveći je pravni izazov međunarodne zajednice, a istodobno i najveći doprinos u borbi protiv terorizma na globalnoj razini – posebice uzimajući u obzir terorističke zloupotrebe interneta koje su danas globalnih razmjera, s jasnim ciljem uspostave globalnog terorističkog pokreta.²⁸ Teško su uočljivi i predstavljaju veliki problem pri otkrivanju takvih napada. Zabrinjava i ta pretpostavka da sve dok na eskaliranje terorizma gledamo sa aspekta različitosti, podijeljenosti shvatanja terorizma, do tada će sve snage koje se bore u razotkrivanju terorizma imati dosta problema. Uticaj medija ni u jednom trenutku nesmiemo zanemariti, svaka zlo upotreba u smislu objava

26 Nedžad Bašić, Peter Stoett, *Sigurnosne studije u tranziciji*, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta, Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, 2003. str.102-103

27 Radoslav Gaćinović, *Oblici savremenog terorizma*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2012, str. 16 preuzeto sa: http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/NBP_2012_1.pdf, posjećeno. 20.04.2018.

28 Kriza i krizno upravljanje, Savremena sigurnost i sigurnosne prijetnje, Zaštita od „Cyber“ terorizma i računalne zloupotrebe, šifra:ho76Cž?4m, 27.03.2012.

o aktivnostima terorizma i narušavanju sigurnosti može dovesti do katastrofa svjetskih razmjera. Jedan vid takvih događaja se može primjetiti trenutno najaktuelijom situacijom oko velikog egzodusa migracija stanovništva iz zemalja u kojima su se i vode ratovi, izazvani nastankom terorističkih organizacija. Naravno, da tu svog uticaja ima najvećim dijelom politika, posebno, koju vode pojedine moćne države, koristeći 'dvostruke igru', tj., u kojima terorizam, koristi za izazivanje sukoba, izazivajući nestabilnost u nekoj drugoj državi, regionu, bez prisustva sopstvenih vojnih i drugih snaga i to sve radi, dokazivanja moći i ostvarivanja svojih interesa.

LITERATURA:

1. Danijela Lucić, Doktorski rad, Terorizam kao oblik državnog djelovanja – između normativnog i empirijskog, Fakultet političkih nauka, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017.
2. Jelena Jurišić, Marko Šapit, Utjecaj terorizma na ulogu i djelovanje medija, Politička misao, Vol.XLII, br. 4.
3. Kriza i krizno upravljanje, Savremena sigurnost i sigurnosne prijetnje, Zaštita od „Cyber“ terorizma i računalne zloporabe, šifra:ho76Cž?4m, 27.03.2012.
4. Ljubica Šaran, Ovih pet medijskih kompanija kontrolira i oblikuje vijesti koje dolaze do vas! Preuzeto sa: <https://matrixworldhr.com/2015/09/28/ovih-pet-medijskih-kompanija-kontrolira-i-oblikuje-vijesti-koje-dolaze-do-vas/>
5. Mile Šikman, Terorizam, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2009.
6. Mirza Smajić, Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Godište XIV, broj 3-4, 2014.
7. Nedžad Bašić, Peter Stoett, Sigurnosne studije u tranziciji, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta, Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, 2003.
8. Radomir Milašinović, Saša Mijalković, Terorizam kao savremena bezbednosna pretnja, Zbornik radova, Međunarodna naučno stručna konferencija, Suroprostavlanje terorizmu-Međunarodni standardi i pravna regulativa, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2011.
9. Radoslav Gaćinović, Oblici savremenog terorizma, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2012.
10. Silvana Marić, Terorizam kao globalni problem, Pregledni rad, UDK 323.28:327.88 Medianali, Vol. 6 (2012), No.11

11. Siniša Tatalović, Mirko Bilandžić, Osnove nacionalne sigurnosti, Grafocentar d.d., Zagreb, 2005.
12. Tome Batkovski, Bezbedonosna procena nacionalnih i međunarodnih konflikata kao element strategijskog prilaza u suzbijanju terorizma, Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i p ravna regulativa, Banja Luka, 2011.
13. Vlado Azinović, Uvod u studije terorizma, Fakultet političkih nauka, Unverziteteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012.
14. Živorad Kovačević, Međunarodno pregovaranje, „Filip Višnjić“, Diplomatska akademija, M&P, SCG, Beograd, 2004.
15. <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp>
16. <https://matrixworldhr.com/>
17. <https://www.scribd.com/>

MEĐUSOBNA SARADNJA I EDUKACIJA BEZBJEDNOSNIH STRUKTURA KAO PREDUSLOVI ZA SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA U BIH

INTERACTIVE COOPERATION AND EDUCATION OF CONVENIENT STRUCTURES AS PROBLEMS FOR COMBATING ORGANIZED CRIME IN BIH

Mr. Srđan Stajić¹

UDK 343.9.02:351.74/.76(497.6)

PRETHODNO SAOPŠTENJE

Rezime: Organizovani kriminalitet predstavlja društveno negativnu pojavu koju karakteriše postojanje kriminalne organizacije, koja kao osnovni cilj ima sticanje finansijske dobiti vršenjem različitih oblika krivičnih djela. Organizovani kriminalitet kao negativna pojava je često predmet istraživanja mnogobrojnih nauka, koje su pokušale na jedan cjelovit način opisati ovu pojavu. Ovaj oblik kriminaliteta je u stalnom porastu, naročito u zemljama koje su u tranziciji, pa tako i u Bosni i Hercegovini organizovani kriminalitet svakim danom proširuje oblike ispoljavanja. Tako polazeći od nekih osnovnih oblika koji su postojali u ranijem periodu kao što su trgovina drogom i oružjem, danas organizovani kriminalitet imamo i u oblasti kompjuterskog kriminaliteta, ekološkog kriminaliteta, kriminaliteta u privredno finansijskoj djelatnosti itd. Osnovni interesi svake države jesu da obezbijedi siguran i prosperitetan razvoj, ekonomski napredak, razvoj demokratije, zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ali isto tako svaka država nastoji da održavanjem bezbjednog okvira unutar svojih granica i saradnjom sa drugim državama doprinosi i ukupnoj bezbjednosti. Ugledajući se na ostale države i Bosna i Hercegovina je aktivno prišla izgradnji sistema za borbu protiv svih oblika organizovanog kriminaliteta, a to je moguće samo uz postojanje jakih i stabilnih policijskih i pravosudnih kapaciteta, a tu se prije svega misli se na policijske organe, Sud,

1 Autor teksta je magistar bezbjednosti i kriminalistike. Završio Visoku školu unutrašnjih poslova MUP-a RS, magistrirao na Fakultetu za bezbjednost i zaštitu u Banja Luci. Trenutno zaposlen u Ministarstvu unutrašnjih poslova RS i na Visokoj školi UNION u Mostaru.

Tužilaštvo Bosne i Hercegovine i Državnu agenciju za istrage i zaštitu (SIPA) BiH.

Ključne riječi: organizovani kriminalitet, metode istraživanja, sredstva i načini borbe protiv organizovanog kriminaliteta, bezbjednosni rizici, subjekti bezbjednosti.

Abstract: Organized crime represents a socially negative phenomenon characterized by the existence of a criminal organization, which as its main objective has gaining financial profit by performing various forms of criminal acts. Organized crime as a negative phenomenon is often the subject of researches of many sciences which attempt to describe this phenomenon in one complete manner. This kind of crime is in constant increase, especially in transition countries, and thus in Bosnia and Herzegovina, organized crime expands its expression forms every day. Therefore, starting from some basic forms that existed in earlier period such as drug and weapon dealing, today we have organized crime in the area of computer oriented crime (cybercrime), ecological crime, crime in economic financial activities, etc. The basic interests of every country are to provide safe and prosperous development, economic progress, democracy development, protection of human rights and fundamental liberties, but every country also seeks to contribute overall security by maintaining a secure framework within its borders and cooperating with other countries. Having other countries as models, Bosnia and Herzegovina has actively approached the development of system to fight all forms of organized criminal and this is only possible with the existence of strong and stable police and judicial capacities, and this is primarily addressed to police authorities, the Court, The Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina and the State Investigation and Protection Agency (SIPA) of BiH.

Key words: organized crime, research methods, means and methods of fighting organized crime, security risks, security subjects

1. UVOD

Govoreći o organizovanom kriminalitetu možemo primjetiti da on predstavlja jednu složenu pojavu, koja se razvijala i mijenjala tokom godina. Organizovani kriminalitet se godinama osavremenjavao i prilagođavao, a njegovo djelovanje je poprimalo sve širi krug djelovanja, od početnih oblika koji su se odnosili na vršenje krivičnih djela krađe i nelegalne trgovine, preko pranja i falcifikovanja novca, pa sve do pojave kompjuterskog kriminaliteta i jednog od

svakako bezbjednosno najinteresantnijeg problema, a to je terorizam. Upravo zbog njegovih specifičnosti u ispoljavanju organizovani kriminalitet je bio predmet izučavanja čitavog niza kriminoloških, socijoloških, bezbjednosnih, političkih i drugih nauka. Njegovo proučavanje zahtjeva jedan multidisciplinarni pristup iz razloga što se radi o fenomenu koji svakim danom poprima različite oblike ispoljavanja, a kako bi se organizovani kriminalitet što bolje spoznao, objasnile i unaprijedile metode otkrivanja, neophodno je primijeniti jedan širi aspekt djelovanja i istraživanja ove pojave.²

Kada je u pitanju današnje stanje organizovanog kriminala, možemo reći da je borba protiv ove pojave vrlo složena i teška. Organizovani kriminal ima svoju specifičnu fizionomiju, višeslojnost, prirodu i intenzitet njegove društvene opasnosti. Naravno, kako se mijenjaju opšte prilike u svijetu, sam način života i mnoge druge društvene promjene tako se mijenja i pristup ovom problemu.

Organizovani kriminalitet krajem 20. i početkom 21. vijeka je poprimio alarmantne razmjere, pogotovo u zemljama koje nemaju dovoljno razvijenu ekonomsko-političku stabilnost. Organizovani kriminalitet ne poznaje granice, izlazi iz okvira država, i trenutno predstavlja transnacionalni problem koji pogađa sve zemlje, pogotovo u današnje vrijeme kada smo svjedoci čitavog niza terorističkih napada koji se događaju u svijetu, a kao osnov za njihovo izvođenje predstavlja postojanje organizovane grupe, koja planira, priprema i izvršava teroristički čin.

Kada se govori o organizovanom i transnacionalnom organizovanom kriminalitetu tj. o kriminalitetu sa internacijonalnim obilježjima, interes je svake zemlje da borbom protiv ovih velikih bezbjednosnih problema, obezbjedi građanima siguran i prosperitetan razvoj, ekonomski napredak, razvoj demokratije, zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, a sa druge strane, zemlja je odgovorna da održavanjem bezbjednog okvira unutar svojih granica i saradnjom sa drugim državama doprinosi ukupnoj bezbjednosti.

2. OSNOVNI OBLICI ISPOLJAVANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Kroz istoriju se mijenjala kako definicija, tako načini djelovanja organizovanog kriminaliteta. Ono što je suštinsko jeste da je to aktivnost kriminalnih grupa ili organizacija čiji je cilj protivzakonito obavljanje poslova, tj. vršenje krivičnih

² Šikman, M. (2009). *Problemi različitog shvatanja pojma organizovanog kriminaliteta*. Bezbjednost, policija, građani. 1/09, str. 89.

dijela radi sticanja profita ili prevlasti u određenim oblastima društvenog života.

Pojam organizovani kriminalitet prvi put se pominje u Engleskoj početkom XVIII vijeka, kada je djelatnost jedne bande kradljivaca nazvana upravo tim imenom. Pojava organizovanog kriminaliteta uocava se na tlu Evrope, najprije u Italiji krajem XIX vijeka, u organizacionim oblicima mafije čije samo ime označava postojanje tajnog razbojnickog udruženja, a naziv mafija vuče korijene sa Sicilije. Pored djelovanja na području Evrope, tokom XX vijeka mafija je prosirila svoju djelatnost i u SAD, kao tajna organizacija kriminalaca, formirana medju italijanskim imigrantima, prvobitno za ilegalnu proizvodnju i trgovinu alkoholom, a zatim za kontrolu reketa, kao i za poslove ilegalne trgovine narkotika, organizovanje kocke i prostitucije. Medju najpoznatijim tradicionalnim mafijaskim organizacijama danas su italijanska Koza Nostra (*Cosa Nostra*), Ndrangeta (*Ndrangheta*), Kamora (*Camorra*), Sakra korona unita (*Nuova Sacra Corona Unita*), kineske trijade, japanske jakuze, kolumbijska narkomafija, ruska i albanska mafija.³

Sagledavajući današnje stanje organizovanog kriminala, možemo reći da je borba protiv ove pojave vrlo složena i teška. Organizovani kriminal ima svoju specifičnu fizionomiju, višeslojnost, prirodu i intenzitet njegove društvene opasnosti. Naravno, kako se mijenjaju opšte prilike u svijetu, sam način života i mnoge druge društvene promjene tako se mijenja i pristup ovom problemu.

Govoreći o organizovanom kriminalitetu možemo reći da on predstavlja jednu složenu pojavu, koja se razvijala i mijenjala tokom godina. Organizovani kriminalitet se godinama osavremenjavao i prilagođavao, a njegovo djelovanje je poprimalo sve širi krug djelovanja, od početnih oblika koji su se odnosili na vršenje krivičnih djela krađe, i nelegalne trgovine, preko pranja i falcifikovanja novca, pa sve do pojave kompjuterskog kriminaliteta i jednog od svakako bezbjednosno najinteresantnijeg problema, a to je terorizam. Među čitavim nizom djelatnosti organizovanog kriminaliteta pokušat ćemo da objasnimo nekolike ključne koje ga obilježavaju.

□ Trgovina narkoticima trenutno predstavlja jednu od najčešćih djelatnosti organizovanog kriminaliteta. Razvojem civilizacije, dolaženjem do takozvanog modernog doba, došlo je do nekontrolisane upotrebe narkotika, koji u svom krajnjem ishodu razaraju čovjekovu ličnost kako fizički, tako i psihički. Profit koji kriminalnoj organizaciji donosi trgovina narkoticima, ogleda se u astronomskim ciframa, što dovodi do razvoja tzv. podzemne ekonomije. Kako se organizovani kriminalitet osavremenjava, tako je sve teže i otkriti plantaže sirovina,

3 Više o ovoj oblasti vidjeti u Bošković M.: *Organizovani kriminalitet - 1 deo*, Policijska akademija, Beograd, 1998. god. i u Bošković M.: *Kriminalistički aspekti primjene novih metoda u suzbijanju organizovanog kriminaliteta*, Zbornik radova, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2003. god.

ilegalne laboratorije, skladišta narkotika. Veoma često trgovinu drogom prati i vršenje čitavog niza drugih krivičnih djela, kao što su trgovina oružjem, ljudima, pranje novca, iznude i td. Sami načini na koji se vrši trgovina drogom su različiti. Najčešće ih prati postojanje dobro organizovane mreže kriminalnih organizacija koje djeluju na području više država. Kao sredstva za prevoz narkotičkih sredstava služe im svi vidovi saobraćaja, vazdušni, vodeni, drumski, a veoma se često i ljudi koriste kao "sredstvo prenosa". Zabilježen je čitav niz slučajeva gdje je vršenjem rengenkih snimaka otkriveno prisustvo dobro upakovanih ampula narkotičkih sredstava u organizmu lica koja su bila zadužena da "robu" prenesu preko određenog područja. Nerijetko se dešavalo da dođe do pucanja ampula u organizmu, i takvi slučajevi su se najčešće završavali smrću nosioca narkotičkog sredstva, jer je doza koje se prenosi na takav način dosta velika i ljudski organizam ne može da je podnese

- Pod sadržajem pojma "pranje novca" podrazumjeva se djelatnost subjekta, najčešće iz oblasti sive ekonomije i organizovanog kriminaliteta, kojima se ostvaruju uslovi za legalizaciju protivpravno stečene dobiti, čime se pokriva njeno kriminalno porijeklo i stvara predstavu o zakonitoj djelatnosti.⁴ Svojim integracijom u legalne finansijske tokove prikriva se protivpravno stečen novac i kriminalna djelatnost učinilaca ove nezakonite radnje, koji dobijaju status uglednih ekonomskih moćnika i poštenih građana. Način pranja novca se stalno unapređuje putem primjene svih sofisticiranih tehnika i metoda. Sastoji se u falsifikovanju finansijske dokumentacije i manipulacije u sistemu međubankarskih transakcija, ali se javlja i u drugim djelatnostima i to u onim oblastima kriminaliteta u kojima djeluje organizovani i transnacionalni organizovani kriminalitet.

- Pojam trgovine ljudima ima izuzetno veliku istoriju. Kao početni oblika javljao se pod nazivom "trgovina bijelim robljem". Kao i ostale aktivnosti organizovanog kriminaliteta i trgovina ljudima predstavlja dosta unosan posao koji donosi veliku zaradu. Prema definiciji Ujedinjenih nacija pod trgovinom ljudima smatra se "vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvatanje osoba, putem prijetnji ili upotrebe sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ranjivog položaja neke osobe ili davanje ili primanje novčanih sredstava ili druge koristi, radi dobijanja pristanka osobe, koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu eksploatacije."⁵

- Korupcija je predstavlja društveno negativnu pojavu koja predstavlja najteži oblik privrednog kriminaliteta. Ogleda se u prikrivenosti, širokoj

4 Šire o ovome vidjeti u Bošković M., *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2004. godine, str. 180.

5 Više na <http://www.ungift.org/knowledgehub/en/about/human-trafficiking.html> pristupljeno 21.12.2017

rasprostranjenosti, teškom dokazivanju, koristoljubivosti i ugrožavanju normalnog funkcionisanja državnih subjekata. Korupcija je jedna od najvažnijih karakteristika organizovanog kriminaliteta koja je direktno povezana sa organima vlasti. S tim u vezi, njeni nosioci su službena lica na raznim funkcijama, u državnim organima, javnim službama i drugim javnim institucijama i ustanovama, koje rešavaju o određenim obavezama i odgovornostima građana i pravnih lica. Uz primanje i davanje mita obavljaju se određeni poslovi koje neko službeno lice ne bi smjelo baviti i na taj način se nanosi ogromna šteta državi i njenom pravnom poretku.

Pored navedenih djelatnosti organizovanog kriminaliteta, postoji čitav niz drugih djelatnosti koje predstavljaju rezultat organizovanog kriminaliteta: kompjuterski kriminal, ekološki kriminal, lažna bankrotstva, krijumčarenje nuklearnim otpadom, prevare u osiguranju, falcifikovanje novca, krijumčarenje luksuznih automobila, piraterija, trgovina oružjem, trgovina rijetkim biljkama i životinjama, i drugi oblici organizovanog kriminaliteta

Iz naprijed navedenog vidimo da je veoma širok spektar djelovanja organizovanog kriminaliteta, pa samim tim i postupak otkrivanja i procesuiranja ovih krivičnih djela zahtjeva izuzetno visok nivo profesionalnosti i obučenosti kadrova koji se bave otkrivanjem navedenih krivičnih djela.

3. MEĐUSOBNA SARADNJA I EDUKACIJA BEZBJEDNOSNIH STRUKTURA KAO PREDUSLOVI ZA SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA U BIH

Međusobna saradnja i edukacija bezbjednosnih struktura predstavljaju jedne od osnovnih preduslova za suzbijanje svih oblika kriminaliteta, a naročito organizovanog. Bez adekvatne edukacijske obuke, kako teorijske, tako i praktične nije moguće izvršiti adekvatno suprotstavljanje izvršiocima krivičnih djela organizovanog kriminaliteta. Razlozi su mnogobrojni, prije svega postoji izuzetno širok spektar djelovanja kriminalnih grupa, usmjeren na sticanje dobiti, pa samim tim kao neophodna se javlja potreba da se odgovarajuće policijske strukture obučavaju za određene oblike organizovanog kriminaliteta. Jer jedino na taj način možemo izvršiti adekvatno uočavanje, analiziranje i rješavanje određenog bezbjednosnog problema, koji je u ovom slučaju organizovani kriminalitet.

Gledajući kroz istoriju vidimo da su se oblici organizovanog kriminaliteta drastično promijenili, danas nam se javlja kompjuterski kriminal koji prije nije

postojao. Ono što je karakteristično za ovaj oblik kriminaliteta jeste izuzetna obučenost izvršilaca, koji upotrebom svog znanja i vještina vrše upade u kompjuterske sisteme širom svijeta. Danas se definiše nekoliko osnovnih oblika kompjuterskog kriminaliteta: kompjuterska prevara, finansijske krađe, prevare i zloupotrebe, krađa dobara, falsifikovanje podataka i dokumenata, sabotaza, hakerisanje i kompjuterska špijunaža.

Velike mogućnosti koje pruža savremena kompjuterska oprema sa sobom nose i opasnosti od širenja i masovne upotrebe elektronskog prisluškivanja, krađe poslovnih i drugih tajni i narušavanja prava i sloboda građana. Američka istraživanja pokazuju da se informatički kriminalitet dešava čak 40 puta češće od opšteg kriminaliteta. Upravo zbog naprijed navedenog javlja se potreba za stalnim usavršavanjem i edukacijom policijskih službenika, jer jedan izvršilac "haker" može da jednim "klikom" nanese ogromne posljedice ne samo po pojedinca, već po cijelu državu.

U cilju praćenja stanja i dolaženja do podataka o trenutnoj obučenosti policijskih organa, i njihovoj spremnosti da se adekvatno odgovori na postojeće i buduće probleme vezane za otkrivanje i suzbijanje svih oblika organizovanog kriminaliteta javlja se potreba empirijskog istraživanja, kako bi se došlo do validinih podataka o tome koji je trenutni stepen obučenosti policijskih službenika sa aspekta suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, te koje bi se mjere u budućnosti trebale preduzeti kako bi se trenutno stanje obučenosti podiglo na što je moguće veći nivo. S tim ciljem u ovom radu predstavljeni su rezultati empirijskog istraživanja, odnosno prezentovani su odgovori eksperata iz bezbjednosnih agencija kao što su Agencija za istrage i zaštitu-SIPA, Granična policija BiH, Policijski službenici MUP-a Republike Srpske, Policijski službenici Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, Oružanih snaga BiH, kantonalnog tužilaštva HNK, vještaci finansijske struke, zatim eksperti iz oblasti pravnih, bezbjednosnih, socioloških, ekonomskih i kriminoloških nauka. Ovaj dio rada treba da prikaže realno stanje u sektoru bezbjednosnih službi, iskaže pozitivne i negativne strane trenutnog stanja, kao i da prezentuje moguća rješenja kako bi se sistem bezbjednosti podigao na veći nivo. Upravo iz tog razloga u ovom radu pokušao sam da obuhvatim što veći broje eksperata iz različitih struka, koji će ukazati na eventualne propuste, dati najbolje smjernice za poboljšanje stanja i postizanje boljih rezultata.

4. METODOLOŠKI OKVIR EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

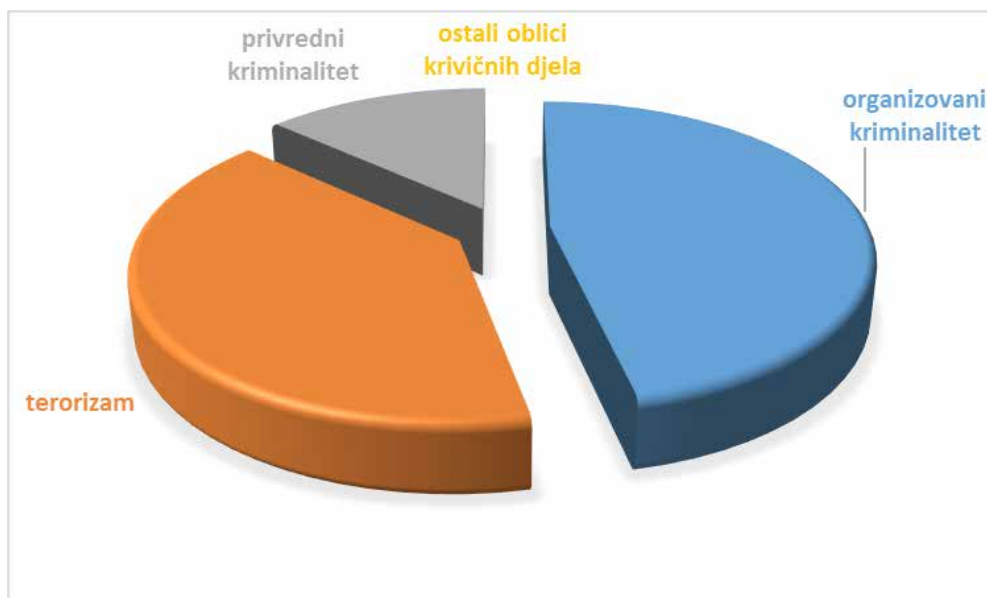
Bezbjednost i bezbjednosni problemi su veoma često bili predmet istraživanja mnogobrojnih autora, kako bi se izvršila procjena, i objašnjenje određene bezbjednosne pojave u društvu. Jedna od osnovnih karakteristika bezbjednosnih nauka jeste interdisciplinarnost i multidisciplinarnost, vodeći svakako računa da se ova dva pojma posmatraju zajedno. Bezbjednost i bezbjednosni problemi su interesantni svim sferama društva, a razlozi su višestruki. Bezbjednost svake države je na prvom mjestu, jer ukoliko država nije bezbjedna, i ukoliko ne može da svojim građanima osigura osnovna ljudska prava, a to je naravno pravo na život, kretanje, slobodu i tako dalje onda nemamo šta pričati o ostalim državnim obavezama. Upravo je to jedan od osnovnih razloga što je bezbjednost bila predmet proučavanja i istraživanja mnogobrojnih autora, kako u ranijem periodu, tako i danas. Kao metodološki okvir empirijskog istraživanja u sklopu izrade ovog rada korišćena je Statistička metoda, Modifikovana Delfi metoda sa ekspertskim ocjenjivanjem⁶. Statistička metoda je korištena kako bi se izvršilo saznanje opšte određenosti organizovanog kriminala i utvrdili najčešći oblici krivičnih djela organizovanog kriminaliteta, utvrđivanje broja krivičnih djela koja su se dogodila, načina izvršenja, količinu oduzetih predmeta, podataka vezanih za izvršioce krivičnih djela protiv kojih su preduzete određene službene radnje, kao i za sumiranje rezultata dobijenih drugim metodama.

U okviru Delfi metode primjenjen je i Anketni upitnik sa ekspertskim ocjenjivanjem, gdje je grupa od ukupno 15 eksperata sastavljenih iz Agencije za istrage i zaštitu-SIPA, Granične policija BiH, Policijski službenici MUP-a Republike Srpske, Policijski službenici Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, Oružanih snaga BiH, kantonalnog tužilaštva HNK, vještaci finansijske struke, zatim eksperti iz oblasti pravnih, bezbjednosnih, socioloških, ekonomskih i kriminoloških nauka dali stručne odgovore na Anketu sastavljenu od 13 pitanja vezanih za organizovani kriminalitet u BiH, način suzbijanja, mjere prevencije, i potrebu za dodatnom edukacijom policijskih službenika.

6 Zelenika, R. (2000). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, Rijeka: Ekonomski fakultet u Rijeci. str. 387.

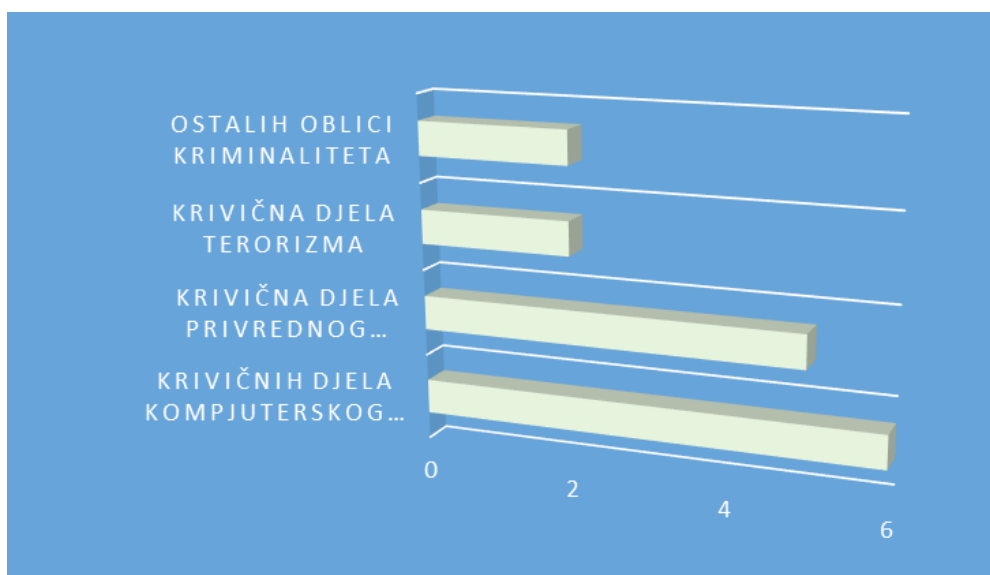
5. PRIKAZ REZULTATA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA O GRUPI PITANJA O EDUKACIJA BEZBJEDNOSNIH STRUKTURA KAO PREDUSLOVU ZA SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA U BIH

U toku izrade rada, primjenjujući naprijed navedene metode izrade naučno-istraživačkog rada došao sam do rezultata koji će biti prezentovani u ovom dijelu rada. Provodeći empirijski dio istraživanja uz dobijanje odgovora od strane eksperata iz oblasti bezbjednosnih struktura BiH, kao i eksperata iz drugih struktura došao sam do zaključka da su subjekti bezbjednosti Bosne i Hercegovine najodgovorniji za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu, ali da opet država kao jedinstvena tvorevina treba da preduzme niz aktivnosti kako bi navedni subjekti mogli da u što boljoj mjeri odgovore na postojeću problematiku. Istraživanje je pokazalo da su bezbjednosne strukture u Bosni i Hercegovini dobro razvijene te da postoji izuzetan nivo stručnosti kod lica zaposlenih u strukturama koja se bave borbom protiv organizovanog kriminaliteta, ali bi se svakako kao pozitivno pokazalo ukoliko bi se izvršila dodatna edukacija i unapređenje postojećeg i sticanje novog znanja.

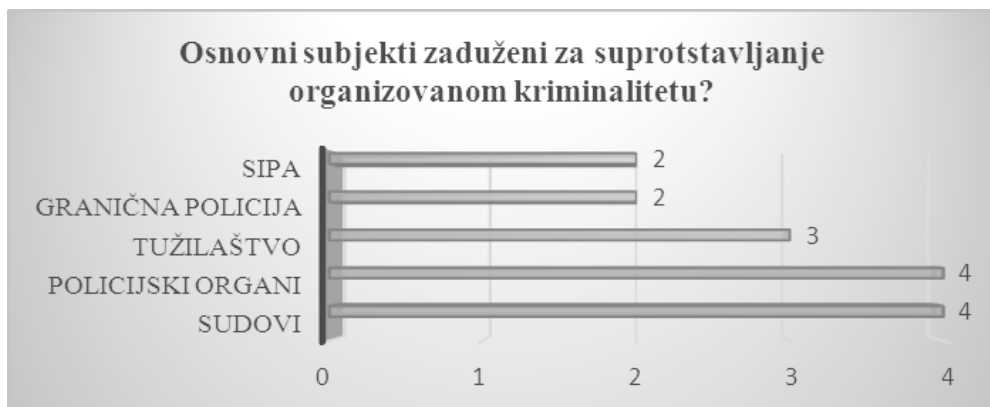
Slika 1: Rezultati odgovora na 1 pitanje: *Prema vašem mišljenju koje su osnovne prijetnje bezbjednosti Bosne i Hercegovine?*

U slici 1. dati su odgovori eksperata na pitanje o tome koje su prema njihovom mišljenju osnovne prijetnje bezbjednosti Bosne i Hercegovine. Od ukupno 15 odgovora, 7 eksperata je odgovorilo da pod najvećom prijetnjom bezbjednosti Bosne i Hercegovine smatra organizovani kriminalitet, 6 eksperata je odgovorilo da pod najvećom prijetnjom bezbjednosti Bosne i Hercegovine smatra terorizam, 2 eksperata su odgovorila da pod najvećom prijetnjom bezbjednosti Bosne i Hercegovine smatra privredni kriminalitet, dok za ostale oblike krivičnih djela nije bilo odgovora. Distribucija odgovora koje su dali eksperti bila je očekivana, organizovani kriminalitet i terorizam predstavljaju najveću prijetnju svakoj državi, pa tako i Bosni i Hercegovini. Ovakav odgovor se može analizirati kao odgovor eksperata, ali i cijelog društva.

Slika 2: Rezultati odgovora na 2 pitanje: *Koji od oblika kriminalnih aktivnosti zahtjeva najveći stepen stručnosti prilikom organizacije i izvršenja?*

U slici broj 2. dati su odgovori eksperata na pitanje o tome za koje je oblike kriminalnih aktivnosti neophodan izuzetno veliki stepen stručnosti. Od ukupnog broja odgovora, 6 eksperata je odgovorilo da je najveći stepen stručnosti potreban kod krivičnih djela kompjuterskog kriminaliteta, 5 eksperata je odgovorilo da je najveći stepen stručnosti potreban kod krivičnih djela privrednog kriminaliteta, 2 eksperata su odgovorila da je najveći stepen stručnosti potreban kod krivičnih djela terorizma, i 2 ekspert je odgovorio da je najveći stepen stručnosti potreban kod krivičnih djela ostalih oblika kriminaliteta.

Slika 3: Rezultati odgovora na 3 pitanje: *Koji su osnovni subjekti zaduženi za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu?*

U slici broj 3. dati su odgovori eksperata na pitanje o tome koji su osnovni subjekti zaduženi za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu. Od ukupnog broja odgovora, 4 eksperta su odgovorila da osnovni subjekt zadužen za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu jesu sudovi, 4 eksperta su odgovorila da su osnovni subjekti zadužen za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu policijski organi RS i Federacije BiH, 3 da je to tužilaštvo, dok su po dva eksperta odgovorila da je to Granična policija i SIPA.

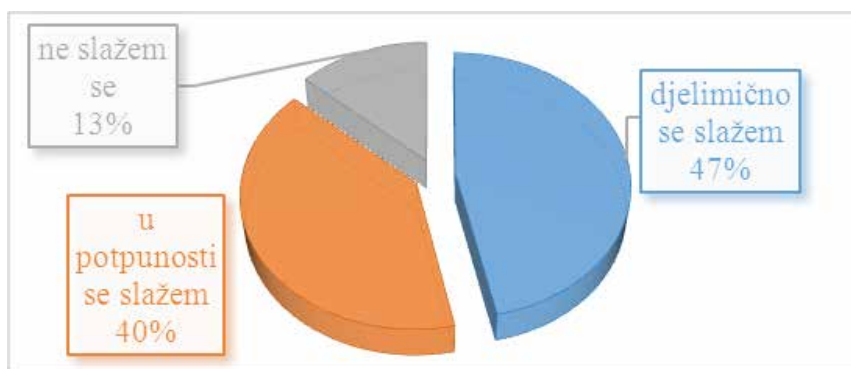
Slika 4: Rezultati odgovora na 4 pitanje: *Postoji dobra saradnja između subjekata bezbjednosti BiH u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu?*

U slici broj 4. dati su odgovori eksperata na pitanje da li postoji dobra saradnja između subjekata bezbjednosti BiH u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu. Od ukupnog broja eksperata 8 je odgovorilo da se djelimično slaže sa navedenom konstatacijom, 4 se ne slažu nikako, dok se 3 u potpunosti slažu.

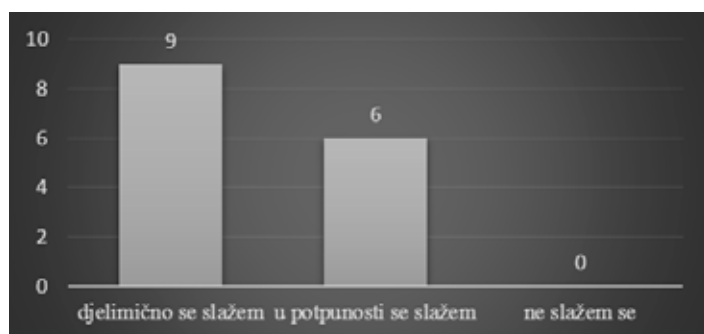
Slika 5: Rezultati odgovora na 5 pitanje: *Između kojih bezbjednosnih subjekata u BiH postoji najbolja saradnja?*

U slici broj 5. dati su odgovori eksperata na pitanje između kojih bezbjednosnih subjekata u BiH postoji najbolja saradnja. Od ukupnog broja eksperata 6 je odgovorilo da najbolja saradnja postoji između policijskih organa, 4 eksperta su odgovorila da najbolja saradnja postoji između tužilaštva i suda, 3 između policije i suda, dok su dva eksperta odgovorila da najbolja saradnja postoji između tužilaštva i policije.

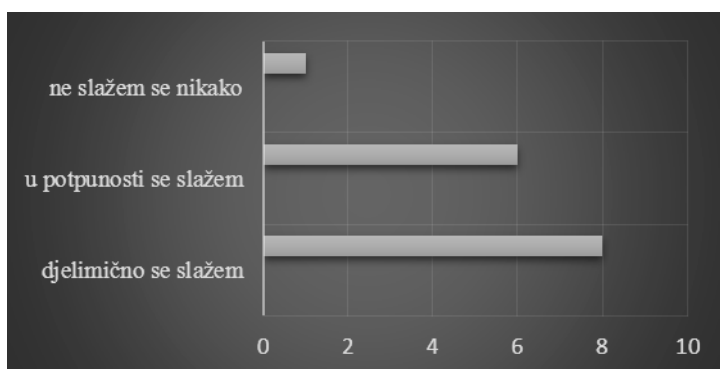
Slika 6: Rezultati odgovora na 6 pitanje: *Bezbjednosne strukture u Bosni i Hercegovini su dobro organizovane da se suprotstave organizovanom kriminalu?*

U slici broj 6. dati su odgovori eksperata na pitanje da li smatraju da su bezbjednosne strukture u BiH dobro organizovane da se suprotstave organizovanom kriminalitetu. Od ukupnog broja eksperata 7 je odgovorilo da se djelimično slaže sa navedenom konstatacijom, 6 se u potpunosti slažu dok su se 2 eksperta izjasnila da se ne slažu nikako.

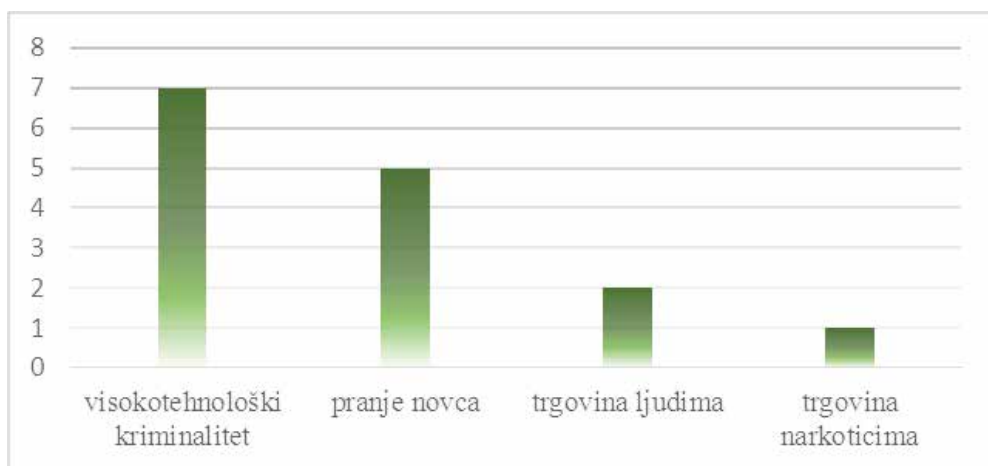
Slika 7: Rezultati odgovora na 7 pitanje: *Bezbjednosne strukture u Bosni i Hercegovini raspolažu materijalno tehničkim sredstvima za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu?*

U slici broj 7. dati su odgovori eksperata na pitanje da li smatraju da bezbjednosne strukture u BiH raspolažu materijalno tehničkim sredstvima za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu. Od ukupnog broja eksperata 9 je odgovorilo da se u potpunosti slaže sa navedenom konstatacijom, 6 se djelimično slažu, dok nije bilo eksperata koji su se istakli neslaganje.

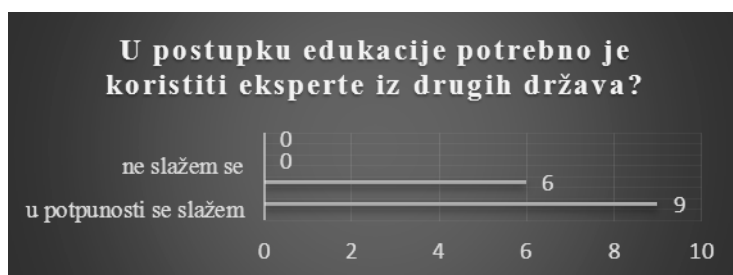
Slika 8: Rezultati odgovora na 8 pitanje: *Bezbjednosne strukture u Bosni i Hercegovini raspolažu dovoljno obučenim kadrovima za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu?*

U slici broj 8. dati su odgovori eksperata na pitanje da li smatraju da bezbjednosne strukture u BiH raspolažu dovoljno obučanim kadrovima za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu. Od ukupnog broja eksperata 8 je odgovorilo da se djelimično slažu sa navedenom konstatacijom, 6 se u potpunosti slaže, 1 se ne slaže nikako, dok nije bilo eksperata koji su bili suzdržani od odgovora.

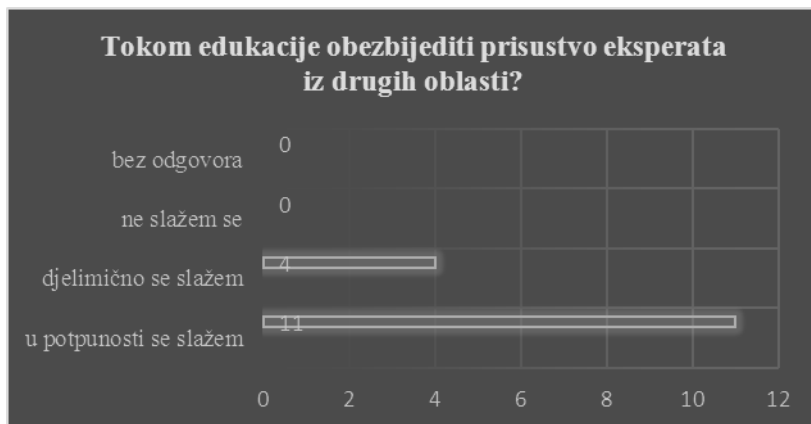

Slika 9: Rezultati odgovora na 9 pitanje: *U otkrivanju kojih oblika organizovanog kriminaliteta je neophodno izvršiti dodatnu edukaciju policijskih službenika*

U slici broj 9. dati su odgovori eksperata na pitanje u otkrivanju kojih oblika organizovanog kriminaliteta je neophodno izvršiti dodatnu edukaciju kadrova bezbjednosnih struktura. Od ukupnog broja eksperata 7 je odgovorilo da je to visokotehnološki kriminalitet, 5 pranje novca, 2 trgovina ljudima, 1 trgovina narkoticima.

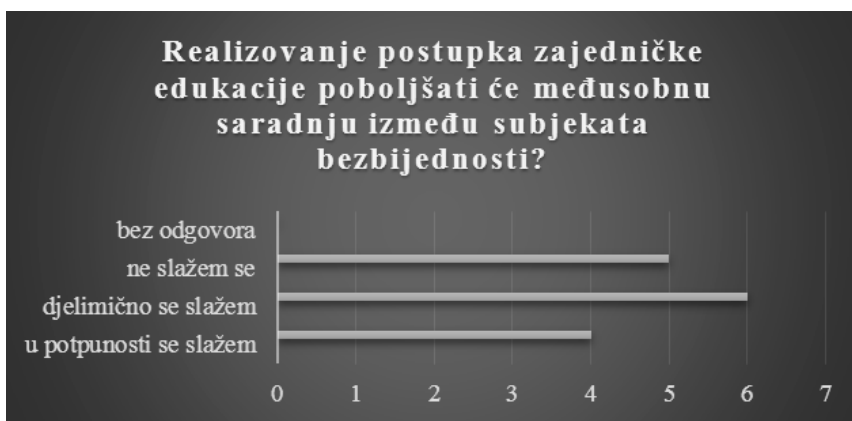

Slika 10: Rezultati odgovora na 10 pitanje: *U postupku edukacije potrebno je koristiti eksperte iz drugih država?*

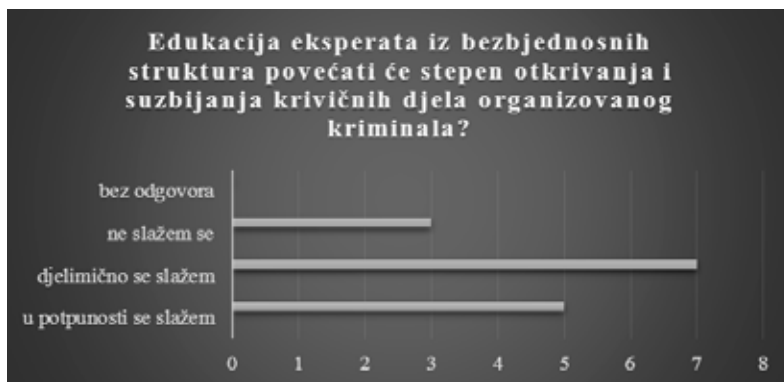

Slika 11: Rezultati odgovora na 11 pitanje: *Prilikom sprovođenja procesa edukacije kadrova sigurnosnih struktura neophodno je obezbijediti prisustvo i eksperata iz drugih oblasti (ekonomiste, pravnike, informatičare, vještake različitih struka)?*

U slici broj 11. dati su odgovori eksperata na pitanje da li je prilikom sprovođenja edukativnih aktivnosti neophodno uključiti i eksperte iz drugih oblasti, kako bi i oni prenijeli svoja stručna znanja i mišljenja. Od ukupnog broja eksperata njih 11 se u potpunosti složilo, dok su se 4 eksperta djelimično složila.

Slika 12: Rezultati odgovora na 12 pitanje: *Realizovanje postupka zajedničke edukacije poboljšati će međusobnu saradnju između subjekata bezbjednosti?*

Slika 13: Rezultati odgovora na 13 pitanje: *Edukacija eksperata iz bezbjednosnih struktura povećati će stepen otkrivanja i suzbijanja krivičnih djela organizovanog kriminala?*

U slici broj 13. dati su odgovori eksperata na pitanje da li smatraju da će edukacija eksperata iz bezbjednosnih struktura povećati stepen otkrivanja i suzbijanja krivičnih djela organizovanog kriminala. Od ukupnog broja eksperata njih 7 se izjasnilo da se djelimično slažu sa navedenom konstatacijom, 4 se u potpunosti slažu, dok se takođe 4 neslažu nikako.

6. ZAKLJUČAK

Rezultati empirijskog istraživanja o edukaciji i međusobnoj saradnji bezbjednosnih struktura kao preduslovu za suzbijanje organizovanog kriminaliteta u Bosni i hercegovini dovode do slijedećih zaključaka:

» Odgovarajući na pitanje koje oblike smatraju kriminaliteta kao najvećom prijetnjom Bosni i Hercegovini eksperti nisu izrazili jedinstven stav, veći dio smatra da je to organizovani kriminalitet, dok dobar dio navodi terorizam. Svakako ova dva oblika se često međusobno preklapaju, pogotovo kada je u pitanju organizacija i izvršenje kriminalnih aktivnosti.

» Kada je u pitanju stepen stručnosti prilikom izvršenja krivičnih djela organizovanog kriminaliteta, nije jasno izražen stav eksperata, jer su se eksperti približno jednako izjasnili kada je u pitanju izvršenje krivičnih djela privrednog i kompjuterskog kriminaliteta.

» Prilikom izjašnjavanja o pitanju koji su osnovni subjekti u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu dolazi do podudaranja broja odgovora na kojima je zaokružen sud sa odgovora datih policijskim organima. Svakako veći broj eksperata je i tužilaštvo označio kao organ koji prema njihovom mišljenju ima veliku ulogu u borbi protiv organizovanog kriminaliteta.

» Sa konstatacijom da postoji dobra saradnja između subjekata bezbjednosti BiH u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu 50% eksperata se djelimično slaže, njih 27% se ne slaže nikako, dok se 20% eksperata u potpunosti slažu.

» Najveći broj eksperata (40%) smatra da najbolja saradnja postoji između policijskih organa. Dok samo 17% smatra da postoji najbolja saradnja između policije i tužilaštva.

» Kada je u pitanju organizovanost bezbjednosnih struktura prilikom suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, najveći broj eksperata smatra da su bezbjednosne strukture dobro organizovane.

» Materijalno tehnička opremljenost subjekata bezbjednosti prema mišljenju ispitanika je na zadovoljavajućem nivou.

» Prema dobijenim rezultatima većina eksperata se složila sa konstatacijom da bezbjednosne strukture u BiH raspolažu sa dobro obučenim kadrovima.

» Najveći broj eksperata smatra da je neophodno izvršiti dodatnu edukaciju kadrova u oblastima koje se odnose na kompjuterski kriminalitet i pranje novca, jer je u navedenim oblicima kriminaliteta neophodno stručno znanje izvršioca.

» Veliki broje eksperata se u potpunosti slaže da je prilikom provođenja postupka edukacije neophodno organizovati i prisustvo stručnjaka iz drugih država, kako bi se na taj način proširilo postojeće i steklo novo znanje.

» Najveći broj ispitanika se složio da je neophodno prilikom edukacije uključiti i eksperte drugih struka, kao što su pravnici, ekonomisti, vještaci ekonomske struke i slično koji bi ukazali na načine vršenja i načine otkrivanja krivičnih djela organizovanog kriminaliteta.

» Veliki broj eksperata smatra da će učestvovanje u programima zajedničke edukacije poboljšati i međusobnu saradnju između subjekata bezbjednosti, a samim tim i efikasnost u borbi protiv organizovanog kriminaliteta.

» Sama edukacija kao program u kome će se sticati nova i proširivati postojeća znanja u velikoj mjeri će prema mišljenju stručnjaka podići stepen otkrivanja krivičnih djela, ali svakako pored nevedenog postoji neophodnost za stalnim usavršavanjem i podizanje saradnje sa drugim subjektima na što veći nivo.

LITERATURA:

1. Bajagić, M.: *Osnovi bezbjednosti*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2007
2. Bošković, M. (2003). *Kriminalistički aspekti primjene novih metoda u suzbijanju organizovanog kriminaliteta*, Zbornik radova, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka
3. Bošković, M.: *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2004.
4. Bošković, M.: *Transnacionalni organizovani kriminalitet*, Policijska akademija, Beograd, 2003.
5. Bošković, M.; Jovičić, D.: *Kriminalistika metodika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2002.
6. Bošković, M.; Matijević, M.: *Kriminalistika operativa*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2007.
7. Modly, D.: *Neki faktori koji otežavaju ili onemogućavaju borbu protiv organizovanog kriminaliteta*, Kriminalističke teme, FKN, Sarajevo, 2004.
8. Šikman, M. (2003). *Organizovani kriminalitet*. Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu
9. Šikman, M. (2009). Problemi različitog shvatanja pojma organizovanog kriminaliteta. *Bezbjednost, policija, građani 1/09*
10. Šikman, M.: *Međunarodnopravni standardi suzbijanja organizovanog kriminala*, u: Međunarodna i nacionalna saradnja i koordinacija u suprostavljanju kriminalu, Zbornik radova, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2010.
11. Šikman, M.: *Subjekti suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu-modeli i pristupi*, u: *Suzbijanje kriminala i evropske integracije*, zbornik radova, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2010.
12. Škulić, M. (2003). *Organizovani kriminalitet-pojam i krivično procesni aspekti*. Beograd: Dosije
13. Vejnović, D., Šikman, M. (2007). *Defendologija-društveni aspekti bezbjednosti moderne države*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova
14. Zelenika, R. (2000). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, Rijeka: Ekonomski fakultet u Rijeci

Izvori s interneta:

1. <http://www.ungift.org/knowledgehub/en/about/human-trafficking.html> pristupljeno 21.12.2017.

BEZBJEDNOSNA PROCJENA U FUNKCIJI IZRADE PLANA ZAŠTITE VIP LIČNOSTI I OBJEKATA

SECURITY ASSESSMENT IN THE PLANNING FUNCTION OF PROTECTION OF VIP PERSONS AND FACILITIES

Dr. Zoran Kovačević¹

Mr. Zoran Lakić²

UDK 341.231.14:351.74/.76(497.6)

PREGLEDNI RAD

Sažetak: *Uspješno izvršavanja bezbjednosno policijskih poslova prilikom zaštite VIP ličnosti i objekata prvenstveno zavisi od njihovog kvalitetnog planiranja kao najvažnije funkcije u procesu policijskog rukovođenja. Kvalitet i sadržaj plana rada zavisi od realnih i objektivnih metoda predviđanja, mogućih negativnih pojava koja mogu uticati na uspješno izvršenje službenih zadataka. Da bismo došli do što adekvatnijeg predviđanja i planiranja, neophodno je u prvom stadiju sačiniti bezbjednosnu procjenu postojećeg stanja bezbjednosti koja se temelji na bazi bezbjednosnih podataka sa kojima Agencije za sprovođenje zakona u BiH u datom momentu raspolažu.*

Cilj rada: Jeste da se istraži značaj sigurnosne procjene prilikom zaštite VIP ličnosti i objekata.

Metodologija: Istraživanje će biti realizovano primjenom metoda analiza sadržaja.

Opravdanost istraživanja/rada: Opravdanost istraživanja je da se kroz napisan rad, sigurnosna procjena definiše kao značajan analitički, operativni, informativni i strateški dokument kojim se prognozira i predviđa manifestovanje stanja bezbjednosti i planira rad u Agencijama za sprovođenje zakona u BiH, prvenstveno onim koje su nadležne za zaštitu VIP ličnosti i objekata. Sagledavanjem svih pokazatelja bezbjednosnih pojava i događaja po svim dostupnim parametrima,

1 Direkcija za koordinaciju policijskih tijela BiH, e-mail: zoran.kovacevic@dkpt.gov.ba

2 Direkcija za koordinaciju policijskih tijela BiH, e-mail: zoran.lakic@dkpt.gov.ba

omogućići će da se dođe do kvalitetnijih zaključaka i smjernica koji će ukazivati u kom pravcu i obimu treba usmjeravati operativno-taktičke aktivnosti policijskih agencija BiH zaduženi za zaštitu VIL ličnosti i objekata.

Ključne riječi: bezbjednosna procjena, zaštita, VIP ličnosti.

Abstract: Successful execution of security police tasks in the protection of VIP personality and objects primarily depends on their quality planning as the most important function in the police management process. The quality and content of the work plan depends on realistic and objective forecasting methods, possible negative phenomena that can affect the successful execution of official tasks. In order to achieve the most appropriate forecasting and planning, it is necessary in the first stage to make a quality safe assessment of the existing security situation based on the security data of the Law Enforcement Agency in BiH at the given moment.

Aim of the work: It is to investigate the importance of security assessment when protecting VIP personality and objects.

Methodology: The research will be realized using the content analysis method.

Justification of research / work: The justification of the research is that through written work, security assessment is defined as a significant analytical, operational, informative and strategic document that forecasts and anticipates a manifestation of the security situation and assists with work of the Law Enforcement Agencies in BiH, primarily those responsible for the protection of VIP personality and facilities. By considering all indicators of security emergencies and events by all available parameters, it will enable better conclusions and guidelines to be pointed out to indicate the extent of the operational and tactical activities of police agencies in BiH in charge of protecting VIP personality and objects.

Key words: security assessment, protection, VIP personality.

1. UVOD

Nijemi smo svjedoci da su posljednjih dvadeset godina, cjelokupni svijet obilježila destruktivna dešavanja kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou. Povećan je stepen nasilja, kriminala, vode se svjetski ratovi, a nisu izostali ni napadi na državne predsjednike, javne ličnosti, objekte od vrlo važnog značaja, vojne objekte i itd. Razlozi interesovanja i napada ličnosti i objekte, mogu biti različiti, i vođeni raznim idealima, tj mogu biti politički, ideološki, finansijski, lični ili neki

drugi razlozi. Na osnovu toga svaka država kao stub jednog sistema pokušava i trudi se da kroz sistem sigurnosti i obavještajne službe, preduprijedi i spriječi eventualni napad, poduzimajući službene mjere i radnje koje su propisane zakonima. U zavisnosti od država, služba koja je formirana sa ciljem da zaštiti ličnost i objekat u kojem ona boravi (stalno ili povremeno), može da funkcioniše samostalno, dok u nekim ona se nalazi u sastavu Ministarstva sigurnosti (policijske agencije) ili Ministarstva unutrašnjih poslova (kao Uprava ili Odjeljenje).

Etimološki posmatrano pojam „sigurnosna procjena“ je u stvari sintagma ova dva pojma (bezbednost i procjena), koje analizirajući u hijerarhijskom logičkom nizu, predstavljaju njen suštinski semantički i sintaksični karakter. Na osnovu praćenja trenutne sigurnosne situacije, kako u zemlji, tako i u inostanstvu, obavještajne službe operativnim radom na terenu, prikupljaju, objedinjavaju, analiziraju i izrađuju sigurnosne procjene, koje će kasnije biti temelj za izradu Plana osiguranja pojedine ličnosti ili objekta. Shodno izrađenoj procjeni, pristupiće se organizaciji ljudstva, materijalno-tehničkoj podršci, logistici, znači objediniće se svi poslovi i zadatci kako bi se zaštitili ličnost i objekat. Da bi sigurnosna procjena bila valjana i operativno upotrebljiva, ona mora da sadrži tačne i aktuelne informacije, uočavajući pritom različite oblike ugrožavanja sigurnosti, kroz njihove metode, ciljeve i sredstva kojima se koriste. Sam proces izrade sigurnosne procjene predstavlja permanentnu i kompleksnu aktivnost, čije se informacije na kraju objedinjavaju u jednu formu.

2. BEZBJEDNOSNA PROCJENA

Riječ „osiguranje“ prestavlja mnogo širi pojam od izvornog značenja. Ona nema opšte prihvatljiv sadržaj, zato što je isprepletana kroz sve sfere, pojave, prirodne i društvene tokove života. Ne rijetko ćemo u literaturi naći i termin „bezbednosot“, što u stvari ima skoro isto značenje, koji bi se mogao proformulisati kao neki vid odstranjivanja rizika, negativni pojava i prijetnji po državu i društvo.

Sigurnost je stupanj zaštite od opasnosti , štete , gubitka ili kriminalne aktivnosti. Sigurnost kao oblik zaštite čine *strukture i procese koji davaju ili poboljšavaju sigurnost kao stanje*. Institut za sigurnost i otvorene metodologije (The Institute for Security and Open Methodologies (ISECOM) u dokumentu OSS-TMM 3 definira sigurnost kao *oblik zaštite gdje se pravi razilika nečeg vrijednog i opasnosti*. Sigurnost treba usporediti s povezanim konceptima: sigurnošću, kontinuitetom i relijabilnošću. Ključna razlika između sigurnosti i relijabilnosti je da

sigurnost mora spriječiti poteze ljudi koji se spremaju da uzrokuju uništenje.³

Mišljenja smo da cijeli svoj radni vijek, čovjek stalno nešto procjenjuje, analizira, realizujući to kroz misaonu i i praktičnu aktivnost. Procjena u stvari predstavlja čitav niz aktivnosti prilikom koje se koriste naučne metode i iskustva, a sve sa ciljem da se zadatak odnosno problem uspješno okonča. Različita su mišljenja autora, da je procjena misaona aktivnost kojom treba, na osnovu analize, predvideti mogući razvoj i tendenciju razvoja situacija u budućnosti.

Može se reći da ovaj pojam u stvari predstavlja nečije mišljenje, suštinu o nekome ili nečemu, u određenoj oblasti života i djelovanja. Procena je poseban vid objašnjenja bezbednosne pojave jer se ne zaustavlja na objašnjenju uzročno-posledičnih veza u pojavi i pojave sa svetom. U njoj nastoje da se objasne i druge unutrašnje i spoljne veze određene pojave, ali i odnos i snaga tih veza i odnosa koji pojavu usmeravaju u određenom pravcu i utiču na njen karakter, manifestacione oblike i posledice koje izaziva. Prema tome, procenom treba da se ukaže na snagu i dominaciju pojedinih elemenata koji utiču na strukturu i karakter pojave.⁴

2.1. Bezbjednosna procjena vip ličnosti

Cilj i svrha rada policijskih i obavještajnih službi je da se odupru svim diversionim aktivnostima u koje spadaju terorizam i separatizam, kao i subverzivne aktivnosti unutrašnjih i vanjskih neprijatelja, tj. onih remetilačkih faktora koji nastoje da uruše društveno i državno uređenje, a samim tim i da izvrše fizičke likvidacije nosioca državnih funkcija. Nosioci funkcija ovih su obaveštajne i kontraobaveštajne službe. Zbog toga procesu izrade kvalitetne i operativno upotrebive sigurnosne procjene za određenu VIP ličnost, treba se pristupiti krajnje profesionalano. U zavisnosti od sigurnosne procjene zavisice i ostali bitni faktori kao što su:

- poslovi neposredne zaštite – osiguranje određenih ličnosti;
- preventivno tehničke mere i radnje (protivdiverzione, protivpožarne, preventivne biohemijske mere zaštite);
- kao i zdravstvene mere zaštite.

³ <https://sh.wikipedia.org/wiki/Sigurnost> , 10.02.2018.-21:00

⁴ Vidan Marković, *Teorija bezbednosti sa metodologijom istraživanja bezbednosnih pojava*, Jugo-art, Zagreb, 1988, str. 280 i 281.

Upravo ovde obavještajna djelatnost pokazuje svu svoju stručnost, profesionalnost i efikasnost, a sve sa jednim osnovnim ciljem preventivne zaštite koordinirane u skladu strategijom nacionalne sigurnosti. Ti poslovi se obavljaju planski i sistematski, i to pre svega prikupljanjem informacija o eventualnoj ugroženosti. Stručnost i efikasnost u vršenju tih poslova predstavljaju najznačajnije faktore ostvarenja bezbednosne zaštite.⁵

2.2. Bezbednosna procjena vrlo važnih objekata

Po dobijanju informacije da će VIP ličnost koristiti određeni objekat, obavještajne službe ili na primjer Odsjek za procjenu prijetnji, dužan je pristupiti izradi sigurnosne procjene vodeći se svim specifičnostima i karakteristikama koju objekat ima, a to su:

- važnost objekta (istorijska, kulturna ili materijalna);
- vrsta objekta (veličina objekta, broj spratova, broj i raspored soba, ulazi u objekat-pomoćni i glavni, pomoćni objekti, namjena objekta i starost objekta)
- okolina objekta (njegov položaj, prilaz ulicama i parkig prostorom, izolovan ili u sklopu drugog objekta, konekcija sa susednim objektima, preglednost i nepreglednost objekta)

Bezbednosna procjena mora da sadrži osnovne radnje i mere koje se preduzimaju na osnovu prikupljenih podataka, kao i one podatke koji će pristizati i u narednom periodu, što će podrazumjevati dodatne mjere osiguranja štićenog objekta.

3. METODOLOGIJA IZRADE BEZBJEDNOSNE PROCJENE

Pregledavajući dostupnu literaturu koja se bavi ovim pitanjem, došli smo do saznanja da nema univerzalne metodologije izrade sigurnosne procjene, ali ono što im je zajedničko jeste da nastaju na osnovu prikupljenih informacija. Konačni uspjeh i realizacija, zavisice od brojnosti informacija, istinitosti i kvalitetom sigurnosnih informacija koje se odnose na predmet procjenjivanja.

5 Belić, M., Vasić, M., „Istorijsko-pravni aspekt poslova obezbeđenja određenih ličnosti i objekata“, Bezbednost, br. 1-2/2009, Beograd, str. 105-118.

Međutim, postoji nekoliko ključnih postupaka u procesu donošenja pouzda-
ne procene. To su: 1) definisanje problema, 2) stvaranje hipoteza, 3) priku-
pljanje informacija, 4) ocena hipoteza, 5) izbor najverovatnije hipoteze i 6) tekuće
praćenje novih informacija.⁶ Prilikom izrade bezbednosne procene treba obez-
bediti jedinstven metodološki postupak u oceni stanja bezbednosti i izradi bez-
bednosne procene. Međutim, nije moguće obezbediti jedinstvene metodološke
postavke na nacionalnom nivou, pošto postoji veliki broj subjekata koji donose
bezbednosne procene i planove bezbednosti, ali je važno da različiti nivoi ru-
kovođenja, i vertikalno i horizontalno, obavljaju procene na jedinstven način u
okviru jedne organizacije. Državne organizacije koje donose procene bezbedno-
sti uglavnom propisuju meto- dologiju izrade procene i obaveznu strukturu, koje
se moraju pridržavati svi koji rade na izradi bezbednosne procene. S obzirom na
metodologiju i strukturu izrade bezbednosne procene u velikom broju organiza-
cija, strukturu opštih bezbednosnih procena, uz određene razlike od organizaci-
je do organizacije, čine sledeći elementi:⁷

- opšti koncept bezbednosne procene,
- analiza stanja relevantnih bezbednosnih pojava,
- utvrđivanje stanja bezbednosti,
- donošenje zaključaka sa ocenom stanja bezbednosti,
- prognoza kretanja stanja bezbednosti,
- bezbednosni zadaci.

4. OBAVEŠTAJNE SLUŽBE

Obaveštajna služba je vladina institucija koja se bavi pribavljanjem infor-
macija (obaveštajna delatnost) u cilju očuvanja nacionalne sigurnosti i odbrane.
Sredstva obaveštajne delatnosti mogu obuhvatati špijunažu, kriptanalizu, sa-
radnju sa drugim ustanovama i evaluaciju javnih izvora. Sakupljanje i propagira-
nje ovih informacija skupa se nazivaju obaveštajnom analizom.

Obaveštajne službe pružaju sledeće usluge državnim ustanovama:⁸

- Analiza u oblastima relevantnim za nacionalnu sigurnost

6 Richard Heuer, *Psychology of Intelligence Analysis*, <http://cia.gov/csi/books/1904/indeh.html> 10.02.2018.-21:20

7 Zoran Dragišić, *Bezbednosni menadžment*, Službeni list, Beograd, 2007, str. 49.

8 https://sr.wikipedia.org/sr-el/obavještajna_sluzba, 11.02.2018.-20:00

- Rano upozoravanje nadolazećih kriza
- Nacionalna i međunarodna služba sa ciljem suprotstavljanja trenutnim i potencijalnim protivnicima
- Nacionalno obaveštavanje o planiranju odbrane i vojnim operacijama
- Zaštita tajni, njihovih izvora i aktivnosti
- Može da deluje tajno sa ciljem zaštite nacionalne sigurnosti

Tokom proteklog vremena Obavještajna služba imala je različitu definiciju. Trenutna definicija koja je u upotrebi u većini zemalja je: Obavještajna služba je specijalizovana, relativno samostalna institucija državnog aparata, ovlašćena da legalnim, ali i tajnim sredstvima i metodama, prikuplja značajne obavještajne podatke i informacije o drugim državama ili njenim institucijama i mogućim unutrašnjim protivnicima sopstvene države, potrebne za vođenje politike zemlje i preduzimanje drugih postupaka u miru i u ratu i da sopstvenom aktivnošću, samostalno ili uz saradnju sa drugim državnim organima, sprovodi dio državnih i političkih ciljeva zemlje.

5. OPERATIVNO-OBAVJEŠTAJNA DJELATNOST

Izraz operativa potiče od latinske riječi *operativus* što znači praktični radnik, te od engleske riječi *operation* što znači djelovanje, rad, postupak. Od strane kriminalističkih teoretičara date su različite definicije kriminalističke operative. Tako Stanko Kostić definiše kriminalističku operativu kao brzinu, tačnost, i efikasnost u ostvarivanju određenog policijskog zadatka.⁹

U vezi stim autori Ž. Aleksić i Z. Milovanović, kriminalističku operativu definišu kao sistem ne procesnih kriminalističkih metoda i sredstava, koje policija primjenjuje u cilju sprečavanja i otkrivanja krivičnih djela, prikupljanje podataka i obavještenje o ličnostima izvršioca krivičnih djela, kao i prikupljane i obezbjeđenje relevantnih dokaza za krivični postupak.¹⁰ Pod pojmom kriminalitet podrazumijeva su se krivična djela predviđena Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Federacije BiH, Distrikta Brčko. U izvršavanju poslova na suzbijanju kriminaliteta polazi se prije svega od toga da je prema Ustavu BiH zagarantovana lična i imovinska bezbjednost građana. Isto tako Zakon o unutrašnjim poslovima definiše unutrašnje poslove, kao i prava i dužnost

⁹ Stanko Kostić, *Kriminalistička Operativa*, VŠUP-a, Beograd, 1984. god.

¹⁰ Ž. Aleksić, Z. Milovanović, *Kriminalistika*, Beograd, 1996. god. str. 52.

građana da službama bezbjednosti pružaju pomoć i aktivno učestvuju u otkrivanju i sprečavanju protivzakonskih radnji.

Kriminalistička operativa predstavlja disciplinu kriminalistike koja izučava i usavršava specifične metode i sredstva koja se primjenjuju po posebnom postupku i u određenim kriminalističko operativnim situacijama (koja nisu obuhvaćena kriminalističkom taktikom, tehnikom i metodikom), kao i kriminalističko operativni značaj i kriminalističko operativno korišćenje svih tragova, predmeta, činjenica i okolnosti, radi njihove praktične primjene u sprečavanju i otkrivanju krivičnih djela, njihovih učinilaca i obezbjeđenje dokaza.

Kroz operativni rad sprovode se kriminalističke radnje i mjere čiji je cilj sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela i učinilaca i obezbjeđivanje dokaznih informacija. Realizuje se kroz operativnu djelatnost samoincijativnom djelatnošću OUP-a kada postoji osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti a nema vidljive posljedice kao npr. krijumčarenje, prikrivanje i kada je posljedica kriminalne djelatnosti manifestovana javno, npr. ubistvo, krađa.¹¹

Najistaknutiji oblici operativnog rada su operativna kontrola, kriminalistička kontrola, operativna obrada i kriminalistička obrada.¹² Za obavještajnu djelatnost može se reći način na koji država shvata svoje strategijsko okruženje, a koji je baziran na prikupljanju i analizi informacija prikupljenih od tajnih i javnih izvora. Pored ovoga, obavještajna djelatnost može označavati i:

- Organizacije koje se bave izradom takvih podataka;
- Aktivnosti koje obavljaju te organizacije;
- Organizacioni proces koji upravlja tim aktivnostima;
- Produkt ovih djelatnosti.

6. AKTIVNOSTI OBAVJEŠTAJNIH SLUŽBI I KREIRANJE OBAVJEŠTAJNIH PODATAKA

Prikupljanje je osnovna radnja koja podrazumjeva prikupljanje informacija. To takođe podrazumjeva korištenje javni i tajnih izvora, npr. špijune, agente i dezertere.

Kontraobavještajna djelatnost koncentriše se na onemogućavanje stranih

11 V. Vodineć, *Kriminalistika*, Beograd, Savremena administracija, 1984. god. str. 5.

12 V. Krivokapić, O. Krstić, *Kriminalistika taktika II*, Beograd, Policijska Akademija, 1996. god. str. 13.

obavještajnih službi ili drugih grupa kontrolisanih iz inostranstva da vrše aktivnosti špijunaže, rušenja i sabotaze protiv države. U većini demokratskih zemalja sa razgranatim obavještajnim agencijama, tajne akcije ispunjavaju samo spoljne obavještajne službe .

Obavještajni podaci se izrađuju kroz proces od pet koraka: planiranje, prikupljanje, obrada, analiza i izvođenje, i širenje. Planiranje predstavlja upravljane čitavim procesom izvođenja obavještajnih podataka koji uključuje i:

- Zahtjev za određenim obavještajnim podacima podnesen od strane vlade, parlamenta ili same obavještajne službe;
- Određivanje relevantnih podataka;
- Prioritizaciju pitanja;
- Identifikaciju državnih i nevladinih aktera koji dozvoljavaju prismostru.

7. OBAVJEŠTAJNA BEZBJEDNOSNA AGENCIJA BOSNE I HERCEGOVINE

Na osnovu člana IV.4.a) Ustava Bosne i Hercegovine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, na sjednici Predstavničkog doma, održanoj 22. marta 2004. godine, i sjednici Doma naroda, održanoj 22. marta 2004. godine usvojila je Zakon o OSA-a. U članu.5 ovog zakona stoji da je OSA-a odgovorna za prikupljanje obavještajnih podataka u vezi sa prijetnjama po sigurnost Bosne i Hercegovine, kako unutar, tako i van Bosne i Hercegovine, njihovo analiziranje i prenošenje ovlaštenim dužnosnicima i tijelima navedenim u članu 6. stav 5. ovog zakona, kao i za prikupljanje, analiziranje i prenošenje obavještajnih podataka s ciljem pružanja pomoći ovlaštenim službenim osobama kako je definirano zakonima o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, te ostalim nadležnim tijelima u Bosni i Hercegovini kada je to potrebno radi suzbijanja prijetnji po sigurnost Bosne i Hercegovine.

U smislu ovog zakona, pod “prijetnjama po sigurnost Bosne i Hercegovine” smatrat će se prijetnje suverenitetu, teritorijalnom integritetu, ustavnom poretku, osnovama ekonomske stabilnosti Bosne i Hercegovine, kao i prijetnje po globalnu sigurnost koje su štetne po Bosnu i Hercegovinu, uključujući:

- a) terorizam, uključujući međunarodni terorizam
- b) špijunaža usmjerena protiv Bosne i Hercegovine ili štetna po sigurnost Bosne i Hercegovine na bilo koji drugi način
- c) sabotaza usmjerena protiv vitalne nacionalne infrastrukture Bosne i

Hercegovine ili na drugi način usmjerena protiv Bosne i Hercegovine

d) organizirani kriminal usmjeren protiv Bosne i Hercegovine ili štetan po sigurnost Bosne i Hercegovine na bilo koji drugi način

e) trgovina drogama, oružjem i ljudima usmjerena protiv Bosne i Hercegovine ili štetna po sigurnost Bosne i Hercegovine na bilo koji drugi način

f) nezakonita međunarodna proizvodnja oružja za masovno uništenje, ili njihovih komponenti, kao i materijala i uređaja koji su potrebni za njihovu proizvodnju

g) nezakonita trgovina proizvodima i tehnologijama koje su pod međunarodnom kontrolom

h) radnje kažnjive po međunarodnom humanitarnom pravu

i) djela organiziranog nasilja ili zastrašivanja nacionalnih ili vjerskih grupa u Bosni i Hercegovini.¹³

8. RAD OBAVJEŠTAJNIH SLUŽBI POSMATRAN KROZ ZAKON I DEMOKRATSKE STANDARDE

Obavještajne službe jesu legitimne samo ukoliko njihove vanredne nadležnosti proizilaze iz odgovarajućeg pravnog okvira. Zakoni koji regulišu rad obavještajnih službi treba da osiguraju jasan i konkretan mandat obuhvatajući i:

- Nadležnost za geografska područja;
- Predmete istrage;
- Ograničenja po pitanju nadležnosti i aktivnosti;
- Odnose među službama koje rade unutar obavještajne službe i njihovu koordinaciju;
- Načine na koje se obavještajne službe drže odgovornim, uključujući i mehanizme vladine kontrole, parlamentarnog nadzora i sudskog ispitivanja;
- Pravna sredstva pomoću kojih se postupa sa žalbama koje se tiču nedoličnog ponašanja obavještajnih službi.

Demokratska kontrola obavještajnih službi počinje jasno definisanim pravnim okvirom koji nužno uslovljava da obavještajne službe moraju poštovati vladavinu zakona i priznavati ljudska prava i osnovne slobode građana. Zakon bi

¹³ Zakon o OSA/OBA "Službeni glasnik BiH" broj 20/04

takođe trebao postaviti osnovu za sve aspekte ispitivanja obavještajnih službi, uključujući i unutrašnje kontrolne mehanizme (kao što su generalni inspektor ili ombudsman), zatim jasnu kontrolu od strane izvršnih organa kroz određene biroe ili ministarstva, čvrstu osnovu za sudsko preispitivanje, kao i odgovarajuće mehanizme za parlamentarni nadzor.¹⁴

9. OBEZBJEĐENJE VIP LIČNOSTI I OBJEKATA NA NIVOU BOSNE I HERCEGOVINE

U članu III, tačka 2.c, Ustava Bosne i Hercegovine, "nadležnost entiteta je obezbjeđenje sigurne i zaštićene sredine za sve osobe u svojim jurisdikcijama, održavanjem agencija za provođenje građanskog prava koje će funkcionisati u skladu sa međunarodno priznatim standardima uz poštovanje međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda."¹⁵

9.1. Direkcija za koordinaciju policijskih tijela BiH

Na osnovu člana 5. stav 2. Zakona o Direkciji za koordinaciju policijskih tijela, preuzeti su svi zaposleni u Odjeljenju za obezbjeđenje ličnosti i objekata u sjedištu i Jedinice za obezbjeđenje VIP ličnosti i objekata iz Regionalnih kancelarija Banja Luke, Mostara i Tuzle iz strukture SIPA-e, od strane Direkcije za koordinaciju policijskih tijela, a nadležnost „fizička i tehnička zaštita osoba, objekata i druge imovine“ preformulisana je u „organizovanje i sprovođenje fizičke i tehničke zaštite lica i objekata organa BiH i diplomatsko-konzularnih organa koji se posebno štite u skladu sa odgovarajućim zakonima, međunarodnim obavezama i drugim propisima koje donosi Savjet ministara BiH.“ Od Odjeljenja i Jedinica SIPA-e formiran je Sektor za obezbjeđenje ličnosti i objekata, Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH, u čijem se sastavu nalazi Odjeljenje za obezbjeđenje i pratnju VIP ličnosti, Odjeljenje za obezbjeđenje objekata i Odjeljenje za operativnu podršku.¹⁶

14 <http://www.dcaf.ch/publications/kms/details.cfm>, 11.02.2018.-20:30

15 *Daytonski mirovni sporazum*, (JPNIO, Službeni list RBiH, Sarajevo, 1996).

16 Zakon o direkciji za koordinaciju policijskih tijela BiH, („Službeni glasnik BiH“, broj 36/08), od 01.01.2011. godine.

9.2. Sektor za osiguranje VIP osoba i objekata

U organizacionoj strukturi Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH, nalazi se Sektor za osiguranje VIP osoba i objekata. Njegove zadaće i baveze su da organizuje, koordinira i provodi mjere operativnog, fizičkog i tehničkog osiguranja VIP osoba i objekata od državnog značaja ili interesa, te vrši procjene moguće ugroženosti šticećenih osoba i objekata. U skladu s odredbama Bečke konvencije i drugih međunarodnih obaveza, štiti i osigurava diplomatske objekte, međunarodne institucije i diplomatsko-konzularne predstavnike u BiH, te osigurava strane delegacije prilikom posjete našoj zemlji. U sklopu sektora nalaze se sljedeća Odjeljenja, Jedinice i Odsjeci:

9.3. Odjeljenje za osiguranje i pratnju VIP ličnosti:

- Jedinica za neposredno osiguranje VIP osoba,
- Jedinica za osiguranje VIP delegacija.

9.4. Odjeljenje za osiguranje objekata:

- Jedinica za osiguranje VIP objekata,
- Jedinica za osiguranje stranih DKP i rezidencija,
- Jedinica za osiguranje - Banja Luka,
- Jedinica za osiguranje – Mostar,
- Jedinica za osiguranje – Tuzla.

9.5. Odjeljenje za operativnu podršku:

- Operativno dežurstvo,
- Odsjek za procjenu prijetnji,
- Odsjek za protivdiverzionu, biohemijsku i sanitarnu zaštitu,
- Jedinica za intervencije i podršku.

10. ZAKLJUČAK

Bezbjednosna procjena se iznosi zbog pravovremenog planiranja i preduzimanja određenih preventivnih mjera i radnji, protiv različitih oblika ugrožavanja sigurnosti određenih ličnosti i objekata. Glavna vrijednost je minimizirati neizvesnost, jer ona je siguran element za definisanje važnih faktora pri utvrđivanju donošenja odluke-procjene. Vrijednost predviđanja se ogleda u tome da se na osnovu analize sagledaju potreba i vjerovatnoća onoga što će uslijediti, te prilikom predviđanja poželjno je da se predvidi više slučajeva ispoljavanja destruktivne aktivnosti. Naravno da je teško predvijeti jer se neizvesnost ne može u potpunosti eliminisati. Da li je sigurnosna procjena bila kvalitetna i upotrebljiva, tek se može suditi nakon određenog vremenskog perioda, kada gubi upotrebnu vrednost. Da bi se suprotstavila aktivnostima koje ugrožavaju postojeće državno i društveno uređenje, ne samo od unutrašnjih političkih protivnika koji deluju protiv ustavnih pozicija (separatizam i terorizam), nego i od određenih subverzivnih aktivnosti spoljnih protivnika, država osniva specijalizovane ustanove i organizacije u okviru svog aparata radi vršenja zaštitne funkcije. U Zakonu o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine od 2003. godine, definisane su nadležnosti Ministarstva bezbjednosti BiH, a jedna od nadležnosti je i „zaštita osoba i objekata“ i to predstavlja početak organizovanog obezbjeđenja na nivou Bosne i Hercegovine. Donošenjem Zakona o Direkciji za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine 2008. godine, a u okviru Direkcije sistematizovan je i Sektor za obezbjeđenje VIP ličnosti i objekata i na taj način je stvorena jedinstvena struktura za obezbjeđenje ličnosti i objekata na državnom nivou.

Koliko je značajna bezbjednosna procjena da bi se neke destruktivne i terorističke aktivnosti spriječile, i razotkrile na vrijeme, najbolje nam pokazuju slučajevi u Bosni i Hercegovini, a to su napad na Ambasadu SAD-a u Sarajevu, kao i Zgradu Predsjedništva BiH. Na ovim primjerima pokazalo se da je osiguranje ličnosti i objekta pouzdano u onoj mjeri koliko je pouzdana i sigurnosna procjena. Dosadašnji rad obavještajnih službi, kao i agencija koje se tim bave, treba znatno unaprijediti i uozbiljiti, kako se ovakve stvari više nebi događale.

LITERATURA:

1. Aleksić, Ž., Milovanović, Z.,(1996), *Kriminalistika*, Beograd.
2. Belić, M., Vasić, M., (2009), *Istorijsko-pravni aspekt poslova obezbeđenja određenih ličnosti i objekata*, *Bezbednost*, br. 1–2/2009, Beograd.
3. *Daytonski mirovni sporazum*, (1996), JPNIO, Službeni list BiH, Sarajevo.
4. Dragišić, Z., (2007), *Bezbednosni menadžment*, Službeni list, Beograd.
5. Kostić, S., (1984), *Kriminalistička Operativa*, Beograd.
6. Krivokapić, V., Krstić, O.,(1996) *Kriminalistika taktika II*, Beograd.
7. Marković, V., (1988), *Teorija bezbednosti sa metodologijom istraživanja bezbednosnih pojava*, Jugo- art, Zagreb.
8. Richard Heuer, *Psychology Intelligency analysis*, <http://cia.gov/csi/books/1904/indeh.html>
9. Vodinelić, V.,(1984), *Kriminalistika*, Beograd.
10. *Zakon o direkciji za koordinaciju policijskih tijela BiH*, (2011), „Službeni glasnik BiH“, broj 36/08.
11. *Zakon o Obavještajnoj Sigurnoj Agenciji BiH*, “Službeni glasnik BiH“ broj 20/04.
12. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Sigurnost>
13. https://sr.wikipedia.org/sr-el/obavještajna_sluzba
14. <http://www.dcaf.ch/publications/kms/details.cfm> , 2018, 21,00

КОРИЈЕНИ ТЕРОРИЗМА И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА СТВАРАЊЕ ПОТРЕБЕ ЗА ПРИМЈЕНОМ КРИМИНАЛИСТИКЕ

THE ROOTS OF TERRORISM AND THEIR IMPACT ON THE REALIZATION OF THE NEED FOR THE APPLICATION OF CRIMINALISM

Мр Предраг Поповић¹

Горан Гуска, МА²

УДК 323.28:341.231.14

ПРЕТХОДНО САОПШТЕЊЕ

Апстракт: У овом раду, говори се о коријенима тероризма, односно дјеловању Зилота, Тага и Асасина и њиховом утицају на стварање потребе за примјеном криминалистике. Наиме, активности Зилота, Тага и Асасина, наметнуле су друштву потребу за проналаском одређених ријешења и метода које би дале допринос у погледу супротстављања таквој врсти дјеловања. Дакле, њихове активности су се манифестовале кроз различите облике понашања, који у себи носе одређене елементе тероризма. У вези с тим, овдје ћемо указати о којим елементима тероризма је ријеч, затим, из ког разлога се јавља потреба примјене криминалистике, као и на који начин и у којим случајевима се овдје примјењивао криминалистички приступ.

Кључне ријечи: криминалистика, тероризам, коријени тероризма, елементи тероризма.

1 Факултет безбједносних наука Бања Лука, e-mail: predrag84@yahoo.com

2 Управа за полицијску обуку, e-mail: goranguska@gmail.com

Abstract: *This article discusses the roots of terrorism, with reference to, the activity of Zilot, Taga, and Assassin, and their influence on the development of the need to use criminalistics. In fact, the activities of Zilot, Taga and Assassin, imposed on society the need to find certain solutions and methods that would give contribute to counteracting this type of action. Their activities have manifested through various forms of behavior, which carried certain elements of terrorism. Considering this, in this article we will indicate which elements of terrorism are involved, there for, from which specific reason the need to apply criminality arises, as well as how and in which cases the criminal approach was applied in this particular area.*

Keywords: criminalistics, terrorism, roots of terrorism, elements of terrorism.

1. УВОД

Тероризам као негативна друштвена појава, имао је свој развојни пут као и све друге појаве и као такав, он није ничим ограничен (нпр. посебном религијом, политичким или филозофским увјерењима и сл.)³. Из тог разлога, а у циљу што бољег схватања и разумјевања тероризма, као и начина његовом супротстављању, неопходно је сагледати његов историјски развој и његове коријене. Наиме, његово појављивање у друштву, довело је до потребе изналажења одређених ријешења у погледу његовог супротстављања, односно, јављала се потреба примјене криминалистике и њених метода, чак и у првобитним људским заједницама. П о с м а т р а њ е тероризма кроз историјску перспективу, а нарочито његово довођење у везу са одређеним историјским догађајима представља посебан проблем. Јасно је да мноштво историјских догађаја има елементе тероризма, али није сигурно да ли су они у тадашњим приликама и околностима представљали тероризам на начин како се он тумачи данас. Из тог разлога, а ради системског проучавања, неопходно је указати на његову генезу⁴. Проучавањем његове генезе, може се доћи до квалитетних одговора у погледу његовог супротстављања.

Може се рећи да елементи тероризма постоје од када је дошло до појаве сукоба. Из тих разлога постоје велике теоријске дебате о историјским аспектима тероризма, имајући у виду да се истим облицима

3 Уп. Mahan, S., Griest, P., *Terrorism in Perspective*, Sage Publications, Inc., 2013. година, стр. 4.

4 Шикман, М., *Тероризам*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009. година, стр. 65-66.

испољавања насиља дају различите форме и значења. Већина теоретичара сматра да истраживање историје тероризма представља истраживање људске цивилизације. На примјер, убиство Јулија Цезара 44. године прије нове ере и терористички напади од 11. септембра 2001. године довели су до значајних промјена у људској историји. Дакле, тероризам се везује за сваку државу и представља дио њене историје, а посљедице које он производи су различите током времена. Као што су се развијале и мијењале територије, нације и државе, тако је дошло и до развијања и мијењања тероризма. Без обзира на то, ипак, било би непрецизно коријене тероризма поистовјећивати са коријенима људске цивилизације⁵. Такође, како се тероризам развијао, тако су се развијале методе у погледу његовог супротстављања.

Када се говори о претечама тероризма, према професору Симеуновићу постоје двије врсте грешака које се ту појављују. Прва, када се некритички као примјери тероризма наводе историјске врсте политичког насиља који нису тероризам и друга, која произилазе из прве, када се у претече тероризма сврставају они који нису, понекад чак ни по чему, његове претече. Према његовом мишљењу, ту се ради о грешкама које су видљиве у погледу садржаја појаве и у погледу актера. У вези са овим произилази да они који наводе убиство Јулија Цезара или неког другог државника као тероризам нису у праву пошто је у том случају ријеч о атентату који није у склопу тероризма већ је у склопу насилне смјене власти (државни удар)⁶.

Велики број извора коријене тероризма повезује са дјеловањем три вјерске групе Зилота-Сикара у Јудеји, Тага у Индији и Асасина у Персији. Неки аутори, дјеловање ових група доводи у везу са тероризмом и називају терористичко, док други на њих гледају као на неке облике насиља, али не и тероризам⁷.

5 Ibid.

6 Симеуновић, Д., *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009. година, стр. 96-97.

7 Уп. Chaliand, G., Blin, A., *Zealots and Assassins, The history of terrorism from Antiquity to Al Qaeda*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 2007. година, стр. 55; Симеуновић, Д., *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009. година, стр. 97; Шикман, М., *Тероризам*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009. година, стр. 66.

2. ЗИЛОТИ

У неким радовима се сматра да је једна од првих манифестација организованог тероризма Блиском Истоку била у Јудеји у првом вијеку, гдје су Зилоти били једна од првих група које се бавила систематским тероризмом⁸. Грчка ријеч *zelotes* изворно означава некога ко је претјерано ревностан у нечему, а у изведеном значењу може значити и супарник, поборник, сљедбеник, фанатик (у смислу вјере). У модерном световном значењу термин Зилот се употребљава за означавање некога ко се у великој мјери, бескомпромисно бори за радикалне промјене. Такође, важно је напоменути да се у савременој српској теолошкој мисли израз Зилот често користи у двојакој конотацији. Прва је позитивна и њоме се означавају људи који су ревносни у вјери, а друга, негативна којом се означавају људи који представљају растураче вјере⁹.

Насилне акције Зилота настале су као реакција на терор римских власти, а не из чистог мира. Није ни чудна њихова реакција ако се имају на уму Тацитове оцјене о генералној стратегији тадашњих римских окупационих власти која је без сумње примјењивана и у Јудеји: “заклати, објесити, запалити и разапети”¹⁰. У вези с тим, њихове оружане акције биле су масовне, гдје су у првим биткама са римским војницима ставили под своју власт многе градове и утврђења, прије свих Јерусалим. У тим борбама Зилоти су били немилосрдни и свирепи. Ипак, то није била довољна карактеристика њихових активности која би била препозната као тероризам. Овакав став базира се на чињеници да су Римљани долазили са великом војском, док су акције Зилота биле више препадне него фронталне, што је у том контексту више личило на герилу. Тако, из Гибонове “Историје успона и пада Римског царства”, као и из других високо научно вреднованих извора се јасно види да су Зилоти посједовали територију, уживали јавну подршку већине становништва, те носили своје оружје и војне ознаке јавно. Скривање оружја приликом поменутих препадних акција у насљееним мјестима ни тада није било ништа неуобичајено и страно, иако је изазивало гњев и страх нападнутих¹¹.

Оно што је Зилоте најчешће приближавало тероризму, јесте један

8 Laquer, W., *A History of Terrorism*, New Brunswick, London, Transaction Publishers, 2001. година, стр. 7.

9 Симеуновић, Д., *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009. година, стр. 98.

10 Исто, стр. 100.

11 Ibid.

значајан елемент тероризма, који је недовољан, уколико се сагледа цјелокупни појам тероризма. Поменути елемент тероризма, који је био заступљен у њиховим акцијама односио се на то да је једна фракција Зилота неке своје акције, углавном убиства Римљана, Јевреја колаборациониста, као и отмице богатих Јевреја, изводила на јавним мјестима у још неосвојеним градовима и то пред публиком да би таквим гестом себи прибављала симпатије и прикључење осталих окупираних сународника. Они се често називају Зилоти-Сикари¹² зато што су у својим нападима на римске заповједнике и политичке противнике користили мачеве. Они су пуне три године фанатично пружали отпор римским освајачима око планинског утврђења Масада, гдје се том приликом нису предавали, него су се на крају саможртвовали и колективно одлазили у смрт самоубиством. На такав начин они су добијали симпатије и подршке становништва. Најуспјешнији атентат који су том приликом извршили, било је убиство свештеника Џонатана¹³. У вези наведеног, јасно се видјела и потреба примјене различитих криминалистичких метода у циљу спречавања и расвјетљавања наведених деликата, као и хватања њихових извршилаца.

3. ТАГИ

У везу са коријенима тероризма доводе се и дјеловања индијске организације Таги из седмог вијека п.н.е. Таги се убрајају међу најстарије и најорганизоване криминалне банде на свијету¹⁴. Силеције Таги су били индијска организација која је представљала хиндуистичку секту која је била активна више од 600 година и за коју се сматра да је за то вријеме извршила преко 500 000 егзекуција, претежно над путницима и трговцима¹⁵. Главно занимање Тага вијековима је било друмско разбојништво. Оно што им је био једини посао јесте то да пресећу путнике по друмовима, удаве их специјалном дугачком марамом (*rumal*) и након тога опљачкају. Чланови

12 Ријеч Сикар је латински термин изведен из ријечи "sicarius" који служи да опише Зилоте и има симболику "бодеж-човјек".

13 Chaliand, G., Blin, A., *Zealots and Assassins, The history of terrorism from Antiquity to Al Qaeda*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 2007. година, стр. 55.

14 Bechmann, J., *Terrorismus: Definitionskontroverse, historische Reflexion und politische Auswirkungen*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn, 2012. година, стр. 51.

15 Шикман, М., *Тероризам-Актуелни и могући облици*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2006. година, стр. 62.

ове секте никада нису остављали у животу свједоке својих злочина који су уливали страх обичном свијету, а код путника, већ њихово поимање је изазивало панику пред свако њихово путовање у нимало питому Индију. Након пљачке, убијене жртве би ритуално раскомадали и унаказили тако детаљно да се оне нису могле идентификовати ако би уопште икада и били нађени њихови остаци. Они су живјели од плијена, а богињи Кали су даривали живот жртве коју им је послала. На почетку свог постојања дјеловали су у малим групама, понекад и од свега три члана. Временом, како је чланство у култу Таги постајало уносна професија која је обезбјеђивала прилично удобан, а с обзиром на непостојање развијене индијске војске и полиције и сасвим безбједан живот члановима секте, Таги су се не само умножили већ су почели све више да постају обични разбојници. Полако су напуштали култне радње, гдје су се задовољавали пуким убиством. Дакле, они су престали да врше ритуална комадања и мрцварења жртве. Такође, приврженост богињи Кали је узмицала пред новцем који је бивао све важнији припадницима секте¹⁶.

Крај Тага везује се за крај XIX вијека. Пошто је Индија била колонија Велике Британије, Британцима је било у интересу да се трговинска размјена одвија несметано, гдје су им припадници Тага у том много сметали, иако они нису директно нападали Енглезе. Према њима су вршена масовна хапшења, њихова мушка дјеца су упућивана на бесплатна школовања у градове како би постали занатлије, што је изазвало отпор Таги-породица које су сматрале да су им дјеца на такав начин деградирана. У вези с тим, можемо закључити да су Британци на један такав начин смишљено примјењивали извјесну стратегију и вршили контролу друштвено неприхватљивог понашања Тага, које представља коријене модерног тероризма. Дакле, Британци су на тај начин сломили Таге, а као главни индикатор свега наведеног представља ерозија морала Тага, која се манифестовала чињеницом да су велики број њих постали издајници своје браће у замјену за живот и слободу, што потврђују и њихова свједочења пред судом. Када је 1831. године ухапшен вођа Тага (*Feringhea*), он је са својом групом извршио злочин у коме је убијено 100 мушкараца и пет жена. Недуго затим, он је пуштен на слободу јер је пристао да буде доушник британским властима. Тада, британски обавјештајни извори детаљно обрађују и поријекло и распрострањеност припадника секте Таги и дају прилично реалистичне прогнозе о перспективи опстанка те секте¹⁷.

16 Симеуновић, Нав. дјело, стр. 10

17 Исто, стр. 102.

Дакле, у том периоду Британци су се бавили прикупљањем обавјештајним радом и прикупљањем оперативних информација. Такође, знамо да “Обавјештајно-информативни рад представља веома значајан услов за прикупљање података који ће бити предмет стратегијске анализе”¹⁸. У вези с тим, и ова активност Британаца указује да је већ у том периоду постојао њихов стратешки приступ у погледу њиховог супротстављања насилним активностима Тага. На основу наведеног, јасно се види да су се овдје примјењивала одређена знања из криминалистике, а ту се мисли прије свега на стратешки приступ, рад на сузбијању активности криминалних група, сарадња са свједоком покајником, примјена информатора и сл.

4. АСАСИНИ

Поред дјеловања Зилота и Тага, у коријене тероризма сврставају се и активности Асасина, исламске секте са сјевера Персије (данашњи Иран), која се користила сличним насилним методама које примјењују данашњи терористи. Историја Асасина је богата и претпоставља изузетну динамику већине покрета који су вијековима користили терористичку тактику¹⁹. Они се спомињу у записима из XI вијека и за њих се може рећи да су били најбоље организована радикална секта тог времена. Акције које су они спроводили у Персији и Асирији проузроковале су страх и панику у читавом исламском свијету. Оно што је специфично за њих је то да су се они посебно припремали да умру приликом убијања својих противника и њихових владара. При томе, они су јуришали ножевима на њих, иако су у потпуности били сигурни да ће и сами бити убијени. Свој публицитет су подизали нападајући истакнуте званичнике на јавним мјестима за вријеме значајних празника, када је било присутно много људи који су том чину били свједоци. Асасини су такву смрт доживљавали као награду за своје заслуге, те је очекивали са весељем, сматрајући да их она води у рај у коме се налази много дјевица и хашиша. Припадници ове исламске секте називани су “хашашуни”, јер се сматрало да су они прије извршења самоубилачког чина конзумирали веће количине хашиша и да је њихово

18 Симоновић, Б., Пена, У., *Криминалистика*, Правни факултет, Источно Сарајево, 2010. година, стр. 677.

19 Chaliand, G., Blin, A., *Zealots and Assassins, The history of terrorism from Antiquity to Isis*, University of California Press, Oakland, 2016. година, стр. 59.

убилачко и самоубилачко лудило посљедица тога²⁰. Међутим, и поред тога, историчари нису сигурни да су Асасини заиста користили канабис, бар не на систематичан начин, али у описима ове секте могу се пронаћи бројни наводи који указују на то да су њене вође користиле дрогу приликом регрутовања нових чланова, као и за саме борбе, мада нема потпуних доказа који би потврдили овакву тврдњу. Због карактеристичног начина дјеловања, Асасини се могу сматрати претечом данашњих терориста самоубица и они су најближи том одређењу. Ипак, они се разликују од савремених терориста по томе што су они и сами имали власт на одређеном подручју, а насиље су остваривали ради властитих циљева²¹. Асасине, као војну и политичку организацију потпуно су разбили Монголи 1256. године, спаливши им при том свете књиге, а у Сирији 1272. године Египатски султан Баибарс, гдје им се отада губи сваки траг²². На основу наведеног, активности Асасина су такође изискивале примјену различитих метода криминалистике.

20 Хашиш се у употреби на Блиском и Средњем истоку јавио око 1000. године управо на тлу садашњег Ирана, односно некадашње Персије и као опијат брзо распространио међу имућнијим исламским живљем, вјероватно као замјена за забрањени алкохол. Путописци су забиљежили разноврсне начине употребе хашиша на том подручју, почев од жвакања у форми смоласте масе, конзумирања као пића од изабраних листића биљке у вријеме цвата, а далеко највише пушења комадића хашиша измјешаних са дуваном. Вид. Симеуновић, Нав. дјело, стр. 104.

21 Шикман, Нав. дјело, стр. 68.

22 Симеуновић, Нав. дјело, стр. 108.

5. ЗАКЉУЧАК

Наведени примјери се могу сматрати само појавним корјенима тероризма, али се никако не могу посматрати као истински тероризам. Сваки од ових примјера, који обилује различитим понашањем, носи у себи одређене елементе тероризма. Ако извршимо дубљу анализу поменутих дјеловања, ти елементи се огледају прије свега у мотивацији, тачније примјени насиља ради остваривања постављених циљева, затим у погледу организације, тактике и метода који су кориштени. Сви ови елементи указују на потребу примјене криминалистичких метода у погледу њиховог супротстављања. У вези с тим, јасно се види да су Зилоти вршили убиства, отмице, а чак су и вршили и самоубиства јер се нису хтјели предати Римљанима. Оно што је занимљиво са аспекта средства извршења је то да су убиства вршили мачевима, по чему су добили и назив Зилоти-Сикари. Дакле, у погледу њихове активности, јасно се видјела и потреба примјене различитих криминалистичких метода у циљу спречавања и расвјетљавања наведених деликата, као и хватања њихових извршилаца.

Такође, и Таги су вршили убиства и разбојништва, гдјесе јасно видјела и потреба примјене различитих криминалистичких метода у циљу спречавања и расвјетљавања наведених деликата, као и хватања њихових извршилаца. Поред тога, јасно се види да су се овдје примјењивала одређена знања из криминалистике, а ту се мисли прије свега на стратешки приступ, рад на сузбијању активности криминалних група, сарадња са свједоком покајником, примјена информатора и сл.

Даље, Асасини су поред вршења убистава користили и дрогу. Наиме, велику пажњу привлачи вршење убистава под утицајем хашиша, што такође изискује примјену криминалистике.

Због самог степена напретка тероризма у поменутом периоду развоја људског друштва, може се рећи да је његова контрола и супротстављање била веома примитивна. То је и разумљиво, пошто због свега овдје наведеног, не можемо говорити о модерним криминалистичким методама и стратегијама, већ о борби против тероризма примјеном насиља. Изузетак чини поменуто, смишљено дјеловање Британаца на спријечавању Тага у примјени насиља, што представља претечу у развоју контроле модерног тероризма и примјене Криминалистике стратегије.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bechmann, J., *Terrorismus: Definitionskontroverse, historische Reflexion und politische Auswirkungen*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn, 2012. година;
2. Laquer, W., *A History of Terrorism*, New Brunswick, London, Transaction Publishers, 2001. година;
3. Mahan, S., Griest, P., *Terrorism in Perspective*, Sage Publications, Inc., 2013. година;
4. Симеуновић, Д., *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009. година;
5. Симоновић, Б., Пена, У., *Криминалистика*, Правни факултет, Источно Сарајево, 2010. година;
6. Chaliand, G., Blin, A., *Zealots and Assassins*, The history of terrorism from Antiquity to Al Qaeda, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 2007. година;
7. Chaliand, G., Blin, A., *Zealots and Assassins*, The history of terrorism from Antiquity to Isis, University of California Press, Oakland, 2016. година;
8. Шикман, М., *Тероризам-Актуелни и могући облици*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2006. година;
9. Шикман, М., *Тероризам*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009. година.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

З:005(082)

МЕЂУНАРОДНА конференција МАСТА (2 ; Мостар ; 2019)
Bosna i Hercegovina u izazovima različitosti : Zbornik radova
sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem na temu Ekonomski,
pravni, sigurnosni, prometni i sportski aspekti menadžmenta
“MASTA 2019. godine u Mostaru” / Druga međunarodna konferencija
MASTA 2019. Mostar ; [glavni i odgovorni urednici Vladimir
Stojanović ... [et al.]]. - Mostar : Visoka škola Union ;
Banja Luka : Udruženje Sport za sve : Evropski defendologija centar
za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja, 2019 (Banja Luka : Grafopapir). - 292 стр. :
илустр. ; 25 cm

Лат. и ћир. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце
уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summary.

ISBN 978-99976-22-52-5

COBISS.RS-ID 8480792